Puskely Mária

BIBLIAI TÁJAKON



BIBLIAI TÁJAKON

PUSKELY MÁRIA

BIBLIAI TÁJAKON

RÓMA 1981

A könyv nagy színes fényképeinek felvételeit
Pietro Vanetti S.J. készítette

A könyvet lektorálta:
Szabó Ferenc S.J.

A fedőlapterv Szokoly György munkája

A címlapon:

Juda sivatagja, a Holt-tengertől észak-nyugatra

A hátsó borítólapon:

Hétágú gyertyatartó a kafarnaumi zsinagóga romjaiból

Készült Ugo Detti nyomdájában. - Via Savonarola, 1, I-00195 Roma

AJÁNLÁS

A keresztény élet, az igehirdetés, a liturgia, a teológia napjainkban jórészt annak köszönheti megújulását, hogy visszahajoltunk az Isten Szava éltető vízforrásaihoz. A keresztény egységtörekvést szintén a közös biblikus elmélyedés, Isten Igéje imádságos tanulmányozása és életté váltása lendítheti előre. A Biblia, vagyis a teljes szentírás megértésének kulcsát pedig Jézus Krisztus adja: Krisztus az írások értelme. Az Ő élete, tanítása, szenvedése és feltámadása tárja fel végérvényesen a Szeretet-Isten üdvösségtervét, és Jézus Krisztus Lelke közvetíti itt és most a hitben az isteni szeretetet.

A Biblia tudománya hihetetlen fejlődést tett az utolsó másfél évszázadban. A kultúrtörténeti és régészeti tanulmányok-felfedezések, valamint a biblikus teológia mélyreható kutatásai eredményeképp, szakszerű vagy népszerűsítő szótárak, lexikonok, bevezetések egész sorát veheti kézbe az a keresztény, aki a Szentírás — Jézus Krisztus — mélyebb és teljesebb megismerésére vágyik. Magyarul is léteznek már ilyen művek: *Biblikus Teológiai Szótár, Stuttgarti Bibliai Kislexikon,* vagy mint első bevezetés az általunk összeállított *Ábrahámtól Jézusig* és *Életadó Lélek.*

Puskely Mária új könyve — szentföldi naplója és szövegválogatása — szintén a Szentírás, főleg az Újszövetség jobb megértését kívánja elősegíteni. Amikor végigvezet bennünket a fontosabb *bibliai tájakon,* saját élménybeszámolóján keresztül segít bennünket az evangéliumok konkrétebb és teljesebb megértésében. Már útinaplója is számos adattal, tájékoztatással szolgál — azon túl, hogy leírja: ő maga hogyan látta, élte meg a fontosabb evangéliumi jeleneteket. De tájékoztatását még kiegészíti kettős szöveggyűjteménye: 1) Az egyházatyák írásaiból összegyűjtött florilégium, valamint néhány közép- és újkori szerző műveiből vett idézetek a helyekhez és eseményekhez kapcsolódó szentírási szövegek imádságos elmélyítését segítik elő: az atyák módszerét követve — a « történeten » és a « betűn » túlhaladva — az írások lelki értelmébe, a krisztusi misztériumba hatolunk be. 2) Szakemberek műveiből válogatott szövegekkel megrajzolja Jézus életének tér-idő koordinátáit, tehát néhány lényeges történeti-geográfiai problémára világít rá.

Adja Isten, hogy ez a könyv is közelebb vezessen sokakat Jézus Krisztus élő ismeretéhez!

Szabó Ferenc SJ

ELŐSZÓ

Egy váratlan és — az igazat megvallva — soha nem álmodott szentföldi utazás után született meg ez a könyv. Először természetesen az útinapló, aztán a szent helyekhez kapcsolódó elmélkedések florilégiuma, végül a kettőt kiegészítő földrajzi-történelmi vázlat.

A nyolc napos szentföldi út nem követhette mindenben Jézus életének menetét. Mégsem akartam megváltoztatni a tényleges zarándokút sorrendjét; így történt, így éltem meg. A rövid út természetesen arra sem adott lehetőséget, hogy « a föld köldökén » (Ez 38, 12) mindent megnézzünk; Szamaria és Maszáda például kiesett programunkból. Néhány adattal, utalással próbáltam pótolni a hiányt. Teljességre azonban — és ezt talán nem is kell hangsúlyoznom — sehol sem törekedtem.

Jézus élete tér-idő koordinátáinak felvázolásában nagy segítségemre volt Xavier Léon-Dufour jezsuita professzor Dictionnaire du Nouveau Testament *c. művének Bevezetője. Itt mondok hálás köszönetet a Szerzőnek, hogy engedélyezte e Bevezető több részének átvételét. Ugyancsak hálámat fejezem ki a jezsuita Pietro Vanettinek azért, hogy több színes képet a* Civiltà Cattolica *kiadásában megjelent* La Bibbia *c. összeállításából rendelkezésemre bocsátott.*

A szövegválogatás talán ízelítőt nyújt arra vonatkozóan, hogy Krisztus követői az első századoktól napjainkig hogyan élték meg Jézus életének egy-egy misztériumát. « Jézus Krisztus ugyanaz tegnap, ma és mindörökké » (Zsid 13,8).

A magyar szentföldi zarándokok közül különösen ki kell emelni a XVIII. században élt Kiss István ferencest, aki 1766*-ban, 33 éves korában hosszú és viszontagságos utazás után járta végig a Szentföldet.* Jeruzsálemi utazás *c. útinaplója (Anonymus, Róma,* 1958*) a magyar irodalom egyik méltatlanul elfelejtett gyöngyszeme. A ferences zarándok és krónikás kései utóda, Gyürki László olaszfai plébános a* 70*-es évek elején jutott el erre a földre. Nyolc napos utazása élményeit tudományos alapossággal megírt könyvben adta ki* 1976*-ban* Üdvözítőnk szülőföldjén *címmel (Ecclesia, Budapest).*

Hálás köszönetet mondok mindazoknak, akik nagylelkű szeretettel lehetővé tették, hogy eljussak arra a földre, ahová az első századok keresztényeitől kezdve Szent Jeromoson, Szent Paulán és Eusztóchiumon keresztül Assziszi Szent Ferencig, a magyar pálos remetékig, Loyolai Szent Ignácig, Charles de Foucauld-ig és VI. Pál pápáig minden keresztény vágyódik.

Rendkivüli felelősséget érzek azért, hogy ezt az ajándékot a magam szerény módján megosszam másokkal. « *A Lélek ajándékait kiki azért kapja, hogy használjon vele* » (1*Kor* 12, 7). *Ezzel a gondolattal és meleg testvéri szeretettel hívom most meg az Olvasót egy rövid utazásra: a názáreti Jézus szülőházájába.*

Róma, 1981. *Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén*


PALESZTÍNA A HÓDÍTÁS ÉS A MONARCHIA IDEJÉN
IZRAEL ÉS JUDA héber királyságok
ZEBULON stb a 12 törzs területei
filiszteus városok
az árpa kultúra szélső határa
a mediterrán kultúra szélső határa
Szidon
Szárepta
Tírusz
Libanon h.
Hermon h.
Szíria (Arámeusok)
Damaszkusz
Baál-Gad
Ábel-bet-Mááká
Dán
DÁN
Kedes
Akzib
Akkó
Kazor
Merom
Jordán
ÁSÉR TÖRZSE
NEBULON TÖRZSE
Kabul
Genezáret
Gesur
Ruma
Gát-Hefer
Tábor h.
Endor
Kármel h.
ISSZÁCHÁR
Jiszreeli síkság
Dór
Megiddó
Sunem
Jiszreel
Tanak
En-Gannim
Dotán
MANASSZE
Jábes-Gilead
Tisbe
Ábel-Mechola
Manassze
IZRAEL
Tirca
Szamaria
Garizim h.
Szichem
Penuel
Machanaim
Szukkót
Jábbok
Gilead
Ammoniták
FÖLDKÖZI TENGER
Saroni síkság
Jaffa
Tappua
EFRAIM
Siló
Ráma
Baál-Kazor
Rábba
Bétel
Rimmon
Gilgal
Sittim
Jábne
Gázer
Baaláth
Micpa
Ajalon
Geba
Ráma
Anatót
Jerikó
Bet-Peor
Hesebon
Bosor
Ekrón
Timna
Gibeon
BENJÁMIN
Asdód
Kirjat-Jearim
Libna
Ázekao
Jeruzsálem
Sóváros
Nébó
Askalón
Filiszteusok
Betlehem
Medéba
Jazer
Kedrón
Adullám
Gát
Maresa
Tékoa
Egion
Lákis
Bet-Cur
Hebron
Gáza
Astárót
Kirjatáim
Dibon
Aroer
JUDA
Szif
Engaddi
Gerár
Debir
Kármel
Máon
Ciklag
HOLT TENGER
Judeai sivatag
Beerseba
SÓ TENGER
Horma
? Szodoma
? Gomorra
Cazezon Támár
Coár
SIMEON
Negeb
Akkrabimi emelkedő
Édom
Moábiták
Kir-Hareset
É
0 10 20 30 40 50
Km


FEKETE-TENGER
Trója
Hattus
HETITA BIRODALOM
Kánis
Mükéné
Argoszo
Tirünsz
Pülosz
/Halikarnasszosz/
/Kos/
Tauruszhg.
KIZZUVATNA
/CILICIA/
SZ U
MITAN
HURRITÁ
Karchemisz
PADDAN
-ARÁM
Knosszosz
KAF (KRÉTA)
Ugarit
Termékeny
KITTIM
(CIPRUS)
Amát
Árvád
Libanon hg.
SZÍRIA
Kédes
Tadmor
/Palmira/
FÖLDKÖZI TENGER
Gebal
(Büblosz)
Beruta
(Bejrut)
Szidon
Tirusz
Damaszkusz
Sziriai sivatag
Put
Akkó
Dór
Megiddó
Szichem
Jaffa
Gezer
Jerikó
Aszkalón
Jeruzsálem
(KÉDÁR)
/Alexandria/
Gáza
Rafia
Hebron
KANAAN
HOLT-TENGER
Alsó Egyiptom
Líbia
Nílus-delta
Beerseba
Negeb
(Petra)
On/Heliopolisz/
Memfisz
/Nof/
/Dumai/
SÍNAI
/Elát/
Herakleopolisz/
Sínai h.
Líbiai sivatag
EGYIPTOM
Nílus
MÁDIÁN
Oxürünchosz
Echet-Aton
/Tell el-Amarna/
/Tema/
Felső
/Abido/
/Dedan/
VÖRÖS-TENGER
Qurna
/Tébai temető/
No
/Téba/
Egyiptom
/Szienét/
(Elefantine)
OFIR
Nílus
KÚS
(ETIÓPIA)
SEBA
(SÁBA
É
0 100 200 300 400 500
Km



KÖZEL- és KÖZÉP-KELET

A kivonulás előtt: Kr.e. XIII. sz.

A zárójelben a korábbi v.a későbbi nevek


PALESZTÍNA
AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN
(Kr.u. 6-70)
Politikai határok / Kr.u. 6-34 /
JUDEA stb. Politikai területek
Tíz Város városa
Erődök
FÖLDKÖZI TENGER
FSZÍRIA TARTOMÁNY
Fülöp Cezareája
Dafné
ITUREA
FÜLÖP
TRACHONITISZ
TETRARCHIÁJA
BATÁNIA
GA ULANITISZ
Merót
Korozain
Jordán
Ptolemaisz /Akkó/
Kafarnaum
Betszaida
Genezáret
Genezáreti tó
Magdala
? Geráza
Ruma
Tiberias
Hipposz
Kána
Názáret
Beszára
Tábor h.
? Dion
Gábata
Naim
Gadara
Abila
Dór
Agrippina
Ezdrelon síksága
Cézárea
Szitopolisz
Gilboa h.
En Gannim
Pella
Szálim
Énon
Szaroni síkság
Szebaszte /Szamaria/
Neápolisz
Szikar
Garizim h.
TÍZ VÁROS
Geráza
Jabbok
SZAMARIA
Jaffa /Joppé/
Antipatrisz
Afek
? Arimatea
Alexandrium
Gadara
Filadelfia /Amman/
Siló
Efraim
Lidda
Modin
Bétel
Gazára
Berea
Jámnia
Adaza
Jerikó
Bet Aram
Transzjordániai Betánia
? Emmausz /Nikopolisz/
Gibeon
Anatót
Betfagé
Ekrón
Jeruzsálem
Betánia
Azótos
JUDEA
Khirbet Qumrán
Askalón /Szabad város/
Ain Karim
Betlehem
Medéba
Etám
Herodium
Tékoa
Agrippiász
Bet-Cur
Makerusz
Szíria tartománya
Hebron
Gáza
Adora
Engaddi
-395
HOLT-TENGER
Júdeai sivatag
Mászada
Aeropolisz
Beerseba
IDUMEA
Maláta
A NABATEUSOK KIRÁLYSÁGA
0 10 20 30 40 50
Km

I. RÉSZ

BIBLIAI TÁJAKON

Szentföldi útinapló

I. RÓMA - TEL AVIV - CÉZÁREA - KÁRMEL - KÁNA TIBÉRIÁS

1980. *jún. 23. hétfő*

A Róma-Fiumicinói repülőtéren lassacskán akadunk egymásra. A csoport nagy része Milánóból indult, mi itt csak a « ráadást » alkotjuk. Az Izraeli Légitársaság pultja előtt verődünk össze és mutatkozunk be egymásnak. Egy kolumbiai fiatal szentírástudós, két máltai katekéta — akiket az úton a « lovag » címmel tisztelünk meg —, egy venezuelai kismama sziciliai férjével és jómagam. Egy jó óra múlva befut a karszalagos vezető is, aki otthagyva milánói, helyesebben Észak-Olaszországból összeverődött nyáját, szintén hosszan keresett bennünket. Megadja a szükséges utasításokat. Így az álom, hogy egyszer valóban elindulunk a Szentföld felé, kezd valóságos körvonalakat ölteni. A belső csarnokban csatlakozunk a nagy csoporthoz — harmincegynéhányan vagyunk —, beszállunk a kapu elé guruló buszba és már kapaszkodunk is felfelé az Alitalia gépének ajtaja felé. Ki hol éri, ott ül le. Két ismeretlen férfi mellé kerülök, akik számomra teljesen idegen nyelven folytatnak eszmecserét. Utólag tudom csak megállapítani, hogy héberül beszélnek.

Jó három óra hosszat tart az út. A várakozás hangulata uralkodik mindenkin... Ismerős táj felé közeledünk, arra a vidékre, amelynek legtöbb részét már elképzeltük elmélkedésünk, imánk során. Olyan lesz-e, amint lelkünkben él? Milyen meglepetéseket tartogat a jól ismert, mégis felfedezésre váró ország? Az elmúlt hetek hírei, politikai eseményei nem voltak biztatók. Mibe kerülünk? Milyen kalandok várnak ránk? — Valamennyi kérdés végeredményben imává szelidül, hiszen Jézus és Mária szülőhazája felé tartunk, mint annyi millió előttünk járt zarándok, akik az elmúlt két évezredben eljutottak ide. A XX. század zarándoka léghűtéses repülőben, 800 km-es sebességgel teszi meg az utat, nem úgy, mint a III., IV. század minden kockázatot vállaló keresztényei, vagy egy évezred múltán a keresztes lovagok. De ránk is ugyanaz a vonzás hatott, mint rájuk. Jézus szülőföldjének imádkozó vándorai leszünk nyolc napig. Vajon hogyan fogadnak? — A habos felhők felett suhanó modern gép megtelik Jézus jelenlétével, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké.

Tel Aviv közeledik; a Ben Gurion - repülőtéren szállunk le. Száraz, égető a hőség. Hát ez valóban meleg fogadtatás! Legszívesebben utánoznám a Pápát, aki a repülőről lelépve megcsókolja egy-egy ország földjét. Nem teszem,

nem illik hozzám ez a pápai gesztus, de észrevétlenül meghajlok egy kicsit, amikor először érintem a szentföld talaját. Jézus és Mária látják, hogy megilletődött szívvel érkezem szülőföldjükre. És ez elég.

A Ben Gurion - repülőtér bizonyára egyike a legmodernebbeknek. Feltűnő a tisztaság, szervezettség és a jó modor. Az ellenőrzés inkább a személyeknek, mint a táskáknak szól. Néhány kérdésre is kell válaszolni. Az alkalmazottak egymás között héberül, az utasokkal angolul beszélnek. Mindnyájan átjutunk különösebb zökkenő nélkül. Az illetékes szentföldi megbízott köszönti vezetőnket, don Angelót, és elkalauzol bennünket a kijárat felé.

Kilépve az utcára modern buszokat, elegánsan suhanó autókat látunk. Egy-két fegyveres őrt mindössze. A kápráztató nap teszi-e, de nem nehéz elképzelnem a fegyveresen cirkáló római járőröket vagy a színes ruhában lovagló keresztes vitézeket... Júdeában vagyunk, a Szentföld kapujában.

Az egyik « Nasaret » felírású busz minket vár. A bőröndök bekerülnek a kocsi mélyébe — a cethal nyelhette el így Jónást —, mi meg menekülünk befele a léghűtéses kocsiba. Üdvözöljük a bozontos hajú, mosolygós arab sofőrt, még csak nem is sejtve, micsoda jóbarátságba keveredünk majd az elkövetkezendő napokban. Mi lenne, ha ebben a perzselő forróságban öszvérháton vagy az apostolok lován kellene eljutnunk Galileába?

Délután fél három körül hagyjuk el a repülőtér övezetét; elég lassan, így van alkalmam megfigyelni az utcákat, embereket. Egészen modern, sokszor még csak félig felhúzott épületeket látunk. Haragos piros jelzőlámpák és útjelző táblák között gurulunk északra, Haifa felé.

Ez tehát Tel Aviv környéke (nem a város, az jóval odébb fekszik.). Nem messze lehet ide Yafo, az ősi kánaáni kikötő, amit csak később neveztek el Joppénak, ill. Jaffának. A kikötőt még Salamon építette ki, hogy Jeruzsálemnek utat nyisson a Földközi-tengerre. Ezen az úton érkezett Libanon cédrusa a templom építéséhez. És innen indult Jónás próféta Tarzus felé (Jónás 1,3)... A kikötő akkor vesztett fontosságából, amikor kiépült északon Caesarea Maritima. Jézus soha nem járt itt, Péter viszont hosszabb ideig lakott Yafoban. Elég felütni az Apostolok Cselekedetei 9. és és 10. fejezetét...

Nézem útközben a modern kőházakat, némelyik mellett — végre! — valami virág is színeskedik: lilán, pirosan, dús futónövények között.

Észak felé haladunk. A települések közötti mezők roppant szárazak, sok helyen a mélygyökerű pálmák is kókadoznak. Ahol öntözőgép szórja a vizet, ott zöldell, egyébként sárgásan kínlódik a föld.

Milyen anakronisztkusnak hat ez a sorompó, vasúti sín! Hát valóban a XX. században volnánk? Gondolatban mindig ezer éveket ugrok át... Rohan a busz, villognak a benyomások.

Megdobban a szívem, amikor megpillantom az első burnuszos arab férfit. Eddig csak TV-ben láttam hasonlót. Évezredes viselet ez a rendszerint fehér,

vagy esetleg piros, szürke kockás « fátyol ». Fejüket egészen beborítja, arcukat, szájukat félig eltakarja. Másoknak meg lebeg a válla mellett. Látom, többféleképp használható. Arabok, zsidók jól megkülönböztethetők. Az arabok arca olajos barna, a zsidók viszont inkább « sápadt arcok ». Hogy nem túlságosan értik meg egymást, arra vonatkozóan lesznek még közvetlen tapasztalataink is.

A történelmi hitelesség kérdése, amint sejtem a magyarázatokból, a vezető számára elégge megoldott. Itt ez volt, ott az történt, itt ez járt, ott az esett meg. Végeredményben igaza van: a zarándokokat nem tudományos problémákkal, feltevésekkel kell traktálni, hanem elmélkedésre indító tényekkel. Aki akar, majd utánanéz a részleteknek. Nem az a fontos, hogy Dávid és Góliát ezen a fennsíkon itt vagy 500 méterrel arrébb küzdött egymással, hanem maga a tény és annak üdvtörténeti következményei.

Időnként buszmegálló mellett szaladunk el. Úgy látszik, itt a távolsági buszok jelentik a fő közlekedési eszközt. A kis tetővel ellátott bódécska alatt rendszerint burnuszos férfiak és fehér fátyolos nők üldögélnek, némi árnyékot keresve az iszonyú hőségben. Katonák mindenütt, mindig fegyverrel. Némelyik az útszélen autóstopra vár.

Első megállónk *Cézárea, Qaisariya.* Az előzetes magyarázatból megtudjuk, hogy az eredeti kis főniciai várost Nagy Heródes építette ki nagyszabású kikötővé és várossá, Augusztusz császár tiszteletére. Josephus Flavius szerint « Heródes nagyobb kikötőt épített, mint az athéni Pireus ». Krisztus után 6-tól ez volt a római helytartók székhelye. Falai között megfordult Péter (Csel 10) és Pál (Csel 23, 23-35), később Origenész. A VII. század derekán az arabok foglalták el, a XII. század elején a keresztesek.

Thalassa! Itt a tenger! Belábolunk a sós vízbe. Alig piheg a társaság, nem mutat túl nagy érdeklődést a forrón izzó romok iránt. Azért mégis szemügyre vesszük a római kori amfiteátrum maradványait, a mellette magasodó minaretet, a tengerbe nyúló Heródes tornyát, a lóversenytér romjait. Olasz régészek az 1959-ben meginduló ásatások során akadtak rá arra a kőre, amelybe Poncius Pilátus nevét vésték be.

Egy-két követ teszek el emlékbe. Idegen marad ez a holt város, nem nehéz tőle a búcsú.

Dombos tájon haladunk tovább észak felé. Alig látni valami zöldet. A földművelésnek semmi nyoma. A pompásan kiépített autóút homokos pusztaságot szel át. Ez lenne a tejjel-mézzel folyó Kánaán? Ilyen lenne Palesztina igazi arca? Igaz, mi a száraz időszakban érkeztünk, ami tart áprilistól szeptember végéig. Ezekben a hónapokban nincs semmi csapadék. Az októbertől márciusig tartó időben viszont sok az eső. Akkor kivirul minden. A telet nem ismerik.

Peregnek a képek: banánerdők, szőlőtelepek, kukoricaföldek, gyapotültetvények váltakoznak. Imitt-amott lilás színű bogáncsvirág is kínlódik

az útszélen. Keményen magasodó virágai ezt a sokat szenvedett, kiszikkadt talajú országot jelképezik.

A banánligetek között óriás méretű, nylonnal borított üvegházak húzódnak. Bennük — a kocsiból is látni — mérgeszöld növények; főzelékfélék, úgy sejtem. Mire képes az emberi munka! Sivatagos talajból finom zöldségféléket varázsol elő. Minden a víztől függ... A következő napokban még jobban megtanulom a víz értékét. Sivatagban kell szomjazni, hogy az ember igazában felismerje « víz-hugunk » áldásait. « Oly nagyon hasznos ő, oly drága, tiszta és alázatos... »

Az ültetvények körül szabályos rendben fák sorakoznak. Kötik a talajt, védik a növényzetet és természetes határokat vonnak. Jobbra a távolban hegy magasodik, rajta felhőharcoló ágaskodik. Micsoda ellentétek!

Most már jobban látjuk az öntözőberendezés működését. Széles, feketére mázolt csövek vezetnek a földek mellett, ebből ágaznak el a vékonyabb csövek. Köralakban permetezik a vizet. Csillog, sziporkázik az életadó áldás a ragyogó napsütésben.

A *Kármel* hegye felé kanyarodunk. Modern házak az egyik oldalon, a tenger sima kék tükre a másikon. Illés, Elizeus hazájában vagyunk tehát, ámbár Strabon híres *Geographikájában* még a kalózok tanyájaként emlegeti a Karmeloszt... Don Angelo röviden tájékoztat Haifáról: ez a városnév sem szerepel az ószövetségi iratokban. (Strabon *Sykaminonpolis* néven a csak nevükről ismert kis városok között említi.) Először a IV. században bukkan fel Kefa néven; fontosságra csak a keresztesek uralma alatt tesz szert; ők Caifának nevezik. Szaladin szultán 1191-ben leromboltatja. A XVIII. században Daher al-Omar emír létesít itt új települést. A jelenlegi városban székel Galilea melkita püspöke. A 220.000 lakosú Haifa Izrael egyik legfontosabb kikötője és kereskedelmi központja.

Az ENSz úton jutunk fel a Kármel magaslatára. Egy korlát mellett visszapillantunk a finom hajlású öblöt szegélyező modern városra. Hosszú móló nyúlik a tengerbe, az öbölben elegáns hajók ringatóznak. Ragyogva süt a délutáni nap, fénybe borítja a fehér falú Haifát és a mozdulatlan tengert. A tengerkék és az égkék határvonalán fehér vitorlást himbál a szellő... De jó lenne megmártózni ebben a csillogó kékségben! De szívesen fordítunk hátat ennek a gyönyörű városnak, hiszen mögöttünk szélesre tárta kapuit a Kármel hegy temploma.

Az oltár mögötti kórusrészben telepszünk le, régi faragott stallumokban. A falon a kármel ismert férfi- és nő-szentjei. Nem nehéz felismerni Avilai Terézt, Keresztes Szent Jánost, Stock Szent Simont, Madame Acarie-t, aztán az avilai Szent két hűséges társát, Szent Bertalanról nevezett Annát és Jézusról nevezett Annát. Egészen otthonosan érzem magam ebben a társaságban; szívből fújjuk mindnyájan az alleluját. Mise után lemegyünk Illés barlangjához. Megtapogatom a száraz, meleg sziklafalat.. Itt aztán megelevenednek a múlt eseményei... Itt vette fel Illés a versenyt Baál prófétáival

(1Kir 18, 21-40), itt kereste fel a sunémi asszony Elizeust és könyörögte ki tőle halott fia feltámasztását (2Kir 4,25-37). A két nagy próféta emlékét nemcsak a keresztények, hanem a zsidók, a mohamedánok és a drúzok is tisztelik.

Egy másik nagy barlang a Próféták iskolája. Hosszú ideig mohamedán kézben volt, most a zsidók tartanak benne istentiszteletet. Ehhez közel fekszik Mariam asszony barlangja. Egy régi hagyomány szerint Mária és a Gyermek egy éjjelre itt talált menedéket, amikor Egyiptom felé menekültek. Most mohamedán imahely, a kármeliták egy évben egyszer, június 14-én jöhetnek ide imádkozni.

A tenger felé tekintő fennsíkot Vértanúk völgyének nevezik. Az itt megtelepült kármeliták a XIII. századtól kezdve Máriát választották pártfogójuknak, példaképüknek és Úrnőjüknek. Fogadalmaikat is « Istenek és Máriának » ajánlották fel. A szaracén támadáskor valamennyien életüket vesztették; a Salve Regina éneklése közben gyilkolták le őket. Az első kármelita remetetelep emlékét csak romhalmaz őrzi...

A mostani Stella Maris bazilika és kolostor 1849-ben készült el azon a helyen, ahol a történelem vihara már annyi szentélyt megsemmísített. A főoltár fölött magas trónon a Kármelhegyi Szűzanya mosolyog le a fáradt zarándokokra. Bal kezével koronás Gyermekét, jobbjában pedig a skapulárét tartja. Tengernek fényes Csillaga, vezess mindnyájunkat az örök élet kikötőjébe!

Amikor fölszedek néhány tájékoztató írást, hallom, hogy itt is él egy magyar kármelita, már vagy negyven éve. Nincs időnk, hogy találkozzam vele. Rövid üzenetet hagyok neki és imáiba ajánlom magyar rendtársait.

A társaság nagy része kókadozik, pedig még igen messze vagyunk szállásunktól. A Kármelről ismét Haifába érünk le. Haifa központi részébe nem látok új épületet, sőt áthaladunk egy egészen réginek tűnő negyeden is. Sok a héber felírás. Több helyen bontanak, tehát itt is új városnegyed készül. Haifa újjászületése, sajnos, azt jelenti, hogy eltűnnek ezek a sajátos, keleti stílusban épült házak, és velük — bizonyára — az emberek is. Jó lenne bepillantani egy-egy család életébe. De mi külföldiek vagyunk, sem most, sem a későbbi napokban nem kerülünk közelebbi kapcsolatba az ország lakóival.

Különben rendkívül merészen építkeznek. A sziklás, köves talaj kényszeríti őket ezekre az építészeti bravúrokra. A házak felső része nekitámaszkodik valami sziklának, többi része pedig lóg a szakadék fölött. 4-5 emeletesek, ritkán magasabbak. Körülöttük katonás rendben frissen ültett bokrok sorakoznak.

Az *Ezdrelon síkság*on közeledünk Názáret felé. Hány nagy csata színhelye volt ez a térség! Gedeon itt gyűjtött sereget a midianiták ellen (Bír 6, 34), *Gilboa* hegye mellett vívta utolsó csatáját Saul Dávid ellen. *Megiddo* síkságának is nevezik (2Krón 35, 22): Jozija király itt szenvedett

végzetes vereséget Necho egyiptomi fáraótól. — Megiddo, ti. az erősség később szerepel a programon.

Learatott gabonatáblák mellett járunk. Jézus gyakran látott ilyet, ismerős volt előtte ez a kép. Atyját az aratás Urának nevezte egyszer... Ültetvények, aztán egy temető jelenik meg az ablakban. Érdekes módon lehet megkülönböztetni a látszólag össze-vissza épített sírokat. A keresztény sírok keresztjei Jeruzsálem, a Szent Város felé fordulnak, az ugyancsak Jeruzsálem irányában fekvő zsidó sírokat kövek borítják; a mohamedán sírok viszont Szaud-Arábia felé tekintenek. De holtukban mégis csak megférnek valahogy Ábrahám fiai, az igazhivők és a názáreti Jézus követői!

Most csak éppen keresztülmegyünk Názáreten. Kapkodom a fejem, hogy minél többet feltérképezzek. Az első torony, ami elénk magaslik, karcsú minaret. Názáret tehát mohamedán város lenne? Kanyargós utcákon kerülgetjük az egymás mellett sorakozó üzletek gyümölcsdombjait. Magyarázat nélkül is felismerem Mária kútját, hála Csontváry képének. Sajnos az átalakítások során túlságosan modern lett; víz sem jön belőle. Körülötte burnuszos férfiak üldögélnek, mezítlábas kölykök ugrándoznak. A gyermek Jézus is köztük lehetne.

Itt Názáretben látunk először rózsakertet meg műhelyeket, benne dolgozó mesteremberekkel. Az utcai árusok hűsítő italokat kínálnak, köztük, természetesen, Coca-Colát. Annak idején vajon mit ittak? Behűtött gyümölcslevet?

Gyöngül a nap ereje, most már szelíd fénnyel simogatja a sziklás dombokat. Mária ezek között a fénylőhátú halmok között indult Júdeába Erzsébethez, szíve alatt hordva a megtestesült Igét. A názáretiek feltétlenül a hegymászók csoportjába tartoznak, ahogy elnézem ezt a tájat. A szent család is bizonyára kirándult olykor a zöldbe; tavasszal, ünnepekkor...

Kánába érkezünk, a nevezetes menyegző és Bertalan apostol városába. A lakosság teljesen arab. Nagyon szegények. Keskenyek, kanyargósak az utcák, tömve gyerekekkel. Nem lehet nekik ellenállni! Cukrot, pénzt kérnek, kunyerálnak, követelnek, ránk ragadnak, rángatnak, táskánk után kapkodnak, közben valami arab-angol-olasz keverék nyelven ismétlik mondókájukat. Oly kedvesek, hogy az ember elfelejti erőszakosságukat.

Az itt élő 5000 arab kétharmada keresztény, de kevés köztük a latin szertartású. A nevezetes lakodalom emlékére épült templomot a görög ortodoxok gondozzák. Keleti szokás szerint a menyegzőt kedden kezdték és hét napig tartották. Nem csoda, hogy kifogyott a bor... (Jn 2, 1-11). A templom festményei megelevenítik az eseményeket, az altemplom sziklás tere pedig a csoda helyére utal. Látunk két nagy kőkorsót is, de ezek valójában későbbiek, keresztelési urnák voltak.

Szent Bertalan apostol tiszteletére kápolnát építettek (vö. Jn, 1, 45-51; 21, 2); a ferencesek gondozzák.

Köves, hepehupás sikátorokon sétálunk egy kicsit. Ruhát teregető arab asszonyok néznek vissza ránk a kövekkel kirakott szűk udvarokról. Az utcák szennyesek, a körülöttünk ugráló kölykök maszatosak. Hat, nyolc évesek lehetnek; apró, még beszélni sem tudó fiúcska totyog közöttük, ügyesen ellesett mozdulattal nyújtja ő is a markát... Egyszercsak széles autó nyomul be a szűk utcába. A kihajló férfi durva mozdulattal söpri szét a kunyeráló gyerekbandát. Elfog a szomorúság. Micsoda gyerekélet ez?

Folytatjuk utunkat a galileai dombok között. Váratlanul besötétedik. Nem lassan, nem alkonyba hajlón, mint megszoktuk Európában. Alig bukik le a nap, a sötétkék égen máris felvilággik a hold. Katonai helikopter berreg fölöttünk. Ki tudja, mit ellenőriz. Az út mentén kőkupacok sorakoznak. Amint szántják földet, a felbukkanó követ kirakják a szántó szélére. Ilyen természetes kőkerítéssel, sánccal a későbbiekben is gyakran találkozunk. Sajnos még így is nagy földterületek maradnak megműveletlenül, sávok kopáran. Honnan ez a rengeteg kő?

Modern gyárépület szürkéllik a sötétben, környéke csöndes, kihalt. Előtte szépen megmunkált, öntözött park, mögötte kopár, sziklás domb. Egy élesebb kanyar után váratlanul megcsillan előttünk a *Genezáret-tó!* Jézus nyilvános életének, tanításának hűséges tanúja! *Tiberiás*ba értünk. Csak éppen érintjük a város szélét, fölfele kanyarodunk a modern Tiberiás szállóhoz. Frissítővel várnak bennünket, eltikkadt, de boldog utazókat. Szétoszlunk a léghűtéses, mokettes szobákba. Egy kis ízelítő a modern Izraelből... A vacsora kissé csípős, megvan a sava-borsa. Ilyesféle lenne a honi konyha? Ha igen, itt fölkopik az állam. De most ez izgat a legkevésbé.

Vacsora után kisétálunk a széles teraszra. Alattunk ragyog a falvak fényeivel gyűrűbe fogott Genezáret-tó! Teljes egészében át lehet látni. Mágikus ez a remegő fénykoszorú a sötét vízfelület körül. Mindez új, Jézus korában nem létezett. Akkor az est egyben a sötétséget jelentette, legfeljebb pislákoló mécsest, esetleg veszélyt sejtető fáklyát. Keresem, szemmel, szívvel kutatom Jézus életének nyomait... Annyit tudunk, hogy Tiberiásba, a rosszhírű városba, Jézus soha nem tette be a lábát, mint ahogyan más zsidó sem. Az evangéliumban is csak egyszer szerepel a neve (Jn 6, 23). Heródes Antipász építtette Krisztus után 20-ban Tiberiusz császár részére, amolyan nyaralónak, tele a szórakozás minden kifinomult eszközével. De Tiberiusz inkább az itáliai Caprit választotta.

Nézem a fölöttünk ragyogó csillagokat. Lényegében ugyanezt látta Jézus a tó partján, valamelyik apostol bárkájában, a tómenti városkákban. És ezek a hűséges égi testőrök vigyáztak álmára, amikor egy-egy hosszú, fáradságos nap után nyugalomhoz jutott. Ismerte-e a csillagok járást? A szomszéd nabateusok híres asztrológusok voltak.

A Tiberiás fölött őrködő csillagok minket is álomra intenek. A léghűtéssel előkészített szoba ruganyos ágyán pillanatok alatt álomba merül az egész zarándoktársaság.

II. NÁZÁRET - MEGIDDÓ - TÁBOR

Június 24. kedd

Reggel ötkor már vakítóan süt a nap, nem lehet tovább aludni. A tóból most nem látszik semmi, vékony ködfátyol borítja. A mai program viszonylag laza. Először *Názáret*be megyünk.

Kedvem vagyon író tollamat tentában bémártogatni, azt forgatni, betűimet formálgatni a názáreti sz. várast magasztalni. Leginkább azon nagy okokra tekéntve, hogy az Isten Fia neveztetett Názáretbéli Jésus Zsidók Királyának. Azért, mert itt hét esztendős korától fogva harmintz esztendős koráig ebben a szent városkában lakott Szűz Sz. Annyával és Szűz Szent Jóseffel, gondviselő s nevelő dajkájával együtt. Itt volt engedelmes mind Jósefnek, mind pedig Máriának, amint az Irás bizonyíttya: *Erat subditus illis.* Ez a város mutogattya a világ előtt az helyet, ahol az Ige megtestesült. Mutogattya a házat, mellyben lakott. A kutat, mellynek vizéből ivott. Az asztalt, mellyen ebédkor tápláltatott. De nem mutattya sem a bálos házat, mellyben valaha tántzolt; sem a kávés házat, mellybe valaha nyalakodott, vagy piliátot jádzott; sem a kertet, mellyben kuglizott; hanem az méhelyházat, mellyben Jóseffel serényen, izzadással munkálkodott.

E szent váras nem nagy, nem is volt soha. Kőbástyái, sok lakosi, igen felemelt palotái, tágas vendég fogadói, pompás allés kertei soha nem voltak, most sincsenek. Mégis a Názáreti Jésus az illyen alázatos váraskában akart lakni. Betlehem kis várossát választá születése helyének, szegény Názáretet lakóföldének, a világon az legnemessebb, a legszentebb várast szenvedése, halála, dütsősséges feltámadása, mennyben felmenetele helyének; sőtt a rettenetes nagy Itélet napján maga itélő székének.

A szentek szent helye, ahol az Ige megtestesült, mindennap szokás szerént compléta után processióval való lemenéssel megtiszteltetik, jó illatú temjénnel megfüstöltetik; az elrendelt hymnusokkal, válogatott énekekkel a megtestesült Ige dücsőíttetik. Egy márványkőbül faragott síma oszlop vagyon, ahol az Isten erős angyala, Sz. Gábriel álla, midőn tisztelettel üdvözlé a Szűzet mondván mélységes alázatossággal: *Ave gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus* (Luc. 1. v. 28).

A nagy oltár pedig ott vagyon építve, ahol a Szent Szűz magát megalázta és mondá: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (Luc 1. v. [38]) Azonnal: *Verbum caro factum est et habitavit in nobis*. És az Ige testté lőn és mibennünk lakozék.

Kiss István, *Jeruzsálemi utazás,* 228-231.

A kiégett Ezdrelon síkságon haladunk Názáret felé. Azt mondják, Galilea virágban pompázik az esős időszakban. Nem bánom, hogy ezt a kopárabb képet láthatom, ez valahogyan bensőségesebben vall Jézus, Mária és József mindennapi életének küzdelmes voltáról. Keresztülmegyünk ismét Kánán. Innen már csak 10 km Názáret. Autóbuszunk mellett olykor elhalad egy-egy öblös személyautó, zsúfolásig arabokkal. De legtöbbször gyalog járnak, az út szélén, a nők nagy csomaggal a fejükön. Aztán szívesen üldögélnek a ház előtt, főképp az öreg férfiak. Elnézem kiszikkadt, kemény vonású arcukat. Fogatlanok, rokkantak. Nehézkes botokkal kopognak az utcákon. Mire Názáretbe jutunk, már nem tudunk hová lenni a hőségtől. Előkerülnek a sapkák, kendők. Kapaszkodunk felfelé, a város szívéhez. Reggel van, ki munkába, ki vásárolni siet, ki meg csak kószál, mint mi...

Első állomásunk a *Szent Gábriel - templom.* A legenda szerint Gábor angyal először itt a kút mellett köszöntötte Máriát. Egy itt épített szentélyről és benne rejlő kútról már XII. századi feljegyzések is tudósítanak. A jelenlegi szentély 1787-ben épült. Ortodox. A sötét ikonok hűvös atmoszférát teremtenek. Az angyali üdvözlet jelenetei mindenütt. A lefelé keskenyedő sziklás kút mélyén most is víz csobog. Kifele jövet a templom őrzője kalappal a kezében köszön el tőlünk. Belerakom az egy dolláros « belépődíjat » és próbálom hozzászoktatni magam a gondolathoz, hogy itt mindenért fizetni kell. Létfenntartásuknak valószínűleg ez az egyik forrása.

A templom előtt arab árusok burnuszokat kínálgatnak. Társaim élvezettel próbálgatják a sajátos fejfedőt. Valóban praktikus darabnak bizonyul; egy fiatal asszony társunk a továbbiakban rendszeresen ezzel védekezik a nap gyilkos sugarai ellen. Az arabok magukban bizonyára megmosolyogják, hiszen a burnusz kizárólag a férfi nem ékessége.

Amolyan főutca félén érkezünk el a *Megtestesülés bazilikához.* Kivülről impozáns épület, belülről meg áttekinthetetlen labirintusnak hat. Természetesen egyenesen lefele tartunk, ahhoz a kis barlangszerű szobácskához, ahol ez a felírás olvasható: VERBUM HIC CARO FACTUM EST, Az Ige ITT lett testté (Jn 1, 14). Egy pillanatra felvillan bennem a szokott kétely a helyre vonatkozóan, de aztán egy kézlegyintéssel elintézem. Ugyan mindegy, hogy itt, vagy párszáz méterrel odébb történt a világtörténelem legnagyobb eseménye (Lk 1, 26-38). Az is lehet, magyarázza valaki, hogy az angyal többször felkereste Máriát. Hiszen a fiatal názáreti leány először megrettent, zavart volt, aztán fontolgatott, kérdezett, választ várt, és csak kellő mérlegelés után adta beleegyező válaszát. Talán egy hét is eltelt közben... Ki tudja ezt pontosan? Mária titka.

A bazilika központi részét alkotó barlangszerű bemélyedés részét alkothatta Mária názáreti otthonának. Ez egészen megszokott dolog ezen a tájon. Hűvös, száraz, biztonságos, még kellemesebb lakást is nyújt, mint a bizonyára könnyen átforrósodó házak. A helyet már az első századoktól kezdve tisztelték. Az első szentélyt az V. században emelték. Tankréd, Galilea hercege a XI. században újjáépítette. Bibars szultán ezt a templomot 1263-ban

megsemmísítette, csak a barlang maradt meg épségben. A törökök aztán csak 1730-ban adtak ismét engedélyt templomépítésre. Az új szentély 1871-ben készült el. Ennek helyén épült fel 1955-ben a jelenlegi, óriási méretű, több szintes bazilika. A monumentális épület teljes egészében a katolikusok kezén van. (Ez ritkaság a Szentföldön.)

Az egyszerű barlangszoba egy fiatal leányról, majd egy érett családanyáról beszél most nekem, aki egészen odaadta magát Istennek, mert « nagyon szeretett ». Isten pedig « nagyot művel » azzal, aki feltétel nélkül Igent mond akaratára, aki hiszi, hogy mindaz beteljesedik, amit Isten mond.

Miriam, a kiválasztott, a hit homályában élte le életét, hétköznapi körülmények között, mint egy ácsmester felesége, majd özvegye, akinek egyetlen Fiát csúfos módon kivégezték. Teljes Istennek adottságát, önmaga teljes odaajándékozását ezekben a hétköznapi körülményekben váltotta valóra minden külső szenzáció nélkül. Csak sejthetjük, mi mindent adott oda...

— *Gyermek- és ifjúkorát,* amikor az Írásokat tanulmányozta, imádkozott, rejtett párbeszédet folytatott a Magasságbelivel.

— *Testét,* hogy abban vegyen testet és növekedjék az Ige.

— *Gondolatait,* amelyek kizárólag Isten akarata, az üdvösségterv megvalósítására irányultak.

— *Szívét,* egész lénye szeretetét: Jahvénak, Fiának és a körülötte élőknek.

— *Idejét,* minden pillanatát, amelyben teljes nyitott készséggel válaszolt az őt irányító Lélek indításaira, alkalmazkodott a körülményekhez, mások igényeihez, kívánságaihoz.

— *Jövőjét,* elfogadva a bizonytalanságot, a hit homályát, a várt és bekövetkezett « hét tőrt », és végül a közös emberi sorsot, a halált.

— És odaadta Ábrahám módjára legkedvesebbjét, *Fiát.*

Mária az önajándékozó szeretet végső tettével kiüresítette önmagát, hogy a legtökéletesebben Fia életét élje. « Szeretett és önmagát adta » — bizonyos értelemben róla is elmondhatjuk. És mindezt teljes észrevétlenségben, a leghétköznapibb körülmények között. Mária, a « Bölcsesség Széke », a « Nagyokosságú Szűz » lesz mindig minden nő, minden « hétköznapi életet élő » családanya örök példaképe. Boldogságos Szép Szűz Anya...

Jó lenne még kicsit beszélgetni vele, de indulni kell tovább. Most éppen egy fiatal lengyel ferences a házigazda, ő szolgál további felvilágosításokkal. Amikor mondom neki, hogy magyar vagyok, egyszerre felcsillan a szeme és még nagyobb készséggel magyaráz. Imából keltettük fel, amikor érkeztünk, és mihelyt elköszönünk, ismét imába merül. Ez az első találkozásunk a Szentföldet őrző ferencesekkel.

A felső szinten a különböző nemzetek Mária freskóit csodálhatjuk meg: amerikai, lengyel, portugál, spanyol, japán, francia, kanadai, mexikói, ausztráliai és — természetesen — magyar.

Egy apró utcai baleset miatt kénytelen vagyok beérni azzal, hogy csak kívülről vessek egy pillantást a bazilika melletti Szent József templomra, viszont betérhetek a Szent Család nővérek házába. Rendkívül megértőn fogadnak, látszik, hogy hozzá vannak szokva a váratlan vendégekhez. Egy libanoni arab nővér teával kínál, közben beszélgetünk. Sok mindent tudok meg tőle, amire egyébként a hivatalos programon belül nem lett volna alkalom. Iskolát tartanak fenn arab gyerekeknek és fiataloknak az óvodától a középiskoláig. A 34.000 lakosú városka nagyjából fele keresztény, fele mohamedán. A neveléssel, oktatással tudnak legtöbbet adni ennek a hazájában hontalanná vált arab nemzedéknek. Az iskolázottság szinte az egyetlen módja annak, hogy keresztény hitükben nőjenek fel. Az arab keresztények különösen nehéz helyzetben vannak a mohamedán többség miatt. Az arabok között most is vannak megtérések, régebben a zsidók közül is többen megkeresztelkedtek. Ez most teljesen megszűnt.

Miriam nővér finom vonású arcát, még mosolyát is állandó szomorúság árnyékolja be. Egész lényével azonosul a szenvedő kisebbség életével. Nagyon nehéz itt kereszténynek lenni, mondja. Nem mondhatjuk a feketére, hogy fehér, és fordítva.

A középiskolát elvégző arabok előtt sem nyílnak nagy lehetőségek. Vagy külföldre mennek tovább tanulni, de erre igen kevésnek van meg az anyagi alapja, vagy vállalják az itteni bizonytalan megélhetést. Alkalmi árusok, kiskereskedők. Az alacsonyabbrendű munkákat végzik. A maximumot az jelenti, ha valaki tanári diplomát szerez és valamelyik keresztény iskolában állást kap.

Szóba kerül a fájdalmas földkérdés, az együttélés problémái, az új építkezések. Miriam nővér nem tud hozzátartozóiról, Libanon és Izrael között nincs postaforgalom. Csak néhány száz km-t kellene megtennie, hogy hazalátogasson, a gyakorlat azonban sokkal bonyolultabb. Legutóbb Ammanon keresztül sikerült hazajutnia. Nem látszik sehol a problémák megoldásának lehetősége, ismétli többször is. Amíg tudnak, dolgoznak a fiatalokért, a jövő teljesen bizonytalan. Szívfájdítóan szomorú mosollyal mondja ezt... Máriára emlékeztet ez a széles látókörű, nyitott, a világot reálisan értékelő, önmagát teljesen Isten országa építésére adott, a hit homályában élő, középkorú arab nővér. Úgy búcsúzunk mint régi jóbarátok.

Megebédelünk egy názáreti vendéglőben, aztán szabad időt kapunk. Csak úgy vaktában elindulok az egyik keskeny utcán, árusok, vásárlók tömegében. Egyszer magyar szó üti meg a fülemet levelezőlap - keresgélés közben. Odaköszönök, de a válasz elég tartózkodó. Csak tudnám, miért bizalmatlanok!

Az üzleteket zsúfolásig megtöltik a turistáknak szóló érdekességek, kegytárgyak. Igen drága a levelezőlap, még inkább a bélyeg. A pénzügyek kissé zavarosak. Elfogadnak minden jó valutát — dollár, font, márka, lira — aztán izraeli lirában, ill. shékelben adnak vissza. Nincs az a turista, aki az átszámítást ellenőrizhetné.

Iszonyú a hőség. Sokan mégis az utcán üldögélnek, mellettük kirakva néhány apróság. Fésűt, tányért, hajcsatot, napszemüveget, szappant árulgatnak. Nehézkes testű, fehér fátyolos arab asszony hajlik le az egyikhez, hosszan vitatkoznak. Fillér értékekről lehet szó, de ez az árusnak esetleg a mai ebédet jelenti.

Az üzletek, bódék, alkalmi árusok között látok félig nyitott műhelyeket is. Ezek, természetesen, « szakosítottabbak », mint Jézus korában. A szériában gyártott iparcikkek azonban még mindig nem szorították ki teljesen a kézműveseket. Asztalosműhelyt pillantok meg a túloldalon. Megtámasztom az egyik ház falát, s a jelenből próbálom rekonstruálni a múltat...

Tudom, hogy a Jézus korabeli ácsnak nemcsak a fát kellett megmunkálnia, hanem a követ és a vasat is. A fát — most már Jézusra gondolok — magának kellett kitermelnie a szomszédos dombokról; a kő ott hevert úton-útfélen; a vasat viszont neki is meg kellett vásárolnia. Ez komoly összegekbe kerülhetett az ércben szegény Palesztínában.

A durvább faanyagból maga alakította ki a gerendákat, a finomabb, keményebb fából pedig kis zsámolyt, asztalkát, sőt dagasztóteknőt, háztartási eszközöket faragott, esztergált.

A házépítésben gyakran a barlang játszotta a főszerepet: ezt alakították lakhatóvá és ehhez illesztettek egy, esetleg két helyiséget. Az építés során — ha nem volt segítsége — magának kellett végeznie a kőműves munkát is, beleértve a malterkeverést, a kővésést, a vályogkészítést.

Műhelye előtt — amint most is látom szemben — mindig égett a tűz, hogy kéznél legyen, ha fémet kellett megmunkálnia. Az ácsmesternek kellett ellátnia a falut mezőgazdasági eszközökkel, szerszámokkal. Izajás szavai jutnak eszembe: « A kovács ott dolgozik az izzó szénparázs fölött, és kalapálja művét. Erős karral alakítja, amíg meg nem éhezik, és el nem fárad » (44, 12).

Lassú léptekkel újra nekiindulok... Az Ács gyakran járt ezeken az utcákon, vállán súlyos szerszámosládával; ha távolabbi munkára hívták, öszvérrel szállította az előre megfaragott gerendákat. Két évtized alatt számos házat építhetett, számos család életébe pillanthatott be.

Munkájáért természetesen fizetség járt. Ezt általában előre kialkudták a szokásos árfolyam szerint. Hogy hány szegénynek dolgozott ingyen, csak úgy « majd megszolgálom! » -ra, ki tudja? Minden esetre meg kellett keresnie a mindennapit. Ismerte jól a pénz értékét, a sokszor nyomasztó adók terhét és a mindennapi előteremtésének állandóan megújuló gondját. Akárcsak a mai, itt mellettem el-elhaladó názáretiek.

Rongyos burnuszban, ósdi kabátkában gödrös szemű, öreg arab guggol az egyik ház tövében. Szótlanul tartja a kezét. Beleteszek valamit az előbb visszakapott aprópénzből. Meg sem rezzen az arca. Legszívesebben megölelném, de a « mit szólnak hozzá! » nevű buta gátlás visszatart. Ilyenekkel — vakonszületettel, megvakulttal, nyomorékkal — mindennap találkozhatott Mária és a Gyermek, amikor kézenfogva vásárolni mentek vagy a kúthoz.

Az Ács meg biztosan leállt beszélgetni velük! Barátai voltak, a legjobbak. — Még egyszer visszafordulok, hogy lássam az öreg arabot...

Nyúlfarknyi idő jut a zsinagóga látogatására. A hűvös boltívek a hagyomány szerint azt a helyet ölelik körül, ahol egykor a Jézus - korabeli zsinagóga állt, az az épület, amelyet oly hűséggel látogatott a szent Család három évtizeden át. József és Fia a férfiak között, Mária a nőknek fenntartott, vékony függönnyel elkerített részen. Mint köztiszteletben álló mesterember, József is olvasta a közösség előtt az írásokat. Jézus első jeruzsálemi zarándoklata után kapta meg a jogot arra, hogy kiálljon a gyülekezet elé és hangosan olvasson. Nyílvános fellépése kezdetén nagy botrányt keltett az Őt jól ismerő názáretiek lelkében. — Rajta teljesedtek volna be az Írások? Hiszen ismerték apját, anyját, rokonságát! « Jézus erre megjegyezte: 'Sehol sincs a prófétának kevesebb becsülete, mint saját hazájában és házában'. Hitetlenségük miatt nem is művelt ott sok csodát » (Mt 13,57-58; Lk 4, 16-27).

Elhagyva Názáretet don Angelo megmutatja azt a szakadék fölé nyúló magaslatot, ahonnan a feldühödött názáretiek a mélységbe akarták taszítani Jézust; « Ő azonban áthaladt közöttük » (Lk 4,29). — Hányszor ismétlődik még ez a jelenet a következő évszázadok során... « A világban volt. A világ ő általa lett, mégsem ismerte fel őt a világ. Tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be » (Jn 1, 10-11).

Évekig kellene Názáretben időzni, mint Charles de Foucauld tette, hogy az ember elmélyedjen ebben a misztériumban. De a busz már a galileai dombok között kanyarog. Átmegyünk ismét Kánán — látjuk ugyanazokat a baksist kunyeráló kölyköket, primitiv, piszkos házakat, sikátorokat, mint tegnap. Aztán virító napraforgótáblákat hagyunk el. Sajnos, nincs idő arra, hogy bemenjünk *Naim*ba. Csak messziről látjuk a városka közepén magasodó templomot, amely a naimi özvegy fiának feltámasztását idézi a hivő emlékezetébe (Lk 7,11-17). A kis arab falu hátterében a *Tábor hegy* magasodik. Elrobogunk mellette — mint annak idején II. Endre és kereszteslovagjai — és műsoron kívül meglátogatjuk a régészek paradicsomát, *Meggid*ót.

Az 1903-ban megindult ásatások eredményeiről, az itt feltárt közel 6000 éves kultúra sajátosságairól szakavatott vezetőtől kapunk tájékoztatást:

Izrael területe a történelem hajnalától kezdve csaták színtere. Egyiptom már a Krisztus előtti harmadik évezredtől kezdve gyakran kinyújtotta kezét kis északi szomszédja területe felé, főképp, amikor cédrust akart szállítani Libanonból. Szíria és Észak-Izrael a Mezopotámiában éppen uralomra jutó hatalmak érdekszférájába tartoztak. Izraelből és Júdeából megszámlálhatatlan tömeget deportáltak a szazadok során a Tigris és Eufrátesz völgyébe. Babilónia és Egyiptom támadásairól már írásos emlékek is tanúskodnak. Például a karnaki templom egyik folyósójának falára III. Thutmozisz (1502-1448) felvésette a Palesztina és Szíria ellen indított 17 támadás történetét.

Az Ezdrelon síkságon zajlott le az ókor számtalan nagy csatája. A Szentírás megemlíti Debora és Barak összecsapását (Bír 4), « Midián, Amalek és kelet fiai » felvonulását (Bír 6, 1-5), az arám háborúkat (1Kir 20). Az Ábrahám és Dávid között eltelt ezer év idején a fáraók újították meg támadásaikat. Harc folyt a különböző törzsek és királyi családok között is. A helyi lakosság nem ismerte a békét, állandó rettegésben élt.

A piramist építő egyiptomiak itt csaptak össze a babiloni lovasokkal és az asszír harci szekerekkel. A titokzatos eredetű hettiták ezen a síkságon hívták ki az egyiptomi és az asszíriai uralkodók csapatait, majd később ugyanitt szenvedtek tőlük vereséget. Itt harcoltak a földért a kánaániak és héberek, a főniciaiak és a filiszteusok, a perzsák és görögök, a párthusok és rómaiak, aztán a bizánciak, az arabok, a keresztesek, a törökök...

A csaták után hatalomra jutó nép mindig alakított valamit a helyi kultúrán, mindaddig, amíg új hódítónak nem kellett helyét átadnia. Megiddó mintegy szimbóluma ezeknek a konfliktusoknak, emlékműve a környékén elhullott katonák százezreinek, a patakokban elfolyt vérnek.

Megiddó Észak-Közép Izrael fontos városai közé tartozott. Az első, sziklára épült erődítményt Krisztus előtt 3500 körül emelték, a huszadikat és egyben utolsót Krisztus előtt 450 körül. Stratégiai helyzete miatt fontosabb volt, mint azt esetleg az erődítmény nagysága indokolttá tenné. Két fontos kereskedelmi, ill. katonai út kereszteződésénél helyezkedett el: az egyik nyugatról az accrai kikötőtől Jeruzsálem felé vezetett (aztán fel a főniciai Tiruszig és Szidonig), a másik pedig észak-keleti irányban Egyiptomot kötötte össze Mezopotámiával. Ezen az utóbbi úton több nagy történelmi hódító járt kezdve III. Thutmozisztól (Kr. e. 1458) Allenby tábornokig (az első világháborúban).

Megiddó környéke rendkívül termékeny, ma ültetvények borítják. Gazdag vízforrások öntözik, amelyekből a hettita, egyiptomi és kánaáni mérnökök nagyszerű városi vízrendszert építettek ki, olyat, amihez az ellenség semmi módon nem fért hozzá. Nem véletlen, hogy Salamon 12 kormányzója közül egynek Megiddóban volt a székhelye (1Kir 4, 12).

Bár az első megiddói erődítmény csak a Krisztus előtti IV. évezred derekán épült fel, a környéket már a neolit korban lakták. Az első, kánaáni erődítményt Krisztus előtt 1150 körül Izrael hódította meg. Bár Józsué Manassze törzsének ítélte oda Meggidót és a hozzá tartozó helységeket, a kánaániakat még sokáig nem tudták onnan kiűzni (Józs 17,11-13). Hogy Dávid építkezett-e Megiddóban, nem tudjuk. Az viszont tény, hogy Salamon fontos várossá alakította (1Kir 9,15; 10,26-29; 2Krón 1,14-17; 9,25). A nagy király halála után nemsokára « Sisák. Egyiptom királya felvonult Jeruzsálem ellen » (1Kir 14-25; 2Krón 12,2), kirabolta a Templomot és a királyi palotát, aztán elfoglalta Megiddót is (Kr. e. 915) és fölégette a várost. Néhány évtized múlva Achaszja király a Jehuval folytatott sikertelen csata után Megiddóban halt meg Krisztus előtt 842-ben (2Kir 9, 27). Itt vesztette életét



Mária kútja Názáretben

Betlehem, a Születés barlangja



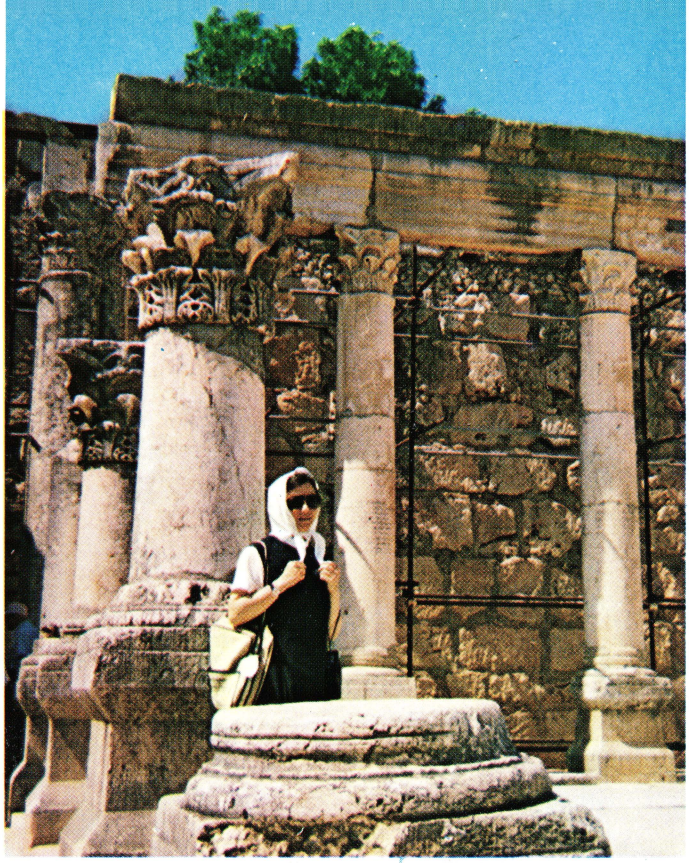

Részlet a kafarnaumi zsinagóga romjaiból

A Jordán





Szamaria határában; fent Izrael zászlója

A Getszemáni kert legrégibb olajfái





A hétágú gyertyatartó Új Jeruzsálemben, a Knesseth parkja előtt

Emmausz, a római út



Jozija király (640-609) az Asszíria ellen vonuló Necho fáraóval való összecsapásban (2Kir 23,29; 2Krón 35,22).

Először a romokkal borított magányos szigetként emelkedő hegytetőn nézünk körül. Jóllehet rendkívül alapos történelmi bevezetést kaptunk, nem nagyon igazodunk el a faldarabok, kőtömbök között. Felállunk a megfigyelő magaslatra, hogy tájékozódjunk a színben, alapanyagban valamelyest elkülönülő romcsoportok között. Balra Salamon király palotájából ástak ki részeket (negyedik szint); ugyanebből a korból való az északi kapu és a hozzá vezető lépcső, a harciszekerek parancsnokának háza, lóistálló és a « harciszekér város ». Az északi városnegyed a XVIII.-XV. századot idézi. Néhány épületrészt Dávid király korába helyeznek. A legrégibb, a 19. rétegből egy Krisztus előtt kb. 3000-ben épült templom romjait tárták fel. Közelről belenézhetünk még Jeroboám fiának, Joás királynak (792-752) hatalmas méretű gabonatároló medencéjébe.

A magaslatról messze el lehet látni; hadászati szempontból el sem lehetne gondolni tökéletesebbet. A magyarázatból azt is megtudjuk, hogy az erőd kapuja körül olyan labirintust építettek ki, hogy az abba bejutó ellenséges katonát a biztos halál várta. A termékeny síkság biztosította az élelmet, de — amint ezt már jelezte a bevezető — vizet leleményes módon szereztek maguknak. Hogy ezt megnézzük, leszállunk a föld gyomrába. A romokkal borított magaslatról először 200 lépcsőn egy mély völgykatlanba jutunk, aztán tágas kapun belépünk a hegy belsejébe. Meredek lépcsősoron ereszkedünk lefelé, hosszú földalatti folyosókon kanyargunk, míg csak el nem jutunk a mély víztárolóhoz. Ide terelték és gyűjtötték össze a forrás vizét anélkül, hogy az ellenségnek fogalma lett volna a leleményről. Az emberi találékonyság és munka csodája ez a földalatti lépcső- és folyosórendszer. A tároló vize oly kristálytiszta, hogy először azt hittük, nincs benne semmi. Egy belédobott kavics csobbanása jelezte a víz mélységét.

Most már — a feltárások óta — kifele is kapu nyílik, így gyorsan kijutunk a felszínre. Néhány lépéssel arrébb már meg sem találnánk a bejáratot...

Elhagyva ezt a több ezer éves sasfészket és a « fészekaljat », van min töprengenünk. Hány ezer rabszolga, hány éven keresztül dolgozott, amíg kivájta a hegy belsejét és befele szívta a hegy mélyébe a forrás vizét? Kézi erővel dolgoztak, primitív eszközökkel. A szürkés, olykor rozsdavörös, fényt soha nem látott sziklafalak hány ezer ember szenvedéséről, reménytelen haláról beszélhetnének? Hány ember gondolt itt a Szabadítóra, az emberemlékezet óta várt Messiásra...?

Felütöm a buszban a Szentírást. Zakariás próféta Jeruzsálem pusztulásáról jövendölve utal Megiddóra: « Azon a napon olyan nagy gyász lesz Jeruzsálemben, mint Hadad-Rimmon gyásza Megiddó mezején » (12,11). A Jelenések könyvének írója pedig a végső időkben vereséget jósol mindazoknak, akik ezen a helyen szembeszállnak Istennel: « És láttam (...), hogy sátáni lelkek, akik csodákat művelnek, és elmennek a földkerekség királyaihoz, hogy harcra

toborozzák őket a mindenható Isten nagy napjára. Összegyűjtötték őket arra a helyre, amelyet héberül Harmagedonnak hívnak » (Jel 16,13.14.16).

Apokaliptikus gondolataimból don Angelo rezzent fel, aki bejelenti, hogy következő állomásunk a *Tábor hegy!* Felszabadult örömmel idézzük a 88. zsoltárt:

Tied az ég és tied a föld,
a földkerekség minden bősége,
hiszen te alkottad.
Észak és Dél a te műved,
a Tábor és a Hermon téged dicsőít.

A hegy tövében ismét épülő lakóházak sorakoznak világos szürke kövekből, betonoszlopokkal aláducoltan. A régi, vakolatlan kis házak előtt arabok ücsörögnek. Az iszonyú hőségben még az olajfák is szomorúan kókadoznak. Néha óriás kaktuszok mellett kapaszkodik a busz; majd kibökik az ablakot. A hegy derekán iskola magasodik, az út még elég tűrhető. Egy bizonyos ponton aztán Gabriel leáll és sorsunkra hagy minket. Arab árusok várják itt is a látogatókat, levlapokat, gyöngysorokat, faragott tevéket árulnak. Itt sem hiányoznak az élelmes arab kölykök, mire az ember észbekap, fején « tevekalap » díszeleg, kezén rózsafüzér lóg, derekára szíjat tekertek... Aztán lássa, mit tud visszagyömöszölni a gyerek nylonszatyrába... Elegáns, öblös taxik kanyarodnak elénk. Négy kocsiba bőven belefér az egész csoport. Hát taxin megyünk fel az izraeliták szent hegyére (Jer 46,18), a Színeváltozás helyére? Igen, mégpedig szédületes szerpentineken! A fiatal arab sofőr jókedvű mosollyal mutogatja a csodálatos tájat. Egy-két barátságos szó után már meséli élete történetét, invitálja utasait, jöjjenek máskor is, ő mindig szívesen rendelkezésre áll. Közben modern könnyűzenét ordít a taxiba szerelt rádió... Jámborabbnak képzeltem a Táborra való « felemelkedésünket », de — végeredményben — be kell vallanom, tetszik ez az eleven élet, ami mindenütt körülvesz minket. Miért is vágunk azonnal komoly képet, miért felejtünk el mosolyogni, ha Jézusra gondolunk? Krisztus is ebben a környezetben élt, rajcsúrozó gyerekek, portékáikat kínáló árusok, a főzés, rendrakás után nagymosást végző asszonyok, fontosságuk tudatában nyüzsgő farizeusok, írástudók, hatalmukat fitogtató római katonák, századosok között. Ezeket akarta megváltani, ezeket hívta meg a boldogságok életére. Szóval minket. Mi okunk lenne az orrlógatásra?

A hegy csúcsán kis fennsík nyúlik el, amelyet a szaracénok által épített XIII. századi fal romjai vesznek körül. Az evangélium nem mondja meg, melyik hegyre vitte fel Jézus három tanítványát és változott el előttük színében. De szinte az apostolokig visszamenő hagyomány szerint — és ezt Origenész megerősíti a III. század elején — a Tábor hegyén történt az az esemény, amelyet a három szinoptikus elbeszél (Lk 9,28-36; Mt 17,1-8;

Mk 9,2-8). Az első szentélyt a IV. században emelték; egy VI. századi zarándok három bazilikáról beszél. Egy IX. századi dokumentum arról ad hírt, hogy a Tábor hegy püspöki székhely, a négy templom szolgálatát pedig 18 bencés szerzetes látja el. Tankréd a XII. században nagy adományokkal támogatta a bencés szerzetesek közösségét. 1212-ben Malek al-Adel szultán a templomot beépítette az általa emelt erődítménybe, amelyet a következő években már hiába próbáltak bevenni a keresztesek. A II. Frigyessel kötött béke idején a kereszténveknek mégis sikerült egy új kis templomot felépíteniük, ezt azonban 1263-ban Bibars szultán — aki a názáreti szentélyt is leromboltatta — rombadöntötte. Legközelebb csak négy évszázad múlva, pontosabban 1631-ben a toszkánai nagyherceg követének közbelépésére sikerült valamit visszaszerezni a töröktől. A XX. század elejétől a ferencesek folytatnak itt ásatásokat, hogy felszínre hozzák a Színeváltozás hegyének legrégibb emlékeit.

Ennek a nevezetes Thábor hegyének nagysága szinte 30 pállyafutásra felemelődik. Az hegytetőn igen szép térség vagyon, melly 20 pállyafutásnyira terjeszti magát. Néhai üdőben ezt a szép térséget erős kőbástyákkal körös-körül foglalták a zsidók, hogy itt védelmezhessék magokat az római erőtől. Názérettől jó egy magyar mértföld és egy darab. Régenten igen nagy monostor volt itt. Most csak az fundamentomi jelentik hajdani nemességit. Még ezen kívül két klastromok voltak itt, mellyeknek jó formán felállonak kőfalai, mohos részei. Az egyik a cluniacensis szerzeteseké, a másik az Remete Sz. Pál szerzetes fiaié, mellyet a magyar királyok építettek és fundátzióval a benne lévő atyákat értették. Illyen tiszteletben tartották magyar eleink a Sz. Földet és a sz. földi szerzeteseket. Ma-holnap meghidegül a szeretet, nemtsak a szerzetesekhez de magához a Názáreti Jésushoz is: *Et quaerent quae sua sunt et non quae sunt Jesu Christi.*

Nintsen Galileában ennél se dücsőségessebb, se örvendetessebb hegy. Ez úgy láttatik, mintha emberi kéz-csinálmány volna. Az oldalai rakva vannak szép zöldellő tölgy fákkal. Az felmenetel csak egy helyen vagyon az lovaglóknak, vagy szamarazóknak. De az lejövetel gyalog másutt is, noha sok helyeken csak csuszkálva és vigyázva, hogy nyaka ne törjön az lejövőnek. Magam is próbáltam de, megvallom, még a vér is debegett bennem. Megvagyon és jó karban vagyon még az Úr Jésusnak színében-való megváltozása helye és emlékezetnek okáért hármas kápolnátska vagyon az föld gyomrában, három boltozatokra, talán azért, hogy bétellyesedgyen a Péter mondása: *Domine, bonum est hic esse, faciamus hic tria tabernacula.* Itt bizonyos üdőben sz. mise szolgáltatások is vannak. Igen éles itt az levegő ég. Gyakran járt ide Üdvözétőnk.

Kiss István, *Jeruzsálemi utazás,* 232.

A jelenlegi bazilika 1924-ben készült el az olasz A. Barluzzi tervei szerint. Az oltár feletti kupola hatalmas mozaikja a színében elváltozott Jézust ábrázolja, mellette Mózes a két kőtáblával és Illés. A földön áll a három elragadtatott tanítvány. A képet és az egész templomot az arany szín uralja, mintegy méltó keretül Jézus hófehéren tündöklő ruhájához.

Az altemplomban mutatják azt a sziklát, amelyen Jézus állhatott abban a dicsőséges órában. Mögötte a keresztesek oltára, az ablakon pedig két egymással szembeforduló páva mint a halhatatlanság szimbóluma. — Egy még mélyebb szinten ősrégi kánaáni kultuszhely romjait mutatják.

Alig tudunk elszakadni ettől a templomtól. Mi is ezt ismételgetjük: Jó nekünk, Uram, itt lennünk... A templom bejárata mellett oldalkápolna módjára kiképezve Mózes és Illés barlangja sötétlik. Az utóbbi freskója az ismert jelenetet örökítette meg: Illés Baál papjaival szemben leimádkozza a tüzet az elkészített áldozatra.

Indulni kell vissza! A bazilikával szemközt fekvő házban olasz mercedárius nővérek frissítővel kínálnak minket valóban szívélyes, szolgálatkész szeretettel. A bazilika előtti téren vár minket kedves arab sofőrünk, hangos énekszóval tárja ki a taxi ajtaját. Engem egy másik kocsiba sorolnak, de kiragad, s beültet a magáéba. A lélegzet elállító szerpentineken nagyokat énekel, búcsúzáskor pedig megismétli a minden időkre szóló meghívást...

Késő este érünk vissza a modern Tiberiás szállóba. Okkal-móddal elfogyasztott vacsora után jó éjszakát mondunk az alattunk elnyúló Genezáretnek, aztán ágyba zuhanunk.

Félálomban még kavarognak fejemben a benyomások... Thutmozisz újabb inváziót ad parancsot, a názáreti otthont veszély fenyegeti, kis arab gyerek totyog felém és cukorért tartja maszatos markát... Érzem, Názáret felől virágillat hullámzik, s a Genezáret-tó óriási hárfáján titokzatos dallamok szólalnak meg...

* * *

... Megszökjünk? Nem, hiszen Édesanyád úgyis elenged velem. Karomba veszlek, és elmegyünk egy kicsit csavarogni ... Megmutatom neked ezt a fura, homokos, napsütötte országot.

Igen, Miriam, légy nyugodt, egy jó óra múlva visszajövünk, úgy vacsora táján. Hiszen a Gyermeknek korán ágyban a helye. Egy alig három éves kisfiút nem szabad nagyon kifárasztani. Majd ölbe veszem; nem nehéz, viszem szívesen...

Látod, Kincsem, most én vagyok a pót-mamád, nővéred, testvéred, vezetőd, tanítód... Menjünk erre, itt hűvösebb... Látod, itt laknak honfitársaid... Nézd csak azt a szakállas öreget! Valami próféta származék biztosan; de téged nem ismer fel...

Nem szorít új szandálod? József igazán ezermester, hogy még ezt is tud fabrikálni neked. Pedig egy ilyen icipici lábra ez nem könnyű dolog!

Gyere, kimegyünk a Nilus partjára... Őistensége most éppen a medrében hever, de majd néhány hét múlva meglátod, mekkorát nyújtózik!

Ne félj, nem megyünk közel... Bizony ez nem valami kedves állat, nem pici halacska, ami után a napokban sikongva kapdostál... Ezt úgy hívják, hogy krokodil. Héberül persze nem tudom megmondani, de te biztosan megérted minden szavam. Egyiptomiul meg pláne nem tudok. Ki a csuda érti azt a sok kriksz-krakszot, amiket itt-ott látni lehet...

Itt egy kicsit mocsaras a talaj, felveszlek, jó? Jaj, hiszen meleged van! Egészen csapzott a hajad! S ajkad körül is gyöngyözik a veríték... Várj csak, majd segítünk a bajon. Ott van egy kis kőmedence, tiszta forrásvíz bugyog benne.

Nem, fürdeni kicsit hideg lenne, s nem akarom, hogy beteg légy, de kezed, arcod megmossuk... Így... Amott meg jön egy öreg-öreg vízárus, gyere, kérünk egy bögrével... Lassan igyál, nehogy megártson... Látod, ezek itt szent macskák, amott meg, az a nagy darab lompos állat, szent tehén. Képzeld, ezek az egyiptomiak mindenféle állatokat is imádnak ám... De a zsidó negyed minden házában naponta elmondják a Shemát... Szeresd Uradat, Istenedet szíved, lelked mélyéből... Majd ha kicsit nagyobb leszel, te is megtanulod...

Ezek itt bűvös tudományú mágusok, azok meg kaldeus csillagászok... Mindenfélét kiolvasnak a csillagok állásából... Borzasztóan tudós férfiak... Csak azt nem tudják, honnan került oda születésed éjszakáján az a fényes csillag...

Ez a szobor valami udvari írnok, ott messze pedig a fáraó palotájának teteje csillog. Tudod, egy nagyon nagyon régen élt fáraónak volt egy lánya, aki egyszer egy kosarat talált a Nilusban. S tudod. mi volt benne? Egy kisfiú! Kisebb mint te, s csak sírni tudott még, mert nagyon éhes volt... Aztán a fáraó lánya megszerette és fölnevelte. Majd később meghallod az egész izgalmas történetet...

Ugye aranyosak ezek a kis egyiptomi kölykök? Maszatosak, az igaz, de gyöngyszem mindahány, hiszen a te testvéreid!

Nem láttál még szfinkszeket? Hű, azokat meg kell ám nézni! Otromba nagy állatok, de nem kell félni tőlük, mert már régesrégen kővé váltak a sivatagban.

Nem fázol? Hűvös szél kerekedik... Tapintsd csak meg ennek a piramisnak a kövét... Még mindig süt a nappali melegtől. Tudod,

valami vén fáraó van benne eltemetve, hosszú-hosszú szalagokba tekerve... Rengeteg kincs van mellette, — ha még ki nem rabolták. De hát mindegy az neki... Vajon hol él most? Nem Ozirisz társaságában... Majd egyszer megtudjuk... Szívet szorító titkok halmaza az életünk... a tiéd is...

Most pedig előszedjük ezt a finom narancsot, leülünk ennek az óriás Memnon szobornak a tövibe, és szépen megeszed... Hogy felezzük el? Jó, de testvériesen: te vagy a kicsi, neked többet kell enned, hogy nagyra nőj, hogy nagy király legyél, hogy szép és erős legyél, hogy sok-sok embert taníts majd, hogy...

Nézd csak arra, most bukik le a Nap a folyó mögött... Milyen csodálatos! Tudod-e, hogy teérted van minden szépség, Szépségem? Hála érte a menny és föld Teremtőjének!

Indulnunk kell hazafelé. Még integetni akarsz annak az öreg kétpúpúnak? Drága mulatság lenne, ha azon mennénk vissza. Mi már csak így, az apostolok lován... Te viszont már éppen eleget gyalogoltál, egy magadfajta fiúcskának igazán becsületére vált! Hopp ide, a karomba... Jól fogd meg a nyakamat, mert most már kilépünk, itt nagyon hirtelen sötétedik, és semmiképp sem akarok valami fegyveres járőrbe botlani veled...

Hajtsd csak a fejedet a vállamra...

A kendőmmel betakarlak...

Aludj, Szépségem, nyugodtan...

Nagyon vigyázok rád...

.....

III. GENEZÁRET-TÓ - MINTAKIBUC - JORDÁN GERÁZA - MAGDALA - KAFARNAUM - TABGHA BOLDOGSÁGOK HEGYE

Június 25. szerda

A korareggeli napsugár belopózik a legszűkebb résen is és kicsalogatja az embert a szabadba. Ilyenkor még friss szellő futkározik szerteszét, felpezsdít szívet, vért, értelmet. A bőséges « Israel-breakfast » közben már a tavat fürkésszük, mai cserkészésünk színterét. Az egész napot lent fogjuk tölteni, bejárjuk azokat a helyeket, ahol Jézus éveket töltött: « tanított a zsinagógákban, hirdette országának örömhírét és meggyógyított a nép között minden betegséget és minden bajt » (Mt 4,23).

A reggelit egy kis elméleti bevezető fűszerezi: az újszövetségben a Genezáret-tó, Tiberiás tava és a Galileai tenger néven szereplő mintegy 65 km^2 kiterjedésű édesvizű tavat a Jordán táplálja, amely viszont a Hermon hótömegét és Észak-Galilea kis vizeit egyesíti. A tó, 208 méterrel a tengerszint alatt, abban a gigantikus földrepedésben helyezkedik el, amely Szíriától Afrikáig terjed, és mint ilyen egyike a földkéreg legnagyobb árkainak. A tó mélysége középen eléri a 45-50 métert. Strabon, amikor leírja Galilea « áldott és mindent megtermő vidékét », a tájat átszelő folyókat, « amelyek közül legnagyobb a Jordán », így folytatja: « Van ott egy tó is, amely fűszeres kákát és nádat terem, hasonlóképpen mocsarak is vannak. A tónak a neve Gennésaritis. Balzsamot is termel ez a vidék » (1). Hárfa alakja miatt kapta a héber « Kinnor », ill. Kinneret nevet.

Az ószövetség alig említi, annál fontosabb szerepet játszik Jézus és tanítványai életében. Erről a környékről származik Péter, András meg Zebedeus fiai, Jakab és János. Itt volt Jézus második otthona, Kafarnaumban, Péter házában.

A tó és környékének szépsége a legrégibb időktől kezdve elragadta a látogatókat. A régi izraeli bölcsek ezt hangoztatták: « A hét tenger megteremtése után az Úr legjobban a Galileai tengert kedveli... » Josephus Flavius is megszakítja Titus hadműveleteinek leírását, hogy költői lendülettel és egy természettudós alaposságával ecsetelje a tó szépségeit, kincseit.

---

(1) *Geographika,* XVI. 2. 16. Bp. 1977. 780.

A Genezaret-tó, amely a szomszédos vidéktől kapta nevét, 40 stadion széles és 140 stadion hosszú. Vize mindenütt édes és kitűnő ivóvíz. Hígabb, mint a mocsaras tavak sűrű vize, és tiszta, mert a partja mindenütt homokos; hőmérséklete olyan enyhe, hogy merítés után azonnal iható. Nem olyan hideg, mint a folyó- vagy a forrásvíz, de a tó kiterjedéséhez képest még mindig nagyon hűvös. Vize a szabad levegőn is jéghideg marad, ezért nyáron az odavalósiak éjjelre kiteszik. Van a tóban mindenféle hal is, amelyeknek más az ízük és alakjuk, mint a más vizekben élő halaknak. A tavat középütt szeli át a Jordán. A Jordán forrása valószínűleg a Paneion; ebbe viszont beleömlik a Phialé nevű tó földalatti lefolyása. Ez a Phialé a trachónitisi úton van, 120 stadionnyira Kaisareiától, nem messze az úttól jobbra. Kerek alakja miatt találóan nevezik a vízmedencét Phialénak, vagyis csészének, mert kör alakú, mint a kerék. Vize mindig egészen a széléig ér, sohasem apad, sohasem csordul ki. Először Philippos, Trachónitis tetrachája bizonyította be, hogy a Jordán forrásának itt kell lennie, mert előtte senki sem tudta, hol van. Ugyanis pelyvát dobatott a Phialéba, és az Paneionban bukkant ismét felszínre, ott, ahol régebben a folyó forrását gyanították. Paneion természeti szépségét még fokozta Agrippa király bőkezűsége, aki óriási költséggel pazarul kiépíttette. Az itteni barlangban kezdődik a Jordán földfeletti folyása; aztán átszeli a Semechonitis-tó mocsarait s ingoványait, és 120 stadionnyi szakasz után Julias város mellett középütt átszeli a Genezaret-tavat, végül pedig hosszú út után a pusztán keresztül az Asphaltitisbe, vagyis a Holt-tengerbe ömlik.

A Genezaret-tó mentén terül el az ugyanilyen nevű tartomány, amely természeti szépségekben gazdag és csodálatos. A talaj oly kövér, hogy minden növény megterem, és a lakosok csakugyan mindenféle fajta növényt ültetnek, mivel enyhe éghajlata ugyancsak hozzájárul a különféle növényfajták dús tenyészetéhez. A diófa, amely inkább a hűvösséget szereti, nagy tömegben tenyészik itt éppen úgy, mint a pálma, amely viszont a hőséget kedveli; közvetlenül mellettük fügefák és olajfák temyésznek, amelyeknek inkább a mérsékelt éghajlat való. Azt lehetne mondani, hogy a természet erőfeszítése ez, amely mindenáron egy ponton akart tömöríteni egymással összeférhetetlen dolgokat, és egyúttal az évszakok nemes versenye, amellyel mindegyik magának akarja meghóditani ezt a trületet. Mert a talaj meglepő módon a legkülönfélébb fajtájú gyümölcsöket termi, mégpedig szüntelenül, Tíz hónapon át egyfolytában termi a legpompásabb szőlőt és fügét, a többi gyümölcsöt pedig egész éven át. Az enyhe éghajlaton kívül a földet még dúsvízű forrás is termékenyíti, amelyet a lakosok Kapharnaumnak neveznek.

Josephus Flavius: *A zsidó háború* III. 10.

Először mégsem a tóhoz megyünk, hanem egy kibucba. Eredetileg ezek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek egyben politikai egységek is voltak, a cionizmus első szervezett iskolái. Ahová mi betérünk, szemmel láthatóan ún.

« mintakibuc » lehet, mert szépen be vannak rendezkedve a vendégfogadásra. Hozzászoktak a kíváncsi tekintetű látogatókhoz. Az emberek nem zavartatják magukat, megy mindenki a maga dolga után. Úgy látszik, munkanap lehet, mert jobbára csak gyerekeket és öregeket látunk. Szót váltani senkivel sem tudunk. Ez az embertávolság egyik jellemzője marad izraeli utunknak. Turisták vagyunk, idegenforgalmi tárgyak, jövedelmi forrás. Emberi szóra vágyódnánk... Hiába. Izrael állam héber nyelvű lakói megismerhetetlenek.

Árnyas, bokrokkal, fákkal övezett út vezet a modern zsinagógához. Beülünk a padokba, s kissé tapintatlanul szemrevételezzük azt a fiatal fiút, aki az első padban áll, hajlong. Imádkozik. Izmos karján imaszíj feszül, fekete haján az elmaradhatatlan kis kerek sapka simul. Talán megérzi az illetéktelen pillantásokat, mert egy-két perc múlva elhagyja a zsinagógát. A nők helye kétoldalt húzódik a karzaton, ill. a bejárat mellett, természetesen vékony függönnyel elkerítve. Középen olvasóállvány, a szemközti falnál pedig bordó bársonnyal letakart emelvényen az Írás. A padok polcain héber nyelvű könyvek. Belelapozok néhányba, persze nem értek egy szót sem. Azt viszont meg lehet állapítani, hogy használják a könyveket, nem díszként állnak itt. A Messiástvárók imádkoznak belőle. Bennem János Prológusának szavai csendülnek meg:

Tulajdonába jött,
De övéi nem fogadták be...

Az Ige testté lett,
és közöttünk lakott.

A törvényt Mózes által kaptuk,
A kegyelem és igazság Jézus Krisztussal valósult meg.

(Jn 1,11.14.17.)

A zsinagógával szemben nyitott könyvtár várja az olvasókat. Végigjárom a polcokat, kizárólag héber könyveket látok. Régiek, újak vegyesen.

A kertben állandó a madárkoncert. Utoljára Svájcban, a tössi erdőben hallottam hasonlót. — Modern a sportpálya, a lakóházak, az óvoda, az iskola. Amikor az óvoda mellett megyünk el, integetünk a kikandikáló csöppségeknek. De ha valaki két lépéssel közelebb megy hozzájuk, riadt madárként rebbennek el. Mitől félnek ilyen kicsi korban? Mennyire mások az arab gyerekek! Azokat meg nem lehet levakarni.

Az óvoda előtti kis téren régi kimustrált autók, motorok gyerekjátéknak átalakítva. Igazi, valóban csak játéknak készült tárgyakat nem nagyon lehet felfedezni.

Befelé menet már láttuk az istállót. Voltaképp tetővel fedett hatalmas nyitott térség, amelyben katonás rendben sorakoznak az állatok. A családi házak azonos modell szerint készültek, érdekes módon mégis otthon-jellegük van. Mindegyik mellett kis virágoskert tarkállik.

A kibuc valóban idegenforgalmi látványosság, más csoportok is keringenek az utakon. A bejáratnál kis turistaközpont várja a látogatókat bárral, aján-

déktárgyakkal, a kibucban készült kézimunkákkal, faragásokkal. Szívesen megvennék egy kis kerek zsidó sapkát; egyik szebb, mint a másik. Hímzettek, az anyaguk bársony, selyem. De aztán lemondok róla. Kinek tenném a fejére? Különben itt minden férfi hordja, az utakon ugráló, talicskával rohangászó kisfiúk fején is ez lapult.

A kibucból a *Jordán*, felé, az Igéret földje régi határához visz minket Gabriel. Nem arra a részre, ahol Jézus megkeresztelkedett, az most ugyanis lezárt terület. Váratlanul, mélyen bókoló olajfák közül villan elő a szent folyó. Zöldes árnyalatú, tiszta vizű, elég sebes sodrású; szélességét kb. 20 m-re becsüljük. Fürödni nincs időnk, de legalább beleállunk, — mint annak idején a keresztségre várók. Előkerül az evangélium és a társaság legifjabb tagja felolvassa a Jézus megkeresztelkedéséről szóló szakaszt (Mt 3,13-17; Mk 1,9-11; Lk 3,21-33). Elmélkedésünkből arab árus riaszt fel, ostrom alá fogja a társaság nő tagjait. És nem siker nélkül...

A Genezáret-tó partja szinte paradicsomi képet kínál. Pálmaligetek, dús növényzet, rengeteg virág mindenütt. Különösen szépek azok a fák, amelyeken lángvörös virágok virítanak. Aztán a datolyaligetek... 500 méterrel arrébb pedig kopár, sziklás dombok szomorkodnak. Kiáltó ellentét!

Jézus sokat járt ezen a tóparton... Tűrte a nap hőségét, a poros vagy mocsaras utak kellemetlenségeit, örült a friss gyümölcsnek, a ropogósra sült halnak, az üdítő friss víznek. Alkalomadtán bizonyára szívesen nekifeszült az evezőnek, segített a háló kivonásában, vagy nagyot úszott a hűs habokban... Egészen olyan ember volt, mint mi.

Halott városnál állunk meg egy pillanatra. Ma *Kursi* a neve, régen ez volt *Geráza* vidéke. A gerázaiak nem bántak valami barátságosan Jézussal, miután meggyógyított egy megszállott embert. Finoman megkérték, hogy « távozzék el határukból » (Mk 5,1-20). A faluból nem maradt semmi, mindössze egy bizánci korból származó kolostor-erősség és templom romjai néhány mozaikképpel. Az életnek sehol semmi jele. Ember nincs a láthatáron. Nemrégiben a tó partján, de már a víz alatt, ősi kikötő nyomaira bukkantak. A Jézust eltanácsoló hely emlékét a por és a víz lepte be.

Kikötő elé kanyarodunk, hajón kelünk át a Galileai tenger túlsó, nyugati partjára. Dél van, izzó napsütés. A motorosból gyerekcsapat tolong kifele, a kisfiúk fején a már ismert kis kerek sapka. Mindnyájan uzsonnászacskót tartanak a kezükben. Kedves fiatal nő terelgeti őket. De hiába mosolygunk a kirándulásról hazatért, elégedett gyerekekre, egyik sem viszonozza.

A hajón csak a mi csoportunk utazik. A kapitány és segédje alkotja az egész személyzetet. A kapitány rendkívül kedves, olyannyira, hogy fülkéjébe is bebocsátja a kíváncsiakat, sőt a kormánykereket egy időre átengedi a kis Albertónak.

A tó teljesen nyugodt, csak a hajó körül csapnak fel a habos hullámok. De azért elolvassuk a tengeri viharról szóló evangéliumi részt (Mt 8,23-27), felidézzük a csodálatos halfogás jelenetét (Lk 5,4-11) és Jézus csodálatos

vizenjárását (Mt 14,24-33). Van miről gondolkodni a 40 perces átkelés során. Az is világos, hogy átevezni egyik partról a másikra kemény teljesítményt jelentett. Izmos férfi lehetett mindahány: Péter, András, Jakab, János... Az égető hőségben majdnem elnyom a buzgóság, de ellenállok. Hátha kitör a várva várt vihar!

A tó partján — Quiet beach — éppen hogy csak felépült modern étterem vár ránk, méghozzá Szent Péter halával! Való igaz, halljuk a magyarázatot, hogy a tó számtalan halfajtája között van egy olyan, amely mindenféle tárgyat a szájában hord. Így találhatta Péter ennek a lapos, széleshátú halnak szájában azt a pénzdarabot, amely éppen elég volt a templomadó kifizetésére (Mt 17,24-27). — Izletes, finom hal, egymás után végzünk velük. Mellettünk hangos amerikaiak ebédelnek, teljes az olasz-angol-héber-arab hangzavar. Ebéd után kiülünk a tópartra, nézegetjük a modern strand fürdőzőit, a vizisí bajnokait, a távolban ringó vitorlásokat. Fél három körül indulunk kifelé. Legnagyobb örömünkre Gabriel vár minket a pirosbordájú busszal. Ő persze a fél tavat megkerülve jutott ide.

Ezen az úton érezhető a háborús feszültség. Nemcsak katonák — férfiak és nők — jelzik ezt, hanem jónéhány harckocsi. Pedig a tó békét, csendet, nyugalmat áraszt, napban fürdő cseppjei ragyogó fényt sugároznak. Ebben a szinte vakító fényben folytatjuk utunkat. Az első megálló *Magdala,* Mária Magdolna városa (Lk 8,2; Mk 15,40-47; Jn 20,11-18), — azaz már annak csak néhány köve, amelyeket elnyeléssel fenyeget a dús növényzet. Josephus Flavius tanúsága szerint Magdala 4000 lakosa halászattal foglalkozott. Híres volt a magdalai sózott hal. A városkát a zsidó háború alatt Titus romboltatta le. A legújabb ásatások egy bizánci kolostor maradványait hozták felszínre.

Gazdagabb látványt nyújt *Kafarnaum,* Jézus második otthona. Olvadozunk a hőségtől, és legalább a romok árnyékában keresünk menedéket, hogy felidézzük a történelmi múltat és Jézus itt eltöltött éveinek eseményeit.

Az első négy században jobbára keresztények lakták a városkát. Aetheria zarándoknő a IV. sz. végén ezt jegyezte fel Kafarnaumról:



« Kafarnaumban az Apostolfejedelem háza templom lett, de még megőrizték a ház falait. Az Úr itt gyógyította meg a bénát. Itt van az a zsinagóga, amelyben az Úr meggyógyította a megszállottat, és amelyhez számos lépcsőn kell fölmenni. Ezt zsinagógát négyszögletes kövekből építették. »

Aztán hosszú századokon keresztül senki sem említi Kafarnaumot. A ferencesek a XI. sz. végétől kezdték meg az ősi romok feltárását.

A jelenleg látható romok alapján egy IV. századi zsinagógát kell elképzelnünk, amelyet azon a helyen emeltek, ahol a Jézus korabeli zsinagóga állt. Különösen szépek a megmaradt korintusi oszlopfők, valamint a finoman kidolgozott diszítőelemek: pálma, stilizált levél, gyümölcs, geometrikus rajzok,

továbbá a zsidó szimbolumok: Dávid csillaga, Salamon pecsétje a Szövetség ládája és a hétágú gyertyatartó.

A zsinagógához egészen közel esett Péter családi otthona. Talán a második ház lehetett. Jézus itt talált otthonra, itt gyógyította meg Péter anyósát (Mt 8,14-17); érdekes lenne tudni valamit Péter feleségéről, esetleges gyermekeiről... A régészeknek nem volt könnyű dolguk, amikor az egymás fölé épített rétegeket kellett megkülönböztetniük. Az első keresztények ugyanis szentéllyé alakították a házat, később, az V. században pedig templomot emeltek fölé. Az egymást fedő romok között kell elképzelnünk Péter, az egyszerű halászember családi otthonát... Alig 50 méterre csillog innen a tó vize.

Miért választotta Jézus Názáret helyett Kafarnaumot és környékét tanítása színhelyéül? Több szempont is indokolja a választást: egyrészt a Galileai tenger környéke sokkal népesebb volt, mint a fő útvonalaktól messze eső Názáret, másrészt Heródes Antipász és Fülöp tetrarcha országrészének határán Jézus a legkülönbözőbb emberekkel találkozhatott. Kafarnaum kiemelkedő szerepet töltött be a tóparti települések között: nagy zsinagógájába sokan jártak hallgatni a rabbik tanítását; a városkában a Szíriából jött karaván ellenőrzésére vámhivatal is működött; nem hiányoztak a rómaiak sem, Kafarnaumban állandó katonai egység tartózkodott. A tó körüli pezsgő élet ily módon lehetőséget nyújtott arra, hogy az Úr szava széles körben váltson ki visszhangot. Jézus tehát « a tómelléki Kafarnaumba költözött » (Mt 4,13).

Az evangéliumi elbeszélések igazolni látszanak ezeket a feltevéseket. Egy béna ember meggyógyítása után (Mt 9,1-8) Jézus megszólított egy Lévi nevű vámost: « Kövess engem! ». Léviből Máté lett, apostol és evangelista; házában nagy lakomát rendezett, amelyen részt vesz Jézus, « a vámosok és bűnösök barátja » (Mt 9,9-13). A római csapat vezetője jó akarattal tekintett a zsidókra, olyannyira, hogy a maga költségén építette fel a zsinagógát. Zsidókat küldött a Mesterhez, hogy kieszközölje beteg szolgája gyógyulását. De nem tartotta magát méltónak arra, hogy Jézus belépjen hajlékába. Ahogyan Jézus csodálkozott a názáretiek hitetlenségén, annyira meghatotta a « pogány » százados nagy hite. A hit és hódoló tisztelet e kihívására isteni gesztussal válaszolt (Mt 8,5-13; Lk 7,2-10).

És Péter házához megindultak a betegek, a gyászolók, reménytelenek, a Messiás eljövetelére várakozók... Jézusnak alig maradt ideje arra, hogy imádkozzék, Simon és társai már mentek is utána: « Mindenki téged keres! » (Mk 1,37). Valóban, jöttek az emberek lassanként már nemcsak Galileából, hanem Júdeából, Jeruzsálemből, Idumeából, Tirusz és Szidon környékéről (Mk 3,7-8). Jézus, hogy olykor lélegzethez jusson, vagy hogy a kérelmezők agyon ne nyomják, Simon bárkájában keresett menedéket (Mk 3,9-10). Kafarnaum lett Jézus legtöbb csodájának színtere. A zsinagógában tartott nagy eukarisztikus beszéd azonban megfordította a néphangulatot (Jn 6). Sokan elhagyták, köztük tanítványok is. Csak egy kisszámú csoport maradt vele. Nevükben Simon mondta ki az igazságot: « Uram, kihez menjünk? Neked örök életet adó igéid

vannak! Mi hisszük és tudjuk, te vagy Isten Szentje » (Jn 6,68). A hűtlen, hálátlan városnak végül ezeket a keserű és fenyegető szavakat kellett hallania: « Te Kafarnaum! Vajon az égig emelkedsz? A pokolba süllyedsz. Ha Szodomában történtek volna a nálatok történt csodák, a mai napig állna. Egyébként mondom nektek: Szodoma földjének tűrhetőbb sorsa lesz az ítélet napján, mint neked » (Mt 11,23-24).

A fenyegető szavak ellenére meghatódott szívvel álldogálunk Péter házának romjai mellett: Jézus ebben a hajlékban otthon volt, nem vendég, hanem családtag. Visszavágyott ide, mert tudta, hogy legalább néhányan itt feltétel nélkül elfogadják őt, és szeretik mindenek felett. És itt ugyanúgy égette őt a nap, mint most minket...

Katonai helikopter húz el felettünk... Bántó berregése visszatérít minket a jelenbe.

A szomszédos, 3 km-re fekvő *Korozain* és a távolabbi *Betszaida* felé nem megyünk fel, csak ismét Jézus fenyegető szavait idézzük emlékezetünkbe (Mt 11,21-22) és azt a történelmi tényt, hogy Simon, András és Fülöp Betszaidából származtak.

Visszafordulunk dél felé, hogy meglátogassuk a Kafarnaumtól kb. 3 km-re fekvő *Tabhgát*, a csodálatos kenyérszaporítás hagyományos színhelyét. Aetheria zarándoknő leírását hallgatjuk meg először:

« Kafarnaumtól nem messze látszanak annak a kőnek lépcsői, amelyeken az Úr állt. A tenger mellett van egy füves térség is; e mellett van hét forrás, mindegyik igen bőséges. Az Úr ezen a mezőn lakatta jól a tömeget öt kenyérrel és két hallal. Azt a követ, amelyre az Úr a kenyeret helyezte, oltárrá alakították át, amelyről a zarándokok kis köveket törnek le, és gyógyulásukra használnak. E templom falai mellett vezetett el az a közút, amelyen Máté vámasztala állt. Egy közeli hegyen van az a barlang, amely fölött az Úr elmondta a boldogságokat. »

A ferencesek által vezetett legújabb régészeti kutatások eredményeképp megállapították, hogy ezen a területen nem létezett település; az első víztornyok a bizánci kor elejéről származnak. Péter primátusának tiszteletére az V. században emelték az első templomot az Aetheria által említett kőlépcsők mellett. A kápolna közepén elhelyezett sziklát *Mensa Domini* néven tisztelték. A perzsa és az arab támadások során elpusztult templom csak a VII. sz. elején épült újjá. Bibars szultán katonái az utána következő épületeket is lerombolták a XIII. században. A jelenlegi, fekete kövekből megépített kis templom 1933-ban készült el. A nevezetes szikla alkotja középpontját.

VI. Pál pápa szentföldi útja egyik legemlékezetesebb pillanatának nevezte tabghai látogatását. A hagyomány szerint ugyanis Jézus itt kérdezte meg háromszor Simont: « Simon, János fia, jobban szeretsz-e, mint ezek? És a

szeretetvallomásokra ezt válaszolta: « Legeltesd juhaimat! » (Jn 21,15-17). VI. Pál látogatásának emlékét emléktábla hirdeti.

Kissé beljebb a tóparttól most építenek egy új bizánci szertartású templomot. Az előzőből kimentett mozaikokat nagy hangárban állították ki. Legismertebb kép — de ki tudta, hogy itt található az eredeti! — az, amely kenyérkosarat és mellette két oldalon egy-egy halat ábrázol.

Most ismét észak felé fordulunk. A busz a *Boldogságok hegye* felé robog...

Pillanatok alatt felérünk a szelíd lejtésű dombra, ahol váratlanul viharos szél forgatagába kerülünk. Rengeteg a látogató, ezért nem a templomban, nem is az árnyas térségen felállított szabadtéri oltárnál, hanem a templom melletti sétányon mutatja be a misét Don Angelo.

A mise befejeztével örömmel olvasgatjuk a modern templom kupolájának nyolc ablaka alatti latin felírásokat: Beati pauperes, beati mundo corde, beati tristes, misericordes... (Mt 5,3-10).

Süvöltő szélviharban nézek le a légvonalban talán 200 méternyire fekvő Galileai tengerre. Lejutni már nyaktörő mutatvány lenne. Baloldalt kopár hegyek magasodnak, közvetlenül előttem szépen gondozott szőlő zöldell, kissé távolabb pedig már csupasz tarló sárgállik. Érdekesek ezek az ellentétek színben, hangulatban. De ez a galileai táj hiteles színképe. Ahol állok, olajfát tép a szél. Iránya állandó lehet, látom a fák szabályosan meghajolt törzsén.

Alkonyodik. A tóparton haladunk vissza egész Tiberiásig. Útközben strandolókat látunk pompásan kiépített luxusfürdőkben, aztán épülő házakat, köztük szikáran magasodó darukkal.

Lassan visszajutunk a tenger szintje fölé, aztán a Tiberiás város feletti dombra. Böjtös vacsora és üdítő álom szerepel már csak a napi programon. Holnap elhagyjuk Galileát.

IV. SZAMARIA - JUDEAI SIVATAG - BEVONULÁS JERUZSÁLEMBE - OLAJFÁK HEGYE - GETSZEMÁNI - AGÓNIA BAZILIKA - MÁRIA SÍRJA - KEDRON VÖLGYE - GALLICANTU - SILOÉ - CENÁKULUM - DORMITIO APÁTSÁG

Június 26. csütörtök

Reggel elköszönünk a « Tiberias Hotel »-től; zárt világot hagyunk magunk mögött.

A napi programról csak annyit tudunk, hogy délig be kell érnünk Jeruzsálembe. Útközben értesülünk arról, hogy nem mehetünk be Szamaria belsejébe. Tehát nem fogjuk látni Szichemet, Nablust, Jákob kútját, József sírját, és egyáltalán a szamaritánusokat. A környéken ui. elég feszült a légkör. Nemrég valamiféle merénylet történt (vagy csak gyanúja merült fel), és most minden utat lezártak. Egy falut földkotró gépekkel a földdel tettek egyenlővé.

Jobb híján don Angelo ismerteti a legfontosabb adatokat. *Szichem*et a pátriárkák kora óta ismeri a történelem. Kezdettől fontos istentiszteleti hely volt. Józsue itt újította meg a törzsek közötti szövetséget (Józs 24,1-8). Szichem lett az Északi királyság első fővárosa. Jézus idejében már csak jelentéktelen falucska volt. *Szamaria* előbb csak egy várost jelölt, a név később terjedt ki környékére is. Alapítása Izrael hatodik királya, Omri (886-875) nevéhez fűződik. 722-ben a várost három évi ostrom után bevette az asszír hadsereg, a zsidó lakosság nagy részét deportálta, helyükbe pedig idegeneket telepített. Ezek leszármazottai a zsidók által mindig lenézett szamaritánusok. A várost ismét Heródes építette fel, mégpedig Augusztusz tiszteletére, ezért a városnak « a Sebasté (fenséges) melléknevet adta » (Strabon).

Mivel a szamaritánusok nem kaptak engedélyt arra, hogy részt vegyenek a Templom helyreállításában, a Garizim hegyén felépítették saját szentélyüket és a Tóra előírásainak szigorú megtartásával itt ünneplik a húsvétot. A zsidók és szamaritánusok közötti ellenséges viszony lényegében soha nem enyhült; e hangulatról az evangélium is tanúskodik.

A *Jákob kútja* körüli vidéket a Mezopotámiából visszatérő Jákob szerezte meg: Szichem « előtt ütötte fel sátortáborát. A darab földet, ahol táborát fölállította, száz pénzegységért megvásárolta Szichem atyjának, Hámornak a fiaitól » (Ter 33,19). Itt kutat ásott családjának és az állatoknak. Amikor

Egyiptomban haldokolt, ezt a területet József fiára hagyta. Akarata csak jó négy évszázad múltán teljesedett be, amikor Mózes, hűségesen ősei meghagyásához, József földi maradványait visszahozta az Ígéret földjére és Józsué Szichem mellett eltemette (Józs 24,32). József sírja kb. egy km-re fekszik Jákob kútjától.

E kút mellett pihent meg egyszer az úttól és hőségtől kifáradt Jézus és Ő, az élő vizek forrása, vizet kért egy szamariai asszonytól (Jn 4,1-30). Beszélgetésükben felvillannak Szamaria legfájóbb problémái: Jézus, zsidó létére, egy szamariai nőtől kér valamit? Ezt a földet Jákob hagyta Józsefre; vajon a szamariabeliek is az ő törvényes leszármazottai? Hol kell imádni Istent: Jeruzsálemben vagy a Garizim hegyén? A beszélgetésből az is kitűnik, hogy Szamaria lakói is várták a Messiást és készségesen befogadták Jézus tanítását.

Már a IV. században templomot emeltek a kút fölé. Az épület 484-ben és 529-ben, a szamaritánusok felkelése idején súlyosan megrongálódott. A VI. század derekán Jusztiniánusz helyreálltotta. Fél évezred múltán a keresztesek emeltek itt újabb templomot, de egy évszázaddal később az itt járó zarándokok már csak romokról adtak hírt. 1860-ban a görög ortodoxok szerezték meg ezt a területet; megkezdték a keresztesek templomának helyreállítását, az első világháború kirobbanása azonban megakasztotta a munkákat. Az épület azóta is befejezetlenül áll. Görög ortodox szerzetesek őrzik a kutat és szívesen megkínálják az utazókat friss vizével. — De szívesen megkóstolnánk! De kivétel nincs, a Szamaria felé vezető utat izraeli katonák állják el.

Szamaria legfontosabb városa ma *Nablus*. Még Titusz császár alapította 72-ben, első lakosai római legionáriusok, veteránok lettek. A IV. században már püspöki székhely volt. 531-ben a szamaritánusok megölték a püspököt, a papokat, szerzeteseket, felgyújtották a kolostorokat és templomokat. Jusztiniánusz verte le a felkelőket. Alig néhányan maradtak Nablusban. Néhány leszármazottjuk még ma is él. Egyébként a város 45.000 lakosa szinte kivétel nélkül mohamedán. Az 1927-es földrengés romba döntötte a szamaritánusok zsinagógáját; ma a Hebal hegység tövében élnek alig háromszázan.

« Fölmegyünk Jeruzsálembe »: azért « föl », mert a szent város több mint 700 m magasságban fekszik. De addig még hosszú utat kell megtennünk, vagy másfélszáz km-t. Van mit nézni közben. Jobbról most *Gelboe* hegye magasodik. Itt ered a Korod, a Jordán egyik mellékfolyója. Ezen a tájon zajlott le a Saul királyságának véget vető csata, valahol itt siratta el Dávid Sault és legjobb barátját, Jonatást (2Sám 1). Nem messze a hegytől valami megfigyelő állomás lehet, sok katonát látunk. Most tudjuk meg, hogy Hebronba sem mehetünk, tehát nem láthatjuk Isten barátja, Ábrahám, aztán Sára, Rebekka, Lea, Izsák és Jákob sírját... És Mambréba sem, ahol Ábrahám hosszabb ideig lakott, és a terebintus-fa alatt fogadta három titokzatos vendégét (Ter 18), ahol Izmael, az arabok ősatyja született (Ter 16)...

Egy helyen megállunk, hogy közelebbről is megfigyeljük a barlangos hegyeket. Ketten kicsit lekanyarodunk arról az útról, ahol a busz parkol, a katonák azonban rögvest megállítanak és visszairányítanak a többiekhez.

Amikor tovább indulunk, eggyel többen vagyunk. Fölvettünk egy öreg arabot, aki valamelyik szomszéd telepre igyekezett. Örülünk az új utasnak. Don Angelo valószínűleg tőle tudta meg, hogy Nablus környékén rendkívül feszült a légkör, még a gyerekek is kővel dobálják meg az idegeneket.

Most olyan vidéken haladunk át, amelyet soha nem akarok elfelejteni. Hosszú kilométereken keresztül a szegénység és emberhez méltatlan nyomor szinte valószínűtlen képei vonulnak el előttünk. Vályogviskók a sziklához ragasztva, vagy karókkal megtámasztva a köves talajon; körülöttük girhes állatok, rongyokban tébláboló gyerekek, nők. Autókaraván jön velünk szembe, a kocsikat kövek töltik meg. Az út szélén burnuszos arabok, hosszú, színes ruhás, fehér fátyolos arab nők, fejükön teherrel, kezükben kisgyermekkel. Nézzük őket, elszorult szívvel, a léghűtéses busz bársonyüléséről...

Lassít a busz a kővel rakott teherautók miatt. Így jobban megnézhetem azt az arab öregasszonyt — öreg? talán fiatalabb, mint gondolnánk! — aki néhány méterre tőlünk paradicsomot majszol; a mellette bámészkodó gyerekek arcát kiütések borítják. Piszok, mindenféle hulladék, düledező vályogputrik, szakadozott sátrak, cserzett bőrű arabok töltik be a látóteret. A « lakóházak » között szikla és kövek. Semmi más. Az autóút megint választóvonalat alkot a kiszikkadt és a zöld övezet között. Balkéz felől tehát valahol víznek kell lennie! Hamarosan fel is tűnik egy kis mederbe szorított patak, mellette egy gyerek próbál valami vízesedényt az öszvér nyakába akasztani.

Váratlanul eltűnnek a nyomor filmkockái és zöldbe borul a táj. Megérkeztünk a Jordán egyik mellékfolyójának forrásához. Gazdag sugarakban ömlik a friss víz és szinte valószínűtlenül dús növényezetet varázsol a kiaszott tájra. Árnyas fák és csobogó források között arab árusok várják a turistákat. A hűsítő italokat rekeszestül a lezuhogó friss víz alatt hűtik.

Társaim friss gyümölcsöt, olajban sült apró kis tésztát, italt vásárolnak. Mire jobban körülnéznék, egy burnuszos férfi lép hozzám, és megkínál egy csésze « feketelevessel ». El kell fogadni, súgja oda don Angelo, egyébként halálosan megsértem. A jó ötvenes korú férfi mellett áll egy fiatal fiú, kihajtott inggel. A csésze fekete mellett — ami különben a méreggel határos, olyan sűrű és erős — beszélgetni kezdünk. A fiatalember, Ali Bossom elmondja, hogy éppen vakáción van, hazajött segíteni apjának, — aki a kávét kínálta. Egyébként a kairói egyetemen arab és héber irodalmat tanul. Anyja 58 éves, tizenketten vannak testvérek. Egy kis farmjuk van, megélnek. Apjának kb. évi 3000 dollárjába kerül. Még egy éve van és végez. Aztán valószínűleg Jordániában keres állást. Izraelben nem kapna munkát. Szomorú mosollyal beszél életükről, bár azzal is tisztában van, hogy ő a kevés kiváltságos közé tartozik. Reménytelennek látja az egyre bonyolultab-

bá váló helyzetet és megállapítja: egyedül Allah segíthet rajtuk. Búcsúzáskor meghív minket Kairóba. Azt hiszem, komolyan mondják még az ilyen lehetetlennek látszó meghívásokat is. Valahogyan így írja elő a mohamedán vendégszeretet.

A forrásoktól visszatérve ugyanarra a barlangos helyre érünk, ahol már egyszer leállítottak a katonák. Most már kitérő nélkül robogunk Jeruzsálem felé.

A kocsi jobboldalán ismét szomorú film pereg: elhagyott palesztinai menekülttáborok. Ideiglenesen felhúzott kis házak voltak, most már félig rombadőlve, elhagyatottan. Egy övezetet szöges drótok vesznek körül. Gyakran látunk katonákat.

A júdeai sivatagon megyünk keresztül az amerikaiak által épített kifogástalan autóúton. Hegyről le, hegyre föl... Hullámzanak mellettünk az izzó homokkal borított halmok, dombok, az út mellett sápadoznak a kisebb nagyobb kövek. Elhaladunk az irgalmas szamaritánus karavánszerája mellett, ami lényegében nem más, mint kőfallal körülkerített térség. Ez lett volna az evangéliumi példabeszédben szereplő fogadó. (Lk 10,25-37). Jeruzsálem és Jerikó között ugyan csak 35 km a távolság, de ezt a júdeai sivatag hegyei között kell megtenni! Jerikótól folyton emelkedünk felfelé. A szent városhoz közelebb jutva beduin sátrak tűnnek fel jobb és bal oldalon. Átmegyünk Betánián, aztán csak úgy a busz ablakából igyekszünk felismerni don Angelo útmutatása alapján az *Olajfák hegyét*, a *Kedron patak völgyét*, az *Agonia templomot*, a *Dominus flevit templomot*, a *Dormitio apátságot*... Majd mindezt végigjárjuk. Most az ünnepélyes jeruzsálemi bevonulásra készülődünk. Feltűnnek a városfalak, s így tudjuk, hogy már 750 m magasban járunk. Az Új kapu előtt megáll a busz, a régi városba ui. csak gyalog lehet bemenni. Megrohannak minket az arab gyerekek, kínálgatják a kis tevéket. láncokat, levlapcsomagokat... Egy vézna kis srác elkapja az egyik bőrönd fülét, és fölényes mozdulattal tanácsolja el a tiltakozó tulajdonost. Keresni akar, mindenképp.

Olasz ferencesek zarándokházában kapunk szállást. Arab pincérfiúk szolgálják fel az ízletes ebédet. Dolgozik köztük egy magas, szelíd arcú etiópiai is. Jól érezzük magunkat, vidáman ízleljük a zamatos jeruzsálemi bort. Igaz ez, valóban Jeruzsálemben, a Szent Városban vagyunk?

A szobafoglalás nem tart sokáig, ugyanis valódi ferences egyszerűséggel szállásolják itt el a jámbor zarándokokat. Rövid pihenő után már indulunk is az első kiadós terepszemlére. Gabriel barátunk a piros busszal kint vár minket az Új kapu előtt. Lassan vezet, hogy nézelődhessünk. Elhaladunk a Jaffa kapu mellett, és csak úgy, kívülről, szemügyre vesszük Dávid fellegvárát. Hogy pontosan mi származik itt Dávid korából, erre nem kapunk választ. Tény, hogy Nagy Heródes építette ki hatalmas fellegvárrá, három magas toronnyal. Érdekes módon Titusz meghagyta az erődítményt, Hadriánusz romboltatta csak le jó 60 év múlva (135-ben). Egy IV. századi bor-

deaux-i zarándok Sion hegy nevezetességei között említette ezt az épületet mint Dávid palotáját. Egy VI. századi névtelen piacenzai zarándok pedig tudni vélte, hogy Dávid itt költötte a zsoltárokat... A bizánci korban remeték laktak a romos épületben. A keresztesek által felépített erődítményt 1239-ben egy török herceg leromboltatta. Mi azt az épületet látjuk, amelyet I. Szelim és II. Szolimán a XVI. században állíttatott helyre.

Kifelé tartunk a kifogástalan műutakon. Ha a minőség semmi kivetni valót sem hagy maga után, ugyanez nem mondható el a biztonságról. Nem hiszem, hogy a hatalmas buszt 15 cm-nél több választaná el az alattunk tátongó mélységtől. Korlát pedig nincs az utak mellett... Gabriel szerencsére olyan elegánsan veszi a kanyarokat, hogy az embernek eszébe sem jut a félelem. Egyetlen jármű fér csak el az úton, meg legfeljebb mellette egy öszvéren poroszkáló arab, — szájában az elmaradhatatlan pipával. Szédületes szerpentineken kanyargunk lefele Júdea hegyei felé. Ahogy visszatekintünk, a délutáni napfényben megcsillan a templomteret betöltő Omár mecset arany és az Al Aksza mecset kisebb, ezüst kupolája.

Az Olajfák hegyén először a *Getszemáni kert*be lépünk be. A kis telek, halljuk a magyarázatot, Jézus valamelyik közeli barátjáé lehetett. Tudósok megállapítása szerint a legöregebb olajfa — nyolc fát számolok meg — kb. ezer éves. Elnézem göcsörtös törzsét és fáradt levélkoronáját. Talán elődje lehetett tanúja Jézus gyakori imájának és utolsó halálküzdelmének. Lukács szerint « napközben a templomban tanított, éjszakára azonban kiment az Olajfák hegyére és ott tartózkodott » (21,37). Egy-egy végigtanított nap után Jézus vagy barátaihoz ment ki Bethániába, vagy csak ide jött át a Kedron patak völgyén keresztül, hogy kora reggel aztán ismét a templomtéren legyen. Az utolsó vacsora után « kiment és *szokása szerint* az Olajfák hegyére tartott » (22,39). János is megjegyzi, hogy Júdás tudta, hol kell keresnie Jézust: « Volt ott egy kert. Júdás, aki elárulta, ismerte azt a helyet, mert Jézus *gyakran* járt oda tanítványaival » (Jn 18,1-2).

Szívesen letörnék egy olajfagallyat, de a szigorú tilalmat nem merem megszegni. Így csak megérintem az egyik ágat, hogy fizikailag is kapcsolatba kerüljek a Getszemáni kert valóságával. Jézus itt borult a földre és öntözte azt véres verejtékével (Lk 22,39-53)...

A szent helyen először Teodóziusz császár (379-393) idejében építettek « elegáns » bazilikát, Aetheria kifejezésével. A szentély a perzsák pusztításának esett áldozatul. A keresztesek korában a bennszülött keresztények emeltek ismét templomot, amelyet később kibővítettek. A ferencesek a múlt század végén és a XX. sz. első évtizedében feltárták a két egymásra épült templom maradványait. Az olasz A. Barluzzi által épített új *Agonia templom* közepén mutatják azt a sziklát, amelyen Jézus halálküzdelmét vívta. Töviskoszorúra emlékeztető vasrács övezi. Az ablakokat sötétlilás tónusú üvegkompozíció borítja. A templom egész terét ez a borongós szín árnyékolja be. Különben a Nemzetek templomának nevezik, mivel tizenhat ország vett részt felépí-

tésében azzal a céllal, hogy legalább ezen a helyen, Jézus halálos gyötrelmének színterén megvallják egységüket, testvéri összetartozásukat.

A bazilikától nem messze — egy-két kőhajításnyira — érdekes barlang sötétlik. A hagyomány szerint Jézus gyakran tartózkodott ebben a tágas és hűvös barlangban, itt gyűjtötte össze tanítványait, tanította őket. Gyakran itt pihentek meg a Városból visszatérve. Azon a szomorú éjszakán itt hagyta hátra három kiválasztott apostolát azzal a kéréssel, hogy virrasszanak és imádkozzanak vele... A többit tudjuk az evangéliumból (Lk 22,45). Már az első keresztények szentéllyé alakították a barlangot. Egyike azoknak a helyeknek, magyarázza don Angelo, amelyekről biztosan állíthatjuk, hogy Jézus életének keretéül szolgáltak. A barlang falára a keresztesek freskókat festettek, de ezekből ma már alig látszik valami. A barlang alatt mélyedések, üregek láthatók. Valószínűleg sírüregek voltak. — A barlangkápolnát szintén ferencesek gondozzák.

Úgy tervezzük, hogy este visszajövünk szentórát tartani. Sajnos, nem lehet. Sötétedés után mindent bezárnak, félnek a merénylettől...

Nem látogatjuk meg, csak kívülről nézzük *Mária Magdolna* ortodox *templomát.* Aranyozott hagymafej kupolái a legtisztább orosz stílusban készültek, messze elragyognak az Olajfák hegyéről. III. Sándor cár építette anyja, Maria Alexandrovna emlékére.

Következő állomásunk a *Szent Szűz sírjá*nak temploma. Középkori kapun keresztül a föld mélyébe szállunk le 44 széles lépcsőn... Csak az ortodoxok lámpái nyújtanak némi fényt. A hagyomány szerint itt helyezték kősírba Máriát. E földalatti világ tompa homályában nehéz Máriát elképzelnünk... Állítólagos kősírját nem lehet egészen megközelíteni, csak egy külső kő-köpeny kerek nyílásán át érinthetjük meg az egyenetlen, bemélyedésekkel szabdalt sziklalapot. Rendkívül nehéz a levegő, a lámpák, gyertyák feketére füstölték be a sziklafalakat. Mária sírja, magyarázzák a szakértől, egyike volt egy temető-rész szokásos kő sírjainak. Helye megfelel azoknak az utalásoknak, amelyek a legrégibb feljegyzésekben találhatók. Egy II.-III. századi kódexben ezt olvassuk: « Reggel vegyétek Mária asszonyt, menjetek ki Jeruzsálemből azon az úton, amely az Olajfák hegyének legnagyobb völgyéhez visz. Ott három barlang van: egy széles barlang, abban egy másik és egy belső kis kamra, keleti részében egy felemelt agyagpaddal. Menjetek és helyezzétek az Áldottat erre a padra... » (1) A zsidó-keresztények nagy tisztelettel övezték a sírt; az V. században különítették el a többi sírtól köréje emelt templommal. A VI. század végen egy újabb templomot építettek az eredeti fölé, majd a keresztesek idejében felépült mellette egy bencés apátság. Szaladin katonái mindkettőt lerombolták 1187-ben, az altemplomot azonban Mária iránti tiszteletből meghagyták. A lerombolt épületek köveit beépí-

(1) Idézi Donato Baldi: *Guida di Terra Santa,* 104. l.

tették a városfalba. A XIV.-től a XVIII. századig a ferencesek őrizték a szentélyt, de 1757-ben végleg távozniuk kellett.

Lélekben megünnepeljük Mária megdicsőülését. Hangosan nem imádkozunk, nehogy sértsük ortodox testvéreink esetleges áhítatát. Talán túlzottan is óvatosak vagyunk, hiszen csak egyetlen hosszú fekete ruhás férfit látunk. De a szentföldön az emberben egy-két óra alatt kialakul ez a belső érzékenység. Azt már eddig is megtanultuk, hogy az intranzigens magatartás csak megoszlást szül. Ma pedig a kiengesztelődés, az egységkeresés korszakát éljük.

Leszállunk ismét a *Kedron patak völgyé*be. Az egy csoportban álló négy emlékművet már láttuk többször a távolból. A hagyomány *Absalon, Jozafát, Jakab apostol* és *Zakariás próféta sírjá*ról beszél. Nem valószínű, hogy az említettek valóban itt nyugodtak volna, de az lehetséges, hogy Jézus ezekre a síremlékekre utalt, amikor jajt kiáltott az írástudókra és farizeusokra: « A prófétáknak sírboltot építetek és az igazak síremlékeit fölékesítitek » (Mt 23,29). Bizonyára jól ismerte a Jozafát völgy diszes síremlékeit, hiszen gyakran keresztülment ezen, a várost az Olajfák hegyétől elválasztó völgyön.

Péter bűnbánatát külön templom örökíti meg. A *Gallicantu szentély*t sziklára építették, a szikladarabok szervesen beilleszkednek az épületbe. Az alsó barlangról azt tartja a hagyomány, hogy Jézust elfogatása után egy rövid éjszakán át ott tartották fogva. Mások véleménye szerint az apostol ebben a barlangban bújt el, hogy keserűen megsirassa vétkét, a Mester elárulását. Bármi történt is itt azon a tragikus éjszakán, a hűvös sziklafalak Jézus nevét kiáltják ma is...

A templom mellett római kori lépcső. A töredezett, foghíjas, egyenetlen fokokon biztosan járt Jézus, amikor a völgy és a Getszemáni kert felé tartott. Nagycsütörtök éjjel, már megkötözve itt vezették Kaifás házába.

A Makkabeusok korából származó lépcsősor ma már inkább rom, de még le lehet rajta ereszkedni kellő elővigyázatossággal. Ketten-hárman vállalkozunk csak rá. Ahogy lépegetek lefele és ahogy egyre jobban kifulladva kapaszkodom vissza, csendes öröm hatalmasodik el rajtam: végre, most elmondhatom, hogy valóban Krisztus nyomába lépek! Lefelé is, felfelé is. — Semmiért nem adnám, hogy végigjárhattam ezt az ősi lépcsőt.

Minél többet látunk, annál kevésbé tudunk tájékozódni. Rohanós is a tempó, mert — az igazat megvallva — mindig több helyre akarunk eljutni, mint ami a programban szerepel. Szerencsére don Angelo értékeli ezt a buzgó érdeklődést, meg-megtoldja a kiszabott utakat valami rendkívüli látnivalóval.

Most a *Siloé* medencénél állunk. Sziklafalak alkotta alagút alól nyúlik elő a keskeny 16 m hosszú, 4-5 m mély vízmedence. Alig fél méteres párkányon lépkedünk be óvatosan, ameddig csak lehet. A vízből kiáll néhány nagy lapos kő. Ezeken billegve locsoljuk magunkra néhányan a hűs vizet. Visszagondolva a vakonszületett meggyógyítására (Jn 9,1-39), egyesek meg-

mossák a szemüket. Minket nem küldött, hanem ide hozott Jézus a Siloe tavához; a külső és a belső látás kegyelmét kérjük tőle. Aztán meghallgatjuk a meggyógyított fiú és Jézus párbeszédét: « Jézus meghallotta, hogy kidobták (a zsinagógából). Amikor találkozott vele, megszólította: — Hiszel az Emberfiában? — Ki az, Uram? — kérdezte. Hinni akarok benne! — Előtted áll, felelte Jézus, ő az, aki veled beszél. — Hiszek, Uram! — kiáltotta és leborult előtte » (9,35-38).

Hiszkija király (721-693) a Gihon patakot Jeruzsálembe vezette, hogy esetleges ostrom idején a lakosságnak biztosítsa a vizet. A kb. 500 m hosszú sziklamederben folyó patak fölé később alagutat emeltek. A zsidók sátoros ünnepen jönnek ide imádkozni; a mohamedánok is szent helynek tartják. Az V. században épített szentélyt már jó száz év múlva lerombolták, azóta sem épült újabb.

Megtudunk még egy érdekes régészeti adatot: 1880-ban a csatorna kijáratánál megtaláltak egy VIII. századi óhéber feliratot, amely elmondja az építés történetét, — amelyre 2Kir 20,20 éppen csak utal. Az értekes dokumentumot az isztambuli múzeumban őrzik.

Mire visszaérünk a buszhoz, arab srácok tartják megszállva a terepet. Árulgatnak mindenfélét több-kevesebb sikerrel. Az egyik felismeri, hogy kis magnót tartok a kezemben. Rángatja a karomat, mutogat a magnóra, s persze mondja a magáét, amiből egy szót sem értek. Végre felfogom, mit akar. Bekapcsolom a magnót, és a gyerek nagy áhítattal elkezd énekelni! Társai körülállják, meg se moccannak! Amikor befejezi magánszámát, rám néz büszkén, — és a boldogságtól elfelejt cukrot kérni! Megölelem, ő pedig boldog mosollyal nyugtázza az elismerést és szeretetet. Szerencsére azt sem utasítja vissza, amit gyorsan a markába nyomok, de látszik rajta, hogy ez alkalommal csak a tiszta művészet kedvéért énekelt, nem voltak hátsó gondolatai. Talán nem is sejtette, milyen messzire eljut a hangja. Most éppen Rómában szól... Természetesen vissza kellett játszanom a produkciót, ez a kézzel-lábbal kifejezett közóhaj. A hatás frenetikus, a kölykök ugrálnak, hadonásznak, mezítlábas, maszatos képű kis barátom pedig könnyes szemmel, teljesen elbűvölt ábrázattal hallgatja saját hangját. Végül nekem is erővel kell szabadulnom tőlük, mint annak idején Jézusnak a názáretiektől. Integetünk nekik, miközben beszállunk a buszba. Leghátul ülök le, hogy még egyszer meghallgassam ennek a kis arab Carusonak áriáját. Meglódul a busz, s amikor még egyszer visszaintek nekik, rémülten látom, hogy két kölyök lóg a busz hátsó ütközőjén! Kiabálunk Gabrielnek, óvatosan hajtson, nehogy lezuhanjanak a köves, hepehupás útra. Gabriel viszont, ismerve fajtáját, megnyomja a gázt. A két gyerek teljes erővel kapaszkodik, a többiek rohannak utánuk. Végre leáll a busz, hogy az urak « le tudjanak szállni ». Széles vigyorral intenek, aztán meglódulva rohannak visszafele. Jól esett ez a kis potyautazás. Különben is: ki énekelni tud, ki ütközőn utazni. « Különfélék az adományok »!

A Sion hegy legfontosabb emléke, a *cenákulum* felé tartunk. Bolthajtásos kapun lépünk be egy félig fedett folyosóra. Nagy kutya szegődik mellénk, egy újabb bejáratnál ortodox zsidó mutatja az útirányt. El kell kerülnünk azt az udvart, ahol Dávid király sírját tisztelik. Kérésnek, vitának itt sincs értelme. Nem mehetünk be Dávid király (archeológiai szempontból nem hitelesített) sírjához, a zsidók nemzeti kultuszhelyére. Fölkanyarodunk tehát a lépcsőn, s belépünk a cenákulum bolthajtásos termébe. Azonnal látjuk, hogy nem Krisztus korabeli, hanem vagy jó ezer évvel későbbi korból származó gótikus épületről van szó. Valóban, a keresztesek építették arra a helyre, amelyet a hagyomány az utolsó vacsora színterének tartott. Három oszlop tartja az íveket, három ablak világítja meg a termet. Ciprusi művészekkel a ferencesek állították helyre a keresztesek által emelt épületet a XIV. században. — Hangosan elolvassuk az utolsó vacsoráról (Lk 22,7-38) és a Szentlélek leszállásáról (Csel 2,1-4) szóló fejezeteket, imádkozunk és énekelünk egyet. Ennyit engednek meg csupán. Misézni nem lehet.

Ugyanazon az úton megyünk vissza, lefelé. A jobbra eső udvaron ortodox zsidók ülnek, asztalok mellett, könyvekbe temetkezve vagy vitatkozva. Lábújjhegyen lépkedünk, nehogy megzavarjuk őket. A hatalmas kutya mindig a helyes úton tartja a csoportot. Igen vegyes érzésekkel hagyjuk el ezt a kettős hangulatú, ősi épületkomplexust. ...

Balra fordulunk, hogy meglátogassuk Mária elszenderülésének helyét. A *Dormitio bazilikához* érkezünk. A hagyomány szerint Mária János apostol házában fejezte be földi életét. Szofroniusz pátriárka a VII. század közepén a Szent Sion titkairól elmélkedve megemlékezik arról a kőről, amelyen a Szent Szűz élete gyertyája utolsó lobbant. A keresztesek az általuk épített Cenakulum templomának egyik hajójában tisztelték Mária elszenderülésének emlékét. Később ez a hajó a ferencesek kolostorába épült be. Aztán az is romba dőlt. II. Vilmos császár, miután 1898-ban meglátogatta ezt a helyet, arra késztette Abdul Hamid szultánt, hogy a területet adja vissza a katolikusoknak. 1900-ban vetették meg az új templom alapkövét; a belső művészi munkát a beuroni bencések végezték. 1926-ban felépült a templomot gondozó bencések apátsága is, amely 1951-től közvetlenül a Szentszék fennhatósága alá tartozik.

A felső köralakú templom gazdag mozaikdíszítése ellenére középkori erősségre emlékeztet. Az igazi meglepetés az altemplomban fogadja a látogatót. A kettős oszlopsorok középpontjában, szőnyeggel borított ravatalon fekszik az éppen halálos álomba szenderült Mária. Sötétes bordó, hosszú ruha fedi, kezét gyengéd mozdulattal fonja össze a mellén. Finom vonalú arcán, amelyen meglátszik a kemény évtizedek nyoma, szelíden boldog mosoly lebeg. A kupoláról leereszkedő lámpa és a mellette lobogó két gyertya világítja meg alakját. Körbeálljuk a ravatalt, csöndes megilletődöttséggel szemlélődünk.

Aztán megcsodáljuk a beuroni bencések által megálmodott mozaikmintákat az oszlopokon, a falakon, a kupolán. Ezek a színek napfényben talán

jobban csillognának; a félhomály letompítja, de ugyanakkor mélyebbé teszi fényüket. Befelé ragyognak, mint az idős Mária arca.

Kedves bencés búcsúzik tőlünk a kijáratnál. Őtőle tudjuk meg, hogy a templomot 1948-ban súlyos bombatalálat, 1967-ben pedig belövések érték. A helyreállítási munkák néhány éve fejeződtek csak be.

Besötétedett. A falakkal körülvett óvárosban fények százai gyulladnak fel. A nappali hőség után most kezdődik az igazi élet!

A ferencesek házában ízletes, bőséges vacsorával várnak minket. Próbáljuk összegezni a látnivalókat; érdekes módon a gyerekek emlékeznek a legtöbb részletre. A tizenkét éves kis Márta, miközben kikunyerál magának egy extra fagylatot, ujján számolja a délután látott templomokat. Felcsillanó szemmel hallja, hogy holnap Betániába látogatunk, Mária, Márta és Lázár falujába.

A mai nap örömét és a holnap reményét váratlan vendég hessenti el: « az édes álom, pillangó képében »...



1. A Nagy Szfinx (El Giza, Egyiptom)

Oroszlán testtel és ember fejjel Harmakhis istent ábrázolja, vagy a szomszédos piramisban eltemetett megistenült Kefre fáraót. Kr. e. 26. században készült, 57 m hosszú és 20 m magas. A sivatagból jött szél miatt állandóan tisztítani kell a homoktól, amely befödi és rombolja.

A zsidó vallás egyik jellemzője a bálványimádás ellen folytatott harc, amelyet a Biblia gyakran irónikus hangon fejez ki (Bölcs 13; Baruk 6; Zsolt 113 B, 4-8; 134, 15-18).

> *Nincs ember, aki olyan istent tudna alkotni, hogy az akárcsak vele magával is fölérne.*
>
> *Halandó létére csak holtat tud alkotni, elvetemült kézzel.*
>
> *Ő maga tökéletesebb, mint azok a tárgyak, amelyeket imád, mert neki van élete, azoknak meg nincs.*
>
> *Sőt a legvisszataszítóbb állatokat is imádják azok, akik ostobaság tekintetében még rosszabbak, mint a többiek.*
>
> *Nem is szépek ezek az állatok, hogy az ember, mint egyébként az állatok látásakor, kedvét lelné bennük.*
>
> *Elvesztették Isten dicséretét és áldását.*
>
> Bölcs 15, 16b-19.

V. JOZAFÁT VÖLGYE - BETÁNIA - BETFÁGÉ - PATER NOSTER - MENNYBEMENETEL - DOMINUS FLEVIT - VIA DOLOROSA - SZENT SÍR - BELTRITTI PÁTRIÁRKA - BETLEHEM ESTE

Június 27. péntek

Viszonylag későn, reggel 8-kor indulunk. Ezúttal én késleltetem az egész társaságot. Nem jó utcánál kanyarodtam el, és nem a remélt Új kapunál, hanem egy ismeretlen sikátorban találom magam. Hosszú kérdezősködés után térek csak rá a helyes útra. A buszban viszont most azokra kell várni, akik az én keresésemre indultak... Restellem az ügyet, de tíz perc késést csak elnéznek nekem a pontossággal mindig hadilábon álló olaszok!

Gabriel először egy állatpiac mellett áll meg. A fal mellett kis bárányokat, kecskéket árulnak fiatal fiúk, marcona férfiak. Egy arab legényke nekem is kezembe nyom egy kisbárányt, könyörgő szemmel néz rám, az árát remélve. De elvinném! De aztán visszaadom, hiszen mit kezdenék ezzel a kis jószággal a következő napokban! A repülő még eszembe sem jut...

Rohanunk visszafele, hogy behozzuk a késést. Ma ismét maximálisan zsúfolt a program!

Lenézünk, megint a Kedron patak völgyét látjuk, amit *Jozafát völgyé*nek is hívnak. A már ismert nagyobb emlékművek mellett megszámlálhatatlan sok sírkő tarkítja a terepet. Elterjedt ugyanis az a hit, hogy itt lesz majd a feltámadás. Egyesek itt kívántak pihenőhelyet, hogy majd abban az órában közel legyenek, s elsőként jussanak a feltámadottak seregébe!

Betánia mindössze 3 km-re fekszik Jeruzsálemtől az Olajfák hegyének keleti lejtőjén. A település mai arab neve, *al-Azariye*, a *Lazarium* nevet rejti magában, amellyel az első keresztények jelölték az ősi Betániát, a « datolya házát ». Mi talán a « barátság házának » nevezhetnénk, hiszen Jézus itt talált megértő, Őt egészen elfogadó és befogadó barátokra. Csendes kis település volt az ő korában; mivel még nem épült fel a nagy jerikói út, kiesett a forgalomból. Apostoli útjai végén ide jött megpihenni, s nagyon valószínű, hogy jeruzsálemi tartózkodása idején ide járt ki esténként. Mária, Márta és Lázár társaságában zavartalanul otthon érezte magát. Hogy milyen bensőséges kapcsolat épült ki közöttük, az Lázár halálakor vált világossá. Amikor Mária a feltétlen bizalom nyitottságával szemére veti: « Ha itt lettél volna,

nem halt volna meg testvérem» (Jn 11,32), «Jézus lelke mélyéig megrendült», « könnyekre fakadt » (Jn 11,33.35). Előzőleg már Mártától is kellett hallania ezt a szelíd szemrehányást... Mit meg nem tesz az ember barátjáért! Hát még akkor Jézus!

Ilyen gondolatok kavarognak a fejemben, miközben az égető napsütésben elindulunk Betánia egyik utcácskáján. Itt sem hiányoznak a mellénk szegődő gyerekek, a turistákat és zarándokokat csábító arab üzletecskék, de valahogyan itt még a levegő is békét sugároz.

A betániai testvérek házának romjainál állunk meg először. Néhány faldarab az egész, mellette karcsú minaret. A szemben lévő modern templom az eseményekre emlékeztet, nem pedig a helyet kívánja meghatározni. Hogy a romokból mennyi a hiteles, arról most nem szól a magyarázat. Minden esetre felidézzük a betániai vacsorák bensőséges pillanatait, magunk elé képzeljük a sürgő-forgó Mártát, a kiváló háziasszonyt, akinek azt a boldogságot tartogatta a gondviselés, hogy gondozhatta, szerethette Jézust. Jó lenne tudni, miket főzött a tiszteletére... Mit kínált neki hűsítő italként, amikor fáradtan, izzadtan, porosan megérkezett egy-egy hosszabb útjáról. Márta ismerhette Jézus titkait, terveit, szorongásait. Megértette Jézus küldetését, amennyire csak emberileg ez lehetséges volt. Mindezek ismeretében vallotta meg Lázár halála után: « Hiszem, hogy Te vagy a Messiás, az élő Isten Fia, aki a világra jön! » (Jn 11,27). Mennyire hitt Jézusban! Mennyire szerette!

Miért éreztek rá a nők Jézus igazi valójára, s miért nyüglődtek annyit az apostolok meg társaik? Versengtek az előbbségért, megbotránkoztak benne, egy közülük elárulta, a másik megtagadta, a többi, amikor forró lett a talaj a lába alatt, megfutott... Márta és Mária egész szívükkel szerették Jézust, a Mestert, a drága Barátot. Jézus lett életük értelme, magyarázata, célja, boldogsága.

A romok között « látjuk », ahogy megvillan az udvarra kilépő Mária ruhája... Frissen sült cipót, hamvas szilvát, zöldes-sárgán aranyló szőlőfürtöt visz a néhány perce érkezett Barátnak. Eléje rakja, szíves szóval, mosollyal kínálja, kútban hűtött vizet önt a poharába, aztán teljes otthonossággal lekuporodik mellé. Míg Márta elkészíti a vacsorát, hadd verje el valamivel a Vendég kínzó éhségét. Nézi a falatozó, poharából aprókat kortyintó Jézust, közben elmeséli neki, mi történt legutóbbi ittléte óta... Aztán kéri, mondja el Ő is, merre járt... Kikkel találkozott, hogyan fogadták szavait... Nyitottsága szinte provokálja a Mestert, hogy egyre többet és többet mondjon el magáról... Nem ez az első alkalom, hogy ilyen eszmecserét folytatnak. Ő, aki jól tudja, mi lakik az emberben, megbízik Máriában; kiáll mellette, amikor a buzgalmában méltatlankodó Márta közbelépését kéri: « Csak egy a szükséges. Mária a jobbik részt választotta » (*Lk* 10,42).

Eltűnik a kép, ismét csak a magányos romok sápadoznak a perzselő nap tüzében. De egy szellő még arcunkba permetezi annak a nárdusznak illatát, amellyel Mária megkente a halálra és saját temetésére készülő Jézus lábát...

« Szegények mindig lesznek veletek, de én nem leszek mindig veletek » (Jn 12,8).

A tizenkét éves kis Márta türelmetlenül toporog, hogy « most már soha sem megyünk Lázár sírjához?! » Megyünk, természetesen, de nehéz az elszakadás ettől a bensőséges hangulatú, minden kövével Jézusról valló családi otthontól.

Betánia nagy attrakciója valóban Lázár sírja (Jn 11,1-46) Hitelességéhez alig fér valami kétség. Nincs messze a háztól, alig néhány lépésnyire csak. A III. század elején — magyarázza közben don Angelo — Euzébiusz történész már írt Lázár sírjáról. Szent Jeromos 390-ben pedig már arról is tudósított, hogy a sziklasír fölé templomot emeltek. Amikor a mohamedánok elfoglalták a Szentföldet, a sír fölötti templom romjaiból mecsetet építettek. A keresztények csak a VI. században, tetemes pénzösszeg lefizetése után kaptak engedélyt arra, hogy egy új lépcső kialakításával mégis hozzáférjenek a sziklasírhoz. A mostani lejárat tehát éppen az ellenkező oldalról nyílik, mint az eredeti.

Lemászunk egyenként a 24 meredek lépcsőn. Egy kis kanyarral eljutunk a kb. 3 m széles előtérbe, aztán — aki akar — még lejjebb mehet, magába a sírkamrába. Kétrét görnyedve csúszunk befelé a hűvös sziklákon. Még egy nyújtózás, s lent vagyunk. A talaj földes, a sziklák füstösek. A kis Márta és a vele egyidős Alberto izgatottan méregetik a sziklakőpadot, elfért-e rajta Lázár holtteste... Fojtott hangon suttognak, s biztosan libabőrösek az izgalomtól. Kintről felhangzik don Angelo hívása: — Lázár, jöjj ki! — és mi, a « halottak », ismét nekirugaszkodunk, hogy átpréseljük magunkat a fölfelé mutató nyíláson. Aztán csúsznak befelé a következők, mi meg szinte négykézláb kapaszkodunk vissza a nyaktörően meredek lépcsőkön. Szemünk káprázik a napsütésben. Jaj, de jó élni! Visszatérni a nyüzsgő emberek közé, friss vizet inni, egy-egy feladatnak nekifeszülni! Jó lenne most ujjongva énekelni, hogy « Te vagy a feltámadás és az Élet! »

Érdekes módon nem csodálkozó zsidókat, hanem betániai emlékeket áruló arabokat találunk a sír előtt. Meg egy újabb látogató csoportot. Lázár sírja a környék legnagyobb idegenforgalmi látványossága.

A leprás Simon farizeus (Mt 26,6-13) házának helyén görög ortodox templom áll. Ezt csak kívülről nézzük meg, most éppen le van zárva. A Szent Lázár katolikus templom is az olasz A. Barluzzi tervei szerint készült 1952-53-ban. Freskói az evangéliumi jeleneteket örökítik meg. Különben az épület alakja mauzóleumra emlékeztet.

A szomszédos falucska, *Betfagé* ugyancsak az Olajfák hegyének keleti lejtőjén húzódik. A hagyomány szerint Jézus innen indult virágvasárnap Jeruzsálem felé. (Mk 11,1-10) Kevéssel Lázár feltámasztása után — emberileg szólva — eljutott sikereinek csúcspontjára: «Az egész világ utána fut!» — állapították meg kesernyés szájízzel a farizeusok (Jn 12,19). Betfagé tehát Jézus sikereinek tanúja. A IV. századi Aetheria zarándoknő egy másik hagyományról

is tudott: itt, Betfagéban találkozott Jézus a Betániából eléje siető Mártával, és innen sietett barátja feltámasztására.

Az itteni események emlékére 1883-ban készült templom voltaképp egy nevezetes kő fölé épült. Hosszú évszázadokon keresztül a zarándokok azt tartották, hogy Jézus erre a kőre lépve ült fel a szamár hátára. « Elvezették tehát a szamarat Jézushoz, rátették ruhájukat és fölültették őt » (Mk 11,7). A kb. 1 m magas kő oldalán régi latin feliratok és festménymaradványok láthatók. Még ki lehet venni egy embercsoportot, egy szamarat csikajával, pálmaágakat tartó alakokat, végül Lázár feltámasztását. Világosan el lehet olvasni a Betfagé feliratot is. A festmények restaurálását 1950-ben fejezte be egy olasz szakember.

A szerény kis templom falát tompa színhatású freskók díszítik. Pálmát lengető férfiak, gyermekek és nők csoportjait látjuk mindkét oldalon. A központ természetesen az öszvérháton vonuló Jézus.

A templom melletti kertben a ferencesek egész sor zsidó sírt tártak fel. A sírüregeket voltaképp a sziklás terep barlangjaiból képezték ki. Néhányan ismét « sírba szállunk », de most már kevés a vállalkozó. Láthatóan mindenki az élet mellett döntött. Néhány perces séta után újabb nevezetes helyhez érünk.

« Történt egyszer, hogy *valahol* éppen imádkozott. Amikor befejezte, egyik tanítványa kérte: 'Uram, taníts minket imádkozni.' Erre így szólt hozzájuk: 'Amikor imádkoztok, ezt mondjátok. Atyánk! Szenteltessék meg a te neved...' » (Lk 11,1-2). Az eset, a hagyomány szerint, ezen a virágokkal sűrűn behintett helyen történhetett. A jelenlegi, 1875-ben befejezett *Pater noster templom*ot XII. századi romok fölé emelték. Francia kármelita nővérek kolostorában vagyunk. Körfolyosón porcelántáblákon olvashatjuk a Miatyánk szövegét a világ 62 nyelvén. Társaim boldogan fedezik fel az olasz táblát, Fred mellettem a máltait böngészi, a kolumbiai ráakadt a spanyolra. Megcsodáljuk a kínait, japánt, szanszkritot, meg még néhány egzotikus írást. Csak a magyart nem találom. Biztosan az alattunk lévő folyosón rejtőzik, de az, sajnos, zárva van. Kármelitát, mondanom sem kell, egyáltalán nem látunk. Nagy kört alakítunk, kézenfogva, és elimádkozzuk az Úr imáját. Én csak félhalkan suttogom a Miatyánkot, hogy ne zavarjam a többieket. De észreveszem, hogy Gisella is spanyolul, Fred is máltai nyelven imádkozik.

A *mennybemenetel helye,* ahogyan azt az Apostolok Cselekedetei leírja (1,12), egy szombat járásnyira, azaz kb. 1892 méterre volt Jeruzsálemtől. Az Olajfák hegyének erre a csúcsára érünk most. Mielőtt belépnénk a kör alakú kápolna belsejébe, meghallgatjuk a rövid tájékoztatót. A keresztények által kezdettől számontartott és tisztelt helyen 376-ban emelték az első szentélyt. Ezt a keresztesek építették újjá nyolcszög alakban, felül nyitott kupolával. Az épületet a XII. század végén a mohamedánok fedték be, amikor mecsetté alakították. Szerencsére változatlan helyen hagyták azt a sziklalapot, amelyet — ismét csak a hagyomány szerint — utoljára érintett az Úr lába. A figyelmes

szemlélő egy lábfejre emlékeztető benyomatot is láthat a sziklában. A templomocskát vastag köralakú fal övezi. A régi kolostort, amelyet az V. század végén a fiatalabb Szent Melánia épített, a perzsák rombolták le. A romok még feltárásra várnak.

Innen a *Dominus flevit templom* felé tartunk. Jó magasan járunk az Olajfák hegyén, innen valóban kitűnő panorámát nyújt Jeruzsálem. « Amikor közelebb érve megpillantotta a várost, sírva fakadt... » (Lk 19,41-44). A jelenetre emlékező templomot Barluzzi úgy tervezte meg, hogy az oltár fölötti ablakkeret magában foglalja a Templom térségét és környezetét. Jézus innen még a Templomot látta, mi már csak az aranykupolás Omár, és az ezüstkupolás Al-Aksza mecsetet szemlélhetjük.

Péntek van, délelőtt 11 óra. Egész Jeruzsálemet betölti a müezzinek hangos, gajdoló imája. Ma van a mohamedánok heti szünnapja. Jeruzsálem, Jeruzsálem « bárcsak felismernéd te is legalább ezen a napon, ami békességedre szolgál! » Ma, 1980. június 27-én! « De sajnos, el van rejtve szemed elől! » (Lk 19,41-44).

Nem folytatjuk a tragikus véget jövendölő szavakat, hanem békét kérünk a szent városnak, minden lakójának, békét araboknak, zsidóknak, palesztínaiaknak, békét az egész meggyötört világnak!

Ismét betérünk abba a tágas barlangba, ahol Jézus gyakran tartózkodott tanítványaival, ahol a három kiválasztottat hagyta, amikor egy kőhajításnyira eltávolodott, hogy megvívja utolsó harcát az Atya akaratának teljesítéséért. Ide is beszűrődik a müezzinek éneke. Péntek van.

Ebéd és egészen rövid pihenő után gyülekezünk, hogy mi is részt vegyünk a minden pénteken megtartott keresztút-imában. Amíg a gyülekező helyre érünk, feltárul előttünk az ünneplő mohamedán világ. Jól öltözött, nagyszájú, nagy szemű, minden kalandra kész arab fiúk és legények ácsorognak a sikátorokban és mondogatnak nekünk szépeket. Öreg arabok támasztják a falat, napégette,ráncos arcuk körül fonnyadtan lóg a piszkos burnusz. Mások botra támaszkodva sántikálnak, hosszú szürke köntösben, amit derekukon szíjjal öveznek. Sebes, maszatos arcú gyerekek, kölykök rohangálnak összevissza, majszolgatnak valamit. Érdekes módon nők alig mutatkoznak. Az utcák 2-3 méter szélesek, gyakran fedettek. Voltaképp az arab bazárnegyedben járunk. A piszok mennyisége, bűze, műfaja alig leírható. Gondolom, az utcák állapota 2000 évvel ezelőtt sem volt különb.

Az *El-Omariy*e kollégium udvarán már sokan várakoznak. Kimondhatatlan a meleg, próbálunk behúzódni az egyik oldalt szegélyező oszlopcsarnok árnyékába. Néhány már ismert arcot látok. Igen, már találkoztunk ezekkel az árus legénykékkel. Csak most nem tevét, rózsafüzért, hanem keresztútprospektust kínálgatnak igen borsos áron. Most nincs kedvem alkudozni, megveszek kettőt, s aztán igyekszem másra gondolni. Még zavar ez a kettősség, ez a nyüzsgés, zaj, az újból dühödt erővel hangzó müezzin-recitativo.

Valamivel három után mozgolódás támad. Megérkeznek a menetet vezető ferencesek — egyiknek magnó lóg a vállán — és a menet rendjére felügyelő zöldkabátos, piros fezes mohamedán őrök! Kezükben jelképes bot. Magyarázat nélkül is megértem, hogy itt valami ősrégi megegyezésről lehet szó.

A menet élén hatalmas keresztet visznek, többen is, és érinti, aki csak mellette halad.

Elindulunk. Hangosbeszélő üvölti a mohamedán imát, mellettünk fecsegnek, eszegetnek, közöttünk kölykök bujkálnak át. Próbáljuk követni a vezetőt, olykor el is jut hozzánk az egyes állomásoknak a szövege... De nem lehet együtt maradni, lépést tartani. Mögöttünk egy spanyol zarándokcsoport bukdácsol. Mivel semmit nem értenek, ellenimába kezdenek. Mondják és énekelik a magukét. Teljes a hangzavar. Arra is kell vigyáznunk, hogy hirtelen bele ne essünk egy sistergő olajjal telt serpenyőbe valamelyik ház előtt, fel ne borítsuk a kapualjban gyümölcsöt harapdáló öregeket, vagy kikerüljük az utunkat elálló, teherrel megrakott öszvért...

Arra gondolok, Jézus idejében sem történhetett másképp. Közömbösen csevegő, eszegető vagy legfeljebb kíváncsi emberek között néhány római katona kardlappal szorított helyet, hogy szabaddá tegye az utat egy kivégzésre hajtott fiatal férfi és az őt siránkozva kísérő kis csoport előtt. Az elég gyakran ismétlődő jelenetre kevesen figyeltek fel, akik pedig tudták, hogy miről van szó — hiszen néhány nappal ezelőtt hozsannázva ünnepelték —, azok most inkább óvatosan félrehúzódtak. Nem jó ujjat húzni a hatalommal. Gondolta volna meg jobban, mit beszél.

A harmadik állomást látjuk közelebbről. Jézus első elesésének kápolnáját. A hatodik állomás kis kápolnájának oltára előtt modern hétágú gyertyatartó magasodik. A hagyomány szerint itt volt Veronika háza. A kilencedik állomáshoz egy kopt-ortodox kolostornál érünk. Ez után kell elérkeznünk a Golgotára. Kövezett udvarhoz kanyarodunk, majd belépünk a *Szent Sír bazilikába*. De hát hol van a hegy? A koponya alakú sziklával?

Meredek lépcsősoron haladunk tovább...

Jézust megfosztják ruhájától... Egy mellékkápolna festménye mutatja keresztreszegezését. Aztán két-három lépést teszünk balra, és az ortodox lámpákkal, ikonokkal, gyertyákkal zsúfolt félhomályos kápolnában nagyot dobban mindnyájunk szíve: a Golgota szikláján állunk! Jézus itt halt meg a kereszten! Aki akarja, megcsókolja az oltár alatti mélyedést, ahol — a hagyomány szerint — a kereszt magasodott.

Ki látja már a könnyek fátyolán át a számtalan lámpát, ikont, a kerengő, imádkozó árnyakat, a baloldalt ülő ortodox pópát, aki illendő ellenszolgáltatás fejében gyertyát nyújt a zarándoknak, hogy meggyújtva odahelyezze a többi mellé? Ki látja már mindezt? Az emberre rászakad a Golgota, a megváltás felfoghatatlan drámája.

Aki csak egyszer is imádkozott a Golgotán, az már nem élhet úgy, mint előtte...

EGY KERESZTREFESZÍTETT AZ I. SZÁZADBÓL

Csontvázát 1968-ban egy szarkofágban egy gyermek csontváza mellett találták meg az izraeli építés- és lakásügyi minisztérium által elrendelt ásatások során.

A legmodernebb technikai eszközöket alkalmazták, hogy valami többet megtudjanak ennek, az abban a korban feltűnően nagy, 167-170 cm magas férfinek maradványairól. A vizsgálatok során elég gyorsan rájöttek, hogy egy keresztrefeszítettel van dolguk. Az ember bokacsontjait egy rajtuk keresztül hatoló óriás szög tartotta egybe. Ezt a szöget a Jeruzsálemi múzeumban őrzik.

A büntetést valószínűleg 70-ben hajtották végre, abban az évben, amikor Titusz a húsvéti ünnepre Jeruzsálembe jövő zsidók ezreit feszíttette keresztre. Tehát nem Jézusról van szó. A kivégzett valószínűleg meg akart szökni a római sereg által megszállott városból.

Három szeggel feszítették meg: egy-egy a két csuklóját, egy pedig két bokáját döfte át. Bal sípcsontjára végső ütést kapott, amely jól látható törést okozott. A keresztre egy kis ülőrészt illesztettek, ezen nyugodott az elítélt hátsó része. Ez a kis támaszték meghosszabbította a halálküzdelmet és megakadályozta a csukló csontjainak törését és szétszakadását. A karokat vízszintesen kifeszítették és a maximumig húzták. A szög, amely átszúrta a jobb lábra helyezett bal lábat, jelenlegi állapotában 17 cm hosszú. Hallatlan durvasággal verhették be, minthogy a bokákat szétroncsolta. A temetéskor a temetőknek nem is sikerült azt kihúzniuk, amint tették a csuklóknál. A római hóhér kegyetlenségét az is tanúsítja, hogy ugyanannak a fának csontszövetében — és ez ugyanabból az olajfából való, mint a szögekkel együtt megtalált fadarab — faszilánkokat találtak. A halálküzdelem 3-4 óra hosszat tarthatott.

A keresztrefeszítés iszonyú bűntetését a rómaiak Kartágóból hozták be; Cicero, Plinius, Plautus és Josephus Flavius azt állították, hogy ez volt a legborzasztóbb, legembertelenebb kivégzés. A síron talált felirat szerint a keresztrefeszített neve Jechohanan, János volt.

Les Dossiers de L'Archéologie, Jésus révélé par les historiens, n. 10. Mai-juin 1975.

Fel kell állni, megyünk tovább. Balodalt szikladarabot mutatnak, amely Jézus halálakor hasadt meg. A XIII. állomásnál a hétfájdalmú Szűzanya áll, szívében hatalmas tőrrel. Ahogy lelépkedünk a Golgotakápolna lépcsőin, mindjárt a bejárattal szemben egy vöröses kőlapra mutat don Angelo. A hagyomány szerint erre helyezték Jézus holttestét, hogy megkenjék és gyolcsba

takarják a hevenyészett sírbatétel előtt. Sokan térdelnek körülötte, csókolják a kőlapot, gyertyákat égetnek. Ezután balra folytatjuk utunkat. Újabb díszes kápolnácska, olyasféle, mint Asszisziben a Porciunkula. Vagyis körbejárható, külön építmény a hatalmas méretű, mindeddig áttekinthetetlennek tűnő templomban. Sorba kell állni, mert egyszerre csak néhány ember tud belépni. Itt is díszes lámpák serege függ a magasból, az eredeti sziklafalakat brokát, faragások, pazar képek ékesítik. Krisztus sírbatételének és feltámadásának helyén állunk.

Az előtérben kő magasodik a középen. Itt jelenhetett meg hófehér ruhában a két angyal, akik a sírhoz siető asszonyokat ezzel a kérdéssel fogadták: « Mit keresitek az élőt a holtak között? » (Lk 24,6). Hárman lépünk be egyszerre a sírkamrába. Jobboldalt a holttest elhelyezésére szolgáló kőpad, körülötte a párkányon gyertyák lobognak, virágok illatoznak, ikonok óaranya izzik. Szakállas öreg görög-ortodox pap tartózkodik itt is, nyújtja a zarándokoknak a karcsú gyertyaszálat. Nehéz a levegő, zihálva lélegzünk. Mivel kint tömeg szorong, nem időzhetünk tovább egy percnél. Megcsókoljuk a sír kövét és meghajolva kibújunk ismét az előtérbe, hogy utat engedjünk egy újabb kis csoportnak.

Nagy hangzavarba kerülünk. Több szertartás is folyik párhuzamosan a különböző ritusú keresztény templomrészekben. Az örmények a bejárattal szemben fekvő kőlap előtt tartanak processziót. Különös dallamú énekeik végighullámoznak ezen a részen. A görög ortodoxok zsolozsmát mondanak a szent sír közelében. Jobb oldalról meg orgonaszó hallatszik, sőt a diadalmas Christus vincit ének is felzeng. Mindez egyszerre, egymást túlénekelve, egymásról lehetőleg tudomást sem véve... Micsoda kakofónia!

Hát így imádkoztuk el a keresztútat... Adoramus Te, Christe... Et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.

Körbejárjuk az egyre áttekinthetetlenebbnek ható bazilikát. Nem tervszerűen, ahhoz túlságosan nagy a tömeg, hanem ahová éppen bejutunk. A feltámadás kápolnája előtt szélesebb térség, a jobboldali falon az ismert jelenetet örökítette meg egy kubai festő: Mária a kertben találkozik Jézussal, a Feltámadottal. Ezen a területen tehát kert volt; füves, cserjés térség, amely a sírt körbevette. Kissé beljebb sziklás kis kamrát mutatnak, Jézust itt tartották fogva néhány percig, a keresztreszegezés előtt. Utolsó börtöne. Az orgona elhallgatott, ismét halljuk az örmények erőteljes énekét. Aztán átmegyünk, illetve leereszkedünk egy sziklafallal egybeépített altemplomba, Szent Ilona kápolnájába. Szemétlerakodó lehetett, ide dobták be kivégzés után az elhasznált kereszteket. Itt talált volna rá Nagy Konstantin anyja, Szent Ilona. Az oltár fölötti kép ezt a pillanatot rögzíti.

Most keresünk egy csöndesebb sarkot, letelepszünk, s megkérjük don Angelot, segítsen eligazodni ebben a kaotikus épületkomplexusban. A magyarázat nyomán lassan minden megvilágosodik... Kezünkben az evangéliummal követjük az eseményeket.

Jézus halálra ítélése után « keresztjét hordozva kiment az úgynevezett Koponyahelyre, amelynek héber neve Golgota » (Jn 19,17). Kimentek Jeruzsálemből, de az evangéliumi leírás jelzi, hogy a fal közelében maradtak: « Az a hely, ahol Jézust keresztre feszítették, közel volt a városhoz » (Jn 19,20); a Zsidókhoz írt levél szerzője pedig megjegyzi: « A kapun kívül szenvedett » (13,12). János részletes leírást ad a helyről: « Azon a helyen, ahol keresztre feszítették, volt egy kert, a kertben pedig új sírbolt, amelybe még senkit sem temettek. Mivel a sír közel volt, a zsidók készületi napja miatt oda helyezték Jézust » (19,41-42).

Ma, sajnos, a szent helyek fölé emelt hatalmas épületek miatt magából az eredeti környezetből semmi sem látszik.

Az evangélisták soha nem beszélnek « hegyről », hanem a Golgota névvel egyszerűen csak a helyet jelölik meg; az Arimateai József tulajdonát képező sírhely is a Golgotán van! Egyszerű kis halomról lehetett szó. Ezt a feltevést megerősíti az a tény, hogy a jelenlegi Golgota kápolna 5 méter magasságban emelkedik a bazilika szintje fölött. E magaslattól Észak-Nyugatra kert terült el, ebben pedig sziklás üregek voltak találhatók. A tulajdonos, Arimateai József itt készítette el magának jövendő sírját. Ez a zsidó szokás szerint kialakított sír két egymásba nyíló barlangot foglalt magában. Az első előcsarnokul szolgált; a rokonság itt gyülekezett a meghalt siratására; a kisebb helység volt maga a sírkamra. Ennek kőpadján helyezték el a holttestet. Az egész sírt nagy, kerek kő zárta le. A hajnalban odasietők asszonyok nem is tudták, hogyan jutnak majd be az elzárt sírba: « Ki hengeríti el nekünk a követ a sír bejáratától? De mikor odaértek, látták, hogy a követ már elhengerítették, pedig igen nagy volt » (Mk 16,4-5).

A születő egyház rendkívüli tisztelettel övezte a kereszthalál és a feltámadás helyét. Hadriánusz, hogy véget vessen ennek a kultusznak, nagy teraszszal födte be az egész térséget. Így maradt minden egészen Nagy Konstantinig, aki lebontatta elődje építményeit; ily módon ismét felszínre kerültek a szent helyek. Makariosz püspök vezetésével nagy bazilika épült, 335-ben szentelték fel. Az ásatások alapján meg lehet állapítani az első nagy bazilika elhelyezkedését és kiterjedését. Az épületet súlyosan megrongálták a 614-ben betörő barbárok. Egy Modesztusz nevű szerzetes azonban a keleti egyházakból kapott adományokkal helyreállította. 1009-ben Hakim kalifa ismét nagy pusztítást vitt végbe. A károkat 1048-ban Konsztantinusz Monomachusz hozatta rendbe. Ő csak a feltámadás helyére épített díszes templomot, a többi szent hely fölé kápolna került. Monomachusz templomát a keresztesek egészítették ki, ők építették be a kert térségét, a szent Sír fölé pedig külön kis házacskát húztak. Ekkor képezték ki kápolnává azt a sziklaüreget is, ahol Szent Ilona megtalálta a kereszteket. A következő századokban Szent Ferenc fiai két fontos restaurálást hajtottak végre: 1555-ben és 1719-ben, amikor is a kupolát állították helyre. 1808-ban iszonyú tűzvész pusztította el a Szent Sírt övező köralakú épületrészt. A ferencesek hiába fordultak a nyugati keresztényekhez anyagi segítségért, nem tudták fel-

ébreszteni érdeklődésüket. Ekkor a konstantinápolyi görög szerzetesek szerezték meg a leégett bazilika helyreállításának engedélyét. Sajnos, ez a restaurálás inkább rombolást jelentett, ugyanis igyekeztek eltüntetni minden latin vonatkozású emléket. Így megsemmisültek a keresztesek korából származó — még megmaradt — feliratok, Buillon Gottfried és utódai szarkofágjai. Az újonnan megépített kupola egy évszázad múlva már összedűléssel fenyegetett. Ekkor Franciaország, Törökország és Oroszország nyújtott anyagi segítséget a restauráláshoz. 1927-ben egy súlyos földrengés alapjában megrendítette az egész épületet. A helyreállítási munkák ma is folynak a Szent Sír bazilika három társtulajdonosa, a görög-ortodox, az örmény és a katolikus egyház közös erőfeszítésével.

Három keresztény közösség egy templomban? Ők a társtulajdonosok, de kisebb jogokat mások is élveznek. A szír-jakobiták és az abesszínek kis engedményeket kaptak (nagy ünnepeken liturgiát tarthatnak), a koptok viszont néhány szobával és azzal a joggal rendelkeznek, hogy a Szent Sír mögötti kápolnájukban meghatározott napokon istentiszteletet tartsanak. Mindegyik közösségnek szigorúan körülírt jogai vannak: ki gyújthat lámpát, ki állíthat fel festményt, ki végezhet javításokat. Ez az utóbbi azért fontos, mert a megjavított rész annak tulajdonába megy át, aki azt végeztette.

Az évszázados viták természetesen nem kedveztek az épület méltó helyreállításának és karbantartásának. A Szentföldi Custodia és az Apostoli Delegáció 1950-ben tervet nyújtott be a többi keresztény közösségnek egy olyan restaurálásra vonatkozóan, amely lehetővé tenné, hogy az egyes szertartások ne zavarják egymást. A terv nem valósult meg.

E szomorú helyzetkép után még hallunk egy keserű részletet: mivel a társtulajdonos keresztény közösségek nyolc évszázadon keresztül nem tudtak megegyezni abban, kinél legyen a bazilika kulcsa, azért az épület kulcsait a mohamedánokra bízták. Mindmáig ők a bazilika hivatalos őrei.

Mivel közben kissé megritkult a tömeg, nekiindulunk, hogy rendszeresebben szemügyre vegyük a Szent Sír bazilikát. Most látjuk csak, hogy a bejárattól jobbra szőnyegekkel leborított kerevet húzódik meg: ez a mohamedán őrök állomása. Szemben a vörös kőpad, amelyet már az előbb megfigyeltünk. « Arimateai József... elment és levette Jézus testét. Odajött Nikodémus is, és hozott mintegy száz font mirrha- és aloékeveréket. Fogták Jézus testét és fűszerekkel együtt gyolcsba göngyölték. Így szokás temetni a zsidóknál » (Jn 19,38-41). A kőlap fölött nyolc lámpa ég; ezek a latinok, görögök, örmények és koptok közös tulajdonát alkotják.

Balra fordulva elérünk a Sírt körülvevő hatalmas köralakú részhez, amelynek kupoláját tizenkét oszlop tartja. A fenti galérián foglal helyet a latinok hatalmas orgonája. A Szent Sírt körülvevő házacska — a via dolorosa XIV. állomása — 8,30 m hosszú, 5,90 m széles és magas. Az oldalrészeket tizenhat oszlopocska díszíti, a kupola moszkvai stílusban készült. A bejárat fölött égő ezüstlámpákat latinok, görögök és koptok gondozzák egyenlő arányban.

A Sír előcsarnoka 3,40×3,90 nagyságú, a belső kamrába vezető ajtó 1,33 m magas. A belső tér 2,07×1,93 m terjedelmű. A 2 m hosszú és 93 cm széles kőpadot most márvány borítja. A Szent Sír mögött húzódik a koptok kápolnája, e mögött pedig a szíreké.

Jobbra fordulva elmegyünk Szent Ilona ciszternája és Mária Magdolna latin kápolnája mellett és elérkezünk a Megjelenés kápolnájához. Az evangélium ugyan nem beszél arról, hogy Jézus megjelent Édesanyjának, de a hagyomány így tartja. A kápolnát Konsztantinusz Monomachusz emelte, a ferencesek gondozzák. Krisztus « utolsó börtöne » most görög kápolna, Szent Longinuszé ugyancsak. A « ruhák elosztásának » kopt kápolnája a kereszt alatt kockázó római katonákra emlékeztet « Jézus keresztre feszítése után a katonák fogták ruháit és köntösét. Négy részre osztották, minden katonának egy részt. Köntöse varratlan volt, végig egy darabból szőve. Megbeszélték egymás között: 'Ne hasítsuk el, vessünk rá sorsot, kié legyen.' Így is tettek » (Jn 19,22-24).

Szent Ilona kápolnáját az örmények gondozzák. A baloldali oltár a megtért gonosztevő boldog halálát hirdeti: « Bizony mondom neked: ma velem leszel a paradicsomban » (Lk 23,43). A kereszt megtalálásának kápolnája a latinok kezében van.

Visszatérünk a Golgotára. A szentély 5 méter magasan áll. Egy nagyobb és egy kisebb hajóra oszlik. A kisebb — a via dolorosa X. és XI. állomása — a latin közösségé; a nagyobb a görög ortodoxoké, azon a sziklán épült, ahol a Keresztrefeszített három órás halálküzdelem után kilehelte lelkét. Ismét megcsókoljuk az oltár alatti ezüst körlapot, amely a kereszt felállításának helyét jelöli. Két márvány körlap a két gonosztevő keresztjének helyét határozza meg. « Amikor arra a helyre értek, amelynek Koponyahely a neve, keresztre feszítették. Ugyanígy a gonosztevőket is, az egyiket jobbról, a másikat balról. Jézus akkor fölkiáltott: 'Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!' » (Lk 23,33-34). Az oltár mellett még egyszer megnézzük a Jézus halálakor megrepedt sziklát. A Golgota kápolnája lényegében a keresztesek korában nyerte el jelenlegi formáját. A belső díszítés az utána következő századok stílusjegyeit mutatja. A Fájdalmas Anya oltárát a ferencesek gondozzák.

A Golgota alatti kápolnában látjuk a megrepedt szikla alsó részét. Ősi keresztény hagyomány szerint itt volt Ádám eltemetve. Őrá hullt először a Krisztus megváltó vére.

A bazilika középső részét a görögök kórusa foglalja el. A gazdag díszítésű szentély szinte teljesen elzárt egységet alkot.

A hosszú magyarázat és körséta után szerencsére kis szabad időre is futja. Ki-ki arra megy, amerre a szíve húzza. Így visszatérhetünk a Golgotára is. Itt aztán eltűnnek a lámpák, a kavargó embersokaság, az ikonok... Megszűnik az idő... Ki tudja felfogni ezt a titkot: meg vagyunk váltva...!

A Szent Sír templom előtt kedves mosolyú, ősz szakállú ferences állítja meg a csoportot. Olaszul szól zarándok honfitársaihoz. Amikor meghalljuk nevét, nem titkolt csodálattal nézünk rá. Bellarmino Bagattival állunk szembe, a Szentföld leghíresebb archeológusával. Az elmúlt évtized szinte valamennyi ásatásának ő volt a vezetője; a most folyó feltárások, kutatások is nagyrészt az ő neve alatt futnak. Rendkívül egyszerű ember, bölcs mosolya sok élettapasztalatot takar, ugyanakkor az evangéliumi boldogságok fénye aranyozza be. Mosolyogva említi, hogy olasz testvérei tiszteletére viseli a ferences habitust, egyébként ócska farmerben és kockás munkásingben dolgozik álló egész nap. Olyankor csak a szakálla jelenti az egyetlen azonosítási pontot...

Este fogad minket Giacomo Beltritti (« őboldogsága »), Jeruzsálem latin szertartású pátriárkája. Egy kis sikátorról nyílik a pátriárkátus nagy kapuja. Díszes teremben ültetnek le minket, elől a fekete inges urak, mögöttük a köznép. Kis magnómmal igyekszem a legfélreesőbb zúgban meghúzódni, hogy esetleg valamit magammal vigyek erről a megtisztelő látogatásról.

A belépő magas termetű Beltritti semmiképp sem emlékeztet az ószövetségi pátriárkákra. Jól megtermett, 55-60 év körüli olasz, aki szemmel láthatóan hozzászokott ez effajta honfitársi látogatásokhoz. Rövid tájékoztatás nyújt az itt élő keresztények helyzetéről. Az elmúlt években közel fél millió keresztény hagyta el az országot. Ezek többé nem térnek vissza. A Szent Városban mindössze 10.000 keresztényt tartanak számon. Több ezer család vándorolt ki, főképp Amerikába. Körülbelül 100 katolikus iskola működik egész Izraelben, mintegy 40.000 diákkal (akik nem szükségképpen keresztények). Fogynak a keresztények, a helybenmaradottak pedig — erről már hallottam Názáretben Miriam nővértől — igen nehéz körülmények között keresik meg a mindennapit. A jövő teljesen bizonytalan.

Olasz társaim fényképeket készítenek a pátriárkával, jómagam meg az ajtófélfát támasztó arabot szólítom meg. Igen, ő a pátriárka titkára. Elég készségesen válaszolgat a kérdéseimre, sőt két könyvvel is megajándékoz. De kéri, hogy óvatosan bánjak az adatokkal, — amint hogy ők is mértéktartóan közölnek statisztikákat, nehogy Izrael-ellenes propagandának tűnjék.

Elnehezült szívvel hagyjuk ott a szűk utcákkal körbeszorított palotát. Itt nem éreztem azt a nyitottságot — persze hivatalos fórumról van szó —, mint Názáretben, a Szent Család nővérek házában. De az élményanyag ugyanaz. Remélnek a reménytelenség ellenére... Dolgoznak, mint hűséges acélemberek. Az energiát Mástól kapják.

A késői vacsora után *Betlehembe* kirándulunk. Nem magába a városba, hanem csak egy híres ékszerüzletbe. A fáma azt tartja ugyanis, hogy Izraelben érdemes aranyat, ékszert vásárolni, mert jóval olcsóbb. Nincs szándékomban semmiféle nemesfémvásárlás, de azért becsúsztatok a zsebembe kerek négy dollárt. Majd kiderül, mire lehet « elverni » ezt a hatalmas összeget!

Jeruzsálem éjjeli megvilágításban! Felkanyarodva az Olajfák hegyére visszanézhetünk a tündéri fényárban úszó városra: a rozsdavörös falakat sárgás reflektorok világítják meg, a falakon belül és kívül ezer meg ezer villódzó lángocska táncol. Most csak a fény városát látjuk megszépítő messzeségből. Homály takarja a mocskos sikátorokat, nem hallatszik a zsibongás, és már lecsapódott az égett olajszag. Friss esti szellő újítja meg a tájat.

Gurul a busz Izáj és Dávid városa felé. Nézem közben a fénylő kiírásokat: «Olajfák-hegye, Turistairoda», «Dávid király Bank», «Snack Bar», — mielőtt még egy éjjeli klubot is felfedeznék, visszafordítom a fejem Jeruzsálem felé. Megcsillan az ortodox Szent Magdolna templom öt aranykupolája, messze világít az Agonia templom homlokzatának színes mozaikja. Most a *Gehenna völgy* fölött kanyarodunk el. Aztán modern lakótelephez, majd sík területhez érünk. Jobbkéz felé feltűnik a meleg fényekbe burkolt kis város. Még egy katonai ellenőrzés, aztán egy-két perc múlva megállunk a vastag rácsokkal védett ékszerbolt előtt.

Arab milliomos a luxusüzlet tulajdonosa. Amikor beözönlik a társaság és ellepi a mokettel borított, elegáns helyiséget, sima modorú elárusítók tárják szét karjukat, jelezve a szívélyes fogadást. Pár pillanat múlva guruló kocsikon frissítőket tolnak be, aki akar, kávét is kérhet. Ez hozzátartozik az arab vendégfogadáshoz, és — minden bizonnyal — a nagyobbszabású vásárlások évszázados rítusához.

Betlehemben vagyunk, de nem a barlangban, hanem egy csillogó brilliánsokat kínáló luxusüzletben. Ráérünk, az egész napos fárasztó program után éjfélig is válogathatunk az Ezeregy éjszaka meséibe illő kincsek: villogó karkötők, láncok, gyűrűk, fülbevalók, fejékek soraiban.

A kisebb pénzűek a ruháspolcok előtt tolonganak. Az arab eladó fiú emberére akadt a veronai nőkben. Micsoda alkudozást csapnak valamennyi játékszabály szigorú megtartásával! Néhányan a háttérből kísérjük a jelenetet és drukkolunk az egyik vagy a másik pártnak.

Ahogy megtámaszkodom az egyik pultnál, a bezárt üvegajtó mögött riadt, kutató szemű fiúcska arca tűnik elő a kinti homályból. Közelebb lépek, hogy lássam, mit csinál itt ez a gyerek ebben a késői órában. Egyedül. Látom, hogy karján az ismert « rózsafüzér », kezében egy-két « tevebőr »-sapka meg levelezőlap. Pedig tudhatná, hogy ez nem az ő órája, hanem a milliomosoké, az aranyvásárlóké... De áll, áll, rendületlenül. Azt várja, hogy kimenjünk, azt reméli, hogy valamit még ránk akaszthat egydolláros kis portékáiból. Megint megkeseredik a szám íze... Vajon van-e a fiúnak otthona? Szülei? Miből élnek? Mit evett ma? Milyen lesz a holnapja?

Múlnak a percek, a negyedórák, félórák... Már többen ácsorgunk a kijáratnál indulásra készen. Hullafáradt vagyok nem is annyira a végigjárt naptól, hanem az ellentétektől, a feszültségektől. Ha a megálmodott, kért, követelt új világgazdasági rendről szólna valaki ennek a milliomosnak vagy a hideg éjszakában kívül ácsorgó mezitlábas kölyöknek, egy szót sem

értenének belőle. Őszintén remélem, hogy a milliomos tulaj nem keresztény (ami valószínű is). Ide magának Jézusnak kellene belépnie, hogy elmondja a testvéri szeretet főparancsát.

Könnyek szorongatnak, amikor végre kilépünk a csillogó üzletből. A didergő gyerek tétován, szemében üres reménnyel téblábol közöttünk. Nem talál egyetlen vevőre sem. Milyen ostoba is voltam, hogy elköltöttem azt a néhányi dollárt, — qumrani kis korsókat vettem. Szótlanul bújok meg a busz egy homályos sarkában. Nem érdekel, végképp hidegen hagy az a briliánsgyűrű, amellyel egy veronai társunk boldogan körbejár.

Betlehem... a hideg arany és a reménytelen szegénység városa... Új világgazdasági rendről álmodom ébren és aztán — úgy éjféltől — álmomban... Rorate coeli desuper et nubes pluant Justum!

VI. MAR ILYAS - RÁCHEL SÍRJA - SALAMON MEDENCÉI - EFFETA INTÉZET - HERÓDION - PÁSZTOROK MEZEJE - BETLEHEM - JERUZSÁLEM: TEMPLOM-TÉR, LITHOSZTROTOSZ, BETESZDA FÜRDŐ, ÚJ VÁROS

Június 28. szombat

Ez meg a zsidók heti ünnepe. Ma zárva lesznek bizonyos épületek, üzletek, nyilvános helyeken nem szabad cigarettázni, zsidók nem vihetnek terhet, nem utazhatnak messzire stb. Szabbat van, a Jahvétól elrendelt nyugalom napja.

A Hebron úton ismét Betlehem irányába indulunk. Néhány kilométer után az út balszélén feltűnik *Mar Ilyas,* Illés Próféta kolostora. A VI. századtól többször újjáépített kolostor a legenda szerint arra emlékeztet, hogy Illés menekülve Izebel haragja elől, ezen a helyen talált menedékre. A rémülettől és az izgalmaktól kifulladva felmondta a szolgálatot Jahvénak: « Most már elég, Uram. Vedd magadhoz lelkemet. Én sem vagyok különb atyáimnál! » (1Kir 19,1-8). Angyalnak kellett őt valahogy megerősítenie. Illés evett, ivott, jót aludt, aztán negyven nap és negyven éjjel vándorolt Isten hegyéig, a Hórebig... Ahogy mögöttünk marad az erődítményre emlékeztető épület, elégedetten gondolok arra, hogy lám, a nagy embereknek is vannak gyönge óráik. Meg arra, hogy Jahve milyen « emberi » (I. János Pál pápa ezt mondaná: « anyai ») gyöngédséggel nyújtja karját a kifulladt, megfáradt üldözöttnek: ételt, italt küld neki, nyugtató álomba ringatja... Aztán olyan erőt kolcsönöz neki, ami biztosan viszi előre a Hórebig... Szabad tehát elfáradni, fellázadni, majd alázattal elismerni, hogy nem vagyunk jobbak elődeinknél. Talán ebből a felismerésből fakad majd az az erő, amely biztosan továbbrepít Isten hegyéig.

Egy élesebb kanyar után az út jobb oldalán olajfákkal körülölelt szép épületre mutat don Angelo. Eredetileg a máltai lovagok ispotálya volt, nemrégiben a Szentszék vette meg és alakíttatta át. A keresztények egységét szolgáló tudományos *Ökumenikus központ*ot 1972 októberében nyitották meg.

A busz lelassít és mi a következő szöveget halljuk a hangosbeszélőből: « Ráchel meghalt és az Efráta, azaz Betlehem felé vezető út mellett temették el. Jákob emlékkövet állított sírja fölé. Ez Ráchel sírja a mai napig » (Ter 39,19-20). Igen, itt vagyunk *Ráchel sírjá*nál! A zsidó hagyomány szerint amikor Nebukadnezár Babilonba deportálta a választott népet, Ráchel sírjából

hangos zokogás hallatszott: « Jajszó hallatszik Rámában, sírás és keserves jajgatás: Ráchel siratja fiait és nem akar vigasztalódni, hiszen már nincsenek többé » (Jer 31,15). A betlehemi gyermekgyilkosság leírásakor Máté Jeremiásnak ezeket a sorait idézte. Máté, a vámos majd tanítvány, bizonyára gyakran elment az emlékmű előtt, így a gyermekeit gyászoló Betlehem fájdalmának érzékeltetésére magától értetődően a fiait sirató Ráchelre gondolt.

Az eredeti emlékmű darabjait ma már nehéz lenne észrevenni, — ha egyáltalán vannak. A kupolás kis épület több teljes átalakítás eredménye. De a hely szinte biztosnak tekinthető; írásaiban megemlékezik róla már Origenész, majd Euzébiusz és a betlehemi remete, Szent Jeromos. Ráchel sírjával szemben modern gyermekkórház emelkedik (*Caritas Baby Hospital*), kissé tovább temető húzódik, valamivel arrébb egy Vakok Intézete.

Éppen csak érintjük Betlehemet, ugyanis előbb a közelében fekvő *Salamon medencéi*t keressük meg. Néhány kilométer után a köves, agyagos talaj hirtelen zöldbe borul, magas fák emelkednek. Szokatlan látvány! Árnyas liget mellett állunk meg. Alig 100 méter után megcsillan a tiszta vízzel telt medence víztükre. Friss víz táplálja mindmáig ezt a két, még Salamon korából származó medencét. Körülötte valóságos kis paradicsomkert zöldellik. A hagyomány szerint a Prédikátor könyvének írója, Salamon ajkára adva a szót, erre a helyre utal: « Víztároló tavakat létesítettem, hogy öntözhessem a fiatal fákat » (Préd 2,6). Az Énekek éneke írója talán erről a tájról mintázta az elzárt, gyümölcsben gazdag, árnyas kert képeit.

Öreg arab asszony szílvát árul, három szemért valami egészen elképesztő összeget kér. Látszik, hogy fogalma sincs a dollár igazi értékéről. Végül don Angelo megveszi az egész kosár szilvát, valami méltányos árat fizet érte, majd végigkínálja a társaságot. Aztán jönnek a gyerekek, kis zöld mentagalylyat kínálgatnak; mikor csak mosolyt kapnak válaszul, kezünkbe nyomják, mindenképpen pénzt akarnak. Öreg arab férfi kocog el mellettünk lusta öszvéren.

Az ízes gyümölcs, az illatozó menta és villogva remegő víztükör valóban az Énekek éneke hangulatát idézi:

Hugom, mátkám akár az elzárt kert,
mint az elzárt kert, a lepecsételt forrás.
Hajtásaid gránátalmát termő kerthez hasonlók,
(tele mindenféle) pompás gyümölccsel:
nárdusszal, sáfránnyal, kálmossal, fahéjjal,
mindenféle tömjéntermő fával,
mirhával és aloéval, a legjobb balzsamokkal.
A kertnek forrása élő víz kútfeje,
amely a Libanonról csörgedezik alá.

(4,12-15)


ASWAN

2. Naplemente a Níluson

A Szeptuaginta és a Vulgáta egyszerűen « folyónak » nevezik a Nílust; egyiptomi nyelven is egyik elnevezése egyszerűen: « folyó ».

Emléke a Szentírásban a Mózes által vezetett kivonulás epizódjával kapcsolódik össze (Kiv 2). A környező földeket áradásai termékennyé tették.

Zendüljön hangotok dicsérő énekre,
áldjátok az Urat minden műveiért.
Adjatok nevének illő tiszteletet,
és magasztaljátok dicsérő énekkel,
húros hangszeren kísért dallamokkal,
ujjongjatok és zengjetek éneket.
Hatalmas az Úrnak minden keze műve,
amit csak elrendel, minden megvalósul.
Ne kérdezze senki: « Mire jó ez vagy az? »
Szava felfogta a vizeket, mint a töltés,
de egyetlen szava megnyitja zsilipüket.
Bármit akar, meglesz, hogyha elrendeli,
és segítsége nem ismer akadályt.
Az élők minden tette nyitott könyv előtte,
az Ő szeme elől semmi sincs elrejtve.
Ősidőktől fogva letekint a földre,
és nincsen semmi, amin csodálkoznék.
Ne kérdezze senki: « Mire jó ez vagy az? »
mert mindennek megvan a rendeltetése.
Amint áldása folyóként mindent elárasztott,
s mint az árvíz szokott, mindent átitatott.

Sirák, 39, 14b-22.

Ahol az éltető víz hatalma megszűnik, ott ismét kopár, köves, sivár a táj. Sziklás dombok között hanyarog a busz, kis arab házacskák között olykor. Műsoron kívül meglátogatjuk a VI. Pál pápa kívánságára létesített modern *Epheta Intézet*et, a krisztusi szeretet e csodálatos bizonyságát. A kétemeletes, modern építmény feltűnően csendes. Önkéntelenül is lehalkítjuk a hangunkat. Középkorú, fehér ruhába öltözött nővér fogad minket. Most nincs egyetlen gyerek sem az intézetben, rövid vakációra mentek haza. A nővérek pedig lelkigyakorlatot tartanak. De azért megnézhetjük az intézetet.

Elmondja, hogy VI. Pál pápa szentföldi látogatása után határozta el — ki tudja, milyen kérések futottak be hozzá, vagy milyen benyomások érték —, hogy iskola-otthont létesít azoknak a süketnéma arab gyermekeknek, akikről sem családjuk, sem a társadalom nem képes — ill. nem akar — gondoskodni. Azokról a gyermekekről volt szó, akik gyakorlatilag senkinek sem kellettek. Eddig még teljesen fel nem derített okok miatt igen sok a süketnéma gyermek Izraelben. (A zsidókról az állam megfelőképp gondoskodik.) A nővér mutogatja a gyerekek műhelyeit, a kötő- és szövőgépeket, munkafüzeteiket. A falon színes rajzok, hangulatos képek. Hallgatom a magyarázatot: kb. 100 gyermekkel foglalkoznak, közülük 65 bentlakó. Évente mintegy 50 új gyermek kéri felvételét. Sajnos, száznál többet nem tudnak elhelyezni. Az arab süketnéma gyermekek számára Izraelben ez az egyetlen ilyen jellegű intézmény. Már néhány hónapos korukban felveszik őket és itt nevelik 18 éves korukig. Addigra, amennyire lehet, megtanulnak beszélni, elsajátítanak annyi szakmai tudást, hogy ez biztosítja megélhetésüket. Hogy milyen nyelven tanítanak? — Természetesen arabul. Ezt minden nővérnek meg kell tanulnia, aki itt él. — És miből tartják fenn az Intézetet? — A szeretetből — válaszolja mosolyogva a nővér. Hivatalosan a Palesztínai Pápai Bizottság fennhatósága alá tartoznak, de ez képtelen lenne valamennyi költséget vállalni. — Mindig akadnak jó emberek, akik adakoznak... Ebből nevelnek 100 gyermeket!

Kis szekrényből előkerülnek a gyermekek kézimunkái: horgolt cipőcskék, terítők, kötött sálak, ingecskék, gyerekjátékok, babák... — Igen, ezek eladásra készülnek. « Bevásárolunk ». Közben nézem a modern berendezést, a szentföldön eddig még nem nagyon látott vakító tisztaságot. Az ebédlőben hangulatos gyümölcs-rajzok díszítik a falakat; a munkaterem bejáratánál óriási cica gombolyítja a fonalat, egy másik meg tartja a legombolyítandó matringot. Ügyes manók kacagnak ránk a folyosón, színes szárnyú egzotikus madarak libegnek a menyezet alatt... Amott meg egy pityergő kiscica, mellette rövid arab írás. Csodálattal tekintünk a szíves szóval magyarázó nővérre meg hallgatag társaikra, akik mély csendben éppen most vonulnak valahová. Őket is bizonyára Jézusnak ez a szava késztette erre a szolgálatra: « Amit egynek a legkisebbek közül tesztek, nekem tettétek ». Charles de Foucauld-nak is ez a mondat csengett a fülébe Názáretben és vitte el egészen a Szaharáig.

Elköszönünk; a társaság szokatlanul hallgatag a buszban. Ime, a krisztusi szeretet paradicsomot tud varázsolni a szenvedés világában is. Az önzetlen szolgálat szigetét a dühhel, erővel, gőggel egymással szemben állók között. « Menj, és tégy te is hasonlóképpen. »

Kelet felé tartunk, Ámosz próféta szülőhazája irányában. Ezen az úton elérnénk egészen a Holt-tengerig. Gyakorlatilag ez a táj már a júdeai sivataghoz tartozik. Köves dombok, köves völgyek, köves síkságok váltakoznak a kifogástalan műút mellett. Egyre közelebb kerülünk ahhoz a lefejezett hegyhez, amelyre don Angelo már Betlehem előtt felhívta a figyelmet.

A *Herodion* története a következő. Nagy Heródes, miután itt legyőzte a zsidó felkelőket (akik a mászádai erődbe húzódtak vissza), kolosszális méretű építkezésbe kezdett. A tekoai pusztaság kellős közepén lehordatta egy hegy tetejét, s ezen a mesterséges fennsíkon luxuspalotát emeltetett. Erődítménynek, nyaralónak, kéjlaknak, stratégiai megfigyelőállomásnak és — temetkezési helyének szánta. A luxuspalota Krisztus előtt 36-ban el is készült. Az erődítmény a zsidó háború (66-70) és később, a Bar Kochba felkelés idején (132-135) fontos szerepet játszott. A bizánci korban keresztény szerzetesek lakták. A hét napos háború után a Herodiont az izraeli nemzeti park-felügyelőség vette kezébe. A rendszeres ásatások ekkor kezdődtek meg.

Fejünk felett tűz a nap. Verejtékben úszva kapaszkodunk fel a széles lépcsőkön. Ügyes táblák irányítják a látogatókat a palota romjai felé, aztán a luxusfürdők irányába. Heródes munkásai árnyas kerteket, repkénnyel befuttatott, szökőkutakkal hűsített oszlopcsarnokokat varázsoltak ebbe a köves sivatagba. Jól kivehetők a bizánci korban épített kápolna romjai, ill. a zsinagóga. Egy felirat Josephus Flavius szövegét idézi:

> Heródes a menyegző után (Simon pap leányáról van szó) erődítményt épített azon a helyen, ahol legyőzte a zsidókat, amikor Antigonos elűzte őt és kezébe kerítette a hatalmat. Ez az erőd körülbelül hatvan stadionnyira volt Jeruzsálemtől és már a természet is mintha erődítménynek jelölte volna ki. Közvetlen közelében ugyanis volt egy közepes domb, amely hirtelen úgy a magasba szökkent, mintha emberkéz formálta volna ki és az alakja női mellhez hasonlított. Ezt a dombot beépítette kerek bástyatornyokkal és megnehezítette a hozzájutást, amennyiben kétszáz kockakőből meredek lépcsőt építtetett, amely a várba fölvezetett. A tornyok belsejében pompás királyi termek voltak, amelyek biztonságot is nyújtottak és a szemet is gyönyörködtették; a domb tövében pedig lakásokat építtetett, amelyek pompás látványt nyújtottak, egyebek között a vízvezeték miatt is; mert ezen a helyen nem volt víz, hanem nagy költséggel messziről kellett idevezetni. Körös-körül a síkságot is beépítette házakkal, úgyhogy az egész együtt olyan volt, mint valami nagy város, és fölötte a domb úgy emelkedett, mint akropolisz.
>
> *A zsidók története* XV. 9.

Az egyik bástya mellett fürkészem a domb tövében maradt romokat. Igen, még kivehetők a vízvezetékrendszer bizonyos nyomai. De a házak mind eltűntek. Csak köveket látni mindenfele. Szemem megakad egy magányos arab férfin: nagyobb kövön üldögél a puszta kellős közepén. Mire, kire vár...? Keresem Heródes sírjának valami emlékét. A magyarázatból tudom meg, hogy nyomtalanul eltűnt. Elsodorta a történelem, vagy még inkább a gyűlölet szele. Ki emlékezett volna kegyelettel a véreskezű « nagy királyra »?

Tagbaszakadt férfiakból, hiperelegánciával öltözött ladykből álló csoport érkezik alulról. Messzelátóval fürkészik a környéket, hangos magabiztos magatartással méregetik a romokat. Dél-afrikaiak. Szemmel láthatóan « sikerült emberek » csoportjáról van szó. Szót váltok az egyik hölggyel; amikor a magam illetőségét mondom, kicsit zavarba jön, de aztán kapcsol és elhelyezi a maga dobozába Magyarországot. Nem kérdezem, hová rakta; magamban azért szégyellem, hogy nincs mondanivalónk egymás számára.

Feljebb kanyarodunk a déli bástya irányában. Valami megfigyelőhely lehetett itt, vagy az események vihara az utolsó emlékeket is elsöpörte, mert lapos, magas térségre jutok. A karfának dőlve nézgelődöm, amikor a szemem egy 11-12 év körüli fiún akad meg. Mintha évtizedek óta állna itt: karján faszemből készült hosszú láncok, kezében kis színes papírok. Nem szólít meg senkit, nem erőlteti portékáit. Kószál az ismeretlen felnőttek között, arca kifejezéstelen. Megpróbálom a kommunikációt, szólok hozzá, rámosolygok, kérdezgetem mindenféle nyelven. Mintha nem is hallaná, vagy csak nem érti? Szeme kimondhatatlanul szomorú... Kiveszek két hosszú, mohamedán « rózsafüzér-láncot » (?) a kezéből, aztán ingzsebébe belesimítok néhány dollárt. Megsímogatom az arcát, hogy elűzzem szeme komor felhőit. Mit keres ez a gyerek itt, ebben az iszonyú déli hőségben, egyedül? Körben alig van lakott terület! Hová tartozik, milyen élményeket hordhat szívében, hogy ennyire képtelen a kommunikációra? Hogy nem süket, vagy néma, annyi azért kiderült ebből a fájdalmas jelenetből. Biztosan soha nem ad el semmit, hiszen kinek kellenének ezek a primitív füzérek, értéktelen papírocskák? Mi lesz ebből a halálosan szomorú fiúból, ha felnő? És kinek fáj a sorsa? —

Az égő nap tüzes karikákat rajzol a szemem elé. Prófétáknak való hely ez. A vereslő romok dühödten verik vissza a gyilkos sugarakat. Ez a tűz nem melegít, hanem öl. Visszanézek megint kis barátomra: egyedül áll az egyik korlát mellett, merev karral tartja titokzatos rendeltetésű láncait. A csoport lefele ballag. Ő pedig ismét teljesen egyedül marad a maga kis fájdalom-szigetén.

Most már valóban Betlehem felé tartunk. Átmegyünk Tekoán, Ámosz próféta szülőfaluján. Az elszórt kis kőházak gyűrűjében karcsú minaret magasodik. De hol vannak a választott nép fiai? És a XX. század lelkiismeretét hangos szóval ébresztő próféták?

Betlehem előtt három kilométerrel megállunk az ún. *Pásztorok mezején*. A hagyomány szerint azon a titokzatos éjszakán itt hangzott fel az angyalok első « Dicsőség a magasságban Istennek » éneke. És a tágas mező nomád pásztorai innen indultak el, hogy betérve a faluba megkeressék « a pólyába takart és jászolba fektetett » Gyermeket (Lk 2,8-20). Hűvös volt-e ez az éjszaka? Milyen időszakban történt mindez? Ha figyelembe vesszük, hogy Betlehem is jó magasan, a tengerszint fölött 777 méterre fekszik, eleve feltételeznünk kell, hogy — bármely évszakról legyen is szó — az éjjelek sokkal hidegebbek, mint a nappalok. Ha viszont a pásztorok a szabad mezőn tanyáztak, feltehető, hogy mindez nem a téli esős időszakban történt, hanem esetleg tavasszal, amikor már az állatok is bőven találtak füvet a falu közelében elterülő mezőkön.

Amint nem ismerjük a megtestesülés pillanatát, az első karácsony időpontja is bizonytalan. De ezen a mezőn és lejjebb, a városkában, akár forrón tűz a nap, mint például most, akár dermesztő hideg szél uralja a vidéket, Jézus születésére kell emlékeznünk. Mióta a Gyermek alig hallhatóan felsírt Anyja karjában, azóta a világegyetem galaktikái között észrevétlenül kerengő kis bolygónk ezt hirdeti: « Velünk-az-Isten »! Erre emlékeztet ez a kis júdeai városka.

Először a *Pásztorok barlangját* látogatjuk meg. Valamivel nagyobb, mint amit az Olajfák hegyén láttunk; úgy tűnik, nemcsak a pásztoroknak, hanem a nyáj egy részének is menedéket nyújthatott rossz idő esetén. E barlang közelében már a IV. században templomot emeltek. A mostani modern építmény, amely kívül-belül ötszögű beduin sátorra emlékeztet, szintén Barluzzi terve szerint készült. A freskók az evangéliumi történet egyes jeleneteit ábrázolják, az aranymozaikokból kirakott felírás pedig az angyaloknak a pásztorokhoz intézett szavait örökíti meg. Bármennyire is jól esik a hűvös félhomály, igyekszem kifele: a kiszáradt, napperzselte mező, a jobbra húzódó bizánci kolostorromok vonzanak. Cirógató szellő enyhíti a déli hőséget. Magamban eldudolom a *Gloria in excelsis Deo* gregorián dallamát, s így próbálok lélekben bekapcsolódni az angyalok énekébe. « Dicsőség a magasságban Istennek, és béke a földön az embereknek, akiket szeret! » (Lk 2,14).

Mire az Amenig jutok indulnunk kell. Nem gyalog vagy öszvérháton, mint annak idején a pásztorok, hanem a léghűtéses buszban. De talán bennünk is vibrál valami az ő boldogságukból, várakozó örömükből. « Menjünk hát Betlehembe! Hadd lássuk a történteket, amelyeket az Úr hírül adott nekünk! » (Lk 2,15). A buszra felkérezkedik egy Foucauld-féle kisnővér. Itt a pásztorok falujában és bent Betlehemben is van egy-egy testvériségük. Őtőle tudjuk meg, hogy a városka körül nemrégiben vas- és bronzkori sírokat tártak fel. A vidék tehát már a legősibb időktől kezdve lakott volt.

Egy kanyarban két, fejükön jókora terhet vivő fátyolos nő jön velünk szembe. Mivel a busz lelassít, jól szemügyre vehetem őket. Az idősebbről Noémi, a fiatalabbról menye, a moábita Rút jut eszembe. Bizonyára ezek is Betlehemben laknak, s talán a földekre igyekeznek valami élelemmel. És

Boász? « Vele » biztosan majd a városkában találkozunk, hiszen már elmúlt « az árpa aratásának » ideje... (Rút 1,22; 2,1-23).

Feltűnnek az első fehérfalú házak, aztán egy-két perc múlva már « Dávid városa » kanyargós sikátorain kapaszkodunk a főtér felé. Igen élénk a forgalom; ez lehet az ebéd előtti bevásárlás ideje. Arab nők, szok nyájukba kapaszkodó gyerekek állnak néha félre a busz útjából. A központi teret már dugig töltötték a turistabuszok, de azért valahogy besorakozunk közéjük. A teret fehér falú mecset és a mellette emelkedő minaret vigyázza. Betlehem lakói többségükben mohamedánok.

Azonnal a *Születés bazilikája* felé tartunk. Kivülről alig látszik valami templomféle, össze-vissza ragasztott ősi épületdarabok övezik a bejárat előtti köves térséget. Don Angelo, behúzódva egy árnyas sarokba, röviden ismerteti a sok vihart látott bazilika történetét.

A helyet a legrégibb időktől kezdve kiváltságos tiszteletben részesítették a keresztények. Hadriánusz, hogy ezen a helyen is véget vessen ennek a babonás kultusznak, igyekezett nyomtalanul eltüntetni az első kezdetleges építményeket. A helyet Adonisz kultuszának szentelte, amint erről Szent Jeromos tudósít. Origenész a III. század elején már említést tett a « betlehemi jászol barlangjáról », tehát Hadriánusz halála után (138) nem sokkal ismét felszínre kerültek a hagyomány által kezdettől Jézus születése helyének tisztelt barlang emlékei. Az első óriás méretű, öt hajós bazilikát Nagy Konstantin és Helena császárnő emelték 326-ban. 529-ben a szamaritánusok felkelése alkalmával az épület súlyos károkat szenvedett; helyreállítása 540 körül Jusztiniánusz császár nevéhez fűződik. 614-ben a bazilika csak azért kerülte el a teljes lerombolást, mivel a perzsa támadók az altemplomban, vagyis a születés barlangjában, megtalálták a három napkeleti bölcset ábrázoló festményt, akiket az ismeretlen művész — szerencsére — annak idején perzsa stílusú ruhákban ábrázolt. Négyszáz évvel később a törökök veszélyeztették az épületet. A betlehemiek ekkor Buillon Gottfriedtől kértek segítséget, aki magát Tankrédot küldte védelmükre. Néhány nap múlva már a keresztesek zászlója lobogott a bazilika tornyán. 1187-ben Szaladin szultán is megkímélte az impozáns épületet, sőt engedélyezte, hogy a latinok ismét istentiszteletet tartsanak benne. A latin királyság bukása után (1291) egy ideig az ágostonrendiek, majd utánuk a ferencesek gondozták a bazilikát. A XVI. századtól kezdve állandó vita folyt a görög-ortodoxok és a ferencesek között a templom jogáért. A döntő szót mindig a török porta mondta ki az éppen aktuális politikai helyzetnek megfelelően. A görögök a XVII. században vették birtokukba a bazilikát és a születés barlangját. A XVIII. század első felében kereken 40 éven keresztül ismét a latinok szerezték meg a tulajdonjogot; ekkor helyeztek el egy ezüst csillagot a születés helyére és ezt a feliratot: *Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est.* 1757-ben azonban a görög ortodoxok visszaszerezték a bazilikát, és csak hosszú nemzetközi tárgyalások után helyezték vissza az említett ezüst csillagot. A légkör azonban olyan feszült maradt, hogy a Magas Porta állandó török őrséget

rendelt a barlang mellé, hogy megvédje az újabb pusztítástól. A ferencesek utoljára 1928-ban ontották vérüket a bazilika védelmében...

Mennyi vért, harcot, viszályt, de ugyanakkor hűséget, szeretetet és önfeláldozó bátorságot rejtenek ezek a falak! Jézus születésének helye kezdettől az ellentmondás jelévé vált... Mindjárt másképp tekintünk erre a heterogén épülettömbre.

Egészen mélyre kell hajolni, hogy az ember beléphessen a bazilika egyetlen bejáratán. A török időkben építették így át a kaput, hogy senki se mehessen be lóháton... Néhány másodperc kell ahhoz, hogy a kinti vakító fény után hozzászokjunk a benti félhomályhoz. Korintusi oszlopok sora választja el egymástól a főhajót és a két-két mellékhajót. A főhajóban nincs semmi, végében viszont teljes fényében pompázik a dúsan aranyozott orthodox ikonosztáz. A szentély alatt húzódik a barlang. A jobboldali lejáratnál bordó köntösben ortodox pópa sürgölődik, szedi össze a félig égett gyertyákat és készíti — biztosan nekünk! — az újonnan meggyújtandókat. A barlang falából semmi sem látszik a lejáratnál. Mindent nehéz brokátszerű, erősen aranyozott szövet borít. Némán, óvatos léptekkel kanyarodunk lefele a keskeny lépcsőn. Rómaiak, perzsák, keresztes vitézek, törökök, hadvezérek és egyszerű pásztorok nyomaiba lépve érünk le a viszonylag tágas barlangba. 10-12 méter széles lehet, de hossza nem több 3-4 méternél. Aki akarja, megcsókolja az ezüst csillagot, amelynek felirata — Itt született Jézus Krisztus Szűz Máriától — a világ történelmének fordulópontját jelzi. A csillag fölött 53 díszes olaj lámpa ég; ebből — mint később megtudjuk — tizenkilencet a latinok gondozhatnak. Kb. két méterre, három lépcsőnyi mélységben található a jászol, pontosabban az a hely, ahol Mária lefektette az újszülöttet. A latin szertartású katolikusok kizárólag ezen a helyen mutathatnak be istentiszteletet. Magában a bazilikában csak annyi joggal rendelkeznek, hogy a születés oltára mellett négy lámpát égethetnek.

Rendkívül nehéz a levegő az állandóan lobogó gyertyáktól. Képzelem, milyen füstös, feketék lehetnek a falak az aranyló brokátszövetek mögött! Jézus korában tisztább volt itt a levegő, az biztos. Egy újszülött nem sokáig bírná ezt a levegőtlenséget. Gondolatban visszatérek a pásztorokhoz, s velük együtt örvendezek:

Vigasságos, hangos, nagy örömünk támadt:
Megszületett Jézus a beteg világnak.
Felragyog immáron fényességes napja Isten irgalmának.

Örvendez a nap, hold, csillagok vigadnak,
Ő nagy örömükben fényesen ragyognak,
Hogy immár itt vagyon a mennyei váltság földi halandóknak.

Azért mi is néki mindnyájan örvendjünk,
Született Krisztusnak vígan énekeljünk,
És az angyalokkal meg a pásztorokkal glóriát hirdessünk!

Jézus születésének barlangja mellett a ferencesek egész sor régi kápolnát, temetkezőhelyet fedeztek fel. Az egyik Szent József emlékét hirdeti: « Az Úr angyala megjelent Józsefnek álmában és így szólt: Kelj fel, fogd a gyermeket és menekülj Egyiptomba » (Mt 2,13). Egy másikat a betlehemi gyermekgyilkosság áldozatai, az aprószentek tiszteletére szenteltek. Két kis kápolnát Szent Jeromos, illetve Szent Paula és Eusztochium sírhelyeként tart számon a hagyomány. Itt mutatják Szent Jeromos barlangszobáját is, ahol hosszú évek hangyaszorgalmú munkájával a latin szentírásfordításon dolgozott.

Ismét a felszínre jutva átmegyünk a múlt században épült Szent Katalin templomon; ez a betlehemi latin szertartású katolikusok plébániatemploma. Mellette a régi Szent Jeromos kolostorra épült középkori kolostori kerengő, színpompás virágokkal. Kihasználjuk a remek terepet és napsütést, készítünk jónéhány felvételt.

Egy óra körül jár, éhesek, fáradtak a kora reggeltől úton levő zarándokok. Nyomasztó a hőség, az utcán, látszik, megritkultak a járókelők. Vajon hogyan látnak minket vendégül a Máriával és Józseffel nem túl barátságosan viselkedő betlehemiek?

Előkelő vendéglő léghűtéses termében foglalunk helyet elpilledve, de örömmel. A kenyereskosárban nem a megszokott zsemlefélék várnak ránk, hanem jó tányér nagyságú, belül több helyen megszúrkált, frissen sült lepény. Betlehem, a « kenyér háza » a hagyományos, Jézus korabeli kenyérrel kínál minket! Egymás után tűnnek el a lángos-formájú darabok, a pincér pedig, látva iszonyú étvágyunkat, újabbakkal tölti meg a kosarat. Közben persze feltálalják az ebédet is, — afféle arab stílusban készült európai menűt — s mikor látom, hogy ezzel, meg « kenyéréhségemmel » egyszerre nem tudom fölvenni a küzdelmet, pillanatnyi fejtörés után elemelek két frissen sült betlemei lepény-kenyeret, s becsúsztatom a táskámba... A rossz példa gyorsan hat, pillanatok alatt kiürülnek a kenyereskosarak. Hazatérve ki Veronában, ki Rómában, ki Máltában töri majd meg testvéreivel ezt a Jézus korát idéző kenyeret.

Ebéd után szabad időt kapunk, megy mindenki, amerre lát. Sétálok egy jó darabot a betlehemi utcácskákon, próbálok ismerkedni a helybeli gyerekekkel. Az egyik vizet visz jókora műanyagtartályban, a másik egy lapostetejű ház kapuja mögül kandikál kifele. Arabok egy szálig. Szót érteni persze nem tudunk, de a belső megismerésnek és az ebből fakadó szeretetnek nincs is szüksége erre a gyarló nyelvi eszközre. Bekukkantok egy-egy nyitott üzletbe, rámosolygok a mellettem elsiető fátyolos arab nőkre. Az élet itt még mindig természetes egyszerűséggel folyik. Boldog vagyok, hogy tegnap esti kedvezőtlen benyomásaim után megismerkedhetek Betlehemnek ezzel az igazi, emberi arcával.

Amikor már szinte elviselhetetlen a hőség, visszakanyarodok a bazilikához. Most aprólékosan is szemügyre veszem az épületet, a hatalmas monolit oszlopokat, a remekművű lámpákat. A hajó közepén felnyitható faajtó alatt

látható egy mozaikpadló-darab, valószínűleg még Hadriánusz korából. Felfedezzük — mert több társam is itt bent hűsöl —, hogy a baloldali kis mellékkápolna az örmények kezén van. Egy férfi éppen a lámpákba töltöget friss olajat; kérdésemre nyitott készséggel mondja el, mikor, hogyan tartanak istentiszteletet. Belelapozok az egyik örmény liturgikus könyvbe. A század elején nyomták. Ez a kápolna lényegesen egyszerűbbnek, bensőségesebbnek hat, mint a görög ortodoxok arannyal, brokáttal, gyertya- és lámpaerdővel terhes pompája.

Aztán ismét a barlang felé indulok. A délelőtt sürgölődő pópa most karosszékben bóbiskol, mellette szabadon füstölögnek a megroggyant gyertyák. Lábujjhegyen osonok el mellette. Lent még nagyobb füst fogad, de az ezüstcsillag a fölötte himbálózó lámpák fényében változatlan élességgel villog. Megritkult a nép. Letelepszem tehát az egyik kis padkára, és átengedem magam a gondolataimnak...

* * *

... Hub, de hideg lett egyszerre! Kívülről — a nyitott oldalról — hűvös szél csap be. A barlangban megmozdul valaki... A félhomályban sötétbarna köpenyes Asszonyt látok, mécses a kezében. Felemeli kicsit, rávilágít az oldalt álló jászolra. Aztán egy kiugró sziklára helyezi a pislákoló világot, és gyöngéd mozdulattal leemel valamit a szalmáról... Valamit? Nem. Valakit. Pólyába takart, felsíró Gyermekét. Magához szorítja, köpenyével még jobban betakargatja. Suttog neki, csitítgatja, ringatgatja... Közben figyelő szemmel fürkészi a bevilágító csillagokat. Ismeri járásukat, innen tudja, közel-e már a hajnal. « Meg is kéne szoptatni már... » Mintha a hüppögő Gyermek is jelezné, éhes, aprócska kezével Anyja felé kapkod... Aztán rövid keresgélés után odatapad Anyja mellére és egyenletesen nyelve kortyolja az édes tejet... Meglibben a mécses lángja, most az Anya arcát világtja meg. Fiatal lány és mégis érett nő. Kicsit félrehajtott fejjel szemléli jó étvággyal táplálkozó Kisfiát. Ajkán elmondhatatlanul finom mosoly lebeg, szeméből lassan kigördül egy boldog könnycsepp... Amikor a Gyermek jóllakottan szusszan egyet, kis kendőt húz elő övéből, letörli a pici ajak mellett gyöngyöző tejcseppet. Látom, szeretné kissé rendbehozni a szükség-ágyacskát. Körülnéz, Társa után. De az, úgy látszik, ezen az éjszakán kint hál az állatok mellett... Ekkor meglát engem, hivatlan vendéget — vagy régen vártat? — és kedvesen kérő mozdulattal felém nyújtja a bepólyált Gyermeket. Hogy tartanám-e egy percig, míg ő rendet rak? Eléje tárom a két karom; a szívem majd kiugrik, amikor megérzem a kis test súlyát, melegét... A félhomály ellenére jól látom pelyhes kis haját, világító homlokát, a hajszálvékony szemöldök íve alatt sötétlő fekete csillag-szemet... Mert rám néz! Mosolyféle futkároz kipirult arcán, jobb kezével a pólya szalagját huzogatja. Ismerkedik az Őt körülvevő miniatür világgal: Anyja után egy másik arccal, a barlang falán ugráló árnyék-

képekkel, a be-behunyorgó csillagokkal, a barlang mélyén meghúzódó állatok fel-felhorkanó hangjával...

A jászol-ágyacskára közben friss szalma került, meg kisimult a meggyűrődött takaró. Amilyen lassan csak tudom, ráhelyezem a Gyermeket a jászolra, bebugyolálgatom. Alszik, mélyen... Egyszer-egyszer mélyebben sóhajt, aztán ismét szabályos ritmusban szívja be a hideg levegőt, fújja ki a tüdejében megmelegedett párát... Állunk még egy darabig a jászol mellett, az Asszony hol itt, hol ott igazít a takarón. Aztán elkoppintja a mécsest, szép álmokat kíván nekem is, és lefekszik a melegen zirzegő szalmafekhelyre.

Visszaülök a magam helyére, és néma boldogságban őrzöm álmukat...

* * *

A kis Márta kutat fel bennünket, indulnunk kell. Nem, nem Egyiptom felé, hanem vissza Jeruzsálembe... A Templomba, ahol Mária és József bemutatták Istennek a Gyermeket, ahol Mária elvégezte a tisztulás szertartását (Lk 2,21-38).

A busz ablakából látjuk csak azt az érdekes formájú fehér tufa képződményt, amelyet a *Tej barlangja* néven emleget a hagyomány, és amelyről Kiss István magyar ferences zarándok oly szívhezszólóan kedves leírást hagyott ránk. Emlékezetből gyorsan el is mondom társaimnak a történetet. Miután az angyal közölte Józseffel, hogy a Gyermek életveszélyben van, s azt tanácsolta, fusson vele Egyiptomba,

> Jósef azonnal béméne a városba, útravaló eleséget vásárlani. Ebben a sötét barlangban hagyá a Szűz Anyát, az ő szerelmes kis fiával; és tovább késvén, síra a csötsömös kisded. Meg kellelteté a Sz. Anya szűz tejével, azomban mind az félelem, mind az barlangnak sötétsége azt okozta, hogy a kisded Jésus elhibázván a szűz emlőt, és így a Szűz Anyának szűz teje a köves barlangban lecsordula: azonnal egészlen megvilágosíttatott a sötét barlang és a szűz tej tellyességgel megfejérítette, meg is lágyította az egész kemény kősziklás barlangot; csudálatos és hasznos erőt adott annak az Úr Jésus, úgymint ezen barlangban való fejér lágy kősziklának. Úgyhogy az hideglelősöket meggyógyíttya, a kisded gyermekeknek erejét meghozza, a szoptatós anyáknak nevelő tejeket emlőjökben bőségesé tészi, akik ezen Szűz Anya tejétül megfejéríttetett lágy követskéjéből ájtatossan és bizodalmas reménséggel bévesznek.
>
> *Jeruzsálemi utazás*, 216.

A bájos legenda ma sem vesztett vonzásából, mondja don Angelo; keresztény és mohamedán nők ma is gyakran járnak ide imádkozni.

A barlangtól nem messze egy másik nevezetes kápolnát mutatnak. Ugyancsak a hagyomány szerint itt állt volna a József által épített házacska. A

barlang csak szükséglakásnak szolgált, és mivel egyelőre Betlehemben akartak maradni, az ügyeskezű ács és a házépítésben is járatos mesterember kis házat emelt a családnak. Amikor a napkeleti bölcsek Betlehembe érkeztek, hogy imádják a « zsidók újszülött királyát », a csillag útmutatását követve nem a barlanghoz tartottak: « A *házba* lépve ott látták a Gyermeket Anyjával, Máriával, és leborulva hódoltak neki » (Mt 2,11). Nos, a hagyomány szerint, itt állt ez a házacska, itt lakott a Szent Család, mielőtt Egyiptomba kellett volna menekülniük.

Mire ezeket a legendákat elmesélgetjük, visszaérünk a szabbatot ünneplő Jeruzsálembe. Perzsel a koradélutáni nap, így viszonylag kevesen imádkoznak a *Siratófal*nál. A hatalmas térség, mondják, tele szokott lenni a húsvéti ünnepen. Szigorú ellenőrzés után juthatunk csak le a falhoz. Megnézik kézitáskánkat, az ujjatlan ruhában levőknek pedig kendőt kell vállukra borítaniuk. Megilletődve tapintom az égető nap ellenére is hűvös falakat. Az óriás kőtömbök közötti nyílásokból apró papírdarabok állnak ki. Ezer és ezer kérés, könny, sóhaj, ima... A férfiak és a nők imádkozó helyét elválasztották egymástól. Mellettem egy öreg hölgy forgatja nagybötűs — ima-?, zsoltár-? — könyvét. Zavarja jelenlétünk, egyszer haragosan rá is szól hallgatni bizony nem nagyon tudó csoportunkra. Több ezer éves nemzeti tragédiájukat siratja, Jahvét áldja, Izrael Istenét, és közben « léha turisták » fecsegnek a lerombolt Templom megmaradt faldarabja előtt... Megértem felháborodását. A siratófal felé fordulok, homlokomat nekitámasztom a kétezeréves kőtömbnek, és gondolva mindazokra, akik előttem álltak ezen a helyen, meg akik a jövőben még itt imádkoznak, lassan elmondom az Úr imáját. Jahve, akit Jézus tanítása szerint így szólítunk: Abba, « Apuka », adja meg nekünk azt az örömet, hogy Isten országában testvérként öleljük át egymást. Valamennyien.

Az ószövetség világából most Allah és prófétája, Mohamed világába lépünk át. Igazhivő zsidó ide, a lerombolt Templom helyére soha nem teszi be lábát: a salamoni és a heródesi Templom területe kizárólagosan a mohamedánok kezén van.

Újabb ellenőrzés következik. Néhány könnyelműen öltözött társunknak hosszú kék lebernyeget kell magukra venniök. Díszes kapun át jutunk be a Templom térségére. A hatalmas, szépen parkosított, fallal körülvett terepet — amely így első látásra is a nagyszerűen védhető erődítmény benyomását kelti — két nagy mecset uralja. Jahve Templomára, a Szentek Szentjére semmi sem emlékeztet. Valóban nem maradt kő kövön az ószövetség szentélyéből. Titusz katonái alapos munkát végeztek. Azóta közel kétezer év telt el... Újjáépül-e még valaha Jahve szentélye...? Azt hiszem, sok hivő zsidó ostromolja ezzel a kérdéssel Jahvét, — és várja még mindig a Messiást!

Első utunk az Omár mecsethez vezet. Itt lenne tehát Moriah hegye, ahol Ábrahám fel akarta áldozni Izsákot, illetve ahonnan Mohamed mennybe ment. Ezt a sziklát látjuk majd bent a mecsetben.

Huszonvalahány lépcső vezet a « Mawazin »-hoz, vagyis a mérlegek kapujához. A mohamedán hit szerint az utolsó ítéletkor Isten ide függeszti majd fel a lelkeket megmérő mérlegeket.

A mecsetben éppen nagyobb csoport tartózkodik, így ismét van időnk arra, hogy tájékozódjunk a Templom és mecset-utódai története felől.

A térség, ill. a domb Dávid idejében a jebuzita Arauna tulajdona volt. Dávid ötven ezüst sékelért vette meg, hogy itt oltárt emeljen az Úrnak. (vö. 2Sám 24; 1Krón 21). A díszes épületet azonban nem ő, hanem fia, Salamon hozta tető alá 969 körül. 586-ban Nebukadnezár csapatai lerombolták; újjáépítése 516-ban Zerubbábel nevéhez fűződik. Mivel ez a második templom meg sem közelítette az első pompáját, Nagy Heródes új templom építésébe kezdett. Motívumai nem voltak éppen a legnemesebbek: feledtetni akarta alattvalóival ideumeai származását, bűneit és mindenképpen meg akarta nyerni bizalmukat. Több mint 10.000 munkás dolgozott az építkezésen, és vagy ezer levita megtanulta a kőműves mesterséget, hogy a templomnak legszentebb részeit ők építsék fel. Jézus nyilvános működése idején is folytak még a munkák a rendkívüli pompával felépített templomon. Lerombolása után (70) Bar Kochba próbálkozott helyreállításával, de mozgalmát 135-ben Hadriánusz vérbe fojtotta, és Szentek Szentje helyén saját lovasszobrát állíttatta fel. Juliánusz Aposztata (361-362) szerette volna felépíteni legalább a Szentek Szentjét, de — a hagyomány szerint — a földből feltörő tűz megakadályozta a munkát. A keresztények Isten büntetését látták az eseményekben, és teljesen eltávolodtak ettől az « Isten által elátkozott » helytől. Moriah hegye szemétlerakodó telep lett egészen addig, amíg az arabok el nem foglalták Jeruzsálemet. Megszületett Mohamed mennybemenetelének legendája, s íly módon a Moriah hegy csupasz sziklája az Iszlám szent helyévé vált. E fölé emelték a mohamedán világ egyik legnagyobb és legdíszesebb mecsetjét. 1099-ben a keresztesek keresztény templommá alakították és gondozását az ágostonrendiekre bízták. Amikor 1187-ben Szaladin szultán bevette Jeruzsálemet, a kupolán csillogó kereszt helyébe ismét a félhold került.

A VII. század végén elkészült *Omár mecset* bizánci mesterek munkája. Alaprajza szabályos nyolcszög, falait kívül belül színes majolika és mozaik díszíti. Ezek fölé emelkedik a kilométerekre elragyogó arany-kupola.

Egyelőre kívülről nézegetjük a keleti arabeszkekkel, motívumokkal dúsgazdagon díszített falakat. Szinte fáj ez a szemet káprázta tó színorgia, a kék és zöld bámulatos kompozíciója, az arany vakító ragyogása. Különben nem könnyű bejutni ebbe az elvarázsolt világba. Le kell tennünk cipőnket, kívül kell hagynunk mindent. Csupasz kézzel és mezítláb léphetünk csak be. Szépen a fal mellé sorakoztatjuk a lábbeliket; itt éppúgy nincs helye a vitának, mint a zsidóknál. Amikor átlépem a titokzatos hangulatú mecset küszöbét, fiatal arab asszony jön éppen kifelé, bepólyált kicsit tart a karján. Mária jut eszembe, aki így vihette a Gyermeket, hogy bemutassa Istennek...

Süppedő szőnyegen járunk, megilletődötten és kissé tájékozatlanul. Itt nem magyaráz senki. Csendben nézelődünk tehát.

Az ősi emlékeket őrző sziklát magas oszlopsor veszi körül, közvetlenül pedig alacsony, rendkívül díszes kerítés. Aki elég magas, meg is érintheti a sziklát, amelyen különböző mélyedések, hasadások látszanak. Az arab díszítő elemek mindent elborítanak, nincs egy négyzetcentiméternyi felület sem, amelyet ne ékesítene valami színes motivum. Talán a belső tér zártsága, az ablakokon szűrten befolyó fény okozza, hogy az ember szinte teljesen elmerül a harmónia élményében. Körülölel a sok szépség, rátelepszik gondolataim hullámaira és eddig ismeretlen érzelmek felé sodor. Mennyire nem ismerjük a mohamedán gondolatot, nagy imádkozóikat, misztikusaikat! A harmóniának ezek a csodálatos művészi alkotásai csak valami benső összhang kivetítéseként születhettek meg! Ha beszélni tudnánk egymással, megosztani értékeinket, jobban megbecsülnénk egymást, s közös erővel dolgozhatnánk egy emberibb világért!

Mintha megértené gondolataimat, mellém lép az egyik őr. Tört angolsággal mutat a sziklára és magyarázza Mohamed mennybemenetelének körülményeit, rámutat a sziklában hagyott nyomokra. Amikor a próféta kezdett a mennybe emelkedni, a szikla is vele emelkedett, és maga Gabriel arkangyal nyomta vissza helyére. Ugye, látom kezének nyomát...? Várakozóan néz rám. Ez semmiképp sem az a pillanat, amikor a projekcióról mondhatnék valamit. Így visszanézek a sziklára, próbálom felfedezni a jelzett formát, majd köszönetet mondok a barátságos mecsetőrnek. Egyszer mindenre fény derül, amikor — ezen a sziklán! — megszólalnak az ítélet harsonái, és Isten a sziklára helyezett trónon ülve megítél mindnyájunkat.

A szikla alatt kis barlangot mutatnak; itt imádkozott — ismét csak a hagyomány szerint — Ábrahám, Dávid, Salamon, Illés és Mohamed. A próféta egyszer beütötte fejét az alacsony menyezetbe, azóta látszik a sziklában turbánja nyoma... Itt található a « lelkek kútja » is. A legenda szerint az elhunytak lelkei hetenként kétszer ide gyűlnek össze imádkozni.

Ahogy körbejárunk, egyszercsak fehér fátyolos, fekete ruhás, törökülésben kuporgó nők csoportjába botlunk. A szőnyegen üldögélnek, beszélgetnek. Látszólag nem sok ügyet vetnek ránk. A mecsetbe, úgy látszik, nemcsak imádkozni járnak, hanem holmi eszmecserére, társadalmi életre is. Gyermeket viszont nem látok egyet sem.

Hány napra lenne szükségünk, hogy megcsodáljuk az Omár mecset minden szépségét, meghallgassuk a legendákat? Ki tudja. De ez a fél óra is megsejtet velünk valamit Kelet csodálatos szellemi és kulturális gazdagságából.

Odakint felhúzzuk cipőnket, aztán átsétálunk a templomtér déli részében fekvő *Al-Aksza mecset*hez. Mivel éppen ima van, az őr a leghatározottabb mozdulattal eltanácsol minket. Vitának itt sincs helye. Csak egy óra múlva részesülhetünk abban a kiváltságban, hogy megtekintsük a mecsetet. Keresünk hát egy árnyas helyet, letelepszünk a fűre, haditanácsot tartunk. Egyesek pihenni akarnak, néhányan viszont megcélozzuk « a Templom legmagasabb párkányát », Jézus megkísértésének hagyományos helyét: « Végül Jeru-

zsálembe vitte őt (az ördög) és a templomépület párkányára állította: 'Ha Isten Fia vagy, mondta, vesd le magadat! Írva van: Angyalainak parancsolt felőled, hogy oltalmazzanak. Tenyerükön fognak hordozni téged, hogy kőbe ne üssed lábad.' De Jézus így válaszolt: 'Az is írva van: Ne kísértsd Uradat, Istenedet' » (Lk 4,9-12).

Nyaktörő vállalkozás. A falnak ugyanis csak egy keskeny pereme húzódik belül, amelyen végig kell haladni, hogy az ember eljusson a sarokhoz, és letekinthessen a 47 méteres mélységbe. Köveken, romos lépcsőkön, szikladarabokon mászunk fel, aztán — ki bátrabban, ki meg csak araszolgatva — a párkány széléig jutunk. A mellvédek hatalmas kőtömbjei között kitekintve valóban szédületes a látvány. Alattunk a Kedron patak völgye. Aki ezt a pontot uralta, ura volt a vidéknek is.

Az út lefele sem könnyebb, de egyikünk sem bánja a nyaktörő mutatványt.

Minthogy a kitűzött óra még mindig messze van, körsétára indulunk néhányan a templom-térségen. Nézzük azt, ami van, és próbáljuk elképzelni azt, ami volt. Kisebb-nagyobb épületek elszórtan, szépen művelt park, könyvtár és iskola-kinézetű nagyobb épületek, aztán díszes, köralakú lábmosó kút, az észak-nyugati sarokban pedig az Antoniusz erőd. Könyvvel a kezünkben próbáljuk magunk elé idézni a Templomot, ahol Jézus annyiszor megfordult: szülei itt mutatták be Jahvénak, itt hódolt előtte az ősz Simeon és az idős Anna, tizenkét éves korában itt szakadt el szüleitől (Lk 2,41-52), aztán gyakran itt imádkozott, évente ide járt zarándoklatra, itt tanított, gyógyított, az utolsó húsvéton hangos szóval itt hívta magához mindazokat, akik az élő vízre szomjaznak...

A Jézus korabeli Templom egy 170×140 méteres téglalap alakú területet foglalt el. A magas fallal és oszlopcsarnokokkal körülvett épületkomplexushoz nyolc kapu vezetett: egy-egy Keletről és Északról, kettő Délről és négy Nyugatról. Az északnyugati sarokban foglalt helyet az ugyancsak Heródes által épített Antoniusz erőd. Erre lépcsőkön lehetett kintről feljutni. Az oszlopcsarnokok közül legszebb volt a déli, az ún « Királyi portikusz ». 162 harminc méteres oszlop tartotta az intarziás menyezetet. Egy-egy oszlopot három ember tudott csak körülölelni. Az ugyancsak rendkívül díszes « Salamon oszlopcsarnoka » a déli oldalt zárta le. Az oszlopcsarnokok és a templomépület közötti udvart a népek átriumának nevezték. Ide ugyanis bárki belépehetett, tehát a pogány népek (*gentes*) képviselői is. Jézus korában eléggé elvilágiasodott ez rész; az emberek nemcsak beszélgettek, hanem kereskedtek, pénzügyleteket bonyolítottak le, marakodtak az adószedés bérletein, egyszóval bankban, vásárcsarnokban érezték magukat. Jézus ostorára volt szükség, hogy egyidőre felhagyjanak az üzleteléssel. (Mt 21,12-13; Mk 11, 15-17). A Pogányok udvarából néhány lépcsőn lehetett feljutni egy újabb magaslatra, ahol a voltaképpeni templom épülete emelkedett. Valamennyi feljáratnál latin és görög nyelvű felírat figyelmeztette a pogányokat, hogy tovább nem mehetnek. Akit tetten érnek, annak halál a büntetése.

A Templom belesejében az ún. Szép kapun keresztül a Nők udvarába nyílt bejárat. A nők általában nem mehettek beljebb. Az udvar szélén nagy kürt-alakú edények általak az adományok számára. A következő, a Férfiak udvara, 15 lépcsőfokkal magasabban feküdt; a Nők udvarából a Nikanor kapu vezetett ide (Nikanor alexandriai zsidó volt, aki nagy aranyadománynyal járult hozzá e kapu díszítéséhez). A Papok udvarának közepén magasodott az egészen elégő áldozatok oltára. A Sátoros ünnepen belépő zsidók ezt az oltárt járták körbe hétszer, miközben a Főpap meghintette őket vizzel. Az oltár és a Szentek Szentje bejárata között helyeztek el egy nagy méretű bronz medencét, amelyet tizenkét bronz bika tartott. A medencében a tisztuláshoz szükséges vizet tárolták.

A Szentély három részből állt: az átriumba tizenkét lépcsőn lehetett feljutni. Innen pazar hímzésű függönnyel letakart kapu vezetett a Szentélybe; ennek közepén állt az illatáldozat oltára (itt mutatott be áldozatot Zakariás, amikor éppen rá került a szolgálat, s itt jelent meg neki a János születését hírül adó angyal; vö. Lk 1,8kk), két oldalon a felajánlott kenyerek asztala, jobbra pedig a hét ágú gyertyatartó.

A 10×10 m nagyságú Szentek Szentjét kettős, ugyancsak színpompás függöny választotta el a Szentélytől. Teljesen üres volt (Salamon Templomában még itt őrizték a Frigyládát és a Törvénytáblákat). Ide csak a főpap léphetett be egy évben egyszer.

Leeresztem kezemből a könyvet. Látni akarom, amit olvastam, amit tudok az evangéliumból...

* * *

Először távoli éneket hallok, furcsa melódiát... Aztán bennem is folytatódik a dallam:

Mily kedves a te hajlékod, Seregek Jahvéja!
Lelkem vágyakozva eped Jahve udvaraiba;
lelkem és testem sóvárog az élő Isten után.
A veréb is otthont talál magának,
s a fecske fészket, hogy kicsinyeit oda rejthesse,
oltáraidnál, Seregek Jahvéja,
Istenem és Királyom!
Boldogok, akik házadban laknak,
téged örökké magasztalnak.
Boldog az ember, akinek ereje benned gyökerezik,
s akinek szíve zarándokútra készül.
Seregek Jahvéja, hallgasd meg imámat,
Jákob Istene, fordítsd felém füled irgalmasan!
Jobb egy nap a te csarnokaidban,
mint ezer nap tetőled távol.

Inkább álljak Isten háza küszöbén,
mint hogy lakjam a bűnösök hajlékában.
Mivel Isten a nap és a pajzs,
ő dicsőséget ad és kegyelmet.
Nem tagad meg semmi jót azoktól,
akik tiszta szívvel élnek.
Seregek Jahvéja, boldog, aki benned bízik!

A zsoltározók hangja már itt hallatszik mellettem; egész énem velük énekel. Fent kürt szava hasít a levegőbe, itt cincogó hangú fémlapocskák ütik a szelíd ritmust, lágy hárfafutam nyújtja el a sorok végét. Cserzett arcú, kemény férfiak adják át a dallamot a lágyabb női és gyermekhangoknak. Ünnepi zenébe öltözik a Templom és tárt kapukkal várja a poros, de örömtől ragyogó zarándokokat. Megcsap a tömjénáldozat oltáráról felszálló édesbűvölő illat...

Tizenkét év körüli Fiú lép most elém, vállán tömött zarándokbatyu, jobb kezében termetéhez szabott zarándokbot. Csak Anyja lehet, aki mellette áll, és egy övéből előhúzott kendővel letörli a Fiú gyöngyöző homlokát. Fiatalnak látszik, nem, nincs még harminc éves. Messziről jöhettek, az Asszony meg a mellette botjára támaszkodó Férfi ruháján szürkés csíkokat rajzolt az út pora. Halkan szót váltanak; hallom, galileai tájszólást beszélnek. A Férfi lapos, lángosformájú kenyeret húz elő uti zsákjából. Megkínál... Honnan tudja, hogy éhes vagyok? — Török belőle, s számban szétomlik a kenyér érett íze... Ismerem ezt a Családot, már régtől fogva...? Magamhoz ölelem a Fiút, megsimogatom arcát, burnusza alá nyomok egy homlokába hulló hajfürtöt, megigazítom vállán a zarándoktarisznyát, aztán mosolyogva mutatom az irányt a férfiak udvara felé. Az Asszony felém tárja karját, megöleljük egymást. A Férfi mély meghajlását hasonlóval viszonzom. Aztán ismét belevegyülnek a zarándokcsoportba. Nézek utánuk, míg csak el nem tűnnek Salamon oszlopcsarnokánál. Távolról ismét felhangzik az ének:

Adjatok hálát Jahvénak, mert jó:
irgalma örökké tart.
Mondja Izrael háza:
irgalma örökké tart.

Tárjátok ki nekem az igazság kapuit
bemegyek, hogy hálát adjak Jahvénak.
Ez a Jahvéhoz vezető kapu.
az igazak mennek be rajta.

Ezt a napot Jahvé szerezte:
ujjongjunk és örüljünk benne!
Jahve, küldj szabadulást,
Jahve, adj áldást és kegyelmet!
Áldott, aki Jahve nevében jön!

Jahve házából megáldunk titeket.
Jahve az Isten,
az ő fénye világít nekünk.
Álljatok be a menetbe, legyen zöld ág a kezetekben,
egészen az oltár szarváig!
Istenem vagy, hálát adok neked,
Istenem, hálaénekkel dicsőítelek!
Adjatok hálát Jahvénak, mert jó:
irgalma örökké tart.

* * *

Elhalkul az ének, elszáll az illat, eltűntek a zarándokok, az ismerős Család. Ismét az Omár mecset arany kupolája ragyog előttem, fűnyíró gép zakatol a közelben. Egyik társnőm vad sziliciai tájszólással értésemre adja, hogy ideje lenne visszaindulni. Nemsokára négy óra.

Szótlanul ballagunk a meleg délutáni napban. Jézus jelenléte tart fogva mindnyájunkat.

Éppen idejében érünk vissza a körsétáról, ugyanis don Angelo éppen belekezd rövid előkészítő fejtágítójába.

Az Al Aksza mecset eredetét valahol a VIII. században al-Walid kalifa korában kell keresnünk. Az eredeti épület az átalakítások során egyre tágasabb lett. A keresztesek Palatium Salomonis néven királyi palotává alakították át. Balduin király 1118-ban itt fogadta vendégül azt a kilenc lovagot, akik megalapították a Templomos Lovagrendet. Szaladin szultán győzelmével 1187-ben az épület ismét visszakerült a mohamedánok kezébe.

A bazilika formájú mecset 90 m hosszú és 60 m széles, hét hajóra oszlik. 5000 embert fogad be. Az utóbbi évtizedekben földrengés és tűzvész okozta károsodások miatt alapos restaurálásra szorult.

Most már tudjuk, mi a szokás, szó nélkül húzzuk le a cipőket, rakjuk le a táskákat. Itt őr vigyáz a kinnlevőségekre (az Omár mecsetnél csak a Prófétára bíztuk holminkat). Amikor belépünk, még érződik a levegőn, hogy negyed órája ezrek töltötték meg a hatalmas hajókat. Itt is puha szőnyeg simul a lábunk alá. Látunk még egy-két férfit, amint hajladozva imádkozik, egy tudós-formájú pedig régi könyv fölé hajolva mormol valami szent szöveget.

Az épület belseje puritánnak hat az Omár mecsettel összehasonlítva. Csupaszok az oszlopok és a falak legnagyobb része. A bordó tónusú szőnyegek még jobban kiemelik ezt a fehérséget. Illetlennek érezzük a bámészkodást, amikor mások összeszedetten imádkoznak. Suttogva mondja el valaki, hogy állítólag itt is megfordult a Próféta, mégpedig különleges, angyali segítséggel került ide. Ez a hagyomány viszont elégséges ahhoz, hogy a mohamedánok szent helynek tartsák az épületet.



3. Sinai: a Szent Katalin-kolostor képe helikopterről

A Gebel Safsafa, a Gebel Musa és a Gebel Moneiga közötti szűk völgyben helyezkedik el.

A kereszténység első századaitól kezdve éltek itt remeték, akiket Mózes és Illés helyei vonzottak. Azt a falat, amely szinte erődítmény jelleget ad a kolostornak, először Jusztiniánusz császár építtette 527-ben, hogy így megvédje a szerzeteseket a beduinok zaklatásaitól. Az épület-együttes 87 m hosszú és 74 m széles. Ma is élnek it szemlélődő szerzetesek, akik szívesen gyakorolják a vendégszeretetet.



4. Cézárea, a kikötő

Néhány méterre a víz alatt még megvannak a Nagy Heródes által épített hatalmas kikötő hullámtörő gátjainak maradványai. Dóra és Jaffa között ez volt az egyetlen biztos, szélvédett kikötő. Cézárea nagy szerepet játszott az őskeresztténység életében is.

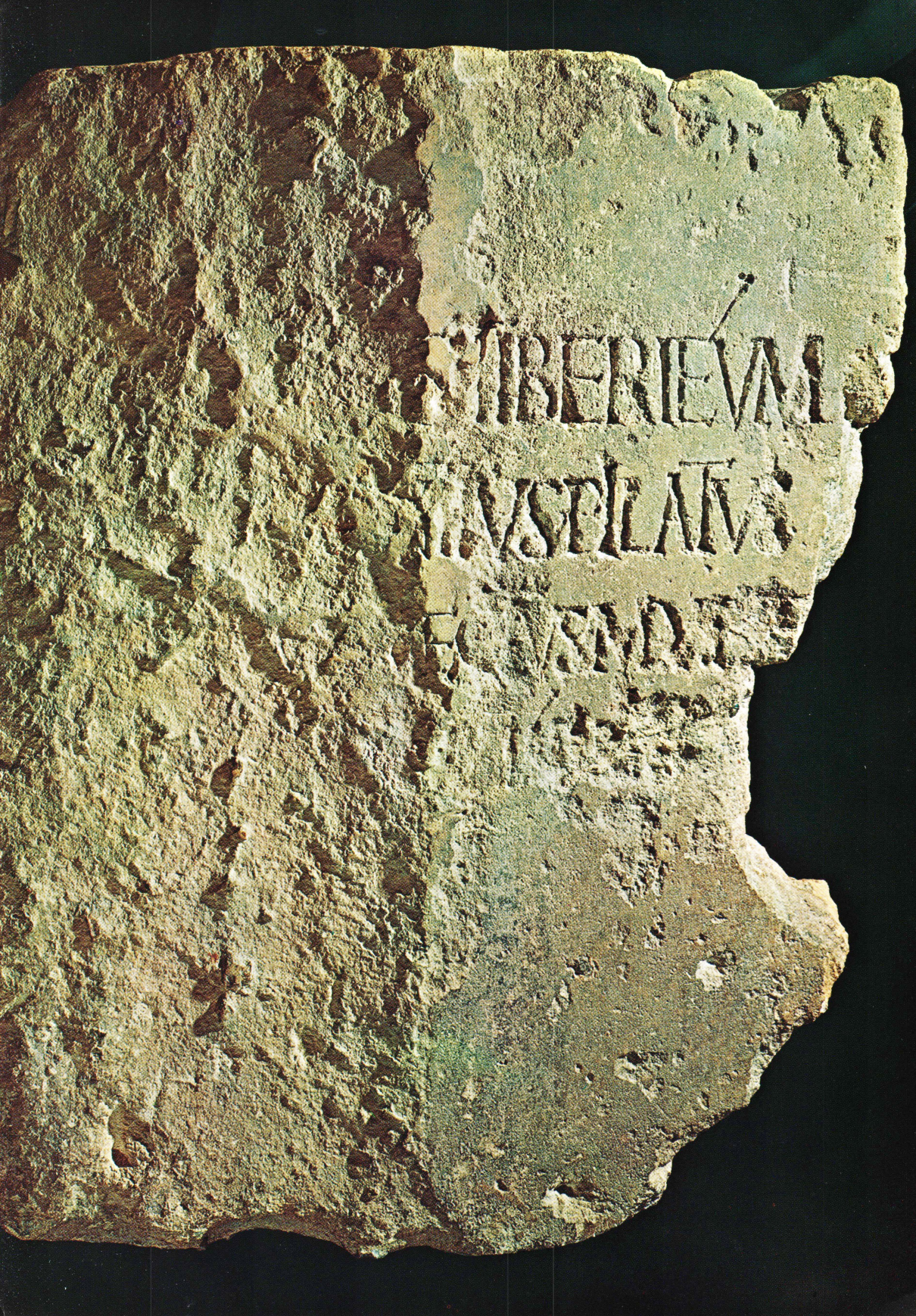

5. Felírás Poncius Pilátus nevével

[CAESARIEN]S[IBUS]	A cezáreaiaknak (ajándékozza)
TIBERIEUM	ezt a Tiberiusz tiszteletére épült templomot
[PON]TIUSPILATUS	Poncius Pilátus
[PRAEF]ECTUSIUDA[EA]E	Judea helytartója

Poncius Pilátus Judea római helytartója volt Kr.u. 26-36-ban (Lk 3,1). Tiberiusz császár tiszteletére építtette a templomot, ezért nevezték Tiberiumnak. Ezideig az egyetlen archeológiai lelet, amely Pilátus nevét viseli. A tenger melletti Cezáreában találták a követ (82 cm magas, 68 cm széles, 20 cm vastag); jelenleg a jeruzsálemi Héber Múzeumban látható.



6. **Názáret**

Előtérben az Angyali üdvözlet bazilikája. A városka Galilea egy dombjára épült; délre Ezdrelon síkságára lehet lelátni, nyugatra a Kármel hegy, keletre a Tábor, északra a Hermon.

A Templom térségét az Antoniusz-erőd melletti kapunál hagyjuk el. Az ősi várat Nagy Heródes újította fel, mégpedig a római triumvir, Markusz Antoniusz tiszteletére. Jeremiás (31,38) és Nehemiás (3,1) Hananel tornya néven írtak róla. Egyes szakértők jól megalapozott véleménye szerint ez volt a Praetorium székhelye, amikor Poncius Pilátus a húsvéti ünnepek idejére Jeruzsálembe jött. Ilyenkor nem a távolabbi fellegvárban szállt meg, hanem itt, hogy közelben legyen, ha kitörne valami zavargás.



Az Antonius-vár abban a szögletben épült, amelyet a külső templomudvar két oszlopcsarnoka, a nyugati és északi alkot egymással; 50 könyök magas, mindenfelől meredek sziklákon épült. Herodes király építtette, és ezzel bizonyságot tett páratlan pompaszereteréről. Ugyanis mindenekelőtt beboríttatta a hegyet tövétől kezdve csiszolt kőlapokkal, mégpedig nemcsak díszül, hanem azért is, hogy aki fel akart mászni, vagy le akart menni, elcsússzék rajta. A tulajdonképpeni várépület előtt 3 könyök magas fal tornyosult, és emögött az Antonius-vár még 40 könyöknyire kiemelkedett. A belsejében olyan helyiségek voltak és olyan berendezés, mint valami palotában, mert volt benne mindenféle jellegű és rendeltetésű terem, csarnokok, fürdők, tágas kaszárnyaudvarok; úgyhogy a vár kényelmes berendezés tekintetében olyan volt, mint egy város, pompa tekintetében pedig, mint egy királyi palota. Az egész olyan volt, mint egy torony, de mind a négy sarkán is volt egy egy torony: s ezek közül kettő-kettő 50, a másik kettő pedig, tudniillik a déli és keleti, 70 könyök magas volt, úgyhogy innen végig lehetett látni az egész templomudvaron. Ott, ahol a vár összeért a templom oszlopcsarnokával, egy-egy lépeső vezetett oda le, s ezen jártak az Antonius-várban állandóan állomásozó római légió őrszemei, hogy ünnepnapokon eloszoljanak az oszlopcsarnokokban, s vigyázzanak, nehogy a nép közt zavargás törjön ki. Mint ahogy a templom fellegvára volt a városnak, úgy a templomnak fellegvára volt az Antonius-vár.

A zsidó háború V. 5.

Kikerülve ismét a vásári zajba, a bazárok és árusok világába, a Sion nővérek (1) szomszédos rendháza felé tartunk. Azon a területen járunk most, ahol Jézust halálra ítélték, megostorozták, kigúnyolták, ahol Pilátus lagymatag védelmi kísérletei után átadta Ő a halálát követelő zsidóknak.

Az Antoniusz-erőd és a hozzá kapcsolt épületek sokkal nagyobb helyet foglaltak el, mint a jelenlegi. A Megostorozás ferences kolostora és a Sion nővérek rendháza alatt végzett ásatások feltárták az erődítmény nyomait. A jelek szerint itt lehetett a római katonák esetleges szálláshelye, üzletek, börtön, kisebb-nagyobb kövezett udvarok. Az evangéliumok ilyen megjelö-

(1) A kongregációt a konvertita Ratisbonne Alfonz alapította 1842-ben azzal a céllal, hogy a nővérek a zsidó nép megtéréséért imádkozzanak.

léseket alkalmaznak: « A helytartó katonái bevitték Jézust a *helytartóság*ra és köréje gyűjtötték az egész csapatot » (Mt 27,27); « a katonák a helytartóság *belső udvarába* vezették őt és összehívták az egész csapatot » (Mk 15, 16); « Pilátus kivezettette Jézust. Bírói székébe ült a köves udvaron, amelyet héberül Gabbatának neveznek » (és amelynek görög neve *litosztrotosz* - kővel borított) (Jn 19,13).

Jézus nyilvános pere valószínűleg ezen a kővel borított udvaron ment végbe, míg megostorozására és kigúnyolására a kaszárnya valamelyik kisebb udvarában, büntetőhelyén került sor. Jézus és Pilátus párbeszéde viszont a helytartóság valamelyik hivatalos helyiségében folyt le. (1) Ez az udvar lehetett az *Ecce Homo* jelenet színtere is. Az az ív, amely alatt az utcán átjöttünk, és amelyet a hagyomány az Ecce Homo névvel ruházott fel, nem Heródes, hanem Hadriánusz korából származik.

A Sion nővérek rendházának ajtaja nyitva van, nyilak mutatják az utat az ásatások felé. Jóval az utca szintje alatt járhatunk. A nővérek rendkívül ügyes makettet készítettek az egész Antoniusz-erődről. Szakértők a kérdésben, ők maguk is jelentős ásatásokat végeztek.

Elfogódott szívvel lépünk be a *Gabbatá*ra, a köves udvarra. Alagsori nagy terem, fölötte épült a nővérek otthona. Nagyméretű kockakövek borítják a talajt. Középen a római katonák egyik kedvelt szerencsejátékának kőbe vésett vonalai... Látszanak még a bemélyedések, amelyek a víz elvezetésére szolgáltak, valamint a lovak útját jelző rovátkák. Mindnyájan tudjuk, mi történt ezen a helyen. Csendben imádkozunk.

* * *

« *Pilátus kivezettette Jézust. Bírói székébe ült a köves udvaron, amelyet görögül* Lithosztrotosz*nak, héberül* Gabbatá*nak neveznek* » (*Jn* 19,13).

Itt és a környező helyiségekben zajlott le tehát « *Jézus pere* »: *vád, kihallgatások, védőbeszéd — ha annak lehet nevezni — fenyítés, kigúnyolás és ítélet.*

Pilátus eleinte nem igen érti, mit akarnak a zsidók. « *Mivel vádoljátok ezt az embert?* » *A vádlók persze nem mondhatják meg nyíltan az igazságot, hogy ti. ők már eleve halálra ítélték, s Pilátusra csak az a feladat vár, hogy szentesítse az ő döntésüket és azt végrehajtassa. Kerülő úton közelítenek:* « *Ha nem lenne gonosztevő, nem adtuk volna a kezedbe!* » *Pilátus vagy még mindig nem érti az ügyet, vagy tévesen azt hiszi, hogy egyszerűen csak a per folytatására kérnek engedélyt.* « *Tartsátok csak meg és ítélkezzetek*

---

(1) Vö. Mère Aline de Sion, *La forteresse Antonia à Jerusalem et la question du Prétoire.* Jeruzsálem, 1955.

magatok Törvényetek szerint! » *A zsidók válaszukkal tiszta vizet öntenek a pohárba*: « *Nekünk senkit sem szabad megölnünk!* » *Pilátus végre elérti a zsidók szándékát, valószínűleg fel is méri, mi lenne mindebben az ő szerepe. Megszólal benne a rómaiak közismert jog-tiszetelete*: « *Végeredményben mit tett ez az ember?* » *A vádak csak úgy záporoznak*: « *Felforgatta nemzetünket, megtiltotta, hogy adót fizessünk a császárnak, királynak mondta magát!* » *Pilátus rátekint a hallgatagon álló Vádlottra, akinek megmagyarázhatatlan nyugalma ékesszólóam cáfolja a rosszhiszemű vádakat. Elhatározza, maga hallgatja ki Jézust.*

Ki volt ez az ember, akitől Jézus sorsa függött? Származásáról alig tudunk valamit. Említi őt Tacitusz; nem éppen megtisztelő jelzőkkel illeti őt Josephus Flavius és Philon. Kétségtelenül a lovagok rendjébe tartozott, Tiberiusz uralkodásának tizenkettedik évében nevezte ki Júdea belytartójává. Hogy kemény kézzel tartotta kordában nyughatatlan alattvalóit, azt több eset is bizonyította (vö. Lk 13,1). *Kérdés azonban, milyen más eszközzel biztosíthatta volna a császár által megkívánt törvényes rendet ebben a szüntelenül lázadozó tartományban? Pilátus voltaképpen ki nem állhatta a zsidókat, megvetette őket, ugyanakkor félt is tőlük. Már okoztak neki kellemetlenséget egy vízvezetéképítés alkalmával. Érzi, hogy megint valami csapdafélét akarnak neki állítani. Egy* « *királyt* » *vezetnek elé, valamiféle vándorprófétát, vagy egyszerűen valami félnótás alakot. Pilátus annyira megveti alattvalóit, hogy inkább Jézus felé hajlik.*

Megpróbálja szóra bírni a Vádlottat. « *Valóban te vagy a zsidók királya?* » *Jézus olyan kérdéssel válaszol, amellyel rámutat a probléma lényegére*: « *Magadtól mondod ezt, vagy mások mondták felőlem?* » *A római törvény szerint soha, egy pillanatra sem adott okot arra a vádra, hogy királlyá akarja tenni magát. A zsidók szempontjából viszont egészen más a helyzet: ő valóban az Úr Felkentje, az ezredévek óta várt Király-Messiás. Pilátus, úgy tűnik, megérti a különbséget. Most már csak a zsidók vádjára fordítja figyelmét.* « *A te nemzeted, a te papjaid árultak be; mit tettél?* » *Jézus válasza —* « *Királyságom nem e világból való...* » *— kissé ködösnek hat a helytartó számára. Világos állásfoglalást akar hallani*: « *Tehát király vagy te?* » *A válasz hasonlóan rövid és egyértelmű*: « *Te mondtad: király vagyok.* » *Amit még utána mond — az igazságról kell tanúságot tennie — már nem érdekli a helytartót. Ugyan! Ebben a veszekedett világban ki tudja, mi az igazság...!*

Látja, hogy semmi érdemlegeset nem tud kivenni ebből az álmodozóból. Kimegy az erőd kapujához, és közli a kihallgatás eredményét: « *Én semmi vétket nem találok ebben az emberben!* » *Egyszerű, szegény, önmagát védeni nem szándékozó idealista ábrándozó. Ártalmatlan, hadd fusson. A tömeg azonban megszállottan üvölt*: « *Felázította a népet! Galileában kezdte és most Júdeában terjeszti tanítását!* » *— Mit? A vádlott galileai? Pilátusnak remek ötlete támad: elküldi őt Heródes Antipászhoz!*

Heródes Antipász a húsvéti ünnepeken ugyancsak Jeruzsálemben tartózkodott. A « *királyocska* » *és a Római nincsenek jó viszonyban. Heródes*

Antipász rossz néven vette, hogy a helytartó túl erős kézzel nyomott el tetrarchiája területén egy mozgalmat, Pilátus viszont nagyon is tisztában van azzal, milyen besúgó szerepet játszanak Heródes fiai a császári udvarban. Kegyetlenséggel vádolták? Hát íme, itt az alkalom, hogy visszafizesse a kölcsönt: mondjon felette ítéletet az « illetékes » tekintély, a galileai tetrarcha! Ha halálra ítéli, kire hull a kegyetlenség vádja? Persze Pilátus arra is gondol, hogy kelepcét is állítson Heródesnek: ugyanis ha a tetrarcha elfogadja, hogy országa határain túl ítélkezzék, kétségtelenül túllépi joghatósági körét...

Jézust tehát átvezetik Heródes, « a róka » (Lk 9,9) palotájába. « Láttára Heródes nagyon megörült. Már régóta szerette volna látni, és azt remélte, hogy valami csodát tesz előtte. Hosszasan faggatta, de Jézus feleletre sem méltatta. » Pilátusnak, a szkeptikus Rómainak, egyenrangú félként válaszolt, kérdést tett fel neki, sőt tanúságot tett Messiás-voltáról; a házasságtörő — nem kevésbé szkeptikus és babonás — galileai tetrarchához azonban nincs egyetlen szava sem. Jézus, a vádlott, hallgatásával ítéletet mond Bírájáról. Heródes dühében éktelen tréfára szánja el magát. Nem, Pilátus nem csalódott várakozásában: Heródes és udvara gúnyt űz Jézusból, aztán fehér ruhába öltöztetve visszaküldi őt a helytartóhoz. Talán fehér római tunikáról volt szó, olyasféléről, amelyet a katonai tribunusok viselnek csatában. Pilátusnak el kell majd értenie a szellemes ötletet... Két magasrangú, civilizált férfi « bolondozik » egymással. A labda, amit ide-oda ütögetnek: Jézus. Pilátus, úgy látszik, szórakoztatónak találta az esetet. « Attól kezdve jó barátok lettek, előbb ugyanis haragban voltak. »

Az összehívott zsidóknak minden esetre összefoglalja a per állását: ő sem találta vétkesnek, Heródes sem. « Semmit nem tett, amiért halálbüntetést érdemelne ». Mikor látja, hogy nem tágítanak, Jézus megfenyítésével akarja kielégíteni vérszomjukat. Mert ezek az őrültek — ez világos! — vért akarnak! Hát ostorozzák meg Jézust!

A Gabbata közelében fekvő büntetőhelyre vezetik a foglyot. Nem az első és nem az utolsó, akit itt ebben a büntetésben részesítenek. A szerszámok készen állnak; kétféle ostort használtak. Az egyik kötélből készült (flagrum), *kis csontdarabokkal vagy apró fémgolyócskákkal felszerelve. A másik keskeny bőrszíjakat fogott össze* (flagellum). *A zsidó törvény szerint senki nem kaphatott többet* 39 *ütésnél: tizenhárom ütést a mellre, huszonhatot pedig a hátra mértek. A római törvény nem ismerte ezt a korlátozást. Nem tudjuk, hány ütést kellett Jézusnak elszenvednie.*

A per utolsó szakaszához ér. Az Ecce homo *nem lecsillapítja, hanem még jobban feltüzeli a zsidókat. Pilátus ajánlata, hogy Barrabás helyett Jézust bocsátja el, lélektanilag teljesen abszurd helyzetben hangzik el.*

A helytartó végeredményben mindent tőle telhetőt elkövetett: tisztázta a vádlott ártatlanságát, közölte döntését a vádlókkal, most már csak egy maradna hátra: hogy érvényt szerezzen döntésének. A gyakorlatban ennek ellenkezője történik: Pilátus feladja az immel-ámmal folytatott harcot, szkeptikus vállrándítással lerázza magáról a felelősséget és kiszolgáltatja Jézust

dühödt honfitársainak. Elege van belőlük. A Gabbata köveit vér és víz permetezi... A kivégzendő Jézust elvezetik, Pilátus pedig kedvetlenül visszatér lakosztályába. Hát egyetlen húsvét sem telhet el valami cirkusz nélkül?

* * *

Kifele menet az ásatás újabb részletei mellett megyünk el. Mindez még az Antoniusz-erődhöz tartozott. Egy pillanatra megállunk a Sion nővérek könyvesboltjában. Az árak elég borsosak, de a Szentföldre és Jeruzsálemre vonatkozó legjobb könyvek mind megtalálhatok itt, méghozzá nyelvek szerint csoportosítva. Zarándoktáskám újabb súlyos kötetekkel gazdagodik.

Arra a főútra jutunk ki — megint csak portékáikat hangosan kínáló árusok közé —, amely Pilátus rezidenciájához vezetett. Ettől nem messze állt az ún. *Juhkapu*, mellette pedig az a nevezetes öt oszlopcsarnokkal körülvett fürdő, amelynek létezését a legutóbbi időkig kétségbe vonták. Az 50-es években végzett ásatások azonban teljes mértékig igazolták János evangelistát. « Van Jeruzsálemben a Juhkapunál egy fürdő, amelynek héber neve *Beteszda*. Öt oszlopcsarnok áll mellette... Feküdt ott egy ember, aki már harmincnyolc esztendeje volt beteg... » (Jn 5,2-15). A Juhkaput többször említi Nehemiás (3,1.32; 12,39), de a fürdő valószínűleg csak a Krisztus előtti II. században készült el: « Simon főpap, Onijának a fia, megjavíttatta az Isten hajlékát. Az ő napjaiban ástak tavat, akkora medencét, mint valami tenger » (Sir 50,1.3). Voltaképp két medencéről volt szó, amelyet oszlopcsarnokok vettek körbe. Hogy a víz gyógyító ereje miben állt, ezt nem tudjuk, de tény, hogy századokon keresztül keresett gyógyfürdőként tartották számon. Hadriánusz korától Aszklepiosz isten « gyógyította » itt a segítségét kérő betegeket. Erről tanúskodnak az ásatások alkalmával felszínre került kis fogadalmi táblácskák.

A keresztény zarándokok már a negyedik század derekán hírt adtak erről a fürdőről, az V. században pedig már templom épült ezen a helyen. Az 1871-ben megkezdett ásatások csak lassan tárták fel a különböző rétegeket. A romok, amelyeket most szemlélünk, a legrégibb időből valók. Nehéz kivenni a medencék és oszlopcsarnokok alaprajzát, annál is inkább, mert a Krisztus korabeli épületeknek csak egy részét látjuk. Víznek már nyoma sincs. Minden esetre felmérjük, milyen pontos helyleírást nyújtott Szent János, és magunkban köszönetet mondunk a régészet névtelen munkásainak, akik a közel kétezer éves vitában kimondták a döntő szót, igazolták az evangélium egy újabb részletét.

A Beteszda fürdő romjai mellett magasodik a *Szent Anna templom*. Joákimnak és Annának — a hagyomány szerint — Jeruzsálemben is volt egy háza, amelyet akkor használtak, amikor Galileából feljöttek a szent városba. Nos, egyszer éppen átutazóban voltak, amikor Anna megszülte kislányát, Máriát. Az apokrif Jakab elő-evangélium részletesen leírja a nevezetes eseményt:

« Akkor beteltek Anna hónapjai és a kilencedik hónapban szűlt. Így szólt a bábához: 'Mit szültem?' Az így válaszolt: 'Leányt'. Lelke igen megörvendezett ezen a napon, és pólyába csavarta őt. Majd letöltötte Anna tisztulásának napjait, táplálta gyermekét és a Mária nevet adta neki ». (1)

Az első, V. században épített szentély még a keresztesek érkezése előtt elpusztult. Azok újat építettek, amit Szaladin szultán 1192-ben az Iszlám tudósainak adott át. A ferencesek csak a XV. században értek el annyit, hogy évente kétszer, szeptember 8-án és december 8-án itt misét mutathassanak be. 1878-ban a templom ismét a katolikusok kezébe került. 1967-ben a hat napos háború során az épület súlyos károkat szenvedett. Alapos restaurálás után 1971-ben nyílt meg ismét a zarándokok előtt.

A dísztelen templomból lemegyünk az altemplomba, ahol egy fülkében a pólyába takart kis Mária fogad minket. Olasz társaim elérzékenyedve szemlélik a mosolygós « bambinát », és maguktól rázendítenek a lourdes-i Ave Maria himnuszra. Az alacsony bolthajtások visszaverik az Ave Mariákat... Nekem a magyar kármelita Marton Marcell jut eszembe, aki « lovagja, trubadurja, költője, szerelmese » volt a kis Máriának. Nehezen válunk meg ettől a kis kápolnától. Valóban otthonosan érezzük magunkat Anna és Joákim házában, a mosolygó Kislány bölcsőjénél. Jeruzsálem nem sok örömet tartogatott Jézus számára; márpedig mi most az Ő nyomában járunk. Ezért esett különösen jól ez a rövid, de annál bensőségesebb tartózkodás a nagyszülők portáján. Amint kapaszkodunk vissza a felső templomba, felcsendül bennem a régi, pentaton vonalú ének:

Mária, Mária, mennyei szép hajnal,
Kit szépen köszöntött Gabriel arkangyal.

Mária, Mária, üdvösség hajnala,
Kire felvirradott boldogságunk napja.

Mária, Mária, mennyei szép virág.
Kit áldva magasztal a mennyei világ.

Mária, Mária, mennyei szép csillag,
Ki a gyászos égen értünk szépen csillog.

Mária, Mária, hazánk védasszonya,
Özvegyek és árvák megvigasztalója.

Mária, Mária, gyászban is fényesség,
Árva magyaroknak Te vagy az ékesség.

Jóllehet hosszú és fárasztó volt ez a mai nap is, a vacsora alatt összebeszélünk és fényes esti programot kerekítünk. Megnézzük az éjszakai Jeruzsálemet, a modern nagyvárost.

---

(1) *Apokrifek,* Szerk. Vanyó László. Szent István Társ. Bp. 1980. 331. l.

Este 9-kor indulunk. A fáradtságot a házban hagyjuk, kinek lenne most ideje ilyesmivel törődni! Térképünk nincs, ezért csak úgy találomra megcélozzuk az új várost, amely felé az Új kaputól több széles út vezet. Nekivágunk az egyiknek, mondván, majdcsak elvisz valahová. Ez itt a széles *Jaffa Road*, tele csillogó kirakatokkal; egy kisebb térnél irányt változtatunk, így sokkal érdekesebb. Nézegetjük, betűzzük az utcaneveket: *Ben Sira Street, Hillel Street, Ben Yehuda Street...* Banknegyedbe jutunk, egyik pompás épület a másik után: *Bank Hapoalim, Bank Leumi le-Israel, American Israel Bank...* Közben előkelő hotelek, fényesen megvilágított bejáratuk felett ilyen nevekkel: *Hotel Eyal, Jerusalem Tower Hotel...* A *Hanevi'im Street* (Próféták utcája) környékén minisztériumok tudományos intézetek sorakoznak. Megint elkanyarodunk egy neonfényektől ragyogó út irányában. Alig tudunk előrejutni, annyi az ember. Ez lehet a világváros-Jeruzsálem szórakozónegyede. Villognak a színes fények, valóságos népünnepségbe csöppentünk. A mozi előtt hatalmas tömeg ácsorog, beszélgetnek, fagylaltot esznek. Fiatal szerelmesek sétálgatnak, zsúfolásig teltek a bárok, a kitett asztaloknál elegáns nők, férfiak Whyskit, Coca-Colát, konyakot, feketét fogyasztanak... A bőség, a jólét, a luxus jelei mindenütt. Az egész kép New York-ra emlékeztet, annak éjjeli nyüzsgésére, csillogó fényeire.

Várnunk kell az egyik útjelző lámpánál, így van egy percem, hogy kicsit fürkésszem a szembejövőket. Egyetlen szempár sem tekint vissza rám... A történelmi megpróbáltatások tették vajon ilyen zárttá e választott nép fiait és leányait? Még két napunk van a Szentföldön, de eddig még nem sikerült egyetlen zsidó emberrel sem szót váltani. Miért lettek ilyenek? Fiatal házaspár vár mellettem a fény váltására. Első osztályú étteremből léptek ki, és — úgy látszik — a szembe levő mozi felé tartanak. Vékony kisfiút vezet édesanyja. A férfin nyitott nyakú ing, galambszürke nadrág, a nőn mélyen kivágott, ujjatlan selyemruha, nyakán aranylánc, ujjain brilliáns gyűrű, táskáján is villog valami drágaság. A kisfiú sötétkék rövidnadrágot, világoskék kihajtójú fehér inget visel. Magabiztosan mozog ebben a csillogó nyüzsgésben. Járt-e már valaha a régi Jeruzsálem sikátoraiban? Nem valószínű. Más világhoz tartozik.

A zöld fény szabad utat int, az én « szent családom » is elindul. Egy pillanat alatt eltűnnek a tömegben. Mária, József és a Gyermek szeretetébe ajánlom őket.

Meglassúdó lépésekkel fordulunk vissza. Csak a jószerencsének köszönhetjük, hogy visszatalálunk, s csodák csodája megint a *New Gate*-nél kötünk ki. A hatalmas falakkal körülölelt régi város hallgatagon őrzi titkait. Szótlanul ballagunk a kihalt sikátorokon, a lezárt szemű házak között.

Kis barátaink már bizonyára az igazak álmát alusszák, mert ez egyszer senki sincs a Casa Nuova kapujában. Suttogva kívánunk egymásnak jó éjszakát, ami most rövid lesz nagyon. Holnap korán kell kelnünk: a pusztába, a kísértés, a harc, az üdvösség hazájába hív minket a Lélek.

VII. JÚDEAI PUSZTASÁG - JERIKÓ - QUMRÁN - HOLT-TENGER - JERUZSÁLEM ORTODOX NEGYEDE

Június 29. vasárnap

Ha már kora reggel így éget a nap, mi lesz később? Mindegy, annál hitelesebb lesz a pusztai tapasztalat. Jézus negyven napig tartózkodott a Júdeai sivatagban, Keresztelő János több évtizedet töltött ott, remeték, szerzetesek megszámlálhatatlan serege pedig egész életét ott élt le. — Isten, akit szeret, kivezeti a sivatagba: Ózeástól kezdve hangzik ez a tanítás. Kiviszi magához a pusztába, próbának veti alá, és szívére beszél...

A mi próbánk ott kezdődik, hogy a kellemes léghűtéses luxuskocsi helyett ócska, piszkos busz vár ránk. Az ismert úton kanyarodunk le Betánia irányába, majd Dél-Kelet felé. Elmaradnak az utolsó házak is, a sima aszfalt helyett a régi római úton zötykölődünk. Rettenetes a hőség, fulladozunk a porban. A felső ablakokat nyitogatjuk, hogy valami levegőhöz jussunk, de azokon olyan porfelhő zúdul be, hogy csak kapkodunk levegő után. Pillanatokon belül vastag porréteg borítja arcunkat, ruhánkat. A busz nagyokat nyeken, ugrik a köves úton, rázkódik minden ízében. Csak az kell, hogy itt leálljon valahol ebben a pokoli ízzásban! Fulladozunk, tántorgunk, a zajtól majd megsüketülünk... Ebben a buszban persze mikrofon sincs, így mindenki maga ismerkedik a sivataggal. Nincs sok látnivaló, ez az igazság. Homokdombok, köves, sziklás hegyoldalak, aztán megint homokdűnák egymásba folyva, izzó fényben fürödve... Ugrik az ócska busz, újabb porfelhő zúdul ránk. Van-e csak egy csepp víz is ebben a homok- és kőtengerben?

Közvetlenül Jeruzsálem után láttunk néhány beduin sátrat, települést, de itt, beljebb, már semmi jele az életnek. Homok, kövek, semmi más... A pusztába viszem, és szívére beszélek... Próbának vetem alá...

Recseg a homok a fogunk között, verejtékes bőrünkre tapad... Emlékezz, ember, hogy porból vagy és porrá leszel... Ebben a pokoli rázkódásban, hőségben se gondolkodni, se imádkozni, se beszélni nem lehet. Nem is hallanánk egymást.

Megáll a busz, kiszállunk. A pusztaság teljesen elhagyatott, senki rajtunk kívül a láthatáron. Megindulunk egy köves domboldalon felfelé.

Fehér kövek izzanak a talpunk alatt, homok szúr minden porcikánkon. Egy magaslatra vezet fel minket don Angelo, ahonnan messze ellátni a homokdombok állandóan mozgó láncaira. Varázslatos színekbe öltöztek ezek a homokhullámok: fakó sárgától a vörhenyes sötétbarnáig ezerféle árnyalatot

kínálnak. Ha képen látom ezt a merész színösszeállítást, habozás nélkül azt mondom, giccs. De itt ilyen valószínűtlen a valóság. A dombok között és fölött tiszta kékben pompázik az ég. Föld és ég ellentéte hol éles, hol meg szelíden egymásba ölelkező. Mozognak a színek, hullámzik a homok. Csak a messzebb magasodó dombok tűnnek állandónak. Gigantikus színpadi kulissza benyomását kelti a táj, amely keretül szolgált ezer és ezer remete Istenkereső életkalandjának. A pusztába viszem, próbára teszem és szívére beszélek...

Persze mások is megfordultak itt: ez a táj rejtette a fölkelőket, ez nyújtott otthont a menekülőknek. És itt tanyáztak az utasok kifosztására berendezkedett rablók, banditák is. Az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéd valóban megtörtént esetre épült. Nem volt az a római vagy egyéb nemzetiségű járőr, aki ebben a pusztában kézre kerített volna valakit.

Visszafele jövet fölszedek néhány forró követ. A puszta ezt az egyetlen ajándékot kínálja. Hazaviszem, s majd meghallgatom, miről mesélnek...

Felkapaszkodunk ismét ebbe az ócska Noé bárkájába, s folytatjuk a porral, hőséggel, zajjal, gödrös úttal megkezdett küzdelmünket. A pusztában vagyunk, Jézus negyven napos böjtjének, imájának színhelyén.

Következő állomásunk a *Szent György-kolostor.* Rendkívüli jelenség az egész júdeai sivatagban: az egyetlen vízforrás teremtette kis oázisban épült, szorosan a sziklafalra tapadva. Ahogy egy magalatra felkapaszkodunk, ismeretlen morajlásra leszünk figyelmesek. Don Angelo balra mutat, egy sziklás csúcsra. Onnan a magasból zuhog alá a hideg, friss víz és élteti néhány száz méter körzetben a növényzetet és a kolostor lakóit. A sziklafalon zöld sáv jelzi a vízzuhatag vonalát. Különleges látvány ebben a kő- és homoktengerben. Nemrégiben, magyarázza don Angelo, vagy 250 koponyát találtak a környéken.

Már Nagy Konstantin korától éltek itt remeték. Most görög ortodox szerzetesek lakják a kolostort.

Innen, a távolból, persze semmi nyomát sem látjuk az életnek. Csak a lezuhogó viz morajlását halljuk, és — hogy hogy nem — vékony gyerekhangokat! Míg mi a szakadékon túli kolostort nézegettük, beduin gyerekek találtak ránk. Hogy honnan jöttek, rejtély. Valamelyik domb mögött lakhat egy-két család. Csillogó szeműek, formásak, a rajtuk levő kifakult, rongyos ruhadarabok még jobban kiemelik szépségüket. Hárman vannak: egy tizenkét év körüli, egy nyolc éves, meg egy egészen kicsi fiú, talán 3-4 éves ha lehet. Nem árulnak semmit, nem is kérnek semmit. Büszke beduinok. Gyorsan elkattintunk néhány fényképet társaságukban. Amikor a legnagyobb széles mosollyal néz a gép felé, észrevesszük, hogy alig van foga... Két kezembe fogom arcát, és egy pillanatra összeér a tekintetünk. Beduinok büszke kis virága, hol találkozunk legközelebb?

Táskámban, a felszedett kövek között szerencsére még találok egy szem cukorkát. A legkisebbnek nyújtom, s közben rákacsintok: tüntesse el, mert

nincs több. Meglódul a kis kölyök, apró lábaival szinte repül a köves, homokos lejtőn. Még egy pillanat, és zsákmányával együtt már el is tűnik egy homokbucka mögött.

Most már kifele döcögünk a sivatagból. Embert ugyan még nem látunk, de bizonyos jelek már az élet közelségére utalnak. A Megkísértés hegye után váratlanul ér véget a pusztaság. Az utolsó homokdomb lábánál ismét kiszállunk. Zöldellő völgy fekszik előttünk, lábunknál pedig, szépen kirakott kőmederben, csillogó víz szalad! Egy asszony meg egy gyerek tevéket terel a víz felé. Az állatok oldalán hatalmas tömlők. Ezeket töltögetik.

Ahogy Cézareánál a tengert köszöntöttük örömujjongással, most a patakot üdvözöljük hasonló ovációval. Át kell menni a pusztaságon, hogy megtanuljuk a víz értékét! Ki hol éri, letérdel a kőcsatorna fölé, aztán legalább kezéről, arcáról lemossa a rárakódott homokot, izzadtságot.

Az előttünk fekvő, zöld ligetbe burkolt város: *Jerikó*. Ránézek az órámra: fél 8-kor indultunk Jeruzsálemből, most 9 óra múlt 10 perccel. A rövid megállókat leszámítva tehát közel másfél órán át tartott az átkelés.

Mielőtt leereszkednénk a tengerszint alatt 280 méterre fekvő Jerikóba, meghallgatjuk vezetőnk rövid bevezetőjét.

Régészek szerint Jerikó a világ egyik legrégibb városa, kb. 8000 évre tekint vissza. Ez volt az első kánaáni város, amelyet Józsue meghódított (vö. Józs 4-6). A települést Benjamin törzse kapta meg. A királyok korában híres prófétaiskola működött itt, amelyet gyakran meglátogatott Illés és Elizeus is (2Kir 2,1-22). A babilóni támadás ezt a várost sem kímélte meg, de a száműzetés után ismét felvirágzott. (Vö. Ezdrás, Nehemiás leírása). A gyümölcséről és balzsamfáiról messzi földön híres várost Markusz Antoniusz Kleopátrának ajándékozta, aki viszont jó pénzért eladta Heródesnek. Heródes lóversenypályát, amfiteátrumot, saját maga számára pedig téli palotát építtetett.

Hierikus egy körös-körül hegyháttól körülvett síkság s erre színházszerűen támaszkodik. Van itt egy pálmaerdő, amelyben vegyesen van más szelíd és jó gyümölcsöt termő fa is, legtöbb azonban a pálmafa; hosszúsága 100 stadion, patakok öntözik mindenütt, s tele van lakásokkal. Van benne egy királyi palota is, és egy balzsamkert. Ez bokorszerű, illatos növény, hasonló a kytisoshoz [Medicago arborea] és a terminthoshoz [Pistacia terebinthus]. Ennek a kérgét bevagdossák, s a szívós tejhez hasonló nedvet köcsögökbe fogják fel; kagyló alakú edényekbe öntve megkeményedik. Csodálatos módon gyógyítja a kezdődő szemhályogot és a rövidlátást. Drága tehát, főleg azért, mert csak itt terem. A pálmaerdő is csak itt termi a dió alakú datolyát, kivéve a Babylóniában s attól keletre levőket. Ezekből tehát nagy jövedelmük van. A balzsamfát még illatszerül is használják.

Strabon, *Geographika*, 787.

325-ben püspöki székhely volt, számos kolostorral és templommal. A VII. századtól a város hanyatlásnak indult, a XII. században már csak a romok tanúskodtak az elmúlt korok dicsőségéről.

A Jézus korabeli Jerikó 2-3 km-re fekszik a mostanitól, ami viszont az első kánaáni várossal épült egybe. Az Úr többször megfordult itt, amint erről az evangéliumok tudósítanak. Míg a busz leereszkedik a városhoz, felidézzük az evangéliumi jeleneteket.

« Amikor Jerikóhoz közeledett, egy vak koldus ült az útszélen... Kiáltozni kezdett: 'Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam!'... Jézus így szólt hozzá: 'Láss! Hited meggyógyított téged!' » (Lk 18,35-43) « Aztán Jerikóhoz érkeztek. Volt ott egy Zakeus nevű gazdag ember, a vámosok feje. ... Alacsony termetű volt, előre futott tehát, fölmászott egy vad fügefára, hogy láthassa. Mikor Jézus odaért, így szólt: 'Zakeus! Szállj le hamar! Ma a te házadban kell megszállnom!' Ő sietve leszállt és boldogan fogadta » (Lk 19,1-10).

Mielőtt utoljára felment volna Jeruzsálembe, hogy Ő maga legyen a húsvéti Áldozat, ugyancsak át kellett haladnia Jerikón. « Jézus elindult Jeruzsálem felé. Útközben félrevonta tanítványait és figyelmeztette őket: 'Most fölmegyünk Jeruzsálembe. Ott a főpapok és írástudók kezébe adják az Emberfiát...' » (Mt 20,17-19). Máté ezzel az utolsó úttal kapcsolja össze a két jerikói vak meggyógyítását: « Amikor elhagyták Jerikót, nagy tömeg követte. Az útfélen két vak ült... Jézus könyörületre indulva megérintette szemüket. Azonnal visszanyerték látásukat és követték őt » (Mt 20,29-34).

Akárcsak Zakeus Jézust és tanítványait, úgy a mostani Jerikó is finom frissítővel, gyümölccsel vendégel meg minket. Az utcán valóságos gyümölcshegyek várják a vevőket, a szomjas zarándokokat. Megállunk az egyik lerakat előtt. Narancs, citroncs (grape-fruit), alma, szilva, ringló, banán, barack között választhatunk. A grape-fruit gyerekfej nagyságú, és olyan érett, amilyet még soha nem ízleltem. Friss víz patakzik az üzlet mellett, mindent meg is lehet mosni. Hogy a júdeai pusztaság után hogyan esik mindnyájunknak a friss narancs, grape-fruit, szilva, azt nem lehet leírni. Zakeus lakomáján sem ehettek finomabbat!

Jerikó városában csak általmenőben voltam. Valaha ékes volt, de földig rontották az israeliták és most egyéb nem láttatik benne, hanem a Zacheus régi palotája, de az is fekete, elrongyollott, oda minden dütsőssége a várassal együtt, és most nem másnak, hanem egy rodhatt falunak lehet mondani. De bezzeg szép az határa.

Mi áprilisnak 16. napján voltunk Jerikóba, és már ott a tiszta búza egészlen megérett vala, magos, úgyhogy fejem tetejét érték a tiszta búza fejek és a vastag, gazdag kalászok. A népe a földnek feketeségét felülhaladgya: majd mint a szeretsenyek. Mind mahumetánusok, arabsok, kár nékik ez a drága termékeny föld. Ennél szebb helyen város allig lehet. Jerusálemtől esik 180 pállya-futásra, a Jordán vizétől 60 pállya-futásra. Az Jordán nem szélessebb a Tisza folyó



vizének szélességénél, de sokkal szőkébb a Duna vizénél is. Mélységét nem tudom, de, mondák, meglábolhatatlan és igen mély.

Kiss István: *Jeruzsálemi utazás* 224-225.

Különben igen nagy a forgalom. Egyik turistabusz a másik után áll meg, kopnak a gyümölcshalmok. Egy árnyas fa alatt húzódok meg és figyelem az embereket. Ilyesfajta lehetett a nyüzsgés Jézus érkezése körül is. A fölénk hajló fa lombja az akácra emlékeztet, de jóval apróbb levelekkel. Szívesen szakítanék belőle, de restellem. Mi lenne, ha minden errejáró egy kis ágat vinne magával! Visszaszállunk a buszba, gyömölccsel jól megrakodva. Lehúzom az ablakot, hogy a puszta fülledtségét kicsit kiszellőztessem. Egyszercsak egy barna képű kamasz nevet be rám, s az előbb megcsodált fáról egy kis gallyat nyújt be az ablakon. Annyi ideje van csak, hogy gyorsan elrántsa a kezét, mert abban a pillanatban indul a busz. Kezemben a « szikamorgallyal » a hátsó ablakból még vissza tudok inteni neki. Soha nem láttuk egymást... Ugyan honnan támadt ez az ötlete? Miért akart kedveskedni egy ismeretlennek?

A 8000 éves város romjaihoz indulunk. A pompás ligetnek ható mai Jerikót sziklás fal választja el elődjétől. Közepes nagyságú, vörhenyes kövekből álló falak magasodnak előttünk, viszonylag mélyen a földben. Mintha egy dombtetőt nyitottak volna meg az ásatások; mi a domb kettészelt csúcsán állunk. Ez egyszer tiszteletben tartom a szöges drótot, korlátokat. Lent sem látnék többet. Inkább gondolatban a falakat próbálom kiegészíteni, tetőt húzni rá. Meg hozzáképzelni a 8000 évvel ezelőtti kőkorszakbeli lakókat. Talán Jerikó kedvező éghajlati viszonyai és földrajzi fekvése magyarázza azt a rendkívüli tényt, hogy a lényegében még nomád életmódot folytató, és így minden bizonnyal gyér lakosság, állandó, városszerű települést épített, méghozzá viszonylag fejlett technikával. A kövek kötőanyagából nem sok látszik, de a falak állnak és kivehető a szabályos mértani alaprajz is.

Jerikótól déli irányban első osztályú autóút vezet a Holt-tenger vidékéhez. Egy darabig dombok között kanyargunk, helyesebben ereszkedünk lefelé. A « Pálmák városa » is jóval a tenger színtje alatt fekszik, most azonban még alacsonyabbra kell szállnunk: 392 m mélységbe. Először *Khirbet Qumrant* keressük fel, az esszénusok ősi telepét.

A Holt-tenger partjához érve alig néhány száz méter kell megtennünk Qumran bejáratáig. Ez az idegenforgalmi látványosság az állam kezén van. Izraeli katonák őrzik, borsos összegű belépőjegyet kell váltani. Egy-két arab árus kínálgatja portékáit a turisták állandóan érkező csoportjainak. Néhány percre van szükség ahhoz, hogy az ember tüdeje megszokja ezt a párás, sós levegőt, és feje normálisan működjék ebben a pokoli hőkatlanban. Többékevésbé mindnyájan ismerjük az esszénusok történetét és az 1947-es szenzációs felfedezések jelentőségét, hiszen a szekta létezéséről, különleges szokásaikról már az ókori írók tudósítottak (id. Plinius, Philon, Josephus Fla-

vius, a rendkívüli felfedezésnek pedig könyvtárnyi irodalma van számtalan nyelven.

Az esszénusok mint az « Igazság Mestere » tanítványai a Makkabeusok korában Jeruzsálemben fellázadtak a judaizmust beszennyező romlott papok ellen, majd valamennyien kivonultak a pusztába és megalapították saját közösségeiket. Valószínűleg Qumran lett az esszénus közösségek « fővárosa ». Szigorú életmódjukról Szabályaik és Kézikönyvük tanúskodik: a belépni kívánó jelöltnek több éves próbaidőt kellett letöltenie; ennek végén esküt kellett tennie, hogy soha senkinek nem beszél a közösség titkairól. Az esszénusok minden javukat közösbe adták, nem házasodtak, Mózes tanítása alapján gyakorolták a testvéri szeretetet, az alázatot és a mérsékletet. Egy időben Josephus Flavius is komolyan gondolt a belépésre.

HIMNUSZ AZ ESSZÉNUSOK KÉZIKÖNYVÉBŐL

Teljes öntudattal énekelek, egész hárfám Istent dicsőíti,
És lantom húrja az ő szent akaratát,
És mint a fuvola, ajkam az ő igaz szabályzatát magasztalja.
Hajnal hasadtától az éjszakáig Isten Szövetsége vagyok.
Az alkonyat szürkületétől reggelig az ő parancsait ismételgetem.
Ezekben akarok megmaradni visszavonhatatlanul.
Hirdetem eltévelyedéseimről mondott ítéletét,
És bűneim bevésett feliratként mindig szemem előtt lebegnek.
« Igazságosságomnak » nevezem Istent, és a Magasságbelit « Boldogságom Teremtőjének »!
« Tudomány kútja, szentség forrása, dicsőség fensége, az örök ragyogás ereje ».
Kiválasztotta azt, aki nekem örömet szerez, és én gyönyörűségemet találom rólam mondott ítéletében.
Útjaim és tetteim kezdetén áldom nevét,
Indulásom és visszatértem, pihenésem és ébredésem kezdetén.
Még ágyamon is Benne örvendezek.
Ajkamat megnyitva áldom mindazért, amit az embereknek adott.
És mielőtt kinyújtanám kezemet, hogy megízleljem a föld édes gyümölcsét,
A félelem és a rettegés kezdetén, a szorongás és a vigasztalanság idején
Áldom őt csodatetteiért, hálát adva magasztalom erejét és mindenkor irgalmasságára támaszkodom.
Tudom, hogy kezében van minden élő ítélete, igazak tettei.
A szorongás kezdetén dicsérem és csak az ő üdvösségében örvendezek.
Nem viszonzom rosszal a rosszat, hanem mindenkinek jóval válaszolok.
Mert Istenre tartozik, hogy megítéljen minden élőt,
Ő fizet meg mindenkinek. (...)
Ami engem illet, nekem Isten az igazságosságom,

Az ő kezében van magatartásom tökéletessége és szívem egyenessége.

Igazságossága által eltörli bűnömet.

Az ő ismeretének igazságosságából fakad az én világosságom.

Szemem szemlélte csodatetteit,

És szívemet megvilágosította az eljövendő misztérium.

Az Örökkévaló tartja jobbomat.

Szilárd sziklára lép lábam, senki meg nem ingathat.

Mert Isten igazsága az a szikla, amelyen előrehaladok, és az ő ereje tartja jobbomat.

Szívem megítélése az ő igazságosságának forrásából fakad.

Szemem szemlélte örök létének néhány titkát,

A tudósok elől elrejtett bölcsességet, az emberektől távol álló mélységes szándékot.

Az igazságosság kútját, az erő forrását, a dicsőség lakóhelyét, amely távol van a testies tömegtől.

Isten választottainak ezt örök tulajdonul adta.

A szentek társörököseivé tette őket, és bensőségesen egyesítette őket az ég fiaival,

Hogy egyetlen közösséget, szent alapot alkossanak, az eljövendő idők számára örök ültetvényt. (...)

Áldott légy, Istenem, aki megnyitottad szolgád szívét az ismeretre.

Irányítsd igazságosságban minden tettét.

És add meg szolgálód fiának azt, amit választottaidnak méltóztattál megadni,

Hogy az emberek között örökké téged szolgáljon!

J. Steimann, *St. Jean Baptiste et la spiritualité du désert*, 31-35.

A régi, fallal körülvett kolostor-erősség romjai között sétálunk. Feliratok nélkül bizony lehetetlen volna megállapítani, hogy itt volt pl. az ebédlő, amott a scriptorium, a másolóterem, ahol a szinte felbecsülhetetlen értékű, bőrre, papiruszra és rézlemezre írt kéziratok készültek. Az ebédlőhöz közel a konyha, attól nem messze a magas őrtorony, amely az elég gyakran jelentkező ellenség közeledték jelezte. A vizet kezdetben egy itt talált, VIII. században készült nagy ciszternában gyűjtötték, később vízvezetéket építettek. Külön medencét létesítettek a víz megszűrésére. Több fürdőmedence szolgált a szertartásos tisztulásra. A másolóműhely melletti teremben tartották közösségi megbeszéléseiket. Edényeiket a fazekasműhelyben készítették. Ők cserzették az íráshoz szükséges bőrt is. Látszanak még az élelmiszer- és ruharaktár épületének körvonalai. Talán istállót is tartottak; ebben nem biztosak az archeológusok. Az egész épületkomplexust magas fal vette körül. Ezen kívül temetkeztek. Az ásatások közel 2000 sírt tártak fel; érdekes lenne tudni, hogyan került közéjük két nő... A kolostortól mintegy 3 km-nyire

futó forrás mellett megművelték a földet; 1958-ban itt pl. egy munkaeszközök tárolására szolgáló épületet tártak fel.

Voltaképp csak az egyes helyiségek alaprajzát lehet kivenni az alacsonyan húzódó romok vonalán, csupán a mély ciszternát tudjuk valóban azonosítani. Az igazat megvallva szédelegve kószálunk ebben a holt városban. Fulladozunk mindnyájan a párás levegőtlenségben. Hogyan tudtak itt élni? Vagy akkor még mások voltak az éghajlati viszonyok? Josephus leírása alapján aligha. Valamennyien olyan rendkívüli lények lettek volna, mint Keresztelő János, aki bizonnyal közöttük élt egy ideig?

Ugyancsak a romok — helyesebben az archeológiai rétegek — árulkodnak viharos történetükről. Ezek szerint legalább háromszor elfoglalták és lerombolták az esszénusok erődítmény-kolostorát. Az első Johannesz Hirkanusz főpap és etnarcha idejében történt (134-104), amint erről a Hasmoneusok pénzérmei tanúskodnak. A Krisztus előtt 31-ben pusztító földrengés Qumran épületeit is rombadöntötte. Jó harminc év múlva Krisztus születése táján azonban ismét benépesült és virágzásnak indult a közösség. A zsidók ellen viselt háborúban Veszpaziánusz X. légiója foglalta el és rombolta le az erősséget 68-ban. 132-től 135-ig Bar Kochba hívei szállták meg a még megmaradt épületeket. A felkelés leverése után Qumran teljesen lakatlanná vált.

A Holt-tengernek hátat fordítva azokat a sziklás, homokos dombokat vesszük szemügyre, amelyekben Veszpaziánusz légiójának érkezése előtt még sikerült elrejteniük szent könyveiket, kéziratait. El nem tudom képzelni, hogy 1947-ben hogyan közelítette meg ezeket a barlangnyílásokat az azóta világhírűvé vált beduin pásztorfiú, Muhammad adh-Dhib. A barlang bejárata igen magasan tátong, innen nem látszik semmiféle odavezető út. Persze előtte már az esszénusok is felkapaszkodtak oda. Bizonyára megközelíthetetlensége miatt esett választásuk erre a rejtekhelyre. Jól is számítottak, hiszen közel tizenkilenc évszázadon senki sem fedte fel titkukat.

A beduinok — magyarázza mellettem valaki — mindig készek arra, hogy titkos kincsek után kutassanak. Az említett pásztorfiú, amikor sikerült behatolnia a barlangba, végeredményben igen csalódott volt. Nem talált mást, mint több magyméretű kőkorsót. Bennük pedig nem arany vagy drágakövek rejteztek, hanem ócska bőrdarabok, szétmálló papiruszdarabkák. Összeszedték a nagyobb bőrdarabokat, remélve, hogy legalább talpaláshoz felhasználhatók. A hetipiac napján bevitték az egyik betlehemi cipésznek... A felbecsülhetetlen értékű leletek csak részletekben kerültek szakemberek kezébe. Egyrészt a beduinok hamar rájöttek, hogy felfedezésük kincset ér, és csillagászati összegekért adtak csak ki kezükből minden darabot, másrészt az 1948-as zsidó-arab háború késleltette a tervszerű feltárást. 1949 februárjától rendszeres munkával több mint 70 kéziratot hoztak felszínre; köztük volt Izajás egy teljes kézirata, Habakuk egy kommentárja, Zsoltárok, a közösség Szabálykönyvének teljes szövege... 1952-től rendszeres kutatást

végeztek a Qumran környékén található mintegy 20 barlangban is. Az eredmény kereken 600 bibliai és apokrif kézirat. A jeruzsálemi Rockefeller Múzeumban tudósok nemzetközi és vallásközi csoportja foglalkozik a feltárt szövegek megfejtésével és értelmezésével.

Miközben a történetet hallgatom, szemem a szembenlevő, egy óriás állat mancsára emlékeztető dombot fürkészi. Az esszénusok bizonyára azt remélték, hogy egyszer visszatérhetnek. Épületeiket, anyagi javaikat nem féltették, de legértékesebb kincsüket, a szent szövegeket, biztonságban akarták tudni. Nem hagytak semmi jelet az utókornak arra vonatkozóan, hol rejtették el a kéziratokat. Szent eskü kötelezte őket a titok megtartására. Így valamennyien a sírba vitték a titkot... Inkább választották az örök rejtettséget, semmint azt, hogy a szent szövegeket illetéktelen kezek érintsék. Tisztelettel kell adóznunk emlékük, hősies helytállásuk előtt.

Az eltikkadt turisták számára hatalmas kőtartályban friss ivóvizet tárol a vezetőség. Izraeli katonák őrzik ezt is. Iszom az esszénusok emlékére és utódaik egészségére, aztán megtömöm zarándoktáskámat qumrani korsókkal. Ügyes találmány, pontos mása az eredeti nagy korsóknak, négynyelvű magyarázattal. Az arab árus némi elképedéssel néz rám, bizonyára ritkán akad ilyen nagyban vásárló vevőre.

Elköszönünk az esszénusoktól, hogy közelebbről is szemügyre vegyük a *Holt-tenger* birodalmát. Elég szoros a katonai kontroll. Az út mentén több ellenőrző állomás mellett haladunk el. Le kell lassítani, mert olyan drótakadályt helyeztek az autóútra, hogy aki arra ráhajt, biztos lehet a totális defektben. De simán továbbengednek minket, sehol sem akadékoskodnak. Arra a tájra, ahol a Jordán a Holt-tengerbe ömlik, sajnos egyáltalán nem lehet menni. Pedig valahol ott prédikálhatott Keresztelő János.

A víz erősen párolog, így veszíti el a belé ömlő Jordán és a kisebb patakok vízmennyiségét. A meredek part mentén egymást érik a fürdést szigorúan tiltó táblák. Pedig mi meg akarunk mártózni ebben a kéklően csillogó különleges folyadékban! Végre egy apró kaviccsal borított lejtőnél Gabriel megáll, aztán széles mosollyal nyugtázza a látványt, ahogy — ki így, ki úgy — leszánkázunk a vízpartra. Ahogy az ujjam között locsolgatom a vizet, nem érzem a különbséget. Az íze azonban borzalmas! Két társunk elszántan készülődik a fürdésre, vállalva utána a következményeket. Az egyik ráfekszik a vízre, a másik meg ülni próbál rajta. Egyikük sem süllyed le. Miután kikecmeregtek, közös erővel próbáljuk róluk levakarni a vastag só- és egyéb ásványréteget. Szoknyám széle, nem vettem észre, belelóg a vizbe. Egyszercsak azt érzem, hogy kőleményre merevedve, fehéren verdesi a lábszáramat. Hiába, itt nem lehet büntetlenül pancsolni. Még a végén úgy járok, mint Lót felesége.

Érdekes formájú köveket, kavicsokat szedek össze, közben keresem azt a ragadós aszfaltot, amelyről már Strabon is érdekes leírást közölt. De az valahol beljebb lehet.


VERBUM CARO
HIC FACTVM
EST

7. Názáret, a szent barlang

Az ősi falu földalatti folyosóinak és üregeinek egyik része. Valószínűleg már a vaskorban használták, aztán a római korban is. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy később kultikus hellyé alakították át.

A barlang fölé egymás után több templomot emeltek. Az elsőt a zsidó-keresztények építették a III. században; újabb templom épült a bizánci korban, az V. században. A XII. században a keresztesek emeltek szentélyt, 1730-ban a ferencesek. A jelenlegi bazilika 1969-ben készült el.

Tulajdonába jött,
De övéi nem fogadták be.
Mindannak azonban, aki befogadta,
Hatalmat adott, hogy Isten gyermekévé legyen,
Annak, aki hisz őbenne.
Aki nem vérből,
Sem a test ösztönéből,
Sem a férfi akaratából,
Hanem Istenből született.
Az Ige testté lett,
És közöttünk lakott.
Láttuk dicsőségét,
Az Atya Egyszülöttének dicsőségét,
Akit kegyelem és igazság tölt be.

Jn 1,11-14



8. Gilboa hegység (518 m)

Dél felől lezárja Izrael termékeny völgyét. Saul itt vívta meg utolsó harcát a filiszteusokkal és esett el három fiával együtt (1Sám 28,4-5; 31,1-8). Dávidot ez az esemény ihlette panaszos elégiájának megírására (2Sám 1,17-27).



9. Tábor hegy

Kb. 9 km-re Názárettől, 562 m magas, tetejéről nagyszerű kilátás nyílik. Debora prófétanő ezen a hegyen szervezte meg az izraelitákat a kánaániak elleni csatára (Bír 4,6.12.14). Bár az evangélisták (Mt 17,1; Mk 9,2; Lk 9,28) csak « egy magas hegyről » beszélnek, régi hagyomány szerint itt a Táboron történt Jézus színeváltozása. Ennek emlékezetére a IV. században egy templomot építettek csúcsára, amelyet többször leromboltak, majd újjáépítettek. A jelenlegi bazilika 1924-ben épült.



10. A Jordán vízesése Baniásznál, a Hermon tövében

A 41. és 42. Zsoltár szerzője (üldöztetésben és számkivetésben) itt írhatta panaszait (vö. Zsolt 41,7-8).



A Sirbónis-tó nagy kiterjedésű, némelyek szerint a kerülete 1000 stadion. A part mentén húzódik valamivel több mint 200 stadion hosszúságban, már a partnál mély és nehéz vízű, úgyhogy nem kell benne úszni, mert a belépő mindjárt köldökéig kiemelkedik. Telve van földiszurokkal. Ez határozatlan időszakokban a mélységből vetődik föl olyan bugyborékolással, mint amikor forr a víz: ilyenkor a kidomborodó felszín domb alakot mutat. Ezzel együtt sok füstszerű, szemmel észrevehetetlen korom is tör fel, amelytől megrozsdásodik a réz, az ezüs és minden csillogó fém, még az arany is. A környékbeliek az edények rozsdásodásából veszik észre, hogy kezdődik a földiszurok fölvetődése, s felkészülnek a kiszedésére és erre a célra nádtutajokat készítenek. A földiszurok a hőségtől folyékonnyá vált, megolvadt s felszínre került göröngy, amely a hideg víztől, amilyen a tó vize, ismét megkeményedik, úgyhogy vágni és törni kell; azután a tónak a természete miatt a felszínen úszik, amelyről már mondottuk, hogy benne nincs szükség úszásra és hogy a belelépő nem merül el, hanem kiemelkedik. A tutajokkal tehát odaeveznek, széttördelik és mindenki annyi földiszurkot visz magával, amennyit csak tud.

Strabon, *Geographika,* 787-788.

Szívderítő látványt nyújthatunk, amikor négykézláb próbálunk visszakapaszkodni a mindig lefele zúduló kavics és kőgörgetegben. A jámbor zarándokcsoport minden tagja fülig maszatos, jót nevetünk egymáson.

Még egy darabig ezen a holt vidéken autózunk. Növényi, állati életnek sehol semmi nyoma. Visszakanyarodva a Jeruzsálem felé vezető autóútra érezzük, hogy fokozatosan frissebb lesz a levegő. A Holt-tengertől a Szent Városig több mint 700 métert emelkedünk. Ismét, áthaladunk a júdeai pusztaságon, — de most már a kiépített autóúton! — elszaladunk az Irgalmas Szamaritánus karavánszerája mellett. Megint katonai ellenőrzés következik, aztán feltűnnek a beduinok már ismert sátrai és az alattuk pontként mozgó emberek. A Mászáda erőd meglátogatása, legnagyobb sajnálatunkra, nem fért a programba.

Piszkosan, fáradtan és éhesen érkezünk vissza szálláshelyünkre. Rövid pihenő után ismét felkerekedünk. Délután 6-kor szentmise a Szent Sír bazilika feltámadás kápolnájában, utána vacsoráig szabad idő. Nem várva egyéb javaslatokra, visszatérek a Golgotára. Vajon nem itt kellett volna-e eltölteni az egész nyolc napot...?

A bőséges vacsora mellé felszolgált bor ismét felkelti bennünk a vállalkozó kedvet. Este 9-kor megint útnak indulunk, de most már határozottabb céllal. Az *ortodox zsidók negyedé*vel szeretnénk megismerkedni.

Az esti óra ellenére igen élénk az utcák forgalma. Zsinagógát, természetesen, csak kívülről látunk, az embereket, főképp férfiakat viszont annál közelebbről megnézhetjük. Mintha hozzászoktak volna a bámész turistákhoz, ügyet sem vetnek ránk. Zsidó nőnek talán nem illik ilyenkor az utcán

tartózkodni, ezért szinte kizárólag a férfi nem különböző korosztályú képviselőibe botlunk. Kortól függetlenül hosszú fekete, néha már kaftánnak is beillő zakót viselnek, kb. a térdükig ér. A nadrág szűk szárú, de azért nem merném csőnadrágnak nevezni... Fehér ing valamennyin. Nyakkendőt ritkán látok, s feltételezem, hogy ez nem is tartozik az ortodox öltözethez. A zakó nyaknyílását a férfiak sűrű szakálla takarja, nincs is tehát szükség erre a cifra nyakbavalóra. Aki csak teheti szakállt növeszt. Lehetetlen mosoly nélkül megállni néhány legényke vékonyszálú, ápolt szakállféleségének látványát! S micsoda pajeszváltozatok! Az egyiknek lokniban, a másiknak kigöndörítve, vagy csak pödörítetten... Mindezen műremekek fölé kerül vagy a széles karimájú fekete kalap, vagy — főleg a gyermekeknél — a már ismert kis kerek sapka. Az izzasztó hőség ellenére sokan viselnek széles, lapos prémsapkát. Ezt csak meglett férfiakon lehet látni. Ezek lehetnek talán az « ultraortodoxok »?

Ahogy nézegetem őket, még felfedezek valami derekukról lógó bojtfélét. Sajnos senki sincs a közelemben, aki felvilágosítást tudna adni ennek mibenlétéről. És mivel mi valóságos láthatatlan emberként mozgunk az utcán, nincs bátorságom egyet is megszólítani. Gondolom, szóba sem állnának egy ilyen magamfajtával. Így hát beérem a néma nézelődéssel. A kis Márta meg Alberto igyekeznek komolyak maradni, de hol az egyikből, hol a másikból pukkad ki a kacagás. Anyjuk magyarázgatja nekik, hogy ezek a testvéreink még mindig várják a Messiást, sokat imádkoznak, olvassák az Írásokat... — Az evangéliumot is? — kérdezi a kislány, rátapintva a lényegre. Nekem Szent János Prológusa jut ismét eszembe, meg Péter cézáreai igehirdetése: « Ő (Isten) Izrael fiai előtt hallatta szavát, amikor békét hirdetett Jézus Krisztus által, aki a mindenség Ura » (Csel 10,36).

11 körül jár, kissé ritkul a forgalom. Utoljára még két fekete kalapos, nagyszakállú férfit látok. Buszra várnak. Az egyik újságot olvas, a másik elmerülten ácsorog. Meg sem rebben a szemük, amikor eltrappolunk mellettük. Fellépnek az éppen eléjük kanyarodó kocsira és eltűnnek. Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének áldását kérem rájuk.

Hazaérve még felütöm a breviáriumot. Szemem erre a könyörgésre esik: « Deus Omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, in laudem Filii tui, cujus diem gaudio Abraham praevidit, patriarchae speraverunt, prophetae nuntiaverunt et gentes desideraverunt, fac, ut omnis Israel salvus fiat! Mindenható Isten, Urunk Jézus Krisztus Atyja, Fiad dicsőségéért, akinek napját Ábrahám örömmel előre látta, akiben a pátriárkák reméltek, akit a próféták hirdettek és akire a népek vágyakoztak, add meg, hogy egész Izrael eljusson az üdvösségre! »

VIII. JERUZSÁLEM - AIN KARIM - EMMAUSZ - TEL AVIV - RÓMA

Június 30. hétfő

Utolsó délelőttünk Jeruzsálemben. A napot villámlátogatással kezdjük Jeruzsálem legmodernebb negyedében. Hatalmas park közepén helyezték el a cionizmus budapesti születésű atyja, Teodor Herzl (1860-1904) síremlékét. Ennek közelében épült feil a Knesseth, Izrael állam parlamentje. Árnyas fák ölelik a kívülről rendkívül egyszerűnek ható, oszlopcsarnokkal körülvett épületet. A Nemzeti park bejáratánál Izrael állam szimbóluma, a hatalmas hétágú gyertyatartó magasodik. A baloldali legfelső ágon a Törvény nagy tudósát, Hillel rabbit (Kr. e. 30 - Kr. u. 10) látjuk, amint egy tanítványának magyarázza a Tórát. Hillel egyik tanítványa Gamaliel volt, aki viszont Tarzuszi Saul mestere lett... Egy domb tetején idelátszik a felhőkarcoló Hilton szálló. A modern labirintusnak tűnő egyetemet is csak kívülről nézegetjük, amint a világhírű Könyv-Múzeumot is. Ezt az utóbbit a qumrani korsó fedele mintájára építették. Itt őrzik az értékes leleteket külön erre a célra készült jégszekrényekben. A látogatók csak másolatokat láthatnak. Igen magas a belépő, minket meg amúgy is szorít az idő, ezért lemondunk arról, hogy bejussunk.

Ebben a városnegyedben alig látunk arabot, hacsak nem az építkezéseknél. A sziklás talaj miatt itt is aránytalan erőfeszítést kíván egy-egy épület megalapozása. Ennek ellenére gombamódra szaporodnak az új házak.

Máris rohanunk vissza, mert még hosszú út vár ránk. Csomagjainkat már tegnap este elkészítettük, most már csak a búcsúzás szertartásán kell túlesnünk. Rám meg a kapuban vár az a két arab srác, akit tegnap fontos harci feladattal bíztam meg. Hozzák nagy ovációval a kért Jeruzsálem-képeket. Arcuk lángvörös az izgalomtól, nagy üzletre számítanak. Ismerem a kért kép árát, de azért megkérdezem tőlük, mivel tartozom. Pontosan a húszszorosát mondják. Ékes arab-angol-olasz zagyvasággal magyarázzák, bizonygatják igazukat. Élvezem a jelenetet, hiszen annyira beleélik magukat, hogy a végén már maguk is elhiszik a hallatlan összeget. A szóáradat nem akar szűnni, nekem meg rohannom kell, másképp itt maradok Jeruzsálemben! Valamivel megtoldom a képek valós árát, kezükbe nyomom, megölelem mindkettőt, aztán búcsút intek nekik. Sose felejtem el a két mezitlábas kamasz arcjátékát! Nagy aggodalommal számolgatják a dollárokat, végül mégis földerül a képük, visszaintenek, aztán nyakukba szedett lábakkal elégedetten elvihar-

zanak. Hiszen fontos feladatot teljesítettek, megszolgálták « becsülettel » a kapott összeget. — Drága kis barátaim, a Mindenható áldja meg minden lépésteket!

A Casa Nuova előtt fogatlan arab hordár vár ránk. Szakszerű mozdulatokkal rakja egyik bőröndöt a másikra, összesen hetet! Majd a földig hajolva viszi... Jaj, ha megbotolna a köves sikátoron... Testvérek között is legalább egy mázsát cipel... A cipőtisztító szomorú egykedvűséggel néz utánunk. Nem láttam, hogy valaki is igénybe vette volna szolgálatait.

Az Új kapunál egész siserahad tör ránk. Most aztán nincs menekvés! Kit hol érnek, akasztják rá portékáikat: faragott tevéket, öszvéreket, rózsafüzért, nyakláncokat, karkötőket. Fejünkbe tevesapkát nyomnak, fülünkbe valami kis furulyát cincogtatnak. Utánunk jönnek a buszba, mindegyikünkre esik egy ilyen botcsinálta eladó. Végre is Gabriel megsokallja az ügyet, elkiáltja magát, s ahol éri, taszajgatja le őket a kocsiból. Miket mond közben, nem értjük. A hatás nem marad el, pillanatok alatt kitisztul a levegő. Míg a kölykök kint a bevételt számolgatják, mi utolsó pillantást vetünk Jeruzsálem falaira. Békét kívánunk a Szent Városnak, Krisztus megváltó áldozata örök tanújának.

Tel Aviv felé menet két helyen megállunk: *Ain Karim*ban és *Emmausz*ban.

Ain Karim, Zakariás, Erzsébet és a Keresztelő városkája egészen közel, néhány km-re van csak Jeruzsálemhez. Ha Mária ide látogatott Názáretből, vagy 200 km utat kellett megtennie.

Iszonyú hőségben érünk a nevezetes városhoz. Pedig még jókorát kell kapaszkodnunk, hogy felérjünk a Vizitáció templomához. A venezuelai kismama, Gisella lépked mellettem. Örülök, hogy átsegíthetem egy-egy kiugró kődarabon.

Kedves olasz ferences fogad minket, aztán egy jó órán keresztül egész szívével magyaráz. Először lemutat a városra. Zakariás és Erzsébet háza ott lehetett; ezen a helyen, ahol most állunk, csak valami nyaralóféléjük állt. A hagyomány szerint az idős házaspár itt fent tartózkodott Mária érkezésekor. Erre a jelenetre emlékeztetnek a kövezett udvar falán látható Magnificat szövegek. Szerencsére, gyorsan megtalálom a magyart is. Amíg halkan olvasom, felcsendül bennem Dienes Valéria csodálatos pentaton *Magnificat*ja:

Magasztalja lelkem az én Uramat!
Örvendezve élek szárnyai alatt.
Szolgálója lettem, lepillantott rám,
Alázattal zengi dicséretét szám.

Ami velem történt, nem volt soha még.
Boldognak mond engem minden nemzedék.
Nagyot művelt rajtam hatalmas keze,
Jóságában százszor szent az Ő neve.

Innen fentről jól látni a Keresztelő János születése helyén a keresztesek korában emelt templomot. A XVII. század elejétől azt is a ferencesek gondozzák. Egy VII. századi hagyomány szerint itt temették el a Betlehemben meggyilkolt aprószentek földi maradványait.

A Vizitáció temploma egészen modern, 1939-ben készült el A. Barluzzi tervei szerint. Az ásatások nyomán két egymásra épült, egy II. és egy XI. századból származó templomot is feltártak; az utóbbi is rombadőlt már a XV. században. Barluzzi a két szintű templom alsó részébe beépítette mindazt, ami a romokból még megmenthető volt. Az első szint kis sziklabarlangot rejt magában, kúttal. A kövezet, a vízhez vezető út és a felszínre vezető lépcső a családi ház benyomását keltik. Itt mutatnak egy sziklát is, amely mögé a hagyomány szerint Erzsébet elrejtette kisfiát Heródes pribékjei elől. (1) A felső templom napfényes freskója azt a pillanatot örökíti meg, amikor Mária előlép a júdeai pusztaságból. Gyönyörű kép, csak semmi köze a valósághoz. Mária biztosan nem kék ruhában, lenge fehér fátyolban járta meg a hosszú utat és lépett elő üdén mosolyogva a sivatagból. Mi már tudjuk, mit jelent a Galileából idáig tartó út! Az ilyen túlzott eszményítés elidegenít a valóságtól, nem közelít, hanem eltávolít a misztériumtól. Társaim nem nyilatkoznak, én sem beszélek benyomásaimról. Ha festeni tudnék úgy ábrázolnám, amint éppen kiválik egy karavánból, vállára vetve hozza utizsákját. Ruhája, szandálja, fátyola csupa por, arcán verejtékcseppek vágnak nedves árkokat. Napégette kezén meglátszik a mindennapi munka nyoma. Egészséges, fiatal, boldog. Arcát pirosra színezi az öröm, hogy végre megérkezett Erzsébet és Zakariás, a régen nem látott rokonok házába. Alakja kislányos, még nem látszik, hogy Gyermeket vár. Felövezve érkezik, készen minden szükséges szolgálatra. — Hát valahogy így gondolnám. De azért megcsodálom a művész áhitatos ábrázolását is. Benne így élt Mária alakja.

A többi freskó jelenetei is hasonló stílusban készültek: Duns Scotus a Sorbonne-on megvédi a Szeplőtelen Fogantatás tanítását, a Lepantói győzelem, az Efezusi zsinat, a jeruzsálemi pátriárka felajánlja Máriának a templomot stb.

Rendkívül szép viszont a stilizált pálmákkal diszített mozaikpadló. Az ablakokat is ezek a pálmamotívumok keretezik. Énekelünk egyet Máriának és oltalmába ajánljuk repülőutunkat.

A busznak vissza kell kanyarodnia Jeruzsálem felé, hogy rátérhessen a Tel Aviv felé vezető útra. Ismét látjuk a modern városrész építkezéseit, a Knesseth fák közül elővillanó tetejét, a Könyv Múzeuma korsófedél alakú épületét. Kissé messzebb régebbi, sajátos keleti stílusban épült házsorokat pillantunk meg. Ezek még a jordániai évek emlékét őrzik. Aztán robogunk tovább. Az út mentén arab nők gyologolnak, a mezőkön a négyzetesre rakott

---

(1) Vö Jakab elő-evangélium, *Aprokrifek,* Bp. 1980. 341-342. l.

kazlak árnyékában férfiak és gyerekek hűsölnek. Fogy a zöld, ismét köves dombok között járunk. Lapos házakból álló településeket hagyunk magunk mögött. Hogy a lakosság nagyrészt mohamedán lehet, arra a minaretekből következtetünk.

Jeruzsálemtől *Emmauszig* fél órát tart az út. A két tanítványnak jókora sétát kellett tehát megtennie azon a nevezetes napon: oda is, meg vissza is. « Hatvan stádium » — írja Lukács (1 stádium - 205 m); ehhez még hozzá kell tennünk, hogy nem sík területen, hanem dombok között (Lk 24,13-35).

A három hajós hatalmas bazilikát 1901-ben szentelték fel. A baloldali hajót megtöri egy kis négyszög alakú épület. A hagyomány szerint ez volt a Feltámadt Jézust és a két tanítványt vendégül látó Kleofás fogadója. Az oltár feletti hatalmas freskó szívhez szóló egyszerűséggel örökíti meg a kenyértörés jelenetét.

Az igazi érdekességek azonban a templomon kívül várnak ránk. Egy dinamikus olasz ferences vezet minket az ásatásokhoz, közben beszámol a legújabb felfedezésekről.

A helység arab neve, *al Qubeibeh,* először egy XIII. századi dokumentumban jelenik meg. Hogy az evangéliumi Emmausz név hogyan és mikor tűnt el, azt nem lehet pontosan tudni. Talán a zsidó háborúban, vagy Bar Kochba felkelésének leverése idején, amikor is földig lerombolták a városkát, és a helység lakatlanná vált. A bizánci korban egyetlen egyszer sem történik említés erről a helységről. Ebben az időben már egy másik, ugyancsak Emmausz nevű városkát tartottak az evangéliumi események színhelyének. De mivel ez nem 60, hanem 160 stádiumnyira volt Jeruzsálemtől, azt hitték, az evangéliumban elírás történt, és az ott szereplő hatvanas számot százzal megtoldották. A keresztesek kezdtek el ismét kutatni az evangéliumi események valóságos színtere után, abból a megállapításból indulva ki, hogy a két tanítvány ugyanazon a napon, mégpedig estétől, még vissza is tért Emmauszból Jeruzsálembe (vö. Lk 24,33). A keresztesek Jeruzsálemtől kiindulva ismét 60 stádiumnyi körzetben keresték Emmauszt, és a még élő, bár már bizonytalan hagyomány alapján ebben a helységben állapodtak meg. A ferencesek 1335-ben vették át a hely őrzését és tovább ápolták a keresztesek által újraélesztett hagyományt. A XIX. század végén a ferencesek feltárták a keresztesek által épített háromhajós szentélyt.

1940-től 44-ig az olasz ferenceseket ebbe a kolostorba internálták. Köztük volt Bellarmino Bagatti, aki régészeti körökben már akkor nagy elismerést vívott ki, — és akivel személyesen is találkoztunk Jeruzsálemben a Szent Sír templomnál. Nos, a fiatal ferences régész a kényszerű elzárás éveit arra használta fel, hogy rendtársai és önkéntesek segítségével nagyaszabású ásatósokat folytasson Emmausz hiteles azonosságának megállapítására. A templom nyugati oldalán csak a keresztesek korából származó tárgyakat találtak, északi irányban folytatva a munkát azonban felfedezték, hogy a keresztesek épületei régi bizánci romokat fednek, sőt a nyomok arra utaltak, hogy a

terület már a Krisztus előtti III. században is lakott volt. A feltárt leletek alapján a következő kronológia alakult ki: az első település a hellenizmus korában keletkezett; a hely lakott volt a római majd a bizánci korban is. Ezekre a romokra építkeztek az Emmauszt kereső keresztesek, meghagyva eredeti állapotában a római korból származó köves utat és az azt szegélyező házakat és fogadókat.

A ferences Bellarmino Bagatti ásatásai tehát igazolták a hely lakott voltát, a templomba beépített « ház » történetiségét és az évszázados — hol elhalványodó, hol felerősödő — hagyomány valószínűségét. (1)

Ezen a nevezetes római kori úton lépkedünk. Szentföldi zarándoklatunk utolsó állomásán a Feltámadott Üdvözítő nyomában járunk... A lefelé hanyatló nap hosszú, mély árnyékokat rajzol a köves útra, a két oldalán sorakozó romokra. Megállok egy nagyobb kő mellett, és az én lelkemből is feltör a sóhaj: « Maradj velünk, mert már esteledik, és már lemenőben a nap » (Lk 24,29)...

Indulnunk kell, de nem vissza Jeruzsálembe, hanem Tel Aviv felé. Egy kerek arcú, mosolygós szemű lengyel ferences testvér lép hozzánk, rózsacsokrot nyújt át. Nekem is jut belőle egy szál. « Lángoló szívvel » vesszük kézbe Feltámadt Utitársunk figyelmes szeretetének újabb jelét.

Néhány percen belül kiérünk a repülőtér felé vezető autóútra. Sajnot Tel Avivba nem megyünk be. Az arab sofőr nem vállalja. Utolsót villan a nap, amikor érzékeny búcsút veszünk Gabrieltől, bozontos hajú arab vezetőnktől. Következik az ellenőrzések hosszú láncolata, kérdések, feleletek, nyilatkozatok stb. Megértjük az óvatosságot, hiszen szinte minden órában érzékeltük a Szentföld feszültségeit.

A gépen felszabadult örömmel látunk neki a bőséges vacsorának. Igaz, ma elfelejtettünk ebédelni. Aztán don Angelo mindnyájunkat megkínál a kakaó és narancs keverékéből készült izraeli likőr-specialitással.

A tiszta időben szépen kivehetők a Földközi tenger kék tükréből kiemelkedő görög szigetek, aztán a Jón tengerben kirajzolódik az itáliai csizma sarka.

Este hétre érünk Rómába. Meghatódva búcsúzunk egymástól, felejthetetlen élményekben, imában, szeretetben összekovácsolódott szentföldi zarándokok. Legközelebbi gyülekező: a mennyei Jeruzsálemben az örökkévalóság hajnalán!

* * *

(1) Vö. Bellarmino Bagatti OFM, *Monumenti di Emmaus al Qubeibeh e dei intorni,* Jeruzsálem, 1947.

« Ezután láttam, hogy a szent város, az új Jeruzsálem leszáll a mennyből, Istentől. Díszes volt, mint a vőlegénynek fölékesített menyasszony. ... Tündöklött, mint a drágakő, mint a kristálytiszta jáspis. Széles, magas fala volt, tizenkét kapuval. A kapuk fölött tizenkét angyal és a kapukon nevek, Izrael tizenkét törzsének neve. ... A falak jáspisból épültek, a város pedig tükörfényes színaranyból. A város falának alapköveit mindenféle drágakő ékesítette. ... A tizenkét kapu tizenkét drágagyöngy: mindegyik kapu egy-egy drágagyöngyből. A város utcái tükörfényes színaranyból voltak.

Templomot nem láttam benne. Az Úr, a Mindenható Isten és a Bárány a temploma. A városnak nincs szüksége sem napvilágra, sem holdsugárra: Isten dicsősége világítja meg, fénye pedig a Bárány. Világosságában járnak a nemzetek, és a föld királyai hódolnak neki. Kapuit nem zárják be soha, hiszen nincs is ott éjszaka. ... Isten és a Bárány trónja áll majd ott és szolgái hódolnak neki. Látni fogják arcát és homlokukon hordják nevét. Nem lesz többé éjszaka és nem szorulnak lámpafényre vagy napvilágra. Az Úristen ragyog rájuk, és uralkodni fognak örökkön örökké » (*Jel* 21-22).

II. RÉSZ

JÉZUS KRISZTUS MISZTÉRIUMAI

Szövegválogatás

1

CHARLES PÉGUY

« Boldogok, akik látták őt ezen a földön... »

Boldogok, akik látták őt hazájában járni-kelni. Boldogok, akik látták őt ezen a földön, akik látták, hogy a viharos tavon járt; boldogok, akik látták, hogy föltámasztotta Lázárt. Istenem, ha az ember arra gondol, hogy mindez csak egyszer történt! Ha arra gondolok, hogy ugyanolyan ember volt, mint mindenki más, hétköznapi ember: de csak látszólag olyan, mint a többiek, látszólag hétköznapi. Úgy gyalogolt az úton, mint mindenki más; lábai vitték a sík területen és felmászott a meredek ösvényen. Jeruzsálem, te áldottabb vagy, mint Róma. Valóban, Jeruzsálem, te nagyobb kiváltságban részesültél... Egy ember, mint a többiek. És te, Názáret, kis település, Júdea kis városa, te boldogabb vagy, mint Reims és mint Saint-Denis. És te, Betlehem, Juda legkisebb városkája, te a kereszténység összes városa fölött fogsz ragyogni mindörökké, tündökölni fogsz vég nélkül sötét városaink felett...

Le Mystère de la Charité de Jeanne d'Arc
Morceaux Choisis, NRF, Gallimard 11-12.

* *Charles Péguy* (1873-1914) francia költő.

2

PIERRE TEILHARD DE CHARDIN

A világot az egyetemes Krisztus járja át élettel

Józan filozófiában fölvethetjük ezt a kérdést: hátha a Világ minden egyes eleme egészen a Múlt végső határáig fúrja le gyökereit. Ezt a titokzatos előbblétezést mennyivel inkább elismerhetjük Jézus számára! — Nemcsak 'in ordine intentionis' (az elhatározás rendjében), de 'in ordine naturae' (a természet rendjében) is « omnia in eo condita sunt »: minden Őbenne kapta meg alapját. Azok a csodálatos idők, amelyek megelőzik az első Karácsonyt, nem üresek, belőlük sem hiányzik Krisztus; őket is hatalmas befolyása járja át. Fogantatását készítik elő a kavargó kozmikus tömegek és ennek érdekében rendeződnek a bioszféra első életárjai. Születésének előkészítése miatt gyorsul meg az ösztön fejlődése s a Földön érte feslik ki a gondolat virága. Balgatag módra ne türelmetlenkedjünk amiatt, hogy időtlen időkig kellett várnunk a Messiás eljövetelére. Hogy Jessze törzse kihajthasson s az Emberiség kivirágozhasson, ahhoz sok minden kellett: az ősember gigászi és névtelen küszködése, Egyiptom hosszan érlelődő szépsége, Izrael nyugtalan várakozása, a keleti misztikák lassan fölszálló illata, a görögök agyonfinomult bölcsessége. Mindez az előkészület kozmikusan, biológiailag volt szükséges, hogy Krisztus az Emberiség színpadára léphessen. S mindezt a munkát az Ő lelkének aktív és teremtő hajnala serkentette, mert ez az emberi lélek volt arra kiválasztva, hogy új élettel járja át a Mindenséget. Amikor Krisztus megjelent Mária karján, az egész Világot kezdte magasba emelni.

Teilhard de Chardin, *Tudomány és Krisztus,* Instituto Social, Morumbi, 1972. Ford. Rezek Román OSB. 88.

* *Pierre Teilhard de Chardin* S.J. (1881-1955) francia paleontológus és gondolkodó. A budapesti Gondolat Kiadónál 1980-ban másodszor is megjelent *Az emberi jelenség* c. főműve.

3

JERUZSÁLEMI SZENT SZOFRÓNIUSZ

Isten testvérünk lett

(Jn 1,1-3.14)

E pontról, kedves testvéreim, íme ezt hiszem: az Isteni Ige, az Atya egyetlen Fia, akit a századok és minden idő előtt az istenség szenvedéstelenségében az istenség ölén ugyanez az Isten és Atya nemzett, az emberek iránti szeretetből és emberiségünk bukása következtében könyörületre és együttérzésre indulva a maga szabad akaratából és Isten akaratából, akitől született, és a Lélekkel való isteni egyetértésben, leszállt közénk, hitvány teremtményekhez, anélkül, hogy elhagyta volna annak ölét, aki nemzette.

Amint a Megtestesülés az Atya és a Lélek számára az ő akaratuk tette, ugyanígy az Ige számára az ő természetének és végtelen lényének tette; nem szenvedve semmiféle korlátozottságot, nem ismerve semmiféle egymást követő helyváltoztatást, természeténél fogva egészen isteni módon cselekedve, behatolt Mária szűzi tisztaságú, ragyogó méhébe, a szent és sugárzó Szűzébe, aki telve volt isteni bölcsességgel, és ment volt a test, a lélek és a szellem minden szennyétől.

Megtestesül az, aki nem testből való; a mi alakunkat ölti magára az, aki isteni természete szerint nem rendelkezik külső vagy látszólagos alakkal; ő, a testetlen, olyan testet ölt magára, mint a mienk, és valóban ember lesz, ő, akit mindörökre Istennek vallunk.

Anyja ölén mutatkozik meg nekünk az, aki az örök Atya ölén van, és ő, az időtlen, elfogadja az időben való kezdetet. Mindezt nem képzeletben... (1), hanem önmagát valóban és teljesen kiüresítve Atyja és a saját akaratából, magára véve egészen emberi valónkat, azaz a velünk egylényegű testet, lelkünkhöz hasonló értelmes lelket és a miénkkel azonos szellemet (1Tessz 5,23). Valóban, ez alkotja az embert, és ez által ismerjük el őt is embernek.

És a Szent Szűz fenséges foganása által valóban ember lett.

Mert azért akart ember lenni, hogy hasonló által tisztítsa meg a hasonlót, hogy testvér által mentse meg a testvért, hogy azonos által világosítsa meg az azonost.

Íme ezért választatott ki egy szent szűz, és szentelődött meg lelkében és testében; minthogy tiszta, szűzies és szeplőtelen, a Teremtő Megtestesülésének munkatársa lett.

Levél Szergiuszhoz. PG 87 (3), 3160-3161.

---

(1) Amint a manicheus és gnosztius dokéták hirdették.

* *Szent Szofróniusz* (550-638) jeruzsálemi pátriárka, elsősorban a monothelizmus ellen harcolt, amely azt tartotta, hogy Krisztusban csak egyetlen « energia » vagy akarat volt. Sokat tett a Szent Szűz tiszteletének terjesztéséért is.

4

ALEXANDRIAI SZENT CIRILL

Megistenítő láng

(Kiv 3,1-6)

A csipkebokor valójában olyan növény, amelynek bozót kinézete van, és nem terem gyümölcsöt, akárcsak a tüskés bozót. Hatalmas láng vette körül; a jelenséget egy tűznek látszó szent angyal hozta létre. A láng igen magasra csapott, anélkül azonban, hogy a legkevésbé is ártott volna a csipkebokornak, amelynek közepén megjelent, — valóban megmagyarázhatatlan, rendkívüli csoda!

A tűz « összebékült » a tüskés ágakkal, a legfinomabban érintve körbevette azokat melegével, mintegy elhagyva természetes hatalmát, és békésen megmaradva annak ölén, amit egészen elpusztíthatott volna. A nagy Mózes a látványra megdöbbent.

Mit jelent hát ez a látomás? A Szentírás az isteni természetet tűzhöz hasonlítja, mivel a tűz teljes hatékonyságú és nehézség nélkül mindent megemészt. Ami pedig a földből teremtett embert illeti: őt a fákhoz és füvekhez hasonlítja az Írás. Egyrészt ezt mondja: « Istenünk emésztő tűz » (MTörv 4,24), másrészt pedig: « Az ember olyan, mint a fű, és napjai, mint a mezők virágai » (Zsolt 102,12).

Amint a tűz elviselhetetlen a tüskebokornak, éppúgy az istenség az embernek. De Krisztusban az istenség egybehangolódott az emberséggel, így elviselhetővé vált neki, mert benne lakozott testileg az istenség egész teljessége, amint erről a bölcs Pál tanúskodik (Kol 2,9). Isten, aki megközlíthetetlen fényben lakozik (1Tim 6,16), a szűzi szentélyben tartózkodott, csodálatra méltóan leereszkedve szelíddé lett, és — hogy úgy mondjuk — elrejtette isteni természete közelségének hevességét, mintegy hagyva, hogy befogadják, — amint Mózes látomásában a tűz is megkímélte (nem emésztette el) a tüskés bozótot.

Annak, aminek természete szerint el kellett volna pusztulnia, vagyis a testnek, megadta, hogy győzzön a pusztulás felett, amint ezt ebben a képben látjuk, minthogy a tűz a csipkebokor ölén teljesen érintetlenül hagyja a fát.

Ki kételkedhet abban, hogy az Istentől született Ige, aki természete szerint maga az élet, megelevenítette azt a szentélyt, amelyet magáévá tett, azt romolhatatlanná és erősebbé tette, mint a halál?

A tűz tehát megkímélte a tüskés bozótot, és a láng elviselhetővé vált a törékeny és végtelenül gyönge fa számára. Valóban, amint mondtuk, az istenség hagyta, hogy az emberség magában foglalja. Ez a misztérium Krisztusban teljesedett be: Isten Igéje közöttünk lakott anélkül, hogy valamiféle

kiengesztelést kívánt volna, vagy igazságosságot követelt volna; ellenkezőleg, beburkolt minket jótékony és szelídséggel teljes közeledésével Isten, amint egyébként ő maga is mondja, nem azért küldte Fiát a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy a világ üdvözüljön általa (Jn 3,17).

A csipkebokor nem ég el, amikor körülöleli a láng, és tőlünk sem követelnek igazságosságot bűneinkért, amint mondtam. Sokkal inkább Krisztus a Szentlélek által fényébe burkol minket.

A Lélek által él ő bennünk és általa kiáltjuk: Abba! — Apuka! (Róm 8,15).

A Kivonulásról, 1. PG 69, 413-416

* *Szent Cirill,* (kb. 375-444), Alexandria pátriárkája, akit a Efezusi zsinaton (431) játszott szerepe miatt a Megtestesülés hittudósának lehetne nevezni. A Pentateuchuszról szóló kommentárjában Krisztus előképeit keresi a mózesi könyvekben.

5

CLAIRVAUX-I SZENT BERNÁT

Az adott és befogadott szó

(Lk 1,26-35)

Örvendj, Sion leánya! Ujjongj Jeruzsálem leánya (Zak 9,9)! És mivel te örömmel és ujjongással fogadtad az angyal szavát, adassék meg nekünk is az öröm, hogy azt a választ halljuk tőled, amelyet annyira óhajtunk, hogy így ujjongjanak megtört csontjaink (Zsolt 51,10).

Meghallgattad, aminek be kellett következnie, és hittél; higgy a módban is, ahogyan annak be kell teljesednie. Hallottad, hogy fiút fogansz és szülsz, és azt is hallottad, hogy az nem embertől, hanem a Szentlélektől lesz. Az angyal válaszodat várja, mivel itt az ideje, hogy visszatérjen Istenhez, aki küldte (Tób 12,20). Mi is várjuk, ó Királynőnk, az irgalmasság szavát, mi nyomorultak, akikre az ítélet súlya nehezedik. Íme, felajánlják neked üdvösségünk árát: fogadd el, és azonnal megszabadulunk. Mindnyájan Isten örök Igéjében teremtettünk, és íme, meg kell halnunk; de a te rövid válaszodban újból erőre kapunk, hogy az életre támadjunk.

Ó jósággal teljes Szűz, ezt a könyörgést a szánalomraméltó Ádám intézi hozzád, akit szerencsétlen utódaival együtt száműztek az égből; ez Ábrahám, ez Dávid könyörgése, ez valamennyi szent pátriárka állandó imája, atyáidé, akik szintén a halál árnyékának vidékén laknak (Iz 9,1); az egész mindenség várakozva lábadhoz borul. Mert valóban, az ajkadról elhangzó választól függ a szerencsétlenek megvigasztalása, a foglyok kiváltása, az elítéltek kiszabadulása, Ádám minden fiának, az egész emberi nemnek üdvössége.

Siess, ó Szűz, add meg nekünk ezt a választ. Ó Királynőnk, mondd ki a szót, amelyet a föld, a poklok, sőt maga az ég is vár tőled. Maga, a teremtett dolgok Ura és Királya is annál égőbben várja, mivel megkívánta szépségedet (Zsolt 45,12); a te beleegyezésedtől tette függővé a világ üdvösségének tervét.

Annak, akinek tetszését hallgatásod által nyerted el (Siralm 3,26), még nagyobb tetszést okozol szavaddal; nem hallod, hogy ezt kiáltja neked az égből: « Ó asszonyok gyöngye, hadd halljam a hangod » (Én 1,8)! Ha megszólalsz, (Ő) megmutatja neked üdvösségünk (Zsolt 91,16). És nemde ezt kerested, sóhajaiddal ezt hívtad, ez után vágyakoztál éjjel és nappal?

Válaszolj tehát gyorsan az angyalnak, helyesebben: az angyal által az Úrnak. Válaszolj egy szót, és befogadod Szót; ejtsd ki a te szavad és az isteni Szót foganod; mondj ki egy tovaszálló szót, és befogadod az örök Szót. Miért késlekednél, miért félnél? Higgy, egyezz bele és fogadd be!

Boldogságos Szűz, nyisd meg szívedet a hitnek, ajkadat az elfogadásnak, méhedet a Teremtőnek. Íme, akire minden nemzet vágyakozott, a te ajtódon



11. **Jordán folyó, amint kilép a Tiberiási-tóból (Genezáreti-tóból)**

A Jordán folyó 350 km hosszú, a Hermon hegységből ered, a Tiberiási-tó vizét táplálja, majd ezt elhagyva (mindenütt Izrael természetes határát alkotva) a Holt-tengerbe ömlik. A Tiberiási-tó, a Jordán és a Holt-tenger a tenger szintje alatt fekszik.



12. Galilea

Genezáreti síkság, nagyon termékeny völgy a Tiberiási-tó északnyugati partján. Számos evangéliumi jelenet színhelye.



13. **Galilea**

E hegyszoroson keresztül vezet a legrövidebb út a Genezáreti síkságtól Zebulon síksága felé. Jézus is bizonyára erre haladt, amikor Názáret és a Genezáreti-tó között közlekedett. A fényképen látható tövisek a magvetőről szóló példabeszédet idézik fel (Mk 4,7-8).



14. A kafarnaumi zsinagóga romjai

Kafarnaum (héberül: Kefer Nahum — « Nahum faluja ») Jézus működésének, csodáinak választott színhelye (Mt 9,1kk; Mk 2; Lk 10,13-15; Jn 6). A képen látható zsinagóga nem az, amelyikben Jézus prédikált (Lk 4,31), minthogy Kr.u. 200 után épült. A palesztinai zsinagógákat lerombolták a rómaiak Titusz és Hadriánusz alatt.

kopogtat (Zsolt 5,2; Jel 3,20). Ha megvárakoztatod, és ő tovább megy, akkor megint sóhajtozva keresheted azt, akit a szíved szeret (Én 5,6).

Kelj fel, fuss és nyílj meg: Kelj fel a hit által, fuss odaadásod által és nyílj meg a befogadás által.

Louanges de la Vierge Mère, Sermon IV. Oeuvres Complètes, Français-Latin (Vivès, 1865-1867), II. 618-619.

* *Szent Bernát* (1090-1153) ciszterci szerzetes, Clairvaux apátja, a « mézajkú doktor » hosszan kommentálta az Énekek énekét, annak keretében kifejtette szinte az egész misztikus életet. Kiemelkedően szépek a Szent Szűzről írt beszédei.

6

KONSTANTINÁPOLYI PROCLUS

Két idő határán

(Lk 1,35-45)

(Gábor angyal beszél Máriának)

Megtudtad, hogyan lett Erzsébet is öregségében anya az anyák között. Nem tudod, milyen valóságoknak vagytok szereplői? (. . .)

Menj Erzsébethez, hogy tudd, kinek vagy anyja. Mert ha még fenntartásaid vannak szavaimmal szemben, amikor majd azt látod, hogy János felujjong, hamarosan megérted örömtől ujjongva, hogy boldognak mondanak téged a föld szélső határáig.

A meddő Erzsébet száraz ága kinyilvánítja benned, ó Szűz, az élet gyümölcsét. A véka alá helyezett lámpa megláttatja veled az arany gyertyatartóban felkelő napot. A pusztai gerlicepár pedig az emberek szeretetének két tiszta galambját jelzi.

János anyja, fia indítására örömmel telten üdvözöl téged mint az Úr anyját. Ez a fecske a lelki tavasz örömhírét hirdeti, mivel ez a földi angyal annak hirnöke lesz, aki az ég Istene és ugyanakkor asszonytól született ember. A Törvény a kegyelmet hirdeti, a próféta az Urat, a rabszolga a Mestert, az agyag a fazekast, az ezüst az aranyat, a katona a királyt, a halandó a halhatatlant, a lenti a felülről valót, a beteg az orvost, a juh a pásztort, az ideigvaló az örökkévalót, a semmiből teremtett a mindöröktől levőt, a színész a szerzőt, a teremtmény a teremtőt, a keresztelő az alapítót, a cenzor a bírót, az, aki az időben anyától született, azt, akit a hajnalcsillag előtt az Atya nemzett.

Amikor a természet műve befejeződött, akkor lépett működésbe Erzsébetben a természetfeletti misztérium. Amikor az öregkori kimerülés megnyilatkozott, akkor következett be a gyermek növekedése. Amikor a várakozás reménytelenségbe fordult, akkor történt váratlanul a megerősített híradás. Amikor a méh már kiapadt, akkor éledt újjá a termékenység. Az idő érlelődésével megjelent a koraérett gyümölcs. Amikor minden remény szétfoszlott, megjelent a kis gyermek. Amikor az ág kiszáradt, akkor fejlődött ki a szőlőfürt. És amikor a gyökér kimerült, akkor borult virágba az ág.

VI. Beszéd az Istenanya dicsőségére, PG 65, 741-744.

* *Proclus* († 446) konstantinápolyi pátriárka elsősorban azzal a beszéddel vált híressé, amelyet Konstantinápolyban Isten Anyjáról mondott Nesztóriusz jelenlétében. Ez a beszéd szerepel a nesztorianizmust elítélő és Máriát Isten Anjának nevező Efezusi zsinat Aktáiban.

7

GUERRIC D'IGNY

Látni az igét

(Lk 2,8-17)

Ma megadatott nekünk, hogy ne csak halljuk, hanem lássuk is Isten Igéjét, azzal a feltétellel, hogy mi is elmegyünk Betlehembe, és szemléljük ezt az igét (szót), amelyet az Úr véghez vitt és amit velünk megismertetett.

Az Úr tudta, hogy érzékeink alkalmatlanok a láthatatlan dolgok megragadására, lázadnak az ég dolgai ellen és szembeszegülnek a hittel, ha e hit tárgyát nem mutatják meg nekik látható módon, hogy meggyőzzék őket. Mert jóllehet a hit a hallásból származik (Róm 10,17), mégis a látás sokkal könnyebben és gyorsabban létrehozza, amint erre az Apostol példája is megtanít minket, akinek ez mondatott: « Mert láttál, hittél » (Jn 20,29), te, aki hitetlen maradtál az előtt, amit hallottál.

Mivel Isten nem fordulhat hozzánk mint lelki lényekhez, hanem csak mint testiekhez (1Kor 3,1), Igéje testté lett (Jn 1,14), hogy így minden test ne csak hallja, hanem lássa is azt, amit az Úr ajka megmondott (Iz 40,5). És mivel bölcsességében a világ egyáltalán nem ismerte fel Isten bölcsességét, Istennek ugyanez a bölcsessége kimondhatatlan leereszkedéssel mintegy esztelenné vált azért, hogy a legyengébb és legnehézkesebb lényeknek is elérhető legyen és igehirdetése esztelensége által üdvözítse azokat, akik hisznek neki (1Kor 1,21).

Boldog az egyszerű pásztorok hite (Lk 2,8-17)! Megtalálván a pólyába takart gyermeket, nem botránkoztak meg benne, hitük nem változott hitetlenséggé hitvány véleményt alkotva róla, hanem inkább megerősödött hitük, jobban megértve e leereszkedés ingyenességét.

Ma, testvéreim, az oltár jászolán, ti is egy pólyába burkolt gyermeket találtok. Vigyázzatok, hogy annak jelentéktelen volta, ami eltakarja, nehogy megsértse vagy megzavarja hitetek szemét, amikor imádandó Testének valóságát más valóságok színe alatt szemlélitek.

Amint anyja, Mária, pólyába takarta a Gyermeket, ugyanúgy a kegyelem, szintén anya, ugyanennek a szent Testnek valóságát számunkra alkalmas színekkel takarja.

5. beszéd, az Úr születéséről, 1-5. PL 185, 43-47

* *Guerric* (kb. 1080-1157) ciszterci, Clairvaux szerzetese, majd az ugyancsak francia Igny apátja. Több mint ötven a liturgikus év ünnepeire készült beszéde maradt ránk.

8

SZENT ÁGOSTON

A pogányok tanúságtétele

(Mt 2,1-12)

A Bölcsek pogányok voltak, Pilátus ugyancsak. A Bölcsek látták a csillagot az égen, Pilátus megírta a fára a feliratot (Jn 19,19). De az, akit a Bölcsek kerestek, akit Pilátus felismert, nem a pogányok, hanem a zsidók királya volt. A zsidók pedig nem követték a csillagot és nem csodálták meg a feliratot.

Már előre megnyilvánult az, amit maga az Úr mondott később: « Sokan jönnek majd Napkeletről és Napnyugatról, és letelepednek Ábrahám, Izsák és Jákob mellé a mennyek országában, az ország fiait pedig kivetik a külső sötétségre » (Mt 8,11-12).

A Bölcsek Napkeletről jöttek, Pilátus pedig Napnyugatról. A Bölcsek felkeltekor, vagyis születésekor tettek tanúságot a zsidók királya mellett, Pilátus pedig lenyugtakor, vagyis halálakor; így elfoglalták helyüket a mennyek országában Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal, a pátriárkákkal együtt, akiktől a zsidók származtak.

A pogányok test szerint nem tőlük származtak, de a hit beoltotta őket (a zsidóságba) jelképzve azt a vad olajfát, amelyet, az apostol szerint, be kell oltani a nemes olajfába (Róm 11,17). Ezért az, akit a pogányok kerestek és felismertek, nem a pogányok, hanem a zsidók királya volt; a vad olajfa csatlakozik ugyanis a nemes olajfához és nem a nemes olajfa a vad olajfához.

Mégis a levágandó ágak, vagyis a zsidók, akik nem hittek (Róm 11,20), amikor a Bölcsek megkérdezték, hol kell megszületnie a Krisztusnak, ezt felelték: « A júdeai Betlehemben »; és amikor Pilátus szemükre vetette, hogy saját királyukat akarják keresztre feszíteni, példátlan makacssággal megátalkodtak dühükben (Jn 19,15).

A Bölcsek úgy mentek imádására, hogy a zsidók mutatták meg Krisztus születése helyét, mert a zsidók kapták meg az Írás letéteményét, amelynek köszönhetjük, hogy Krisztust ismerjük.

És mivel a zsidók követelték Krisztus halálát, Pilátus és a pogányok kezüket mosták, mert a zsidók ontották ki azt a vért, amelynek bűneink eltörlését köszönhetjük.

201. *beszéd*, 3. *Vízkeresztre,* Vivès, XVIII. 92-93.

* *Hippói Szent Ágoston* (354-430) a legnagyobb latin egyházatya, a teológia, a filozófia és a szentírásmagyarázat óriása. *Vallomások* c. művében (újabb magyar fordítása Városi Istvántól, Ecclesia, 1974) megtérése történetét mondja el. Szentírásmagyarázatain és beszédein kívül nagyobb teológiai művei: *A Szentháromság, Az Isten városa.*

PÁZMÁNY PÉTER

Betlehemi bölcsőimádság

Miképpen az első Ádámra csendes és kedves álmot bocsáta, mikor Évát oldalából építé: úgy a Szeplőtelen Szűznek értelmét mennyei elmélkedéseknek mélységes tengerében, akaratját isteni szerelemnek gerjedező tüzében mindenestől elmeríté, mikor Urunkat elhozá. És mintegy mély álomból, az isteni dolgok csodálkozásából felocsudván előtte látta Szűlöttét, Urát, Teremtőjét. Azért öröm és félelem között nem tudván, mit mívelne, térdre borulván, hihető, hogy eképpen szólott néki:

Ó áldott gyermek! ó felséges Isten!
ó édes Fiam! ó mennyei szent Atyám! ó Uram, Teremtőm!

Ki vagyok én, hogy alázatos szolgálódat
ily nagy jóval látogatod?
Szoptassalak-e téged, mint fiamat,
vagy imádjalak, mint Istenemet?
Bétakarjalak-e mint anyád,
vagy tiszteljelek mint szolgálód?
Tejet adjak-e,
vagy tömjénnel áldozzam neked?
Hogy lehet, Uram, hogy ölembe vegyelek téged,
ki az egeket betöltöd?
Mint tápláljalak téged,
ki minden állatot eledellel tartasz?
Efféle sok és mitőlünk gondolhatatlan ájtatosságok után,
végre ölelvén, csókolván, sírván, örülvén
ölébe vévé és nagy böcsülettel bétakargatá
FIÁT, ATYJÁT, ISTENÉT.

Pázmány Péter lelkisége, Összeállította Őry Miklós, Klagenfurt, 1975. 58.

* *Pázmány Péter* (1570-1637), bíboros, esztergomi érsek, a magyar katolikus újjáéledés legnagyobb alakja a XVII. században. Teológus és szónok. Leghíresebb munkája: *Isteni igazságra vezérlő Kalauz* (Pozsony, 1613).

10

KARL RAHNER

A legvalószínűtlenebb valóság

Az Örökkévaló idő lett, Isten Fia ember lett. Ugyanabban a pillanatban az ember ideje és élete átalakult, csupán azért, mert Isten emberré lett. Nem olyan értelemben, mintha megszűnt volna Isten örök Igéje lenni. De valóban ember lett. És ezentúl hozzátartozik a világhoz, a világ jövőjéhez.

A világ most már valami más, mint az ő műve: egy elem őbelőle. Most már ő maga is része az evilági dolgok szövevényének, és akárcsak ránk, rá is hatással van saját teremtése.

Már nem kell őt az egek magasságaiban keresnünk. Ő maga is, személyében ezen a földön akart létezni, és az ő sorsa sem jobb, mint a miénk, mivel — ahelyett, hogy kiváltságnak örvendene — teljes mértékben osztozik a mi életkörülményeinkben, az éhségben, fáradtságban, az ellenségeskedésben, a halálfélelemben és a nyomorúságos halálban.

Hogy a végtelen Isten így magára vette emberi állapotunk korlátozottságát és hogy maga a boldogság magára vette földünk szomorúságát, íme ez a legvalószínűtlenebb igazság.

E gyermek születése mindent megváltoztatott. Ezentúl minden a szeretet kifürkészhetetlen hajtóereje által halad előre Isten Arca felé. Az egész idő már az örökkévalóságba burkolózott, mivel ő maga vált idővé. Minden könny immáron kiszáradt a legtitkosabb forrásnál is, mivel Isten, miután maga is sírt, mindörökre letörölte azt szeméről. A világ éjszakája immáron fényesség. Isten Jézus Krisztusban kimondta a világnak legutolsó, legszebb, legmélyebb szavát, amelyet így lehet összefoglalni: « Ó világ, szeretlek! Ó ember, szeretlek! »

A hit sötét fénye ad némi világosságot éjszakáinknak; egyedül ez teszi őket szent éjszakákká.

* *Karl Rahner* német jezsuita (szül. 1904), korunk egyik legkiemelkedőbb teológusa. *Teológiai írások* címmel 14 kötetben gyűjtötte össze fontosabb tanulmányait. A liturgikus évhez írt elmélkedéseiből való a fenti részlet.

11

SZÍRIAI SZENT EFRÉM

A tűz a vízben

(Mt 3,13-17)

JÉZUS — A menyasszony, akit te nekem eljegyeztél, arra vár, hogy le szálljak a folyóba, és keresztségem által megszenteljem: ne tagadd meg tőlem a lemosást, hiszen te a vőlegény barátja vagy (Jn 3,29)!

JÁNOS — Én, az erőtlen, hogyan érinthetném kezemmel a te tűz-testedet; a te égi seregeid lángban égnek, parancsold meg angyalaidnak, hogy megkereszteljenek!

JÉZUS — Nem angyaloktól vettem a testemet, hogy megkeresztelésemre angyalt hívjak; embernek kell engem megkeresztelnie, mivel embertől vettem magamra a testet.

JÁNOS — A vizek láttak téged, és hevesen megremegtek, a vizek láttak téged, és megrendültek (Zsolt 77,17), a folyó hullámzik és tajtékot ver... Hogyan mernélek megkeresztelni téged, én, az erőtlen!

JÉZUS — Keresztségem megszenteli a vizeket, és miattam befogadják a tüzet és a Lelket. Ha nem keresztelkedem meg, nem tudnak halhatatlan fiakat nemzeni.

JÁNOS — A te tüzedhez közeledő tűz szalmaként lobbanna fel; hogyan keresztelhetnélek meg téged gyöngeségemben, amikor a Sinai hegy nem tudott téged elviselni (Kiv 19,18)?

JÉZUS — Igen, tűz vagyok, mely lángra lobban; de az emberek kedvéért kisgyermekké lettem: a Szűz tiszta méhében voltam, és most meg kell keresztelkednem a Jordánban!

JÁNOS — Az lenne jó, ha te keresztelnél meg engem, mivel szentséged mindent megtisztíthat; miért kell neked, aki oly szent vagy, megkeresztelkedned, amikor teáltalad szentelődik meg a szennyezett!

JÉZUS — Úgy illik, te keresztelj meg engem ellenállás nélkül, ahogy azt parancsolom: én megkereszteltelek anyád méhében, te keresztelj meg engem a Jordánban!

JÁNOS — Én csak szegény és nyomorult rabszolga vagyok, könyörülj meg rajtam, aki mindnyájunkat megszabadítasz; méltatlan vagyok arra, hogy sarud szíjját megoldjam (Jn 1,27), hogyan lennék méltó arra, hogy imádandó fejed érintsem?

JÉZUS — Keresztségem visszaadja a szabadságot a rabszolgáknak és eltépi a gyilkos adóslevelét (Kol 2,14), a vízben kell megpecsételni a felszabadítás okmányát, keresztségem nélkül nem lenne érvényes!

JÁNOS — Ha igent mondasz annak a kis tűzszikrának, amely a Jordán felett a levegőben rád vár, és ha meg akarsz keresztelkedni: te magad merülj alá, magad teljesítsd be mindazt, aminek meg kell történnie!

JÉZUS — Nem szabad visszautasítanod a keresztséget, különben félő, hogy ez a reám vonatkozó tévedés hitelre talál: « Ha nem állt ellen az Atyának, miért félt megkeresztelni őt a Levita? »

JÁNOS — Amikor megkapod a keresztséget, és az Atya és a Szentlélek megjelennek fölötted, hogyan fogalmazzam meg az imát a Jordán fölött, kihez forduljak papi imámban?

JÉZUS — Csöndben fogalmazd meg az imát! Tedd rám kezedet és ez elég. Amit el kell mondani a Fiúról, azt, a pap tisztét betöltve, az Atya fogja hirdetni!

Beszéd Vízkereszt ünnepére, Lamy I. 121-125.

* *Szent Efrém* (kb. 306-373) diakónus, mint remete élt a szíriai Edesszában. Szír és örmény nyelvű prózai műveiből csak a Teremtésről, a Kivonulásról, a Krónikákról, az evangéliumokról és Szent Pál leveleiről szóló kommentárja maradt ránk. Számos himnuszt és verses beszédet írt.

12

CHARLES DE FOUCAULD

Levél egy trappistához

Hogy megkapjuk Isten kegyelmét, ahhoz át kell mennünk a pusztaságon és ott kell tartózkodnunk. Ott üresítjük ki magunkat, ott dobjuk ki magunkból mindazt, ami nem Isten, lelkünk kis házát ott üresítjük ki teljesen, hogy az egész helyet egyedül Istennek adjuk át. A zsidók áthaladtak a sivatagon, Mózes ott élt, mielőtt megkapta volna küldetését, Szent Pál, Aranyszájú Szent János szintén a sivatagban készültek fel... Ez elengedhetetlen... Ez a kegyelem ideje, olyan időszak, amelyen minden léleknek szükségképpen át kell mennie, ha gyümölcsöt akar hozni. Szüksége van erre a csendre, erre az összeszedettségre, minden teremtett dolog felejtésére; Isten ebben a környezetben alapítja meg királyságát és alakítja ki benne a belső embert. Ez az Istennel folytatott bensőséges élet, a lélek beszélgetése Istennel a hitben, reményben és szeretetben.

Később a lélek pontosan olyan mértékben hoz majd gyümölcsöt, amennyire kialakult benne a belső ember. Ha a belső élet nulla, hiába a buzgóság, hiába a jó szándékok, a sok munka: nem terem semmi gyümölcsöt. Olyan forrás, amely életszentséget szeretne adni másoknak, de nem teheti, mert neki sincs. Az ember csak azt adhatja, amije van; Isten pedig a magányban, ebben az életben, ebben ez egyedül Istennel való életben, a léleknek ebben a mély összeszedettségében — aki minden teremtettről elfeledkezik, hogy egyedül éljen Istennel egységben — Isten tehát itt adja magát egészen annak, aki szintén egészen neki adja magát. Adja tehát át magát egészen Neki, egyedül Neki, a felkészülésnek, a kegyelemnek ezekben az éveiben, és Ő egészen Önnek adja magát. Ne féljen attól, hogy nem teljesíti kötelességeit a teremtmények iránt; ellenkezőleg, ez az egyedüli mód, hogy hatékonyan szolgálja őket. Tekintsen Szent Pál, Szent Benedek, Szent Patrik, Nagy Szent Gergely és mások példájára: mily hosszú időt töltöttek összeszedettségben és csendben! És tekintsen még följebb: nézze Keresztelő Szent Jánost, nézze Urunkat! Urunknak nem volt rá szüksége, de példát akart nekünk adni. Adja meg Istennek, ami Istené!

Lettre au P. Jérôme, Trappiste de Staouëli, 19. mai. 1898. Denise et Robert Barrat, *Charles de Foucauld et la fraternité,* Seuil, 1958, 103.

* *Charles de Foucauld* (1858-1916) kalandos életű francia katonatiszt; megtérése után trappista szerzetes lett. Később Názáretben majd a Szaharában magányos remeteként imádkozott és szolgálta a bennszülötteket és minden hozzá fordulót. Lelkiségéből született meg a Jézus kis testvérei kongregáció női és férfi ága. (Részletesebben ld. Puskely M.: *Akik hittek a szeretetben,* Bp. Szent István Társulat, 1979).

13

SZENT BERNÁT

Jegyessé vált bűnösök
(Jn 2,1-20)

Ma a (kánai) menyegzőn tett csodáról hallottatok, amely az Úr első jele volt. Az elbeszélés csodálatos, jelentése pedig még csodálatraméltóbb. Mert amikor az Úr parancsára a víz borrá változott, ez az isteni fenség nagy megnyilatkozása volt. De még sokkal jelentősebb lesz a másik átalakulás, a Magasságbeli jobbjának az a műve (Zsolt 77,11), amelyet ez jelképez.

Mert mindnyájan lelki menyegzőre kaptunk meghívást, amelyen a Jegyes az Úr Krisztus. Ezért énekeljük a zsoltárban: « mint a vőlegény nászágyából, úgy kel fel » (Zsolt 19,5-6). A jegyes mi vagyunk, bármily hihetetlennek tűnik is, mi valamennyien együtt egyetlen jegyes vagyunk, és mindegyikünk lelke külön-külön egymaga is jegyes.

De mi, gyöngék, fel tudjuk-e valaha is fogni, hogy Isten azzal a szeretettel szeret minket, amellyel a jegyes szereti jegyesét? A menyasszony alsóbbrendű vőlegényénél: alsóbbrendű származása, természete, rangja miatt. És mégis ezért az Etiópiaiért (Én 1,5) jött el oly messziről az örök Király Fia (Zak 9,9), és hogy házasságban egyesüljön vele, habozás nélkül meghalt érte (Ef 5,25). Mózes is Etiópiait vett feleségül (Szám 12,1), de nem tudta megváltoztatni a bőre színét (Jer 13,23); Krisztus viszont, aki már akkor beleszeretett, amikor az még gonosz és rút volt (Róm 5,8), ragyogó, folt és ránc nélküli Egyházként vezeti maga elé (Ef 5,25-27).

II. beszéd a Vízkereszt nyolcada utáni első vasárnapra, Oeuvres Complètes, Français-latin (Vivès, 1865-1867) III. 81.

* *Clairvaux-i Szent Bernát,* Id. 5. szöveg jegyzete.

14

STELLA-I IZSÁK

Az út, az igazság és az élet

(Mt 5,3-12)

Igen sok ember kutatta a bölcsességet, sokan keresték a boldogságot, de mivel nem hallották ezt a szent ajkat, és nem látták meg a napot, a tévedés sűrű sötétségébe ütköztek, amelynek mélyén az éj az éjszakát hamis tudásra tanítja (Zsolt 19,3).

Megnyitván tehát ajkát, hogy Jeruzsálem szívéhez forduljon, magányban szólva hozzá (Óz 2,14), vagyis a hegyen, ezt mondta: « Boldogok a lélekben szegények ».

Maga a Boldogság beszél a boldogságról; az, aki szegénnyé lett, a szegénységről; a Király a királyságról; a Szelíd a szelídségről; a Vigasztaló a vigasztalásról (Jn 14,16); az, aki Kenyér lett, a jóllakásról; maga az Irgalom az irgalmasságról; az, aki megtisztítja a szíveket, a szív tisztaságáról; az igazi Békéltető és a természete szerint Fiú a békéltetésről és a (fogadott) fiúságról. Az Atya igazi Igéje azt mondja, ami Ő maga, az isteni Bölcsesség azt tanítja, ami Ő maga, amikor ezt mondja: « Boldogok a lélekben szegények ».

Krisztus nagy bölcsességgel azt helyezi első helyre és azt igéri meg minden embernek, amit mindenki keres, amire mindenki vágyódik, amit mindenki kér, de amit mégis szinte mindenki elszalaszt.

Így tehát, mindnyájunk Orvosa, aki tiszta szeretetből hitelezője a bölcseknek és eszteleneknek (Róm 1,14), először a tévelygőket igazítja ki, aztán az úton levőket irányítja, végül szavai szerint befogadja az ajtón kopogtatókat: « Zörgessetek és ajtót nyitnak » (Lk 11,9). Az tehát, aki maga az Út, az Igazság és az Élet, javít, irányít, befogad ezekkel a szavakkal: « Boldogok a lélekben szegények » (. . .)

Isten Bölcsessége, az egyetlen Fiú, az Atya jobbja, az igazságot hirdető Száj boldogoknak hirdeti a szegényeket, akik arra rendeltettek, hogy királyok, egy örök Királyság királyai legyenek. Mintha csak ezt mondaná: a boldogságot keresitek, de az nem ott van, ahol keresitek; futtok, de az úton kívül. Íme itt az út, amely a boldogsághoz vezet: önkéntes szegénység énértem — ez az út; Isten országa énbennem — ez a boldogság. Sokat futtok, de rosszul; és minél gyorsabban mentek, annál inkább eltávolodtok az úttól. Az út szegénységet jelent és nem boldogságot; az úton kell haladni, hogy az ember elérje a célt.

Ne féljünk, testvérek; szegényekként hallgassuk a Szegényt, aki a szegénységet ajánlja a szegényeknek. Hinni kell tapasztalatának: szegényként született, szegényként élt, szegényként halt meg. Meghalni akart, de nem akart gazdag lenni.

Higgyünk tehát az Igazságnak, aki megmutatja nekünk az Élet felé vezető Utat. Meredek, de rövid, — a boldogság pedig örök. Keskeny, de az életre (Mt 7,14), a szabadba (Zsolt 18,20) vezet, Lábunkat tágas helyre állítja (Zsolt 31,9). De azért meredek: hiszen a magasba megyünk, az ég felé emelkedünk.

I. beszéd Mindenszentek ünnepére, PL 194, 1692-1693.

* *Stella-i Izsák* (1110 v. 1120 - 1169 körül) ciszterci apát; a szerzetesek számára írott beszédeiből mintegy ötven maradt ránk. Gondolatait főképp Szent Ágoston ihleti.

15

JACQUES LOEW

Anawim, Isten szegényei

Jézust szegények (*anawim*) vették körül (1), a szegények egészen kis csoportja. Ők késztetik arra, hogy hálát adjon az Atyának: « Hálát adok neked Atyám, hogy mindezt a kicsiknek nyilatkoztattad ki. » Ők tanítanak meg minket imádkozni. Nem kell módszert keresni, csak a Szentírást kell olvasni, nézni Zakariást, Erzsébetet, Simeont és Annát, Keresztelő Jánost, a pásztorokat, a szamariai nőt: mindazokat, akik várták Izrael vigasztalását; szegénységük miatt lesznek alkalmasak Isten ajándéka befogadására — úgy várják, hogy nem sokat tudnak róla: « Ha tudnád Isten ajándékát! » Többé kevésbé mindegyik hátrányos helyzetben él, megalázottan. Erzsébet és Zakariás igazak Isten szemében, sőt feddhetetlenek, de mégis nagy megalázás az egy asszony számára, és nagy szegénység egy férfi számára, ha nincs gyermekük, utóduk. Erzsébet meddő, Zakariás előrehaladott korú. Simeon és Anna, két jó öreg, de Anna özvegy és magányos. A pásztorok: az alázatosak, akik hisznek az angyal szavának. A szamariai asszony, annyira bűnös, de mégis titokban várja azt a Messiást, aki eljön és mindent megtanít. (. . .)

A szamariai asszonnyal (Jn 4,1-42) a nyomorultak és háttérbe szorítottak hatalmas serege jön: imájuk szegénységükből fakad. Gyakran azt mondják nekünk, hogy az « életben » kell imádkozni; de hiszen ezek az emberek, mindnyájan, benne vannak az életben! És imájuk az életből fakad: « Uram, add nekem azt a vizet, hogy ne szomjazzam, és ne kelljen ide járnom meríteni. » Igaz, mi itt Európában már nem tudjuk, mit jelent vízért menni a forráshoz, fejünkön a korsóval, de a világon annyi nő tudja még!

És a tisztátalan leprás, nézzétek csak! De ez túl hosszú lenne, nem lehet mindent elmondani; fel kell megint ütni az evangéliumot, és egyszerűen újra hallani az emberek kiáltásait, ezeknek a szegényeknek imáját, ezekét a névtelenekét, akiket nem ismerünk, ha csak nem kiáltásukat. A tisztátalan leprás térdre borul, arcát a földig hajtja és kiált: « Uram, ha akarod, megtisztíthatsz engem! » (Lk 5,12). (. . .)

És a kiáltások, könnyek a viharban: « Uram, ments meg minket, mert elveszünk! » (Mk 4,38-40); « Mester, hát nem törődsz azzal, hogy elveszünk? (Mt 8,25). A Márk és Máté közötti különbség jó és rossz kedvünkre vet fényt. Amikor minden rendben megy, amikor jól érezzük magunkat a bőrünkben, ezt mondjuk: « Uram, ments meg, mert elveszünk. » De amikor elégedetlenek, idegesek vagyunk, ezt mondjuk: « Hát hogy gondolod? Nem

---

(1) *Anawim* — Jahve szegényei, a kicsik, alázatosak, készségesek, tanulékonyak, a lélekben szegények.

vetsz számot? Nem törődsz azzal, hogy elveszünk? » Az igazi magatartást Jézus jelöli meg: « Miért féltek, kicsiny hitűek? » (Mk 4,38-40). Íme ez helyez minket az ima állapotába; ez után már elmondhatjuk: « Ki ez az ember, akinek a szelek és a tenger is engedelmeskednek? » (Lk 8,25; Mk 4,41; Mt 8,27). (. . .)

És ezek az irgalmat, könyörületet esdő kiáltások (« Jézus, Dávid Fia, könyörülj rajtam! »), a temperamentumos kánaáni asszony a kis kutyákkal (Mt 15, 22). « Uram, könyörülj meg fiamon », kiáltja az epilepsziás gyermek apja (Lk 9, Mk 9, Mt 17). A teljes elszigeteltség segélykérő kiáltása: « Uram, nincs emberem, aki a vízbe merítene » (Jn 5,7), vagy a vakok az útszélen: « Uram, Dávid Fia, könyörülj rajtunk! — Mit akartok tőlem? — Hogy megnyíljanak szemeink és lássunk. — Menj, hited meggyógyított! (Lk 18, Mk 10, Mt 20). Az Apostolok kérése: « Uram növeld hitünket » (Lk 17,5), a leprás kérése, akik valamennyien kiáltoztak: « Jézus, Mester, könyörülj rajtunk », de aztán csak egyetlen egy jön vissza, hogy fennhangon dicsőítse Istent (Lk 17,12-19); a vakonszületett kifejezetten semmit sem kért, Jézus mégis meghallotta hívását, meglátta szegénységét: « Hiszel-e az Emberfiában? — Ki az, hogy higgyek benne? — Látod, az, aki veled beszél. — Hiszek Uram », és térdre borul.

Íme a tömeg, a névtelenek imája, azoké, akik talán csak egyetlen egyszer találkoztak Krisztussal, amikor útjukon elhaladt. Mit lehet mondani ezek után azokról, akik ragaszkodtak Krisztushoz, akik jobban ismerték? Márta: « Uram, akit szeretsz, beteg; ha itt lettél volna, nem halt volna meg testvérem » (Jn 11,21). Ima ez, mégpedig az élet imája: « . . . de tudom, bármit kérsz Istentől, Isten megadja neked ». (. . .)

A szegények között ott van Mária, az alázatosok királynője: mert benne össze lehet kapcsolni ezt a két szót. Az Ószövetség minden szegénye valamilyen módon benne összpontosul: « Isten, az Atya, a Teremtésben, összegyűjtött minden vizet, és azt tengernek nevezte; összegyűjtött minden kegyelmet, és azt Máriának nevezte », mondja csodálatosan Montforti Grignon. Máriával a világ minden szegényének és alázatosának sóhaját imáját és könyörgését, halljuk.

A múlt hagyománya itt ismét virágba borul: Mária az eredménye és csúcsa mindazoknak, akik egész befogadóképességükkel vártak és figyeltek; minden szegény, az új és igazi Izrael tagja, Máriát hirdette és készítette elő. Mária Názáretben lakott Jézussal: « Jöhet valami jó Názáretből? (Jn 1,46). Ugyanezt megtaláljuk ma is. Egy múlt és nagyság nélküli hely magára vonja Isten pillantását. Bérulle kissé ékesszólóan ugyan, de szépen mondja: « A hírthozó angyal miért hagyta el a diadalmas Rómát, a bölcs Athént, a büszke Babilónt, sőt még a szent Jeruzsálemet is, miért megy ebbe az ismeretlen, megvetett kis faluba? » Ebben van valami titokzatos. Nos, mivel itt csendet, üresség et, hívást, egy asszonyt talál, aki szerény Isten és az emberek előtt, aki megkérdezi, mit jelent az Angyal köszöntése. Az Angyal fel akarja

emelni a Szüzet, a Szűz pedig megalázza magát. Bérulle ezt mondja: « Isten szűzessége titka által elrejti őt a halandók elől, de még inkább elrejti őt saját maga előtt alázata súlya által. »

(. . .) A szegények a kis maradék, de ez a kis maradék menti meg az egész világot.

És amikor Mária Fia eljön és összegyűjti tanítványait, Ő, az igazi Szegény, aki még alázatosabb, mint Mária a szegények között, a Szegény Jézus ezt mondja: « Boldog minden *anawim,* boldogok a szegények! »

La prière à l'école des grands priants, Fayard, 1975, 96-103.

* *Jacques Loew* (szül 1908) francia ügyvéd, megtérése után domonkos szerzetes. Másfél évtizeden keresztül rakodómunkás volt a marseille-i kikötőben. Baráti köréhez tartozott Madeleine Delbrêl és Simone Weil. 1965-ben megalapította *Péter és Pál Munkás Misszióját;* 1969-ben létrehozta és azóta is igazgatja a svájci Fribourg-ban a *Hit Iskoláját.* 1970-ben VI. Pál pápának is tartott lelkigyakorlatot a Vatikánban.

16

SZIENAI SZENT KATALIN

A lelki szegénységről

Megmondtam és kifejtettem neked, hogy a most folyó életben csakúgy, mint a másvilágon, a gazdagsághoz való ragaszkodásból származik minden baj, minden rossz és szenvedés. Most azonban kijelentem, hogy a szegénység viszont minden jónak, békének, megnyugvásnak és pihenésnek a forrása. Nézd csak az igazi szegényeket. Derű és jókedv sugárzik arcukról, hiszen ebben élnek. Csak akkor szomorúak, ha Engem bántanak. De nem sújtja le lelküket, sőt inkább élteti ez a szomorúság.

Szegénységükkel megszerezték a legnagyobb gazdagságot. A legtisztább világosságért hagyták el a sötétséget, s belső derűért a világ szomorúságát. A múló javakat halhatatlan jókkal cserélték fel. Lelkük a legnagyobb vigasztalással telt meg. Felüdülés számukra a fáradság s szenvedés. Mindenkihez való viszonyukat az igazságosság és a testvéri szeretet rendezi. Nincs náluk személyválogatás.

Kiben ragyog fel a legszentebb hit erénye, meg az igazi reménység s hol lángol fel az isteni szeretet tüze? Őbennük, mert Bennem hisznek, a legfőbb, örök Gazdagságban. Hitük fénye mellett elfordították reményüket a világtól és minden gazdagságtól. A Jegyest, az igazi szegénységet, szolgálóival együtt ölelték magukhoz. Ismered-e a szegénység szolgálóit? Ezek: önmaguk kevésre becsülése s megvetése, meg az igazi alázatosság. Ezek szolgálják és táplálják a lélekben a szegénység szeretetét.

Az Én igazi szolgáim ezzel a hittel és reménnyel telve s a szeretet tüzében égve, megtiporják a gazdagságot, valamint saját érzelmüket is. Igy tett Máté is, a dicső apostol, aki felrúgta a pénzváltó asztalt és otthagyta a nagy gazdagságot csak azért, hogy követhesse Igazságomat, ki szabályt s módot nyujtott nektek, mikor arra tanított titeket, hogyan szeressétek és szolgáljátok a szegénységet. Nemcsak szóval, de példával is oktatott, mert ezt a tudományt születésétől fogva egészen a haláláig hirdette példájával.

Érettetek jegyezte el magát a valódi szegénységgel. Ő, aki az isteni természettel való egyesültség folytán maga a legfőbb gazdagság. Hiszen egy Velem, az örök Gazdagsággal, Én pedig ővele. S ha nagy szegénységben megalázottan akarod Őt látni, akkor tekints az emberré lett Istenre. Nézd Őt hitvány emberségtekbe öltözve. Látod, az édes, szeretetreméltó Ige istállóban születik ott, ahová útközben betért Mária. Ezzel megmutatta, hogy önismeretetek istállójában nektek, vándoroknak is folyton újjá kell születnetek. Ott belül, a lelketekben, ahol a kegyelem által megszülettem, Engem találtok meg.

Igen nagy szegénységben, az állatok között látod Őt. Az állatok lehelete és a széna takarja be őt, s melegíti a hidegben. Egész életén át vállalja emberi



15. Pálmával diszített oszlopfő a kafarnaumi zsinagóga romjaiból

A Szentírásban a pálmaágak az ünnep és a győzelem jelei (Lev 23,40; Nehemiás 8,15; 1Makk 13,51; Jn 12,13; Jel 7,9), végső soron az üdvösség jelképei. A pálma, Libanon cédrusával együtt, az isteni Bölcsesség (Sirák 24,14) és az igazak (Zsolt 91,13-16) növekedését és termékenységét jelképezi. Képe Salamon templomának legszentebb részeit (1Kir 6,29.32.35), valamint Ezekiel eszkatológikus templomát diszítette (Ez 40, 16.22.26; 41,17-20 stb.)



16. Tabgha: a Tibériási-tó partján

Valószínűleg e helység mellett történt Péter háromszoros szeretetvallomása, és Jézus itt bízta Péterre a hívek kormányzását (Jn 21,1kk).



17. A Boldogságok szentélye, háttérben a Genezáret-tó

Máté szerint (5,1) a Boldogságokat Jézus egy hegyen, Lukács szerint viszont (6,17) egy sík területen hirdette meg. Kafarnaum közelében két domb van, amelyek szelíden lejtenek a Genezáret-tó felé. Jézus ezeken a részeken mondhatta el beszédeit.

Boldogok a lélekben szegények: övék a mennyek országa.
Boldogok a szomorkodók: majd megvigasztalják őket.
Boldogok a szelídek: övék lesz a föld.
Boldogok, akik éhezik és szomjazzák az igazságot: majd kielégítik őket.
Boldogok az irgalmasak: majd nekik is irgalmaznak.
Boldogok a tiszta szívűek: majd meglátják Istent.
Boldogok a békességesek: ők Isten fiai.
Boldogok, akik az igazságért üldözést szenvednek: övék a mennyek országa.

Mt 5,3-10



18. Geráza (Jordánia), Antoniusz-út

Dekapolisz városa, közel a Jabbok mellékfolyóhoz. A II. és III. században virágzó városka volt. Több épületet tártak fel a hellénista és a római korból. A képen látható Antoniusz-út 800 m hosszúságban szeli át a városkát. Korintusi és ión oszlopok szegélyezték bizonyos szakaszokon. Még láthatók a kövezeten a kerekek nyomai. Az út a fórumon végződött. Szemben Zeusz templomának romjait látjuk.

Nemsokára átértek a tó tulsó partjára, a gerázaiak földjére. Amint kiszállt a bárkából, a sírok felől egy tisztátalan lélektől megszállt ember futott feléje...

Mk 5,1-2

valójában a hidegtől való szenvedést; Ő a szeretet Tüze. Földi életében egyedül, tanítványai nélkül, és velük is szenvedni akart. A tanítványok éhségükben ezért táplálkoztak búzakalászokból kimorzsolt szemekből. Élete végén mezítelenre vetkőztették, oszlophoz kötötték és úgy ostorozták. Mekkora szomjúság a kereszten! Micsoda szegénység!

Nincs föld, nincs fa, hová fejét lehajtsa. Kénytelen a vállára hajtani. Teste nyitott sebeiből mindenünnen ömlik a vér. Ő a Bárány, aki véréből fürdőt készített nektek.

Nyomorában ajándékozza nektek a nagy gazdagságot. Bőségét a keresztre szegezve árasztja rá az ésszel megáldott teremtményre. Megízlelte az ecet keserűségét, hogy a legnagyobb édességet adhassa nektek. Szomorúságába merülten vigasztalásban részesít benneteket. Legyőzötten és keresztre szegezetten szabadít meg benneteket a halálos bűn bilincseitől. Szolga lett, hogy szabadokká tegyen benneteket és kiragadjon az ördög rabszolgaságából. Eladták Őt, hogy vérével vásároljon vissza benneteket. Úgy adott nektek életet, hogy halálra adta magát.

Mily csodálatraméltó szeretet-szabályt adott nektek! Nem is adhatta nagyobb jelét szeretetének, minthogy életét adta érettetek. S akkor tette ezt, amikor még Neki és Nekem is, az örök, legfőbb Atyának ellenségei voltatok. Mindezt nem ismeri fel a balga ember, aki olyan súlyosan megbánt Engem, és aki semmibe se veszi ezt a nagy váltságdíjat. Azzal, hogy egészen a kereszt szégyenletes haláláig megalázta magát, megadta nektek az igazi alázatosság szabályát. S amikor tengernyi gúnyt és gyalázkodást viselt el, akkor tanított meg benneteket a megalázkodás szabályára. Meghozta nektek a valódi szegénység szabályát. Ezért panaszkodik így a Szentírásban: « *A rókáknak oduik vannak, és az égi madaraknak fészkeik; és a Szűz Fiának nincs hová fejét lehajtania.* »

Ki érti ezt? Az, akiben a legszentebb hit fénye világít. De kiben leled fel ezt a hitet? A lelki szegényekben, akik a szegénység királynőjével eljegyezték magukat, mert elvetették maguktól a gazdagságot, amely sötét hitetlenséget áraszt ki magából.

Dialógus, Róma, 1965. 328-327.

* *Szienai Szent Katalin* (1347-1380) olasz domonkos apáca, misztikus és egyháztanító. (VI. Pál pápa Avilai Szent Terézzel együtt 1970-ben nyílvánította egyházdoktorrá.) Híresek levelei és *Dialogo* c. könyve.

VI. PÁL

A Boldogságok hegye

Hiszünk, Urunk, szavadban,

Arra törekszünk, hogy kövessük és megéljük azt.

Most azt hallgatjuk, milyen visszhangot kelt bennünk, XX. századi emberekben. Íme ezt tanítja nekünk ez a szó.

Boldogok vagyunk, ha — lélekben szegényként — meg tudunk szabadulni a gazdasági javakba vetett csalóka bizalomtól, és ha legmélyebb vágyainkat a lelki és vallási javakra irányítjuk; ha tiszteljük és szeretjük a szegényeket mint testvéreket és Krisztus eleven képmásait.

Boldogok vagyunk, ha — elsajátítva az erősek szelídségét — ellene tudunk mondani a gyűlölet és a bosszú gyászos hatalmának, ha bennünk a bölcsesség, hogy a fegyverek keltette félelelemnél jobban szeressük a megbocsátás nagylelkűségét, az egyetértést a szabadságban és a munkában, a jóság és a béke térhódítását.

Boldogok vagyunk, ha nem az önzést tesszük meg életünk vezérelvévé, ha nem keressük öncélúan a gyönyört, hanem vele szemben felfedezzük a mérsékletben az energia forrását, a fájdalomban a megváltás eszközét és a áldozatban a legmagasabbrendű nagyságot.

Boldogok vagyunk, ha inkább elnyomottak akarunk lenni, mint elnyomók, ha éhezzük az állandó fejlődésben levő igazságosságot.

Boldogok vagyunk, ha Isten országáért, az időben és az időn túl, tudunk megbocsátani és harcolni, tevékenykedni és szolgálni, szenvedni és szeretni. Soha nem fogunk csalatkozni.

Íme, ma így véljük szavát újrahallani.

Tehát erősebb, szelídebb és félelmetesebb: isteni volt.

De miközben igyekszünk meghallani a Mester szavának némi visszhangját, úgy tűnik: tanítványai leszünk és — nem ok nélkül — új bölcsességre és bátorságra teszünk szert.

VI. Pál pápa Názáretben, 1964. január 5.

* *VI. Pál* (Giovanni Battista Montini) pápa (1962-1978).

PÁL DIAKÓNUS

A szív bénultsága
(Mt 9,1-8)

Krisztus, amikor meggyógyítja az embert betegségéből (Mt 9,1-8), azzal kezdi, hogy megbocsátja bűneit, amelyek azt nyomorékká tették, aztán visszaadja egészségét.

Ezzel azt mutatja meg, hogy bűnei miatt ítéltetett erre a testi betegségre, és csak akkor szabadulhat meg ettől a fizikai rossztól, ha előbb megszabadul szívének siralmas gyöngeségétől.

« Bocsánatot nyertek bűneid », mondta neki. De a béna, hallva, hogy az Úr megígéri bűnei bocsánatát, semmit sem válaszol; nem viszonozza sem hálaadással, sem dicsérettel. Valójában teste, nem pedig lelke egészségére áhítozik, és a jelen életet értékesebbnek tartja, mint az eljövendőt.

Krisztus mindazonáltal nem számol a beteg esztelenségével, inkább azok hitét veszi tekintetbe, akik a beteget elé hozták, és a hálátlannak megbocsátja bűneit.

Nos, azt, hogy bűnei bocsánatot nyertek, egyedül Krisztus tudta, aki megbocsátott neki. De amikor a béna felállt, és járni kezdett, ezt minden jelenlevő saját szemével igazolhatta.

Az Úr a gyógyítás egy külső, testi csodáját hajtja végre, meggyógyít, hogy bizonyítsa: lelki, belső csodát tett: a bűnöket megbocsátotta. « Hogy tehát megtudjátok: az Emberfiának van hatalma a földön a bűnök megbocsátására: Kelj föl, » ezt mondta a bénának.

Isten távolítja el tőlünk bűneinket annyira, amennyire Nyugat távol van Kelettől (Zsolt 113,12); az Emberfiának van hatalma arra, hogy megbocsássa a bűnöket; világos tehát, hogy maga Krisztus egyszerre Isten és ember Fia.

Isten, és ezért istensége által bocsátja meg a bűnöket; ember Fia, és embersége által tudott meghalni a bűnösökért.

187. *beszéd, Pünkösd utáni* 20. *vasárnapra,* PL 95, 1433-1434.

* *Pál Diakónus* vagy *Warnefridi* (kb. 720-kb. 800) elsősorban történettudós volt, de ránk maradt mintegy 300 beszéde is.

SZENT ÁGOSTON

Üdvös zavar

(Jn 5,1-11; 16-18)

A fürdő öt oszlopcsarnoka a Törvényt jelképezi Mózes öt könyve miatt. A Törvény nem arra szolgált, hogy meggyógyítsa a betegeket, hanem hogy felfedje és megmutassa betegségeiket, amint az apostol mondja: « Akkor származnék a megigazulás valóban a Törvényből, ha volna éltető erő a Törvényben. De az Írás mindent a bűn alá foglalt, hogy az Ígéretben Jézus Krisztus hite által részesüljenek a hívek » (Gal 3,22). Ez az oka annak, hogy ezek a betegek, ha nem lett volna ez at öt oszlopcsarnok, betegségük alatt sokkal rejtettebben otthon tartózkodhattak volna; az oszlopcsarnokokban ugyanis ki voltak téve a kíváncsi tekinteteknek, anélkül, hogy meggyógyultak volna. (. . .)

A vizek a népeket jelképezik; amikor az Apokalipszisben János megkérdezi, mik azok a nagy vizek, amelyeket látott, ezt a választ hallotta: « Ezek a vizek a népek » (Jel 17,15). A víz itt tehát a zsidó népet jelentette; a vizet öt oszlopcsarnok vette körbe, amint a zsidó népet Mózes öt könyve fogta össze.

Mikor kavarodott fel a víz? — amikor a zsidó nép zavarodottságban volt. És mikor volt a zsidó nép zavarodottságban, ha nem Jézus Krisztus eljövetelekor? Erről a zavarodottságról hallottunk az előző szövegrészben: a zsidók meg akarták ölni, nemcsak azért, mert szombaton tett csodát, hanem azért is, mivel Isten Fiának mondta magát, egyenlővé tette magát Istennel. (. . .) A víz azért kavarodott fel, mert az Angyal leszállt, a nagy tanács Angyala (Iz 9,5), vagyis az Úr, az Atya akaratának hirnöke. (. . .)

A zsidók zavarban voltak a szombatot illetően, mivel annak csak anyagi jelentést adtak, és azt hitték, hogy az Úr, aki fáradt volt, úgy pihen, hogy nem csinál semmit. És íme, azt mondja, hogy mindig munkálkodik, — innen zavarodottságuk. És még ezt is hallják: « Én is munkálkodom »; Jézus egyenlővé teszi magát Istennel, — e miatt ismét megzavarodnak.

De azért ne féljetek. A víz felkavarodott, de a betegnek már megvan az, ami által meggyógyul. Mit mondjunk? A zsidók zavarodottságának célja van: hogy az Úr elszenvedje kínhalálát. Az Úr elszenvedi kínszenvedését, kiömlik a drága vér, a bűnös elnyeri a megváltást, és a kegyelmet az kapja meg, aki bűnös, de így kiált: « Én szerencsétlen ember! Ki szabadít meg e halálra szánt testtől? Hála legyen Istennek, Jézus Krisztus, a mi Urunk által! » (Róm 7,24).

125. *beszéd Jn 5-höz.* Vivès, XVII, 237-243.

* *Szent Agoston,* ld. 8. szöveg jegyzete.

ORIGENÉSZ

Alávetettség és engedelmesség
(Mt 8,23-27)

Ti mindnyájan, akik a hit bárkájában együtt hajóztok az Úrral, ti mindnyájan, akik a szent Egyház eme bárkájában az Úrral együtt e viharos világot átússzátok, még ha az Úr alszik is — irgalmas álmában tőlünk türelmet és kitartást vár, a gonoszoknak pedig időt hagy a bűnbánatra és megtérésre — siessetek hozzá és kérjétek állhatatosan a próféta szavával: « Kelj föl, miért alszol, Uram, kelj föl, és ne taszíts el mindörökre! » (Zsolt 44,24); és aztán ismét: « Kelj föl, siess segítségünkre, irgalmasságodban szabadíts meg minket! » (Zsolt 44,27). (. . .)

Az Úr egyetlen szavával parancsol azoknak a lényeknek, amelyeknek nincs szavuk, és azok engedelmeskednek; azok, amiknek nincs fülük, végrehajtják a parancsot; azok, amik nélkülözik a bölcsességet és értelmet, alávetik magukat annak, aki parancsot ad. Nem beszélnek, nem vitáznak, hanem engedelmeskednek. Mert lényük hajtja őket természetük szerint, és alkalmazkodnak a parancshoz. Így megszégyenítik a halandókat. (. . .)

Jézus parancsot ad a tengernek, és az nem tanúsít semmiféle ellenállást; szól a szélhez, a viharhoz, és azok azonnal lecsendesednek; parancsol minden teremtménynek, és azok nem hágják át parancsát. Csak az emberi nem, amely abban a megtiszteltetésben részesült, hogy hasonló Istenhez, és amelynek megadatott a szó és a bölcsesség (ajándéka), csak az emberek állnak ellen, csak ők engedetlenek, csak ők helyezkednek szembe.

Ezért az ítéletkor egyedül őket ítéli el és bünteti meg az igazságosság olyan mértékben, amennyire méltatlanabbnak mutatkoztak, mint a szótól megfosztott állatok és a világ mindazon teremtményei, amelyeknek nincs sem szellemük, sem lelkük.

55. beszéd, Vízkereszt utáni 4. vasárnapra. PL 95, 1198-1199.

* *Origenész* (kb. 183-245) az alexandriai iskola megalapítója, a Szentírás három értelmét megkülönböztető exegézis mestere. Hatalmas életművének nagy része elveszett. Több mint a felét csak latin töredékekben ismerjük. A Déciusz féle keresztényüldözéskor elszenvedett kínzás következtében halt meg. Apja is vértanú volt.

21

SZENT AMBRUS

Kecskebak és feláldozott Bárány

(Ter 37,14-27)

József Szichemben bolyongott, mert nem találta testvéreit: « Egy ember találkozott vele és megkérdezte: 'Mit keresel?' 'Bátyáimat keresem' — felelte ».

Nem ok nélkül bolyongott az, aki a tévelygőket kereste: mert az Úr ismeri övéit. Jóval később Jézus maga is elfárad az úton, és leül egy kút kávájára (Jn 4,5-6); fáradt, mert nem találja Isten népét, amelynek keresésére jött, mivel ez a nép eltűnt az Úr arca elől. (. . .)

József testvéreit Dotainban találta meg, Dotain jelentése: « félreeső ». (. . .) Azok már messziről észrevették őt, s mielőtt hozzájuk ért volna, kitervelték, hogy megölik.

Valójában ők voltak messze, ők « estek távol »; azért lobbantak haragra, mert Krisztus nem közeledett hozzájuk; ha Krisztus alakja közeledett volna hozzájuk, szerették volna testvérüket. De nem lehettek közel, mivel bűnt terveztek atyjuk ellen. Ezt mondták egymásnak: « Íme, jön az álomlátó! » Vajon nem azért beszéltek így, mivel szentségtörésre, testvérgyilkosságra gondoltak? Salamon így beszél erről a tettről: « Leskelődjünk az igazra, mert terhünkre van » (Bölcs 2,12).

József testvérei még hozzáteszik: « Rajta, öljük meg, dobjuk egy ciszternába és mondjuk azt, hogy vadállat ette meg. Akkor majd meglátjuk, mi lesz az álmaiból ». Amit itt Józsefről írtak, az Krisztusban teljesedett be, amikor kínszenvedése idején a zsidók így kiáltoztak: « Másokat megszabadított, önmagát nem tudja megszabadítani; szálljon le most a keresztről és hiszünk neki » (Mt 27,42).

Íme még valami, ami az Úr kínszenvedésének előképére vonja figyelmünket. Juda pátriárka szólal meg: « Gyertek, adjuk el az izmaelitáknak és ne emeljük rá kezünket. Mégiscsak testvérünk, saját testünk. » És volt oka annak, hogy még előbb (Ruben) ezt mondta: « Ne ontsatok vért, dobjátok be a ciszternába, de kezeteket őrizzétek meg tisztán. »

Ezt mondták a zsidók is az Úr kínszenvedésekor: « Nekünk senkit sem szabad megölnünk » — hogy beteljesedjék, amit Jézus mondott, amikor halálának módját megjövendölte » (Jn 18,32).

Mindez Krisztus keresztjének előképe. De ugyanakkor az is le van írva, hogy Józsefet megfosztották köntösétől; ez azt jelenti, hogy Krisztust is megfosztják a testtől, amit magára vett és valamennyi erénnyel felékesített. Köntösét, vagyis testét vérezték be, nem pedig istenségét. Elvehették tőle teste ruháját, de nem foszthatták meg az élet halhatatlanságától. (. . .)

De ezenkívül József köntösét kecskebak vérébe mártották. Ez, úgy tűnik, a következő jelenti: bűneikből eredő féltékenységük miatt hamis tanúsággal terhelték meg és elvetették azt, aki mindenki bűnét megbocsátotta.

Számunkra bárány ő, számukra kecskebak. Számunkra Isten Bárányát feláldozták, mivel értünk elvette a világ bűneit. De számukra a kecskebak — magára halmozva tévelygéseiket — megsokszorozta bűneiket. Ezért mondatott nekik: « Töltsétek csak be ti is atyáitok mértékét » (Mt 23,32).

József pátriárkáról 10-18. PL 14. 645-648.

* *Szent Ambrus* (333-397), Milánó pürpöke, a négy nagy latin egyházatya egyike, nemcsak kiváló himnuszköltő, hanem nagy szentírásmagyarázó is volt. A Lukács evangéliumáról szóló kommentárja a legjelentősebb írásai közül. Magyarázta még a Teremtést és a Zsoltárokat. Szent Ambrus fedeztette fel Szent Ágostonnal a Szentírás kimeríthetetlen gazdagságát.

AQUINÓI SZENT TAMÁS

Víz és szomjúság

(Jn 4,10-15)

Jézus, hogy megmutassa: tanítása olyan, mint a legkiválóbb víz, arra a hatásra utal, amelyet az kivált, és ez a hatás azonos a vízével: oltja a szomjat. De az anyagi víznél sokkal magasabb fokon teszi ezt, és így Jézus megmutatja, hogy nagyobb, mint Jákob.

A Szamariai nőnek adott válaszát így is le lehetne fordítani: Azt mondod, Jákob adta nektek ezt a kutat, de én jobb vizet adok nektek; mert bárki iszik is ebből a vízből, a kapzsiság, az anyagi vagy a testi szenvedély vizéből, ha szomja pillanatnyilag csillapul is, ismét megszomjazik, mivel az élvezetvágy kielégíthetetlen: « Mikor ébredek föl? Mikor találok még bort? » (Péld 23, 36). De aki abból a vízből, abból a lelki vízből iszik, amelyet én adok, soha többé nem lesz szomjas: « Szolgáim isznak, ti meg szomjazni fogtok » (Iz 65,13).

Az első ok az, hogy az anyagi, a testi víz nem tartós, nem marad meg, nincs tartós, kifogyhatatlan oka; hatása tehát szintén tünékeny: « Mind tovatűnt, mint valami árnyék » (Bölcs 5,9).

A lelki víznek viszont tartós oka van: a Szentlélek, aki az élet forrása, és fogyhatatlan mindörökre. Ezért van az, hogy aki ebből iszik, soha nem szomjazik meg, mint ahogy soha nem szomjazik meg az, akinek lelkében élő víz forrása fakad.

A másik ok az a különbség, ami egy lelki és egy ideigvaló tárgy között van. Mindkettő szomjúságot kelt, de nem ugyanolyam módon. Egy ideigvaló tárgy, amelyet már birtokolunk, nem maga iránt kelt szomjat, hanem egy másik tárgy iránt, a lelki viszont megszüntet minden más tárgy iránti szomjat és az önmaga iránti szomjat kelti fel. És valóban: az ideigvaló tárgyat, mielőtt birtokolnánk, nagy értékűnek véljük, olyannak, amely képes minket kielégíteni; de miután az ember birtokába vette azt, nem találja már sem olyan értékesnek, sem elégségesnek ahhoz, hogy csillapítsa vágyát, és ez a vágy szünet nélkül egy másik tárgy birtokbavételére ösztönzi.

Ezzel ellentétben, az ember csak akkor ismeri meg a lelki tárgyat, ha már bírja: « Senki más meg nem ért, csak aki megkapja » (Jel 2,17). Ha az ember nem bírja, ez a tárgy tehát nem ébreszt vágyat; de ha egyszer már bírjuk és megismertük, elhalmozza a szívet és vágyat ébreszt, de nem egy másik tárgy birtoklására, hanem arra, hogy őt magát tökéletesen birtokoljuk, — mivel ezt a lelki tárgyat tökéletlensége miatt csak tökéletlenül fogja fel az, aki kapja. Erről a szomjúságról szól a zsoltár: « Lelkem szomjazik Isten, az eleven forrás után » (42,3).

Ebben a világban nem csillapul ez a szomj, egészen a halálig, mivel ebben az életben a lelki javakat nem tudjuk tökéletesen megragadni; így az is, aki ebből a vízből ivott, továbbra is szomjazza annak tökéletességét.

De az örökkévalóságban nem lesz többé szomjúság, — mintha ott valaha is hiányozhatna a víz! Így mondja a Zsoltár is: « Házad javaiból jóllakatod őket » (Zsolt 36,9).

A dicsőség életében, ahol teljességében isszák az isteni kegyelem vizét, az üdvözültek soha többé nem szomjaznak az örökkévalóságon át.

Értekezés János Evangéliumáról, VI.4.4. *Commentaires de St. Thomas d'Aquin sur les évangiles de St. Matthieu et de St. Jean,* Marietti, 1919. II. 189.

* *Aquinói Szent Tamás* (1224-1274) domonkos, a középkor egyik legnagyobb hittudósa. Fő művei: *Summa Theologica, Summa contra Gentiles.* A Szentírást — tanításának alapját — is kommentálta. Exegézise, akárcsak teológiája, az egyházatyák tanításán alapul.

SZÍRIAI SZENT EFRÉM

Gazdagságot egy kincsért
(Lk 19,1-10)

Urunk meghivatta magát Zakeushoz, amikor látta, milyen lelkiállapotban van, és hogy szeretne megszabadulni bűneitől és kapzsiságától.

Amikor az Úr belépett házába, a szeretet költözött be szívébe.

Egyszerre mindenről lemondott: arról is, amit csalással szerzett, arról is, amit örökségbe kapott.

Saját maga ítélte meg magát a Törvény szerint, és négyszeresét térítette vissza annak, amit lopott (Kiv 22,1), és a Törvény előírását még megtetézte szétosztva javainak felét.

Először azt teljesítette, ami elő volt írva, aztán már alamizsnát adott; először azt adta meg, amivel tartozott, aztán kamatra kölcsönzött: visszaadta mindazt, amit csalással szerzett, kiegyenlítette adósságát, és aztán kamatra Istenének adott kölcsön (Péld 19,17).

Ó az Adós, aki hirtelen Hitelezővé vált!

Kifizette adósságát az embereknek a földön, és az égben Istennek adott kamatra kölcsönt.

Hírnököket küld minden égtáj felé, hogy összegyűjtse nem adósait, hanem lopásainak áldozatait, akik gyűjtőkké változtak.

Nagy csoda ment végbe, amikor bekövetkezett ez a változás: azt, aki másokat rombadöntött, most mások döntik romba; azt, aki lopott, most mások fosztják ki.

Ugyanaz a Zakeus volt, és mégsem volt többé ugyanaz, mert átalakult.

Mert az az ember, aki eddig mindenkit rászedett, még azt is másoknak adja, ami a sajátja.

Csalásainak áldozatai megköszönték mindazt, amit kaptak, Zakeus pedig örvendett, mert adott.

És akkor azok szívéből, akik kaptak, és azokéból is, akik adtak, dicsérő ének fakadt Krisztusnak, Isten Fiának!

XXV. Himnusz, Áldott legyen az, aki gazdagságával táplálja a föld minden éhezőjét, Patrologie Orientale 30, 139-140.

* *Szíriai Szent Efrém*, ld. 11. szöveg jegyzete.

ANTIOCHIAI SZEVÉRUSZ

Rövid üdvtörténet

(Lk 10,30-35)

Egy ember lement Jeruzsálemből Jerikóba. Urunk okkal nem ezt mondja: « valaki lement », hanem « egy ember lement »; mert valóban, ez a szöveg az egész emberiségre vonatkozik.

Mert az emberiség Ádám engedetlensége miatt lebukott a paradicsom lakhelyéből, amely magasan van, nyugodt, szenvedélymentes és isteni, és itt joggal nevezik Jeruzsálemnek — amely név Isten békéjét jelenti; Jerikóig zuhant, ebbe a völgyben fekvő alacsony városba, ahol fullasztó a hőség, és amely megérteti, hogy e világ szenvedélyeinek élete elválaszt Istentől, a mélybe húz, a rossz vágyak lángja által fulladozást okoz, szorongást eredményez és halált idéz elő.

Miután pedig az emberiség idáig zuhant, miután egyre jobban lefele sodródott, és végül eljutott a lejtő legaljára, rablóbanda módjára vad démonok csapata támadta meg.

Megfosztották tökéletessége ruházatától, az erő, a tisztaság, az igazságosság, a bölcsesség semmi nyomát nem hagyták meg benne, semmit, ami az isteni képmást jellemzi. A különböző bűnök ismételt ütéseivel megverték, végül is félholtan otthagyták. (. . .)

Egy úton levő szamaritánus, aki Krisztus, meglátta a földön fekvő embert. (. . .)

Krisztus valóban utazó volt, nem ment másfelé, mert utazásának célja az volt, hogy minket meglátogasson, hiszen értünk szállt le a földre, és miközöttünk akart lakni.

A sebekre bort öntött, szavának borát, mert meg is itatott minket a bűnbánat borával, amint ezt a Zsoltárok prófétája mondja (Zsolt 60,50); mivel azonban ezt nem tudtuk elviselni keverés nélkül, minthogy sebeink túlságosan súlyosak, elmérgesedettek és ádázak voltak ahhoz, hogy ilyen fanyar keserűséget elviseljünk, olajat vegyített hozzá. Így ült asztalhoz a bűnösökkel és vámosokkal, szelídségével és szeretetével magához vonzva az embereket és magára vonva a farizeusok szemrehányásait. (. . .)

Aztán teherhordó állatra rakta a sebesültet (. . .); ő, az első, az emberi nem zsengéje, magában mutatta meg, hogy állati szenvedélyeink fölé emeltettünk és azokat lábbal tapodtuk: ő ugyanis magára vette gyöngeségeinket és betegségeinket hordozta (Iz 53,4). Mert magában hordozott minket, mivelhogy testének vagyunk tagjai (Ef 5,30).

Ezután elvezette az embert a fogadóba: A fogadó nevet adja az Egyháznak, mivel az olyan hely lett, ahová minden embert befogadnak és ahol mindenki tartózkodhat. (. . .)

Aztán két dénárt adott a fogadó gazdájának, az apostolok és az őket követő pásztorok és egyháztanítók előképének. Felemelkedve az égbe ezeknek megparancsolta, hogy gondoskodjanak a betegről és hozzátette: « Ha valami többet költesz rá, visszatértemkor megfizetek neked ».

A két dénár a két Szövetséget, az Ó - és az Újszövetséget jelenti, a Törvény és a próféták szövetségét, valamint azt, amelyet az Evangéliumok és az Apostolok parancsai adtak nekünk. Mindkettő ugyanattól az Istentől van, és akárcsak a dénárok, csak egyetlen képet viselnek, a magasságbeli Királyét. A szent szavak által ugyanazt a királyi képet nyomják a szívünkbe, mivel egy és ugyanaz a Lélek mondta ki azokat.

89. *beszéd, Patrologie Orientale* 23, 105-114.

* *Szevérusz* († 538) Antiochia monofizita pátriárkája tagja volt annak a csoportnak, amely elutasította a Kalkedoni zsinat (451) Krisztus emberi természetéről szóló dogmáját. Szevérusz liturgikus himnuszok szerzője; beszédeit, egy kivételével, csak szír fordításban ismerjük.

25

KALÁBRIAI (KERAMEUS) THEOFÁNÉSZ

Krisztus dicsőséges és szenvedő arca

(Mt 17,1-8)

A kínszenvedés órája közelgett: a zsidók összeesküvése szerveződött üdvösségünk terve beteljesedőben volt, kilátásba helyezték már a keresztet.

Nos, a kínszenvedés órájának nem volt szabad úgy hatnia a tanítványokra, mint a zsidókra; lelkükben nem volt szabad megzavarodniuk, Miután Péter ajka őt Isten Fiának vallotta, nem volt szabad, hogy amikor elítéltként a keresztre szögezve látják, puszta embernek higgyék.

Ezért Krisztus ezzel a csodálatos látomással megerősítette őket. Így, amikor majd azt látják, hogy elárulták, hogy halálos gyötrelmében azért könyörög, múljék el tőle a halál kelyhe, és aztán a főpap udvarába hurcolják, emlékeznek a Tábor hegyre való felmenetelükre, és megértik, hogy nem akarata ellenére szolgáltatták ki a halálnak azt, akit az istenség dicsőségével körülövezte láttak, és akiről hallották a bizonyságot: ő Isten szeretett Fia.

Amikor majd az ütéseket és köpéseket látják az arcán, nem botránkoznak meg, mert emlékeznek napnál ragyogóbb tündöklésére.

Amikor majd azt látják, hogy gúnyból bíborköpenyt adnak rá, hinni fogják, hogy ugyanő volt az, akit a hegyen fényruha övezett.

Amikor majd két gonosztevő között a bitófán látják, tudni fogják, hogy Mózes és Illés között állt mint Uruk.

Amikor majd halottként, földdel borítva látják, az őt beborító ragyogó felhőre gondolnak.

Íme a Színeváltozás egyik indítéka; de talán még egy másik is van.

Mert az Úr arra buzdította tanítványait, ne kíméljék életüket. Ezt mondta: « Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztjét és kövessen engen » (Mt 16,24).

De mivel nehéznek látszott ez az önmegtagadás, a szégyenletes halál vállalása, az Üdvözítő megmutatta tanítványainak, milyen dicsőségben részesülnek azok, akik követték őt kínszenvedésében.

A Színeváltozás voltaképp nem más, mint annak a fénynek elővételezett megnyilatkozása, amely az utolsó napon beragyogja az igazakat, akik Istennel lesznek.

Urunk Jézus Krisztus üdvöthozó Színeváltozásáról, 59. beszéd. PG 132. 1021-1024.

* *Kalábriai (Kerameus) Theofanész* valószínűleg kalábriai szerzetes volt; a XII. sz. közepe táján halhatott meg. Ránk maradt beszédei a középkor legnagyobb görög homiliagyűjteményét alkotják.

KARTÁGÓI SZENT CIPRIÁN

Az egységre alapított egyház

(Jn 21,15)

Az Úr ezt mondja Péternek: « Mondom neked, te Péter vagy. Erre a sziklára építem egyházamat » (Mt 16,18). Egyetlen egyre építi egyházát, Péterre, akinek feltámadása után ezt mondja: « Legeltesd juhaimat » (Jn 21,17). Őrá építi egyházát, őt bízza meg, hogy legeltesse juhait.

Igaz, feltámadása után valamennyi apostolnak egyenlő hatalmat ad: « Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket. Vegyétek a Szentlelket: akinek megbocsátjátok bűneit, bocsánatot nyert, akinek pedig megtartjátok, az bűnben marad » (Jn 20,21-23).

Mégis, hogy az egységet nyílvánvalóvá tegye, egyetlen, saját tekintélyére alapozott széket állított fel, azzal az eggyel kezdve, aki eredete és oka ennek az egységnek.

Ami Péter volt, az volt a többi apostol is, mivel mindegyikük egyenlő mértékben részesedett a megtiszteltetésben és a hatalomban. De a kiindulópont az egységben van, a főhatalmat (primátust) Péter kapta meg, hogy Krisztus Egyháza és a szék is egynek mutatkozzék meg.

Valamennyien pásztorok, de a nyáj egyként jelenik meg, és valamennyi apostol teljes egyetértésben legelteti azt.

A katolikus Egyház egységéről, Enchiridion Patristicum, Herder 1920. 221.

* *Szent Ciprián* (kb. 210-258), Kartágó püspöke a Novatianus-féle eretnekség ellen harcolva elsőként dolgozta ki a Péter primátusán és a püspöki kollegialitáson alapuló egyetemesség elméletét.

SZENT BERNÁT

A szív kétszeres készenléte

(Lk 10,38-42)

Mária a jobbik részt választotta. Mit jelent ez, testvéreim? És mit mondunk az utána következő szavakról: « Aki nekem szolgál, azt megtiszteli az Atya » (Jn 12,26)? Vagy pedig erről: « Aki nagyobb akar lenni köztetek, legyen szolgátok » (Mt 20,26)? Végül pedig az, aki dolgozik, hogyan találna vigasztalásra, amikor hallja, hogy az ő rovására nővére magatartása kap dicséretet?

Véleményem szerint a két dolog közül választanunk kell: vagy Mária kap dicséretet azért, hogy jól választott, akkor pedig, amennyire csak tőlünk függ, nekünk is ezt kell választanunk. Vagy pedig, és ez nekem biztosnak látszik, azt kell mondanunk, hogy a két rész közül egyik sem hiányzik neki: Mária ugyanis, ahelyett, hogy egyik vagy másik felé vetette volna magát, kész volt arra, hogy engedelmeskedjék a Mesternek, bármelyik részt jelöli is ki neki.

Kit lehetne összehasonlítani a hűséges Dáviddal (1Sám 22,14), aki jön és megy, sietve aláveti magát a Király parancsainak? « A szívem kész, mondja, a szívem kész » (Zsolt 57,8), nemcsak egyszer, hanem kétszeresen is kész, hogy az Úr rendelkezésére álljon és szolgálja a felebarátot.

Teljesen magától értetődik, hogy ez a jobbik rész, amely senki sem vehet el; ama lélek felkészültsége, aki — bármely részre hívják is — egyformán készséges marad.

III. beszéd, Szűz Mária mennybevételének ünnepére,
Vivès, III. 384-385.

* *Clairvaux-i Szent Bernát,* ld. 5. szöveg jegyzete.

28

KRÉTAI SZENT ANDRÁS

Lázár új élete

(Jn 11,38-44)

« Lázár, jöjj ki! »

Ez a Mester hangja, a Király rendelkezése, az Uralkodó parancsa: « Jöjj ki! »

Hagyd ott a rothadást és öltsd fel a romolhatatlanságot: « Lázár, jöjj ki! »

Hogy a zsidók megtudják, eljön az az óra, amikor mindazok, akik a sírban feküsznek, meghallják hangját és életre kelnek (Jn 5,28-29): « Jöjj ki! »

Az elzáró követ elmozdították, jöjj hozzám, aki hívlak: « Jöjj ki! »

Úgy fordulok hozzád mint barát, de úgy parancsolok neked mint Mester: « Jöjj ki! »

A zsidók majd megtudják, hogy én, aki feltámasztottam a sírból egy négy napos halottat, még inkább feltámasztom saját magamat három nap után, ha meg kell ízlelnem a halált: « Lázár, jöjj ki! »

Jöjj ki, rajtad a kötelékekkel és lepelbe burkolva, nehogy a zsidók azt higgyék, tetszhalott voltál. Látni fogják megkötözött kezedet és lábadat, bekötött szemedet: e látványra ne maradjanak hitetlenek: « Jöjj ki! »

Tested hullaszaga lesz a biztosítéka annak, hogy visszatértél az életbe. A zsidók fogják feloldani kötelékeidet és felismerik azt, akit a sírba helyeztek: « Jöjj ki! »

Fedezd fel ismét az életet, végy levegőt, lépj ki koporsódból. Mutasd meg, hogy a halottak általános feltámadását jelző végső harsonaszóra (1Kor 15, 52) hogyan kapják vissza a halottak egy szempillantás alatt teljesen megelevenedett testüket! « Jöjj ki! »

Az orr ismét lélegzik, az erek megtelnek vérrel, a gége ismét hangot tud adni, a fül hallja a beszédet, a szemek látnak, a szaglás normális, a járás természetes, és az egész test szabályosan működik (Ez 37,8): « Jöjj ki! »

Tedd le a kötelékeket, és hirdesd a csodát, hagyd el az undort ébresztő hullaszagot és imádd azt a tekintélyt, amely tökéletesen ural mindent. Én parancsolom neked, hogy jöjj ki, én, aki ezt mondtam: « Legyen világosság! » és « Legyen égboltozat! » Én parancsolom neked: « Jöjj ki! »

Hogy láss, amikor a tanítványok elárultak, a zsidóknak eladtak, Pilátus ítélőszéke megítélt, amikor önként a kínszenvedésbe indultam, hogy lásd a zsidók vakmerőségét és az én szelídségemet: « Jöjj ki! »

Hogy láss engem a gonosztevők között megfeszítve, ecettel és keserűséggel megitatva, hogy lásd lándzsával átvert oldalamat, hogy lásd: fényes nap-



19. **Garizim hegye (881 m.)**

A szamaritánusok (Szamaria lakói) szent hegye (vö. Jn 4,20-21). Híres az áldás és az átok szertartásairól, amelyeket Józsue ír le (Józs 8,30-35). Jobbra a szichemi kananeus templom romjai láthatók.



20. Jeruzsálem: az Olajfák hegye

Középen a Pater Noster temploma. Lejjebb a Mennybemenetel épülete. A háttérben középütt Betfagé: ide küldte el Jézus két tanítványát, hogy elhozzák azt a szamárcsikót, amelyen szenvedése előtt bevonult Jeruzsálembe (Mt 21,1-9). — A Miatyánk temploma 1875-ben épült egy sokkal régebbi templom romjain.



21. Jeruzsálem, az Olajfák hegyének déli lejtője (helikopterről)

A képen a világ talán legősibb zsidó temetőjét látjuk. Sok zsidó itt akart eltemetkezni, mivel — egy bizonyos zsidó és keresztény hagyomány szerint — a Kedron völgyének ebben, a Jozafát völgyével azonosított szakaszában kerül majd sor az utolsó ítéletre, amint azt Jóél próféta megírta (4,2.12.14.)

Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy mindaz, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örökké éljen. Isten nem azért küldte Fiát a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön általa a világ. Aki hisz benne, azt nem ítéli el, de aki nem hisz, azt már elítélte, mert nem hitt Isten egyszülött Fiában. Az ítélet ez: A világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert gonoszak voltak tetteik. Mindaz, aki gonoszat tesz, gyűlöli a világosságot, és nem megy a világosságra, hogy nyilvánosságra ne jussanak tettei. De aki az igazságot teszi, a világosságra megy, hogy nyilvánosságra jusson: tetteit Istenben művelte.

Jn 3,16-21



22. **Jeruzsálem: a Templom látképe**

Itt épült Salamon ősi temploma, amelyet leromboltak. Nagy Heródes újjá építtette, majd végleg lerombolták a rómaiak Kr. u. 70-ben. Jelenleg a templomtérség falain belül, középütt az Omár-mecset áll, azon a sziklán, amelyet a zsidók azért tisztelnek, mivel — a hagyomány szerint — Ábrahám ezen akarta feláldozni Izsákot (Morija hegye, Ter 22,2), a mohamedánok pedig azért, mert Mohamed állítólag erről a szikláról szállt az égbe. Jobbra, a falakon kívül látható a Kedron patak völgye és az Olajfák hegyének nyúlványai, a Getszemáni templomával.

pal a világosság lehanyatlik és sötétség borítja el a napot, hogy lásd: a zsidók káromolják, a gonosztevő pedig dicséri Istent: « Lázár, jöjj ki! »

És azonnal kijött az, aki halott volt, kezét és lábát még megkötötték a pólyák, arcát pedig kendő borította.

8. *beszéd. A négy napja halott Lázárról,* PG 97. 980-981.

* *Szent András* (660-720 v. 740), a krétai Gortyna püspöke, híres szónok, liturgikus költő volt, több liturgikus kánon szerzője; leghíresebb a *Nagy Kánon,* amelyet az ortodox egyház nagyböjtben énekel.

ORIGENÉSZ

Jézus sírt...

(Lk 19,41-44)

Az Úr valamennyi boldogságot önmagában mutatta meg. Többek között ezeket a szavakat is: « Boldogok, akik sírnak » (Mt 5,4). Ő maga is sírt, és ezzel megalapozta ezt a boldogságot.

Jeruzsálem fölött sírt, ezt mondva: « Ha felismernéd legalább ezen a napon azt, ami neked adatott, ami békédet szolgálja! De most ezek a dolgok el vannak rejtve szemed elől... », majd hozzáteszi: « mert nem ismerted föl meglátogatásod idejét ».

E szavak hallatára valaki ezt mondhatná: amit mondott, teljesen világos, mindez megvalósult és bekövetkezett Jeruzsálemben. A római hadsereg valóban körülkerítette és teljesen lerombolta a várost, és eljön az az idő, amikor kő kövön nem marad majd belőle.

Én sem tagadom, hogy ez a Jeruzsálem valóban elpusztult lakosai bűnei miatt, de azt kérdezem, vajon Jézus nem sírt-e a másik Jeruzsálem fölött, mifölöttünk?

Igen, mi vagyunk az a Jeruzsálem, amely fölött kesereg, mi, akik azt hiszszük, hogy élesebben látunk (1). És valóban, mi megismertük az Igazság misztériumait, hallottuk az evangélium szavait, megkaptuk az Egyház tanítását, láttuk Isten jeleit. Ha mindezek után valaki közülünk bűnt követett el, őmiatta ömlenek a könnyek.

Nem sírt egyetlen pogány miatt sem, de sírt a fölött, aki jeruzsálemi volt, és többé már nem az.

38. *beszéd, Szent Lukácsról,* PG 13, 1896-1897.

---

(1) Jeruzsálem héber nevének jelentése: « A béke látomása ».

* *Origenész,* ld. 20. szöveg jegyzete.

30

ALEXANDRIAI SZENT CIRILL

« Dicsőség, békesség! »

(Mt 21,6-11)

Amikor a vakok megtudták, hogy az igazságosság Napja közeledik, méltán kiáltottak neki: « Uram, Dávid Fia, könyörülj rajtunk! » (Mt 20,30). Megdöbbentő és hallatlan csoda: a vakok látnak, a látó zsidók pedig elvakulnak. Az előbbiek megvallják az Urat, az utóbbiak pedig ezt kérdezgetik: « Ki ez? »

Az evangélista valóban elmondja: « Az előtte járó és az utána tóduló tömeg így kiáltozott: Hozsanna, áldott, aki az Úr nevében jön! És amikor bevonult Jeruzsálembe, az egész város izgalomba jött és ezt kérdezték: Kicsoda ez? »

Ez a Király megdöbbentő misztériuma. Szamárháton ülve egy várost hoz izgalomba, kereszthez szegezve pedig az egész világot. Tudjuk tehát, azért jött, hogy felforgassa és ledöntse a bálványimádás és politeizmus tévedéseit.

De íme az üdvösség művének elrejtett misztériuma, amely ebben az eseményben tárul fel: amikor Krisztus a poklokban izgalomba hozza a lenti börtönt, a fenti hatalmak így kiáltanak az alsóknak: « Emeljétek fel fejeteket, kapuk » (Zsolt 24,7), hogy belépjen az, aki ezt mondta: « Én vagyok a kapu » (Jn 10,9). És az ellenséges hatalmak a bámulattól elképedve így válaszolnak: « Ki ez dicsőség Királya? » (Zsolt 24,8).

A földi Jeruzsálem vendégei kérdezősködnek: « Ki ez a dicsőség királya? » (. . .) Valóban bámulhatunk azon, hogy ezek a királyi hatalmak kérdezősködnek: « Ki az, aki jön? », születése napján pedig ezt hirdették és énekelték: « Dicsőség a magasságban Istennek, és béke a földön az embereknek, akiket szeret » (Lk 2, 14). Mert a zsidók gyermekei tőlük tanulták meg, hogy dicsérő imájukban ma ezt mondják: « Hozsanna, áldott, aki az Úr nevében jön, béke a mennyben és dicsőség az egek magasságában », amint ez Lukácsnál írva van (Lk 19,38).

Sionon látni lehetett, hogyan visszhangoztak egymásnak a földiek és a mennyeiek és hogyan köszöntötték egymást. A fentiek ezt mondták: « Dicsőség Istennek az egek magasságában és békesség a földön! », az alul lévők pedig így válaszoltak: « Békesség az égben és dicsőség az egek magasságában! » Az angyalok ezt mondták: « Békesség a földön! », az emberek, pedig így kiáltottak: « Béke az égben és dicsőség az egek magasságában! » Az angyalok ezt mondták: « Béke a földön », az emberek így kiáltottak: « Béke a mennyben! »

Miért van mindez? Mert ott volt az, aki mindenkinek meghirdette: « Békesség nektek! » (Jn 20,19), az, akihez a próféta így imádkozott: « Urunk,

Istenünk, adj nekünk békét » (Iz 26,12), vagyis: küldd el nekünk egyetlen Fiadat, hogy általa kiengesztelődj irányunkban, látva, hogy természetünk általa egyesült veled.

Látva ezt a békét a mennyei karok ezt hirdették: «Dicsőség a magasságban Istennek és béke a földön! » Ez azt jelenti, hogy Isten tökéletesen kiengesztelődött ellenségeivel. A gyermekek mindezt hallva, valamennyien így kiáltoztak: « Hozsanna, béke az égben és dicsőség az egek magasságában! » Mert aki ellenség volt, az testvér lett, az égiek és a földiek a mennyei és a földi Krisztusnak egy és ugyanazt a dicsőítést és imádást ajánlották fel.

Így van az, hogy a föntiek a lentieket dicsőítésre buzdítják: « Imádjátok az Urat nemzetek minden törzsei » (Zsolt 96,7). A lentiek pedig visszhangozzák a föntiek szavát: « Imádja őt Isten minden angyala » (Zsolt 97,7). Dávid mindenkinek ezt hirdeti: « Örüljön az ég ujjongjon a föld! » (Zsolt 96,11). A gyermekek pedig így válaszolnak: « Hozsanna, áldott, aki az Úr nevében jön! »

13. *beszéd, Virágvasárnapra,* PG 77, 1068-1069.

* *Alexandriai Szent Cirill,* ld. 4. szöveg jegyzete.

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Krisztus tette és az Egyház hite

Sokan álltak Leonardo da Vinci Utolsó-vacsorájának lassan-lassan tönkremenő freskója előtt, s úgy érezték, mintha igazán este volna, amikor leáldozóban van egy műremeke a százados cizilizációnak, s mintha ez a leáldozó napsugaras műremek szimbolumául szolgálna magának a civilizáció leáldozásának, mely a műremeket megrepesztette. S a mai ember ezen meg sem ütődik, szinte természetes neki ez a nagy leáldozási folyamat, melyben bent áll minden, ami az időben áll, hiszen éppen az idő hozza magával a napnyugtát s az éjtszakát is.

Minden leáldozik majd annak idején s még a szellem kreálásai és nyomai is, amennyiben anyagon vannak megörökítve.

Jó, hogy az az igazi utolsó vacsora, melyet az Úr szerzett, nem kép; s jó, hogy azt az Úr nem a coenaculum falaira festette. Azok a falak látták ugyan, rájuk vetődtek az Úr s az apostolok árnyai, de amit az Úr itt szerzett, azt nem vonalak, gesztusok és színek őrzik, hanem az egy folytonos akció, az misztérium, mely nem kövekhez tapad, hanem élet és szellem, olyan friss és lüktető Krisztus misztikus testének szíve dobbanása, olyan jelenvaló s most fakadó, mint az egyház érzelmi, liturgikus élete.

Ott kezdődött, azon az estéjén a Nisan hónapnak, mikor a teli hold tavaszi fénye elömlött Judeán, hogy lámpául szolgáljon az utolsó érvényes zsidó húsvétnak, amelynek most kellett leáldoznia, mintahogy megszűnik a jelképezés, a szimbolizálás, mikor megjelenik a valóság. A zsidó húsvét, az az egészben, csonttörés nélkül sült húsvéti bárány, azok a keserű saláták, a rituális imák szinthézisét képezték a héberségnek. A szertartás magában foglalta történetét annak a nomád népnek, mely az Istentől neki igért földet megy keresni s neki vág tengernek, sivatagnak, hogy végre is, de csakis Isten jelenlétének csodáitól segítve célt érjen. Ez szimbolum volt, és helyébe most a jelzett valóság lépett. A nagy nomád emberiség húsvéti bárányа az Úr, azt is csonttörés nélkül valósággal eszi, hogy nemcsak az Isten jelenlétének, de a vele való legbensőségesebb egyesülésnek erejében célt, vagyis örök üdvösséget érjen.

Ezt a mi húsvéti vacsoránkat szerzi az Úr. Elképzelhetjük Leonardo da Vinci gyönyörű fejét, lehunyt, a kenyérre s kehelyre szegzett szemét s az egész coenaculumot betöltő fényeit az isteni elgondolásnak s lángjait a szeretet lángadozásának s kiáradását az önmagát-odaadásnak, melynek nem egyszer és itt kell megtörténnie, hanem mindvégig: Ezt cselekedjétek..., ezt, ezt az odaadást fogadjátok, ettől a kigyúlástól gyulladjatok ki. És így lesz köztetek, ez lesz ételetek s italotok, ez forrása és sodra a krisztusi életáramnak.

Ez az a nagy keresztény húsvéti misztérium, a nagy ajándék s a nagy vigasz, a legmélyebb intimitás, a misztérium homályából kivillanó fényesség s egy letakart, de ki-kitörő enthuziazmus, mely mindent győz, harcot és munkát, árulót és zivatart és ragadozót és erőt és halált s a lapos, szürke hétköznapiságban is az aszcenziót, az utat a csillagokba.

Az élet kenyere, ÖM, 24, Bp. 1929, 276-277.

* *Prohászka Ottokár* (1858-1924) székesfehérvári püspök, a modern katolikus gondolkodás egyik legnagyobb magyar képviselője. Összes Műveinek 25 kötetét a piarista Schütz Antal rendezte sajtó alá.

DIDACHÉ

Eucharisztikus hálaadás

Ami pedig a hálaadást (eucharisztiát) illeti, így adjatok hálát:

A megtört kenyér felett:

Hálát adunk Neked, Atyánk, az életért és megismerésért, melyet kinyilatkoztattál számunkra Jézus Krisztus, a Te Fiad által. Dicsőség Neked mindörökké.

Amint ez a darab kenyér szét volt szórva a dombokon és összegyűjtve eggyé vált, úgy gyűjtessen egybe a Te Egyházad a világ minden tájáról a Te országodba. Mert Tiéd a dicsőség és a hatalom Jézus Krisztus által mindörökké.

Senki se egyék vagy igyék a ti Eucharisztiátokból, csak azok, akiket megkereszteltek az Úr nevében, mert erre vonatkozóan mondta az Úr: ne adjátok a szent dolgokat a kutyáknak.

Miután pedig beteltetek, így adjatok hálát:

Hálát adunk Neked, szent Atyánk, a Te szent nevedért, amelyet szívünkbe ültettél, és a tudásért, hitért és halhatatlanságért, melyet kinyilatkoztattál nekünk Jézus, a Te Fiad által. Dicsőség Neked mindörökké. Te, mindenható Úr, teremtetted a mindenséget a Te nevedért, és italt adtál az emberek élvezetére, hogy hálát adjanak Neked, nekünk pedig lelki ételt és italt és örök életet ajándékoztál a Te Fiad által. Mindenekelőtt hálát adunk Neked, mert hatalmas vagy: dicsőség mindörökké.

Emlékezzél meg, Urunk, Egyházadról: mentsd meg minden gonosztól és tedd tökéletessé szeretetedben, szenteld meg és gyűjtsd össze a világ négy tájáról a Te országodba, amelyet neki készítettél, mert Tiéd a hatalom és a dicsőség mindörökké.

Jöjjön el a kegyelem és múljék el ez a világ. Hozsanna Dávid Istenének. Ha valaki szent, lépjen elő, ha valaki nem az, térjen meg. Jöjj el Urunk! Amen.

Ford. Balás D., *Szolgálat,* 25, 57

* *Didaché,* « A tizenkét apostol tanítása », ókeresztény irat.

NAGY SZENT LEÓ

A felfoghatlan odaadása

(Jn 18,3-9)

A dühödt tömeg, hogy megragadja az Urat, csatlakozott a katonák csapatához, a fáklyák és lámpák közepette nem látta az igazi világosságot, mivel teljesen elvakult saját sötétségétől.

Az Úr, amint ezt János evangélista tanúsítja, futás helyett inkább bevárta a tömeget, és — mivel azok még nem ismerték fel — megkérdezte, kit keresnek. Amikor azok azt válaszolták, hogy Jézust, ezt mondta: « Én vagyok ». Ez a szó villámcsapásként hatott, szétszórta ezt a legkegyetlenebb emberekből álló csapatot oly módon, hogy mindezek az álnok, fenyegető és rettenetes emberek meghátráltak és hanyatt estek.

Hol van tehát ez az erőszakos összeesküvés? Vagy ez a tüzes harag? Hol a fegyverek használata? Az Úr ezt mondja: « Én vagyok », és hangjára a gonoszok csapata földre zuhan. Mit tesz majd akkor Őfelsége, amikor eljön az ítéletre, amikor alázata ezt tette azok előtt, akik az ő ítéletére jöttek?

Az Úr azonban, tudva, mi illik jobban az általa elfogadott misztériumhoz, nem tartott ki a hatalom e megnyilvánulásában, hagyta, hogy üldözői ismét erőre kapjanak az általuk elhatározott bűntény elkövetésére. Mert ha nem hagyta volna, hogy megragadják, egészen biztosan nem fogták volna el. De ki menekülhetett volna meg az emberek közül, ha ő meg nem engedte volna, hogy elfogják?

52. *beszéd,* 7. *a kínszenvedésről,* PL 54. 315.

* *Nagy Szent Leó* († 461), pápa ránk maradt mintegy 100 beszédében az Úr nagy misztériumaival kapcsolatban fejti ki krisztológiáját.

34

AQUINÓI SZENT TAMÁS

A Kereszt királyi útja

(Jn 19,16-18)

Az a tény, hogy Krisztus keresztjét hordozta, nevetség tárgya a gonoszok és nem hivők számára, a hivők számára viszont nagy misztérium: « A kereszt nyelvezete ugyan oktalanság azoknak, akik elvesznek, de azok számára, akik üdvözülnek, számunkra, Isten hatalma » (1Kor 1,18).

Krisztus úgy hordozza keresztjét, mint egy király a jogarát, annak a dicsőségnek jelében, amely minden dolog felett egyetemes uralmat ad neki: « Az ő vállára kerül az uralom, így fogják hívni: Csodálatos Tanácsadó, Erős Isten, Örök Atya, Béke Fejedelme » (Iz 9,5).

Úgy hordozza, mint a győztes győzelmi jelvényeit: « Lefegyverezte a fejedelemségeket és hatalmasságokat, nyilvánosan pellengérre állította őket, és győzelmi menetébe sorozta őket » (Kol 2,15).

És úgy is hordozza, mint a Mester a lámpatartót, ahová tanításának lámpáját kell helyezni: « A kereszt nyelvezete ugyanis a hivők számára Isten hatalma » (1Kor 1,18), és « Senki sem gyújt világot azért, hogy hogy elrejtse vagy véka alá helyezze, hanem a tartóra, hogy aki csak belép, lássa fényét » (Lk 11,33).

Értekezés János evangéliumáról, XIX. 3. 8. Marietti, II. 478.

* *Aquinói Szent Tamás,* ld. 22. szöveg jegyzete.

LISIEUX-I SZENT TERÉZ

Jézus Arca

A Kármel hegyére átültetett apró virágnak ki kellett nyílnia a Kereszt árnyékában: Jézus könnyei és vére lettek harmatcseppjeivé, Napjává pedig könnyfátyolos, Imádandó Arca... Idáig még nem mértem fel a Szent Arc rejtett kincseinek mélységét, ön tanított megismerésükre, drága Anyám. Mint ahogy mindnyájunkat megelőzött a Kármelen, úgy hatolt be elsőnek a szeretetnek abba a misztériumába, amelyet Jegyesünk Arca rejt magában. Ön hívott engem és én megértettem... Megértettem, hogy mi az *igazi dicsőség*. Az, akinek országa nem ebből a világból való (Jn 18,36), megmutatta nekem, nogy az igazi bölcsesség abban áll, hogy « ismeretlenek legyünk és semmibe vegyenek bennünket » (Krisztus követése I. 2.), — hogy « önmagunk megvetésében leljük örömünket » (u.o. III. 49.)... Ó, azt akartam, hogy mint Jézus Arca: « Az én arcom valóban el legyen rejtve, hogy a földön senki se ismerjen fel » (Iz 53,3). Szomjaztam arra, hogy szenvedjek, s hogy megfeledkezzenek rólam...

Lisieux-i Szent Teréz Önéletrajza, (Ford. Kis Monika)
Ecclesia, 1974, 181.

* *Lisieux Szent Teréz* (1874-1897) francia kármelita apáca.

SZENT EPIPHANIOSZ

A helyreállított kép

(Mt 27,27-30)

Tekints arcomra, a köpésekre, amelyeket érted kaptam, hogy te visszakerülj az ősi paradicsomba.

Tekints orcáimra, az arculcsapások helyére, amelyeket azért kaptam, hogy az én képmásomban helyreállítsam a te lerombolt szépségedet.

Nézd hátamon az ostorozás nyomait, amelyet azért viseltem el, hogy téged megszabadítsalak bűneid súlyától, amely a te hátadra nehezedett.

Nézd kezemet, amelyet jól a fához szögeztek teérted, aki egyszer rosszul nyujtottad ki kezed a fa felé.

Nézd a fához szögezett, átlyukasztott lábamat: a te lábadért, aki tévesen futottál a fa felé a hatodik napon, engedetlenséged napján és azon a napon, amelyen azért fáradoztam, hogy megnyissam neked a paradicsomot.

Temiattad ízleltem meg az epét, hogy kigyógyítsalak téged az édes táplálék keserű gyönyörűségéből.

Megízleltem az ecetet, hogy eltöröljem halálod keserűségét, a természetellenes kelyhet.

Elfogadtam a szivacsot, hogy eltöröljem bűneid adóslevelét (Kol 2,14).

Elfogadtam a nádszálat, hogy felírjam az emberi nem szabadulását.

Elszenderültem a kereszten és a lándzsa átdöfte oldalamat érted, aki elaludtál a paradicsomban, és hagytad, hogy Éva eltávozzék oldalad mellől (Ter 2,21-22). Az én oldalam meggyógyította a te oldalad fájdalmát, az én álmom kiszabadított téged a pokol álmából.

Az engem átszúró lándzsa elhárította a te ellened emelt kardot (Ter 3,24).

Minthogy mezítelen voltál, elrejtőztél Isten elől (Ter 3,10), de íme magadban egy Istent rejtettél el, aki mezítelen akart lenni.

Te a szégyen köntösét vetted magadra (Ter 3,21), én pedig, aki Isten vagyok, tested vére bíbortunikájába öltöztem.

Kelj föl tehát, induljunk innen, a halálból az életre, a romlásból a halhatatlanságba, a sötétségből az örök világosságba.

2. *beszéd Nagyszombatra,* PG 43, 461-464.

* *Szent Epiphaniosz* (kb. 315-403) a palesztínai Gázában kolostort alapított és ott élt harminc évig. Ezután Ciprus püspöke lett. Tudós teológus, magatartása erősen Origenész-ellenes.

37

PAZZI SZENT MAGDOLNA

Jézus a kereszten

Amikor Jézus megérkezett a Kálvária hegyére, láttam, hogy a keresztre akarták szögezni, és akkor elkezdtem kiáltozni ezt mondván: Árulók, ti érdemeltétek meg, hogy keresztre feszítsenek benneteket! Amikor kezdték lábát a kereszthez szögezni, megértettem, hogy nemcsak a zsidók szegezték őt keresztre kínszenvedése idején, hanem ma is keresztre szögezi őt azoknak a kereszténveknek gonoszsága, akik bűnösen és képmutatóan élnek.

Láttam aztán, hogy a gőgösök, gőgjükkel, Jézus jobb kezét szegezték a kereszthez, bal kezét pedig a fösvények fösvénységükkel. Viszont azt is láttam, hogy Jézus kezét kiszabadították azok, akik egyszerűségben és becsületességben szolgálnak Istennek. Jobb kezét azok szabadították ki, akik igazán alázatosak, bal kezét pedig azok, akik bőkezűek, azok, akik — bár ideigvaló javakkal nem rendelkeznek — lelki adományokat osztogatnak.

Amikor a hóhérok Jézust keresztre szögezték, mivel karjai nem érték el a zsidók által a kereszten készített lyukakat, nagy erővel húzták karját és kezét, hogy a szöggel odaerősítsék, ezért szent mellének minden csontja szétszakadt. Megértettem, Jézus azért akarta ezt elszenvedni, hogy egyesüljön a teremtéssel, miként, amikor megtestesült, bizonyos módon — jelenléte, nem pedig lényege által — elszakadt azoktól a gyönyörűségektől, amelyeket az örök Atya keblén élvezett.

Aztán láttam Jézus valamennyi sebét; olyanok voltak, mint a tükör, úgyhogy a teremtmények benne szemlélhették önmagukat. És hallottam, amint a kereszten függő Jézus kiáltotta mondván: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat! (Jn 7,37). És láttam, hogy Jézus tagjaiból és testéből víz jött ki, amit majd inni kell, esőként áradt, leszállt a teremtmények szívébe; megértettem, hogy ez a víz a kegyelem. (. . .)

És láttam, hogy azok, akik a kereszt mellett álltak és megkapták azt az említett vizet, azok voltak, akik szerettek volna jót tenni és erejükhöz mérten tették is. Láttam azokat is, akik a hegy lábánál álltak, akik ugyancsak szerettek volna jót tenni, de egy helyben állnak és így nem munkálkodnak. Hasonlóképpen láttam azokat is, akik távol álltak, és nem kaptak semmit. Ezek azok, akik nem tesznek jót, és nincs meg bennük sem a megfelelő vágy, sem a szükséges ösztönzés.

Maria Maddalena de' Pazzi, *L'amore non amato,* Città Nuova, 1974, 100-101.

* *Pazzi Szent Magdolna* (1566-1607) előkelő firenzei család sarja, kármelita, a XVI. sz. egyik legnagyobb misztikus imádkozója.

SZENT AMBRUS

Az új Ádám

(Mt 27,31-35)

Milyen szép, hogy Krisztus, felszállva a keresztre, letette királyi ruháit: így tudni fogjuk, hogy mint ember, nem pedig mint Isten és Király szenvedett. Természetesen Krisztus egyik is, másik is, de nem mint Isten, hanem mint ember szegeztetett a keresztre.

A zsidók ugyan nem, de a katonák jól tudják, milyen ruhák illenek Krisztushoz ebben a pillanatban. Kihallgatásakor győztesnek mutatkozik, de mint alázatos bűnös megy a kínszenvedésbe.

Nagyon fontos számunkra, hogy szemléljük, amikor felszáll a keresztre. Hogyan történik ez? — Látom, mezítelen. Így induljon harcba a bajnok, aki a világ legyőzésére készül, ne keresse e világ segítségét. Ádámot, aki azt kereste, mibe öltözzék, legyőzték, az viszont, aki lerakta ruháit, győztes lett.

Amikor Krisztus fölszállt a keresztre, olyan volt, amilyennek Isten működésétől függve a természet alkotott minket. Az első ember így lakott a paradicsomban, a második Ádám így lép be oda.

Lukácsról, X. PL 15, 1830-1831.

* *Szent Ambrus,* ld. 21. szöveg jegyzete.

NAGY SZENT GERTRÚD

A Megfeszített előtt

Ha az ember a feszülethez fordul, gondolja szívében, hogy az Úr Jézus kedves hangon így szól hozzá: Íme, hogy függtem irántad való szeretetből a kereszten! Mezítelenül és megvetetten, egész testemben sebekkel borítva, minden tagomban kifeszítve. És még most is a szeretetnek oly édességét érzi Szívem irántad, hogyha üdvösséged úgy kívánná s másképp nem üdvözülhetnél, *érted magadért* kész volnék eltűrni mindent, amit ítéleted szerint valaha az egész világért eltűrtem. Ilyen elmélkedéssel ösztönözze szívét az ember hálára, mert valósággal sohasem történik Isten kegyelme nélkül, hogy valaki *a feszületet* látja. Vétkezik tehát az a keresztény, aki üdvösségének ezt a drága árát mintegy hálátlanul csekélybe veszi, mivel soha sincs gyümölcs nélkül, ha valaki áhítattal tekint a feszületre.

Midőn más ízben az Úr kínszenvedésével foglalkozott Gertrúd elméje, megértette, hogy az erre vonatkozó imádságok és olvasmányok végtelenül nagyobb erejűek, mint a többi áhítatgyakorlatok. Mert amint lehetetlen, hogy valaki lisztet vigyen s be ne lisztezze magát, épúgy nem lehetséges, hogy aki némi buzgósággal gondol az Úr kínszenvedésére, ne részesüljön legalább valami gyümölcsében. Ha az ember csak keveset is olvas róla, legalább előkészíti lelkét valamely kegyelem elnyerésére. A gyakrabban való megemlékezés így gyümölcsözőbb tesz számára, mint másnak több áhítatgyakorlata, melyekben azonban nincs gondja Krisztus szenvedésére. Törekedjünk tehát arra, hogy többször elmélkedjünk az Úr szenvedéséről, hogy az méz legyen nekünk a szánkban, zene a fülünkben s örvendezés szívünkben.

Az isteni szeretet követe, Ford. Dombi Márk, Budapest, 218-219.

* *Nagy Szent Gertrúd* (1256-1302) Öt éves korától a helftai ciszterci kolostor lakója; « megtérése » után élete a bensőséges, misztikus ima szakadatlan láncolata. A Jézus Szíve - tisztelet egyik előhírnöke.

SZENT AMBRUS

Különös halál

(Mt 26,36-46)

Még alszanak és nem ismerik azt a fájdalmat, amelyet Krisztus értük áll ki. Ezt olvassuk: « Ő hordja bűneinket és szenved mindnyájunkért » (Iz 53,4). Szenvedsz tehát Uram, de nem a te sebeid, hanem az enyémek miatt, nem a te halálod, hanem a mi gyöngeségeink miatt. És mi úgy véltük, te voltál fájdalomban, de ez nem érted volt, amit szenvedtél, hanem énértem. Mert a mi bűneink miatt sújtott rád a fájdalom (Iz 53,5). Ezt a gyöngeséget nem Atyádtól kaptad, hanem értem vállaltad, mivel üdvös volt számomra, hogy a büntetés, amely nekünk visszaadja a békét, terád szálljon, és hogy a te sebeid által gyógyítsd meg a mi sebeinket (Iz 53,5).

De mi meglepő van abban, ha mindenkiért szenvedett, amikor csak egy miatt sírt? Mi meglepő van abban, hogy a mindenkiért vállalt halál pillanatában szorongás keríti hatalmába, amikor Lázár feltámasztása pillanatában könnyezett? Akkor egy szerető nővér könnyei indították meg, érintették meg emberi lelkét, itt pedig egy mély akarat hajtja: mivel testében lerombolta bűneinket, azt akarta, hogy lelke vigasztalansága eltörölje a mi vigasztalanságunkat is.

És talán azért is szomorú, hogy Ádám bukása óta így kell elhagynunk ezt a világot. Mert Isten nem teremtett halált, nem örül az élők pusztulásának (Bölcs 1,13). Ézért irtózik ettől Krisztus: ezt nem ő teremtette.

Lukácsról, X. 57-58. PL 15, 1818.

* *Szent Ambrus,* ld. 21. szöveg jegyzete.

41

SZENT VIKTOR-I HUGÓ

Beteljesedett

(Jn 19,28-30)

Krisztus halálában beteljesedett a régi előképek minden rejtélye, akik azt hírül adták, a próféták minden jóslata, akik azt megjövendölték. Az Úr is ezt mondta apostolainak: « Íme most fölmegyünk Jeruzsálembe, és ott beteljesedik minden, amit a próféták az Emberfiáról jövendöltek » (Lk 18,31).

Minden beteljesedett.

Krisztus halálában, Isten annak tipológiai jelentésében bevégezte Évának az alvó Ádám oldalából való megformálását (Ter 2,21-22), mivel ez azt jelentette, hogy a szent Egyházat azzal a vérrel kell megváltani, amely a halott Krisztus oldalából folyt ki (Jn 19,34). Káin féltékenységből megölte testvérét, Ábelt (Ter 4,3-8); ez annak jele volt, hogy a zsidó nép féltékenységből átadja Krisztust Pilátusnak, hogy keresztre feszítsék. Ábrahám az oltárra helyezte fiát, Izsákot, egy farakásra, hogy feláldozza Istennek (Ter 22,9); ennek az előképnek misztikus jelentése beteljesedett, minthogy az emberi nemnek a kereszten kellett felajánlania Krisztust, aki felvette a tőle kapott testet. Ebben a jelentésben beteljesedett Izrael fiainak az egyiptomiak rabságából való kiszabadítása, azoké, akik megölték a húsvéti bárányt (Kiv 12), mert ez azt jelentette, hogy a lelki Izraelnek Krisztus halála által ki kell szabadulnia a démonok hatalmából. Mózes egy fadarab által (Kiv 15,25) édessé tette a keserű vizet, és vizet fakasztott a sziklából (Kiv 17,6); ez is beteljesedett, mivel annak előképe volt, hogy Krisztus halála keserűsége által édességgé változtatja a Törvény szigorát, és öléből, ebből az igazi kőből (1Kor 10,4), nekünk szánt lelki vízforrásokat fakaszt (Jn 7,38-39).

Beteljesedtek a próféták jövendölései is.

Beteljesedett Mózes szava: « Átkozott, aki a fán függ » (MTörv 21,23), és innen az Apostol kifejezése: « Krisztus átokká lett értünk » (Gal 3,13). Beteljesedett Dávid zsoltára: « Ételembe epét kevertek, szomjúságomban ecettel itattak » (Zsolt 69,22). Beteljesedett Izajás jövendölése: « Népem bűne miatt sújtottam » (Iz 53,8), és « Feláldozta magát, mert így akarta » (Iz 53,7 Vulg.).

Krisztus halálának, testvéreim, számos előképe és jövendölése teljesedett be, ki tudná mind felsorolni és elmondani?

Minden beteljesedett.

Mindaz, aminek Krisztus halála előtt kellett történnie, halálában beteljesedett.

Így Krisztus halála számunkra az élet tökéletes helyreállítása, Krisztus halála számunkra az isteni kiengesztelődés. Elveszi bűneinket, igazságot szol-



23. Jeruzsálem, Omár mecset

Azon a helyen épült, ahol egykor Salamon, majd Nagy Heródes Temploma állt. (Lásd a Függelék rajzát.)

Jézus, amikor kiűzi az árusokat a Templomból (Jn 2) testét nevezve templomnak megjövendöli halálát és feltámadását. Heródes templomát lerombolták, a feltámadt Krisztus viszont (Jel 21,22-23) mindörökre él.

Jézus így válaszolt: « Bontsátok le a templomot, és én harmadnapra fölépítem azt. » A zsidók megütköztek ezen: « Negyvenhat esztendeig épült ez a templom, és te három nap alatt akarod fölépíteni? » Ő azonban saját testének templomára gondolt. Amikor aztán föltámadt halottaiból, tanítványai visszaemlékeztek erre a mondásra, és hittek az Írásnak meg Jézus szavainak.

Jn 2,19-22



24. Jeruzsálem, Siratófal

Az alsó rész a heródesi templom falát alkotta. A Templom lerombolása után (Kr. u. 70) a zsidók ide jártak siratni az elpusztult szentélyt. Amikor a mohamedánok felépítették az Omár mecsetet, a siratófal felét lerombolták. A jelenlegi siratófal 28 m hosszú és 18 m magas.

Amikor kilépett a templomból, egyik tanítványa megjegyezte: « Mester, nézd csak, mekkora kövek és micsoda épület! » Jézus így válaszolt: « Látod ezeket a hatalmas épületeket? Nem marad itt kő kövön, amit le ne rombolnának. » Amikor az Olajfák hegyén a templommal szemben leült, Péter, Jakab, János és András külön is megkérdezte: « Mondd csak, mikor lesz mindez? S mi lesz a jele annak, hogy mindez beteljesül? »

Mk 13,1-4



25. Jeruzsálem, római út és lépcső

A falakon kívül található, a Gallicantu templom mellett. A Cenákulum zónájától és Kaifás házától ereszkedik lefelé a Kedron völgye felé. Valószínű, hogy kínszenvedése éjjelén ezen vezették el a fogoly Jézust (vö. Jn 18,1).

Miután elmondták a hálaadó zsoltárt, kimentek az Olajfák hegyére. Ott Jézus így szólt hozzájuk: « Ti mindnyájan megbotránkoztok bennem az éjjel. Írva van ugyanis: Megverem a pásztort, s elszélednek a nyáj juhai. De föltámadásom után megelőzlek majd titeket Galileában. » Péter erre így fogadkozott: « Ha mindnyájan megbotránkoznak is benned, én meg nem botránkozom soha. » Jézus csak ennyit mondott: « Bizony mondom neked, még ez éjjel, mielőtt a kakas szól, háromszor tagadsz meg engem. » De Péter tovább erősködött: « Ha meg is kell halnom veled, nem tagadlak meg. » Hasonlóképpen fogadkozott a többi tanítvány is.

Mt 26,30-35



26. Jeruzsálem, a silói fürdőmedence

Ebben a medencében végződött az Ezekiás (Hiszkija) által épített vízvezeték (vö. Neh 3,14; Iz 8,6; Lk 13,4). Jézus itt gyógyította meg a született vakot (Jn 9,7kk).

gáltat, bezárja előttünk a poklot és megnyitja az eget, megszűnteti a fájdalmat és visszaadja nekünk a dicsőséget.

Minden beteljesedett.

Minden, ami véget vet a rossznak és beteljesíti a jót.

100. *beszéd, Szent Kereszt ünnepére,* PL 177, 1207-1208.

* *Szent Viktor-i Hugó* († 1142) francia teológus, kommentálta az Ószövetség első nyolc könyvét és a Siralmakat. Exegézisében hangsúlyozta a történelmi tanulmányok és a szó szerinti jelentés fontosságát. Híres még a szentségekről szóló nagy tanulmánya.

42

SZENT EPIPHANIOSZ

Halotti siratóaz egyetlen Élő felett

(Mt 27,57-60)

Félretéve minden félelmet, József bátran elmegy Pilátushoz, hogy elkérje tőle Jézus testét. A legnagyobb elővigyázatossággal beszél, hogy elérje célját. (. . .) Nem azt mondja: add nekem Jézus testét, akinek halála az imént elsötétítette a napot, megrepesztette a sziklákat, megremegtette földet, megnyitotta a sírokat, meghasította a Templom függönyét (Mt 25,45-52). Nem, semmi ehhez hasonlót nem mond Pilátusnak. Valami kis dolgot kér csak alázatos esedezéssel. Így beszél:

Add nekem ezt a halottat, a Názáreti Jézus testét, hogy eltemessem, Jézusét, akit te elítéltél, a szegény Jézusét, a ház nélküli Jézusét, a keresztre feszített Jézusét, a mezítelen és megalázott Jézusét, a munkásember fiáét, a megkötözött Jézusét, az idegenét, aki a csillagos ég alatt alszik, akitől megtagadják a vendégszeretetet, akit nem ismertek fel, azét a megvetendő emberét, akit minden emberért függesztettek fel a keresztre...

Add nekem, helytartó, azt, aki mezítelenül fekszik a fán, hogy betakarjam azt, aki betakarta természetem mezítelenségét. Add nekem ezt a halottat, aki ugyanakkor Isten, hogy befödjem azt, aki befödte gonoszságaimat. Add nekem, helytartó, ezt a halottat, hogy eltemessem azt, aki a Jordánban eltemette bűneimet.

Azért a halottért könyörgök, akivel szemben minden ember bűnössé vált a rajta elkövetett igazságtalanság miatt, akit barátja eladott, akit tanítványa megtagadott, akit testvérei átadtak az igazságszolgáltatásnak, akit egy szolga arcul csapott. Egy halottért fordulok hozzád, akit azok ítéltek el, akik általa szabadultak meg a rabszolgaságból, akit azok sebeztek meg, akiket ő meggyógyított, akit tanítványai elhagytak és akit még anyjától is megfosztottak. Egy halottért alkalmatlankodom, helytartó, akit fára akasztottak és akinek nincs otthona. Mert ezen a földön nincs se apja, se barátai, se tanítványa, se rokonai, senki, aki eltemetné. De ő egyedüli és egyetlen, az egyetlen Isten egyetlen Fia, nem más, mint maga Isten, aki a világba jött.

József e szavaira Pilátus elrendelte, hogy Jézus szent testét adják oda neki. És amikor József megérkezett a Golgota helyére, levette a fáról az emberré lett Istent és a földre helyezte. (. . .)

De mondd meg nekem, József, mondd meg nekem: te, aki kértél és kaptál, tudod-e, mit kaptál? Amikor a kereszthez érkezve levetted Jézust, tudtad-e, kit tartottál? (. . .)

Vizzel mosod Isten testét, aki mindnyájunkat megmosott és megtisztított? Mifajta világot gyujtasz az igaz világosságnak, aki megvilágosít minden

embert (Jn 1,9)? Milyen temetési éneket énekelsz te annak, akit a mennyei seregek szüntelen énekkel dicsérnek? Mint halottat siratod azt, aki a halott Lázárt négy nap után feltámasztotta? (Jn 11,39). Halotti siratót énekelsz annak, aki mindnyájunknak örömet ad és Éva szomorúságától megszabadított minket?

Boldog a te kezed, aki gondoztad és tapintottad a véres kezeket és lábakat, aki érintetted Jézus isteni testét. Boldog a te kezed, amely, még Tamás, a hivő hitetlenkedő és a boldognak mondott tapintatlan előtt Isten oldalsebéhez közeledett, amelyből vér folyt.

2. *beszéd Nagyszombatra,* PG 43, 445-449.

* *Szent Epiphaniosz,* ld. 36. szöveg jegyzete.

PÁZMÁNY PÉTER

Stabat Mater

A szeretet mértéke a bánatnak és akit igen szeretünk, annak szenvedésén leginkább bánkódunk. Azért könnyű átlátnunk, mily keserves bánattal nézte a Boldogasszony egyetlen egy Fiának és ilyen Fiának halálát és ily szörnyű halálát.

Mária ily nagy szomorúsággal teljes lévén *Stabat.* Nem verte földhöz magát, nem ájult el bánatában, hanem a kereszt mellett állott. A keresztet ölelte, csókolta, szent Fiának lefolyó vérét tisztelettel szedte fejére és egyéb ruhájára, tökéletes hittel elmélkedvén a *szent keresztnek mélységes titkáról.* Tudta jól Boldogasszony, hogy nem annyira a vas szegek, mint a nagy szeretet szegezte Krisztust a kereszthez. Tudta, hogy a kereszt oltára a főpapnak, melyen Istent engesztelte, az ördögöt meggyőzte, a halált megölte. Tudta, hogy rövid nap a kínok örömre, a gyalázatok dicsőségre, a sebek győzelemre, a halál életre fordul. És ez okon stabat. Igaz hittel, tökéletes reménységgel vastagíttatván, el nem esett, fennállott a Krisztus keresztje mellett. És ennyi bánatában is meggyőzte az anyai indulatot és hálaadással szenvedte, hogy az Istennek elvégzett akaratja beteljesedik szent Fiában.

Sokszor csodálkozva gondolkodtam, mi az oka, hogy feljegyezték az evangelisták, hogy mit műveltek és mondottak az Urunkkal felfeszített latrok és a keresztfa mellett levő népek, a Krisztus szent Anyjáról pedig egyebet nem írtak, mint a keresztfa mellett állott. Vajon azért-e, hogy a Szeplőtelen Szűz semmit nem szólott, mert a keserves sírás száját befogatá és szavát megfojtotta? Vagy azért, hogy az evangelisták szót nem találtak, mellyel kimagyarázzák az ő keseredett szívének bánatját? Ugyanis ki tudná megírni, mit mondott, mit gondolt az Isten Anyja, mikor Fiának, Istenének szenvedését látván átölelte a keresztet és szent Fiának lecsorgó drága Vérének öntözésével fejét nedvesítette?

Vakmerőség volna, ha én azokat merészelném vizsgálni, amiket az evangelisták le nem akartak írni. De azt bátran merem mondani, hogy nagyobb és keservesebb szorongatások majd alig voltak a Szűz szívében, minthogy az ő szent Fiának holttestét le nem merte venni a keresztfáról. És ha merte volna is, nem volt lajtorjája, melyen felhágna, nem volt fogója, mellyel a szegeket kivonná, nem volt vize, melyben megmosná, lepedője, melybe takarná, földje, melybe eltemetné Fiának hideg testét. Ki gondolhatja, mily nagy szívdobogást szenvedett az édesanya, mikor egyfelől meggondolván, hogy az éjszaka reá borul, a nagy ünnep estéje beérkezett, a Pilátus udvarában senki nincs ismerőse, ki által a holttestet elkérhetné, pénze sem volt, mellyel a temetésre való szükséget megszerezné. Másfelől a holttestet a keresztfán hagyni nem akarta, félvén hogy a zsidóktól gyalázatokkal ne rongáltatnék, illetlen és

éktelen helyre ne vettetnék, az égi madaraktól ne szaggattatnék. Azért anyai szeretete arra izgatta, hogy a testnél maradjon, az éjszakának félelme azt tanácsolta, hogy elmenjen. Én nem kétlem, hogy az ártatlan Zsuzsanna szavaival felkiáltott: Mindenfelől inségben vagyok. Felséges Isten, ha a Mózes testét magad eltemetted, ha még a gyilkos Jezabel testét sem hagytad temetetlen, viselj gondot szent Fiad testére és ne szenvedjed, hogy a földnek Ura egy kis földet ne találjon temetésére.

Pázmány Péter lelkisége, Összeállította Őry Miklós, Klagenfurt, 1975, 59-60.

* *Pázmány Péter,* ld. 9. szöveg jegyzete.

44

TISZTELETREMÉLTÓ SZENT BÉDA

Árulkodó üresség

(Mt 28,1-6)

Máté evangélista elbeszéléséből tudjuk, hogy angyal szállt le az égből és a sír bejáratától elhengerítette a követ. Nem arról volt szó, hogy a nyitott és üres sír által utat nyitott az Úrnak, hanem arról, hogy felfedje az emberek előtt: feltámadt.

A kő elhengerítésének misztikus jelentése is van: a Törvény betűi által elzárt és elrejtett isteni misztériumok kinyilatkoztatását jelenti: mert a Törvényt kőre írták. És ez igaz mindegyikünkkel kapcsolatban: ha egyszer elfogadtuk az Úr kínszenvedésébe és feltámadásába vetett hitet, sírja, amely előbb zárva volt, felnyílt előttünk.

Mi is belépünk a sírba, és nem találjuk ott az Urat; amikor lelkünkben végiggondoljuk a Megtestesülés és a Kínszenvedés lefolyását, ismét emlékezünk arra, hogy feltámadt, és többé már nem láthatjuk őt halandó testében.

A zsidók és a pogányok azonban nem hitték, hogy Megváltónk meghalt, sőt gúnyolódtak rajta; továbbra is elutasították, hogy higgyenek valóságos feltámadásának győzelmében. Mintha számukra a sírt továbbra is kő zárná el. Nem léphetnek be, hogy Istenhez térjenek és lássák: az Úr teste eltűnt, mivel feltámadt.

Megátalkodott hitetlenségük miatt nem tudják felfogni, hogy nem lehet a földön holtan találni azt, aki, miután elvágta a halál útját, már belépett az egek magasságába.

4. *beszéd, Húsvét nyolcada után,* PL 94, 150-151.

* *Tiszteletreméltó Szent Béda* (673-735) az angol katolikus egyház nagy történésze és teológusa. Megírta az angol nemzet egyházi történetét. Exegétikai műve jórészt az egyházatyák kommentárjait tartalmazza. A vasárnapi evangéliumi szakaszokat mintegy 50 beszédben magyarázza. Kommentárjai felölelik szinte az egész Szentírást.

PAUL AYMARD

Húsvét hajnala
(Jn 20,11-18)

Azt gondolta, a kertész...

Még sötét volt. Az alvó házak élettelenül guggoltak a homályban. A megszokott napi zaj még nem hangzott fel az utcákon. Egy-egy reccsenés jelezte csak valamelyik kora reggeli munkás ébredését.

A nyitott sebként tátongó szikla előtt zokogó Mária nem tudta, mit gondoljon.

— *Elvitték Uramat!*

Ki ez itt?

És mit kezdjen vele?

Azt hitte, a kertész!

A kertész!

Aki meg tudja különböztetni az életet, mert ismeri a halál titkait. Mert ha a földbe hulló mag nem hal meg, egyedül marad; de ha meghal, bőséges termést hoz. (Ezt jól tudja a kertész!)

A csöndbe merült kertben Mária egy testet keresett, a földben eltemetett egyszerű magot...

De a hely üres volt, nem rejtett semmiféle titkot.

Üres, ez igaz, de nem úgy, mint télidőben, amikor, úgy tűnik, minden alszik, hanem úgy, mint az igéretek idején, amikor a szív megnyílik és átadja magát!

Azt gondolja, egyedül van a kertben a maga nehéz titkával.

— *Elvitték Uramat, és nem tudom, hová tették.*

Ki tud választ adni?

Talán egy angyal. De az angyalok, lángba és fehérbe öltözve, elvesznek a fényességben.

Tehát akkor a kertész ügye!

A kertész e terület egyedüli ura, nos neki ismernie kell minden rést, minden rejtekhelyet! A kertésznek, aki tavasszal csendben hajol a hajtás fölé, tudnia kell, hová tűnt az élet!

Félénk virágként áll Előtte, nem mer megnyílni, habozik az őt néző férfi előtt.

— *Uram, ha te vitted el, mondd meg, hová tetted.*

Ő pedig megindultan nézi őt nagy izgalmában...

— *Miért sírsz?*

Csak sírni tud, és Ő megkérdezi:

— *Miért sírsz?*

Mint egy menyasszony, amikor vőlegénye, az egyetlen, akit szeret, nincs többé. Mint egy anya, amikor gyermeke, az egyetlen, meghalt és örökre eltűnt. Mint egy száműzött ember, amikor minden reményét elveszítette, hogy valaha is visszatérhet távoli hazájába, úgy áll ott (Mária) anélkül, hogy a legkevésbé is sejtené, mi tartja őt e szikla mellett, amelynek fészkéből örökre kirepült a fehér madár.

És hirtelen meg szólítják! És a határozott hang beléje hatol és lelke legmélyéig megindítja.

— *Mária!*

Ah, ki hívja? Ki hívja őt ebben at éjszakában? Honnan jön ez a váratlan hang? A körülötte ólálkodó árnyakból vagy szíve mélyéből?

Részegség vagy szomorúság teremtik ezeket az élő alakokat?

Természetesen azt hiszi, hogy a kertész. Ebben a pillanatban milyen más munkás dolgozna a kertben?

Hallja a hangot, amely neki szól:

— *Mária!*

Az ismeretlen örökké ismert barátként hívja:

— *Mária!*

Megfordul, mint az asszony, amikor hitvese kora reggel szelíd szóval hívja:

— *Mária!*

Felkiált:

— *Rabboni! Mesterem!*

Igen, ez Ő, szeretett Ura, akit sem a halál, sem a föld nem tud eltemetni!

Csak egy kiáltást hallat és a sötétség elenyészik a napban; egyetlen szó, és a bizonyosság váltja fel a kétséget. Egész lénye feloldódik a fényben.

— *Megtaláltam, akit a szívem szeret; többé már nem tűnhet el.*

De még nem egészen!

Annak, aki törékeny menyasszonyként vissza akarja őt tartani, Jézus ezt mondja:

— *Engedj el!*

Természetesen, most is testben él, de ez már nincs időnkhöz kötve, nem húzza le a nehézkedés. Közte és közöttünk csak egyetlen szál maradt: a szó.

De ez az egyedül szükséges!

* * *

Mária azt hitte egyedül van a kihalt kertben; és íme most a világ szívén nyugszik.

Már csak azért él, hogy hirdesse az életet!

Az egyszerű kertész által földbe rejtett mag szárba szökkenhet a világ szélső határáig.

— *Menj és mondd meg testvéreimnek: felmegyek Atyámhoz!*

Mária azt gondolta, hogy az Úr lábánál maradhat szótlanul — mint azelőtt —, ízlelve a hajnal békéjét. Maradni akar, amikor minden elfolyik, minden elillan.

Könyörög: « Maradj velem, Uram, mert világosodik. »

Mint hamarosan a tanítványok:

— *Maradj velünk, mert esteledik!*

Ki tehetne neki szemrehányást? Ő maga is ezt kívánta:

— *Maradjatok meg szeretetemben!*

Igaz, Ő fölmegy az Atyához, de végső soron nekünk hagyott szava által mindörökre velünk marad.

Elküld minket a föld határáig, de velünk jár az úton.

— *Menjetek, küldelek titeket!*

Ezen a reggelen Mária csak egyet akart: hogy sírjon a sír mellett. Csak egy halott test mellett akart virrasztani. Csak az elmúlt tegnapot akarta siratni... de a kertész hajnali hangja hívja:

— *Menj testvéreimhez: fölmegyek Atyámhoz.*

Ránéz, aztán kiegyenesedik, hallgatja, aztán ugrik, és kész arra, hogy elinduljon a föld legszélső határáig.

— *Menjetek! Tegyetek tanítványommá minden nemzetet...*

Elindul, anélkül, hogy egyszer is visszanézne, jóllehet — ez teljesen világos — ebben a világban nem találja meg többé Urát.

De szíve fáklyaként lobog, a szó emészti.

Egyre csak ismétli (mint a hamut és a sötétséget felfaló tűz refrénje):

— *Láttam az Urat és ezt mondta nekem!*

Visages du Christ, Apostolat des Éditions, 1976, 174-187.

* *Paul Aymard,* a franciaországi « Pierre-qui-vire » apátság szerzetese. Két ismert műve: *Une prière créatrice* és *Évangile, parole et poésie.*

46

FRANÇOIS MAURIAC

Emmausz

Közülünk kinek ne lenne ismerős Emmausz? Ki ne járt volna ezen az úton egy este, amikor minden elveszettnek látszott? Krisztus meghalt bennünk. Elvették tőlünk: a világ, a filozófusok, a tudósok, szenvedélyünk. Nem volt többé számunkra Jézus ezen a földön. Valaki mellettünk haladt utunkon. Egyedül voltunk és mégsem voltunk egyedül. Ez az este. Íme egy terem félhomálya, ahol a kandalló lángja csak a vert földet világítja meg és megmozgatja az árnyékokat. Ó megtört kenyér! Ó a kenyértörés oly sok nyomorúság ellenére. « Maradj velünk, mert már lemenőben a nap... »

A nap lehanyatlik, az élet véget ér. A gyermekkor távolabbinak tűnik, mint a világ kezdete; és az elvesztett ifjúságból már nem hallunk mást, mint a felismerhetetlen park holt fáinak utolsó zúgását...

És amikor, néhány hét múlva, Jézus kiszakad tanítványai köréből, felszáll, eltűnik a fényességben, nincs szó végleges távozásról. Már lesben áll a Jeruzsálemből Damaszkuszba vezető út fordulójánál, ahol Sault, szeretett üldözőjét kémleli. Ezentúl minden ember sorsában jelen lesz ez a lesben álló Isten.

Vie de Jésus, Flammarion, 1936, 279.

* *François Mauriac* (1885-1970) Nobel-djas francia író.

47

PHOTIKEI DIADOCHOSZ

Isten megtestesülése és az ember megistenülése

(Csel, 1,9-11)

Mondjuk tehát ismét: « Uram, mi Urunk, mily csodálatos széles e világon a te neved! Dicsőséged az egekig magasztaltatik » (Zsolt 8,2).

Világosan kell tudnunk, hogy az Úr megtestesülése és a földről a mennybe való visszatérése, amelynek emlékét ma ünnepeljük, betöltötte a világot Isten tudományával. Mert amig a földön volt, sokaknak csak igen gyönge fogalmuk volt dicsőségének nagyságáról. De amikor láthatóan fölment a mennybe, teljesítve — amint illett — Atyja teljes akaratát, az egész teremtést csodálat és ugyanakkor tudás töltötte be, miközben azt szemlélte, hogy az Úr minden dolog fölé emelkedik, vagy emeltetik. Valóban a jövendölés szerint mint ember; felmagasztaltatott és minden egek fölé emeltetett; mint Isten azonban felszállt: « Fölmegy az Isten örömrivalgással — mondja az Írás — az Úr a harsona szavával » (Zsolt 46,6).

A próféta azonban nem használta volna ezt a kifejezést, ha a biztos előretudás szemével már nem szemlélte volna előre leszállását. Hogyan lehetett volna ezt mondani: « Istenem, emelkedj föl az egek fölé, az egész föld fölé keljen föl dicsőséged! » (Zsolt 57,6), vagy ezt: « Fölmegy az Isten örömrivalgással » (Zsolt 46,6), ha a Lélek előretudása folytán a teológus nem szemlélte volna leszállását és felmenetelét? Ezért van, mint már mondtam, hogy azt is mondja: felmagasztaltatott, és ezt is: felment: hinnünk kell ugyanis, hogy ugyanaz az Úr Isten és ember egy személyben. Istensége által fölszállt, de teste felmagasztaltatott, vagyis felvétetett.

Azt kell tehát gondolnunk, hogy ugyanaz szállt le, mint aki felment a mennybe, hogy a mindenséget jóságával betöltse (Ef 4,10) kezdve apostolaitól, akiket felmagasztalt, akiket a Szentlélek leszállása által megszabadított a bűn szenvedélyeitől.

Mert a Dicsőséges nem azért testesült meg, hogy becsapja saját teremtményét, hanem hogy — részesedve természetünkben — mindörökre megszüntesse a Kígyó által a természetünkben elvetett hajlamokat.

Az Ige Megtestesülése ezeket a hajlamokat változtatta meg, nem pedig a természetet, hogy így mi elhagyva a rossz emlékét Isten szeretetébe öltözzünk, — nem azt változtatva meg, amik nem voltunk, hanem dicsőségesen megújulva e változás által abban, amik voltunk (Kol 3,9-10).

Legyen tehát neki dicsőség és erő, neki, aki láthatatlanul leszállt a mennyből, de aki láthatóan emelkedett a mennybe, neki, aki van mindöröktől és most és mindörökre. Amen.

Beszéd Urunk Jézus Krisztus mennybemeneteléről,
PG 65, 1144-1148.

* *Diadochosz* (V. sz.), Photike püspöke, a *Száz fejezet a lelki tökéletességről* c. értékes mű szerzője. Egyetlen beszéde maradt csak ránk, a Mennybemenetelről szóló.

SZEVILLAI SZENT IZIDOR

Lángoló egység

(Csel 2,1-4)

Uram, Lelked hatalma által megakadályoztad, hogy egyetértsenek azok, akik a zavar tornyát, az ősi gőg jelképét építették (Ter 11,5-9); ugyanígy épülni kezdő csodálatos egyházadban a különböző nyelvek kiárasztásával megsokszoroztad egymás megértésének lehetőségét, oly módon, hogy ami hajdan büntetésként adatott, az ajándékként adassék, és az, aminek a hiúságot kellett letörnie, most a hit épületét szolgálja.

Add meg családodnak tehát, Uram, hogy eljöjjön az általad megígért Szentlélek. Hogy lanyhaságunkkal szemben felébressze bennünk a felé szálló vágyakat, és hogy erejében kiérdemelhessük a bőséges megszentelődést. Add meg nekünk ajándékként ígéreted tárgyát, minthogy maga ez az ajándék ígéret. Így a Lélek tüzétől lángoló Egyház őrizze meg az igaz hitet abban, aki a teljes igazság megértését adja. (. . .)

Senki sem tudja elmondani, hogy hogyan szállt le ma ez a tűz. A tanítványok megkapták a világ minden nyelvének ajándékát oly módon, hogy a latintól a héberig, görögtől az egyiptomiig, szkítától a zsidóig mindenki — jóllehet a saját nyelvét hallotta — idegen nyelvet beszélt (Csel 2,8-11), éspedig mindenki zavartalanul megértette nyelvét és a többiekét is.

Azt sem tudja senki megmagyarázni, milyen erő folytán maradt egy és oszthatatlan az a mennyei tanítás, amelyet egy szabad hatalom az igazság hőseinek adott, jóllehet ezt az igazságot az egész hatalmas világegyetemben hirdetik. A hit egységét semmi sem zavarja széthúzással; íme ebben áll az ajándék ereje. Csodálatos megismerésének sokalakú elterjedése, és elragadó az azt kifejező nyelvek változatossága. Így láthatjuk, hogy a nyelvek sokfélesége egyáltalán nem akadályozza az Úr hirdetését: nem számít, hogy ezen vagy azon a nyelven valljuk meg őt, amíg ugyanabban hiszünk. (. . .)

Nagy jel volt ez tehát, és mindenek között legszükségesebb ez az isteni ajándék. Valóban, attól kezdve, hogy a tanítványok feje fölött lángnyelvek jelentek meg, a hivők szívéből nem származhat többé sem széthúzás, sem lanyhaság. Szavad hirdetői egyöntetűen gondolkodtak és szeretettől égtek.

Pünkösd szent napjára, PL 85, 617-619.

* *Szent Izidor* († 636), Szevilla érseke, a IV. Toledói zsinat legfontosabb személyisége; ez a zsinat adott az országnak egységes liturgiát. Enciklopédikus, történelmi, szentírási, teológiai és erkölcsi művei nagy műveltségére utalnak.

49

DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS

Mária mennybevétele

(Jel 12,13-14)

Az új Ádám Édenkertje ma befogadja azt a lelki paradicsomot, akiben ítéletünk eltöröltetett, ahol az élet fája növekedett, ahol mezítelenségünk ismét befödetett. Többé már nem vagyunk tehát mezítelenek és ruhátlanok, megfosztva az isteni képmás ragyogásától és a Szentlélek bőséges kegyelmétől. Már nem kell sírnunk régi mezítelenségünk miatt, ezt mondva: « Már levetettem a ruhámat, hogy vegyem fel újra? » (Én 5,3).

A kígyó nem tud becsúszni ebbe a paradicsomba, a kígyó, akitől hazug megistenülést vártunk, ami nekünk az esztelen állathoz való hasonlóságot jelentette (Júd 10). Isten egyszülött Fia, aki személyében egylényegű az Atyával, ettől a Szűztől, ebből a tiszta földből alakította ki emberi természetét. Megistenültem, én, az ember; halhatatlanná lettem, én, a halandó. Levetettem a test ruháját, elvetettem a romlandóság köntösét és az istenség ruhájába öltöztem.

Ma a folt nélküli Szűz, aki nem állt meg földi érzelmeknél, hanem a menny gondolataival táplálkozott, nem tért többé vissza a földre.

Mivel ő maga eleven mennyország, a mennyei sátrakban helyezkedett el.

2. beszéd, Mária elszenderüléséről, PG 96, 725.

* *Damaszkuszi Szent János* (kb. 675-749) Damaszkuszban született, élete egy részét a palesztínai Szent Szabbasz kolostorban és Jeruzsálemben töltötte. Harcolt a képrombolók ellen azt állítva, hogy Krisztus és a szentek ábrázolása törvényesen megengedett, és jóváhagyta a képeknek adott tiszteletet. Legfontosabb teológiai műve *Az ismeret forrása.* Számos liturgikus himnusz szerzője. Mária elszenderüléséről szóló három beszédében azt hirdette, hogy Isten Anyjának teljesen, lelkestül és testestül meg kellett dicsőülnie; így egyik előkészítője a Mária mennybevételéről szóló dogma kihirdetésének.

STELLA-I IZSÁK

Mária és az Egyház

Az Isten Fia elsőszülött sok testvér között, mivel — jóllehet természet szerint egyetlen Fiú — a kegyelem révén a testvérek sokaságát kapcsolta magához, akik egyek vele: « mindazoknak, akik befogadták, hatalmat adott, hogy Isten fiaivá legyenek » (Jn 1,12). Amikor « Emberfia » lett, az emberek sokaságát Isten gyermekeivé tette. Magához kapcsolta őket, jóllehet ő egyedüli szeretete és hatalma révén. Az emberek önmagukban, testi születésünk szerint, sokaságot alkotnak; de a második, az isteni születés révén egyetlen (testet) alkotnak vele. Az egy Krisztus, az egyetlen és teljes: a Fő és a test együtt.

És ez az egyetlen Krisztus Fia az egyetlen Istennek az égben, és egyetlen anyától születik a földön. Sok gyermek van, de csak egyetlen Fiú. És amint a Fő és test egyetlen fiú és több gyermek, ugyanúgy Mária és az egyház egyetlen anya és sok anya, egyetlen szűz és sok szűz. Mindkettő a Szentlélektől fogant testi kapcsolat nélkül. Mindkettő bűn nélkül adott gyermeket az Atyaistennek. Az egyik bűn nélkül Főt nemzett a test számára; a másik testet támaszt a bűnök bocsánatával a Fő számára. Mindkettő Krisztus anyja, de egyik sem szüli Őt teljes egészében a másik nélkül. Ezért amit az istenileg sugalmazott Írások általánosságban az egyházról mint szűz-anyáról mondanak, azt joggal alkalmazhatjuk különlegesen a szűz-anya Máriára; és amit a szűz-anya Máriáról különlegesen mondanak, azt általánosságban a szűz-anya egyházra is alkalmazhatjuk. És amit egy szöveg egyikről vagy a másikról mond, azt csaknem megkülönböztetés nélkül és egyformán alkalmazhatjuk bármelyikre.

Sőt minden hivő lélek is a maga módján az Isteni Ige jegyese, Krisztus anyja, lánya és nővére (testvére), szűz és termékeny. Így tehát maga Isten bölcsessége, az Atya Igéje jelöli egyszerre az egyházat egyetemes értelemben, Máriát igen sajátos értelemben és minden egyes hivő lelket különleges értelemben.

Ezért mondja a Szentírás: « Az Úr örökségében lesz lakóhelyem ». Az Úr öröksége a maga teljességében az Egyház, egészen sajátosan Mária, és különlegesen minden egyes hivő lelke. Krisztus kilenc hónapig maradt Mária méhének hajlékában, az Egyház hitének hajlékában marad a világ végezetéig, a hivő ismeretében és szeretetében pedig örökkön-örökké ».

Homilia Mária mennybevételének ünnepére, PL 194, 1862-1865.

* *Stella-i Izsák,* ld. 14. szöveg jegyzete.

51

TISZTELETREMÉLTÓ SZENT BÉDA

A végleges Templom

(1Kir 6,7,11-13)

Mózes a pusztában állította fel a frigysátrat, Salamon Jeruzsálemben a Templomot. Jeruzsálem ezt jelenti: « A béke látomása ». Az egyház először a múló élet fájdalmaiban és nyomorúságaiban épül, szomjazva és éhezve az örök Királyság után; azután teljesedik be az igazi Béke látomásában és örömében.

Az Írás a templomépítéssel kapcsolatban tehát joggal számol be arról, hogy az építkezés alatt nem lehetett hallani sem kalapácsot, sem fejszét, sem más vasszerszámot. Az összes követ és fát Jeruzsálemen kivül készítették elő pontosan kimérve, hogy aztán a helyszínen, a Templom berendezésének megfelelően rakják egybe. Amikor aztán odaszállították és mindegyiket a maga helyén elkészítették, a legkisebb nehézség és habozás nélkül cementtel és faszögekkel egymáshoz illesztették.

Valóban, a mennyei boldogság békéjében hitünknek nincs többé szüksége a szenvedések próbatételére, sem életünknek kipróbálásra. Ha megjavult ebben a világban, a jelen életben, alkalmassá válik az égi lakóhelyekre. Ott, a helyszínen, színről-színre látva Teremtőjét és Királyát, a kölcsönös szeretet cementjével és kapcsaival egyesül a többiekkel, hogy soha többé ne váljanak szét.

Amikor a hivők sokasága ebben az életben már csak egy szívet, egy lelket alkot, és mindenüket közösbe adják (Csel 4,32), mi mást tesznek, mint eleven kövek gyanánt egybeilleszkednek, hogy így építsék az Úr eljövendő Országát (Ef 2,22). Így majd mindjárt átkerülnek, anélkül, hogy valami késedelmet is szenvednének. Beillesztve az épületbe, mindenki a maga helyén, azzal a szeretettel kapcsolódnak egybe, amellyel Istent és magukat szeretik.

A Frigysátorról és berendezéséről, II. PL 91. 423-424.

* *Tiszteletreméltó Szent Béda,* Id. 44. szöveg jegyzete.



27. **Betlehem látképe**

Középen Jézus születésének bazilikája, balra Szent Katalin temploma és a ferencesek kolostora, jobbra, a tér közelében, örmény kolostor, a jobb oldali alsó sarokban az Omár-mecset minarettel.



28. Herodion

Betlehemtől kb. 8 km-re egy mesterségesen kialakított domb tetején építette fel Heródes erődítmény-palotáját.

Uralkodásának utolsó éveiben, a hatalom és pazar pompa e gazdag épülete közelében született Jézus. Máté elmondja, hogy Jézus születését olyan epizódok követték, amelyek a fennálló hatalom nyugtalanságát jelezték. Jézus, aki mindjárt születésekor magára vonja az evilági vezetők haragját, később gyökeres választást ajánl:

Tudjátok, hogy azok, akiket a világ urainak tartanak, zsarnokoskodnak a népeken, a hatalmasok pedig önkényüket éreztetik velük. Köztetek azonban ne így legyen, hanem aki nagyobb akar lenni, legyen szolgátok, és aki első akar lenni, legyen mindenkinek a cselédje. Az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és váltságul adja életét sokakért.

Mk 10,42-45



29. **Jeruzsálem: az Antonia-vár kövezete**

Nagyon valószínű, hogy Pilátus pretoriumának kövezetéhez tartozott, görögül: *lithostrótos*, héberül: *gabbata* (Jn 19,13-14). Az erődítmény katonáinak rajza látható: időtöltésből szerencsejátékot játszottak, ehhez készült a rajz.



30. Régi római út Jeruzsálemből Jerikóba

Jézus, aki jól ismerte ezeket az elhagyatott, veszélyes helyeket, ide helyezi a felebaráti szeretetről szóló példabeszéde színterét.

Egy ember lement Jeruzsálemből Jerikóba. Rablók kezére került, azok kifosztották, véresre verték és félholtan otthagyták...

Lk 10,30

NISSZAI SZENT GERGELY

A bennünk élő Szentháromság

(Jn 17,21-24)

Az Úr élet, és ez által egész testének megadatott — az apostol kifejezése szerint — « a szabad út az Atyához », mégpedig abban a pillanatban, amikor visszaadja a Királyságot Istenünknek és Atyánknak (vö. 1Kor 15,28).

Teste, amint gyakran mondta, az egész emberi természet, amellyel egyesült. Szent Pál ilyen értelemben is nevezte az Urat « közvetítőnek Isten és az emberek között » (1Tim 2,5). Valóban, az, aki az Atyában volt és az emberek közé jött, úgy teljesíti a közvetítést, hogy mindent magában egyesít és maga által az Atyával: « Amint te, Atyám, bennem vagy — mondja az Úr az evangéliumban az Atyához fordulva — én pedig tebenned, legyenek ők is bennem egy. »

Ez világosan megmutatja, hogy miután egyesített bennünket magával — ő, aki az Atyában van — önmaga által összekapcsol minket Atyjával: És az evangélium ugyanilyen értelemben folytatódik: « Nekik adtam a dicsőséget, amelyet te nekem adtál. »

Ez a dicsőség, amelyről itt beszél, úgy gondolom, hogy a Szentlélek, akit apostolainak adott, amikor rájuk lehelt (Jn 20,22). Az egymástól elválasztottak egyesítésének csak egyetlen egy módja van: megadni nekik, hogy együtt növekedjenek a Lélek egységében; akiben nincs meg Krisztus Lelke, az nem tartozik hozzá (Róm 8,9).

A Lélek a dicsőség, amint ezt már Atyjának mondta: « Dicsőíts meg azzal a dicsőséggel, amely az enyém volt, mielőtt a világ lett. » Az Isteni Ige, aki már a világ teremtése előtt megosztotta az Atya dicsőségét, az utolsó napokban testté lett. Úgy illett, hogy a test, az Igével való egyesülés által, az legyen, ami az Ige, és úgy legyen az, hogy megkapja azt, amiben az Ige már a világ előtt részesedett, vagyis a Szentlelket. Mert semmi más nem volt az idők kezdete előtt, mint az Atya, a Fiú és a Szentlélek.

Ezért mondja még itt: « Én átadtam nekik a dicsőséget, amit nekem adtál, hogy egyek legyenek, amint mi egyek vagyunk, én őbennük, te énbennem. »

Beszéd az « Akkor majd a Fiú is aláveti magát » versről, PG 44, 1320.

* *Szent Gergely* (kb. 335-kb. 395) Nissza püspöke, Szent Vazul testvére, teológus, az egyik legnagyobb keleti egyházatya. Fontos szerepet játszott a Konstantinápolyi zsinaton (381), amely állást foglalt minden eretnekség ellen, amely tagadta a Szentlélek istenségét. Ez a zsinat fogalmazta meg az ún. Niceai-Konstantinápolyi Hitvallást (a katolikus és ordodox templomokban ma is imádkozott *Credo*-t).

FRANÇOIS MAURIAC

A Barát

Úgy kell gondolnotok Krisztusra mint élőre, mint aki a világban van.

Úgy kell gondolnotok Krisztusra mint egyetlen Barátra, akinek tekintete áthatol legtitkosabb életeteken is, lényetek minden teremtmény számára megközelíthetetlen részéig, amit talán ti magatok sem ismertek.

Tekintete rajtatok nyugszik, amilyenek vagytok; ismeri a minden más szenttől különböző szentet, akinek csíráit magatokban hordjátok.

Életetek legcsekélyebb körülményében is ő határozza meg magatartástokat. Ne akarjatok rajta kívül megoldani egyetlen kérdést sem, még a legjelentéktelenebbet sem.

Ő megadja nektek világos tudatát annak, akik vagytok: halhatatlan lélek, de nem elszigetelt, hanem sok lélekkel körülvett, akik fölött hatalmatok van a jóra és a rosszra.

Bármilyen kicsik legyetek is, ha Krisztus barátai vagytok, többen megmelegednek ennél a tűznél és részesednek ebben a fényben.

A bűn a megszokás, a bűn teszi gépiessé az életet.

Mert Krisztus vallása nem korlátozódik az óváson, védekezésen alapuló rendszerre.

Meg kell nektek mondanom: ez a vallás a lényegi szeretetre hív és a világ szemében a legnagyobb kockázatot hozza magával: a *teljes odaadás* kockázatát.

A világ bármis bölcsességére — a fiatalságnak el kell múlnia —, Krisztus ezt válaszolja: « A fiatalságnak nem szabad elmúlnia! »

Krisztus barátai, rajtatok áll, hogy fiatalságtok örök legyen.

* *François Mauriac* (1885-1970), Nobel-díjas francia író.

III. RÉSZ

A NÁZÁRETI JÉZUS ÉLETÉNEK TÉR-IDŐ KOORDINÁTÁI

A. TÖRTÉNELMI, FÖLDRAJZI ÉS SZELLEMI HELYZET

Xavier Léon-Dufour

I. TÖRTÉNELMI HELYZET

A bibliai szövegek kritikai vizsgálata lehetővé teszi a történész számára, hogy meghatározza a mögöttük húzódó történelem nagy korszakait. E szövegek közül néhányat a Biblián kívüli dokumentumok is megerősítenek. Íme ennyit lehet állítani, függetlenül attól az értelmezéstől, amelyet a hivő vagy a nem hivő adhat a kellőképp ellenőrzött eseményeknek.

1. Jézus előtt

A. Krisztus előtt 63-ban Palesztínát a rómaiak foglalták el és hozzácsatolták a birodalomhoz. Nagy Heródes (Kr. e. 40-4; vö. Mt 2,1-22; Lk 1,5; Csel 23,31) és utódai — Archelausz (Mt 2,22), Antipász és Fülöp (Lk 3,1) majd Heródes Agrippa (Csel 12,1-23) csak vazallusai egy ingatag és képzelt hatalomnak. Izrael népe már a Krisztus előtti VIII. századtól elveszítette nemzeti függetlenségét. A régi izraeli királyságot annak Északi és Déli részében az asszír (721) és a babilóni (587) támadások elpusztították. Az elhurcolt nép száműzetésben (Csel 7,6.29; 13,17; Zsid 11,9; 1Pét 1,17; 2,11; 2Kor 5,6-9) élt egészen Kürosz perzsa király győzelméig, aki megengedte a visszatérést (538). De a hazatértek továbbra is a perzsák uralma alatt maradtak; ezt Nagy Sándor (332), valamint utódai, a Szeleukidák uralma váltotta fel. A külföldön maradt zsidók viszont az egész földközi-tengeri medencében megalkották a zsidó diaszpóra (Jak 1,1; 1Pét 1,1; Jn 7,35; Csel 8,1.4; 11,19) első magjait.

B. Judaizmusnak vallási és kulturális jelentésben a zsidó miliőt nevezzük, amely Izrael történetében megfelel a száműzetés utáni korszaknak (538 után). Jellemzi Izrael ellenállása más civilizációk minden befolyásával szemben, amelyek el akarták nyelni vagy meg akarták változtatni. A nép vallási örökségét és eredeti hagyományát féltékenyen, aggályos szabálytartással őrizték. Bizonyos külföldi behatások, amelyek nem veszélyeztették a hit tisztaságát és a hagyományos gondolkodásmódot, mégis gazdagodást hoztak magukkal.

C. Ennek a meglepő lelki sikernek dicsőséges epizódja volt a Makkabeusok háborúja (167-164). Szíria királya, Antiochosz Epifánész (175-164) megkísérelte, hogy lerombolja a zsidó vallást és arra kényszerítse a népet,

hogy a görög szokásokat tegye magáévá. A Makkabeusok győzelme a zsidó Törvény győzelmét jelentette; eredménye az volt, hogy még erőteljesebben hangsúlyt kapott a zsidók és az őket körülvevő pogány népek elkülönültsége. Krisztus előtt 142 és 63 között a Makkabeusok utódai, a Hasmoneusok alatt Izrael még politikai függetlenségét is visszanyerte. E függetlenségnek Pompejusz vetett véget Jeruzsálem elfoglalásával (63), majd azzal, hogy Szíriát meghódította és hozzácsatolta a római birodalomhoz. II. Hirkánusz Hasmoneus herceget ő nevezte ki főpapnak és « etnarchának » (63-40). Valójában azonban ennek idumeai minisztere, Antipater kormányzott nevében, megnyitva az utat fiának, Heródesnek.

D. Nagy Heródes Krisztus előtt 40-ben lett a « zsidók királya » Róma segítségével, minthogy nem zsidó származása miatt a zsidók nehezen fogadták el. Halálakor (Kr. e. 4) Augusztusznak kellett közbelépnie, hogy végrendeletének rendelkezése szerint három fia legyen az utóda. Archelausz (Kr. e. 4 — Kr. u. 6) Júdeát, Idumeát és Szamariát, Heródes Antipász (Kr. e. 4 — Kr. u. 39) Galileát és Pereát, Fülöp (Kr. e. 4 — Kr. u. 34) Gaulanitiszt, Itureát és Trachonitiszt kapta meg. Ámbár Palesztínában továbbra is királyoknak hívták őket, Archaleusznak etnarcha (Mt 2,22; 2Kor 11,32), a másik kettőnek pedig tetrarcha (Mt 14,1; Lk 3,1. 19, 9,7; Csel 13,1) címe volt. Nagy Heródes unokájának, Heródes Agrippának (Csel 12,1-23) Krisztus után 37 és 41 között sikerült egyesítenie a régi birodalmat. 44-ben bekövetkezett halála után Júdea nem ismert más tekintélyt, mint a császár hivatalnokait.

E. A római megszállás ellen több ízben történtek felkelési kísérletek: Teudas (valószínűleg Nagy Heródes halála után Kr. e. 4-ben; Csel 5,36), Galileai Júdás (Quiriniusz népszámlálása alkalmából Kr. u. 6-7-ben; Lk 2,1-5) felkelései, majd azok, amelyek Fadusz (44 körül), Kumánusz (48-52) és Félix (52-60; vö Csel 23,24-24,27; 25,14) kormányzósága idején történtek. A leghevesebb, a zelóták (Csel 2,3; 1Kor 14,3; Titusz 2,14; 1Pét 3,13) mozgalma által kiváltott felkelés 66-ban robbant ki. Forradalmi kormány telepedett meg Jeruzsálemben. A « zsidó háború » négy évig tartott. Elkeseredett ellenállás után azzal végződött, hogy Titusz legiói 70-ben lerombolták Jeruzsálemet és a Templomot, a zsidók pedig szétszóródtak az egész világon.

2. A názáreti Jézus

A názáreti Jézus nem valami mitikus alak. Létezését földrajzilag Palesztínában, közelebbről Galileában lehet elhelyezni; működésének idejét pedig az evangéliumok által megadott támpontok alapján (1): megkeresztelése Tiberiusz császár uralkodásának 15. évében (Lk 3,1), vagyis abban az évben történt,

(1) Lásd bővebben: III. B/1.

amely 27. október 1-ét (vagy 28. augusztus 19-ét) követi. A Keresztelő szolgálata — aki prófétaként jelent meg (Mt 16,14; Lk 7,16; Jn 6,14; 7,40; 9,14) — nagy népszerűségnek örvendett és olyan eredeti mozgalmat ébresztett, amely Isten közelgő jövetele és ítélete távlatában a megtérést (Mt 4,17; 11,20; 12,41; Mt 9,6; Lk 15,4-32, 24,47) sürgette; Júda pusztaságában működött, nem messze Jeruzsálemtől. A Jordánban keresztelt, Betániánál (Jn 1,28; vö. 3,23.26; 10,40); ez a hely ma Aenon. E nagy próféta kisugárzásában kellett Jézusnak megkezdenie saját küldetését (Jn 3,22).

Jézus történetének másik nagyobb jelzőpontja halála a Golgotán (Mt 27,23; Mk 15,22; Jn 19,17). Biztosan pénteken történt, valószínűleg Húsvét ünnepének előestéjén, Niszán hónap 14. vagy 15. napján. A legvalószínűbb dátumok: 30. április 7. vagy 33. április 3.

Keresztsége és erőszakos halála között Jézus bejárja Galileát és Júdeát és arra buzdítja kortársait, készüljenek fel Isten országa (Mt 3,2; 4,17; 10,7; Mt 12,28; Mt 13,24-30.31-33.36-50) közelgő eljövetelére. Csodáival és szavaival olyan messiási lelkesedést vált ki, amely azzal fenyeget, hogy politikai felkeléssé fajul. Jézus pedig csak néhány tanítvány szívében akar magot vetni, amely, kicsírázva, ledönti majd azokat a korlátokat, amelyek közé a kor vallási vezetői bezárkóztak. Üzenete annak a szeretetnek Örömhíre, amelynek földön és égben uralkodnia kell.

Ez a történet nem volt teljesen ismeretlen a kor történetírói előtt. Így Josephus Flavius egy szövegben, amelyet a keresztény kiadók átalakítottak, megemlíti nemcsak Jézus sikereit és azt, hogy Pilátus kereszthalálra ítélte, hanem azt a tényt is, hogy tanítványai továbbra is szerették őt, mivel « halála után elevenen megjelent nekik » (*A zsidók története* XVIII. 3,3.). Valóban, a húsvéti események után a tanítványok olyan magatartást tanúsítanak, amely teljesen ellentmond a Jézus halála miatti elbátortalanodásnak.

3. Az első közösség

Az első keresztény közösség a *húsvéti hitből született meg.* A történész e hit gyökerénél nem a közösségi sugalmazás jelenségét találja vagy valami mitikus mesét, hanem kiváltságos tanúk (1Kor 15,15) józan állítását. Ezek kijelentik, hogy az a megfeszített Jézus, akinek halála megzavarta és félelemmel töltötte el a tanítványokat, mint Úr mindörökre él (Csel 2,36; Róm 10,9; 1Kor 12,3; 16,22; Csel 22,20).

A. Az első közösség *zsidó-keresztény,* vagyis minden tagja zsidó. Jeruzsálemben az Apostolok igehirdetése (Csel 2; 1Kor 1,21k; Róm 10,14kk) egyszerre elérte az arám nyelven beszélő lakosokat, a mózesi Törvény szigorú megtartóit és a diaszpórából származó, görögül beszélő zsidókat, akiket hellénistáknak (Csel 6,1; 9,29; 11,20) neveztek.

A közösség súlypontját egy központ alkotja: a Tizenkettő, a Feltámadott tanúinak testülete. Péter (Mt 4,18; 10,2; 16,17) kivételes tekintélynek örvend. A tanítványok között az első pillanattól megtaláljuk az Úr testvéreit (1Kor 9,5; Gal 1,19) akik, mint tág értelemben vett rokonságának tagjai, először ellenálltak küldetésének. Mint Jézushoz közelállókat tisztelték őket.

Az egyazon hithez való csatlakozásban a hivők magatartása környezetüknek megfelelően különböző. A *Héberek* nem érzik, hogy elszakadnak a judaizmustól (Gal 1,13), továbbra is megtartják annak törvényeit és imádságait. Jakab (Gal 1,19), az « Úr testvérei » közül a legbefolyásosabb körül csoportosulnak. A *Hellénisták* viszont, akiknek élén István áll (Csel 6,8-8,2; 11,19; 22,20) bírálják a zsidó kultusz túlbecsülését és inkább annak lelkivé tételét dicsérik. A két csoport között bizonyos feszültség lehetett; talán erről tanúskodik az asztalszolgálat körüli önmagában banális nézeteltérés (Csel 6,1-6).

B. Istvánnak a Templom elleni kirohanása (Csel 7) kirobbantja a zsidó vezetők részéről a nyílt *üldözést* az új szekta ellen (Csel 24,5; 28,22) Először a hellénistáknak, aztán Péternek és valószínűleg a Tizenkettőnek el kell hagynia Jeruzsálemet.

E szétszóródással kezdődik meg a keresztény misszió. Először a zsidók között, aztán 34-36 körül Szamariában, aztán Júdea és Galilea különböző városaiban. Az Apostolok Pétert és Jánost küldik Jeruzsálemből, hogy az újonnan megtértekre lehívják a Szentlelket és így rányomják a pecsétet a megkezdett műre. De még hátra van egy döntő lépés: a pogány eredetűek bebocsátása a keresztény közösségbe.

C. Péter egy lelkipásztori körútja alkalmával érti meg és fogadtatja el aztán a jeruzsálemi csoporttal, hogy Isten ugyanazt az ajándékot adta a pogányoknak (Csel 10,1-48; 11,4-18). A terjeszkedés új korszaka kezdődik: Főniciában, Cipruson (Csel 31,3; 27,4; 11,9; 13,4-12; 15,39) és végül Antiochiában (Csel 11,19). A fiatal és a zsidó nyomástól megszabadult szekta a városban éri el többségét; Jézus tanítványait első alkalommal itt nevezték « keresztényeknek » (Csel 11,26), és mondták róluk, hogy istentiszteletet tartanak az Úrnak (13,2).

Az első keresztény közösségnek tehát két pólusa van: Jeruzsálem és Antiochia. Kitör az ellentét: a « konzervatívok », a jeruzsálemi *zsidózók* (Gal 2,14; Csel 11,2; 15,5; 21,20; Gal 2,21) az üdvösség nevében rá akarták kényszeríteni a pogány megtértekre a körülmetélést. A probléma megoldására 48-ban Jeruzsálemben gyűlést tartanak, amelyet az első « zsinatnak » (Csel 15) nevezhetnénk. Az Anya-Egyház dönt, de a katolicitás (egyetemesség) irányában: a megtért pogányoknak nem kell megtartaniuk Mózes Törvényét (Gal 2,1-10), kivéve, hogy később kötelezik őket kisebb jelentőségű zsidó szabályok megtartására (Csel 15,23-29). Ez a nyitás nem árt a hagyománynak (1Kor 7,10; 9,14; Fil 4,8; 1Tessz 4,13; 2Tessz 2,15), amelynek pontosságát az eleven

kapcsolatok megsokszorozása biztosítja: a gyűjtés az Egyház egységének kézzelfogható jele (Csel 11,28-30; 1Kor 16,1-4). Ezek a kapcsolatok ezentúl gyakoriak és elevenek.

4. Pál

Az igehirdetés és a gyökeres egyetemesség e művének fő szerzője Tarzuszi Pál. Krisztussal történt találkozása előtt példamutató zsidó, a keresztények üldözője. 48 és 60 között három missziós utat tesz Ázsiában, Makedóniában és Görögországban (Csel 16,9.12; 18,5; 19,21.29; 20,1.3; 27,2; Róm 15,26; 1Kor 16,5; 2Kor 1,16; 2,13; 7,5; 8,1; 9,2.4; 11,9; Fil 4,15; 1Tessz 1,8; 4,10; 1Tim 1,3; Csel 20,2); mint fogoly megismeri Kréta (Csel 27,7.12; 21; Tit 1,5) és Málta (Csel 28,1-10) szigetét, hogy végül is Rómában kössön ki. Munkatársaival sok egyházat alapít. Ezeknek, a többivel közösségben levő egyházaknak szervezetük van: az alapító apostol állandóan figyelemmel kíséri. Élükön általában a kézfeltétellel rendelt presbiter (Csel 4,5; Zsid 11,2; Csel 14,23; Jak 5,14) áll. Az egyetemes Egyház központjai fokozatosan Efezus (Csel 18,19-24; 19; 20,16; 21,29; 1Kor 15,32; 16,8; Ef 1,1; 1Tim 1,3; 2Tim 1,18; 4,12; Jel 1,11; 2,1) és Róma (Róm 1,7.15; Csel 19,21; 23,11) lesznek. Pálnak mindenki másnál jobban szembe kellett néznie a szigorú zsidó szabálytartás problémájával: nagy erővel válaszol Péter habozására, aki Antiochiában nem merte átlépni az étkezésre vonatkozó törvényeket (Gal 2,11-14); mindenek előtt teológusként azt hirdeti, hogy a bűn uralma alatt és a kegyelem vonzásában zsidók és pogányok egyenlők: az üdvösség az isteni irgalom ingyenes ajándéka Krisztusban minden embernek. Kétségtelenül a zsidók voltak az első kiválasztottak, de a Törvény csak ideiglenes rendszer és hatástalan (Róm 7,7-25; 2,14; Gal 6,2; Róm 8,1-17); a hit, amely a pátriárkákkal már a Törvény előtt létezett, az üdvösség egyedüli útja. Aki a régi szabályelőírásoknak veti alá magát, az nem ismeri el az egyetlen közvetítőt (2Kor 3,6-9; Róm 7,7-15; Gal 3,10), Jézus Krisztust, akiben « már nincs görög vagy zsidó, körülmetélt vagy körülmetéletlen, barbár vagy szittya, rabszolga vagy szabad » (Kol 3,11).

5. Elterjedés

A kereszténység elterjedése meglepő; jellemzője a missziók történetében példátlan gyorsaság és a pogány világgal való találkozás, amellyel szemben a judaizmus tökéletesen zárt maradt. Ez a világ kedvező és ugyanakkor kedvezőtlen talaja volt az új hitnek. Kb. 60-ig az igehirdetés a zsinagógákra (Csel 17,10-12) támaszkodik. Itt hirdették Krisztust a szombati imák alkalmával (Csel 13,14; 16,13), amelyeken részt vett a környék zsidó közössége, de ugyanakkor számos Istenben hivő is (Csel 10,2; 11,18; 13,16.26.50; 16,14; 17,4.17; 18,7). Rendszerint csak egy kis csoport csatlakozik az új igehirdetéshez; a zaklatott és üldözött misszionáriusok a helyi közösségbe

már beilleszkedett új megtértek segítségével közvetlenül a pogányokhoz intézik az üzenetet (Mt 5,47; Róm 15,9-12; Lk 13,28; Csel 11,1.18; Jel 12,5; 21,24). A keresztény Egyházat a pogányok között a Szövetség egy Istenébe és küldöttébe, Jézus Krisztusba vetett hite, továbbá a szeretet és a tisztaság által jellemzett erkölcsi élete által lehetett felismerni.

6. Nyelvek

A. Jézus korában a Palesztínában általánosan beszélt nyelv már nem a héber, hanem már évszázadok óta az *arám*, a héberből származó sémi nyelv. Ez a nyelv, amelyet először a VIII. században az asszír hódítás által elnyelt közép-keleti városállamok használtak, Mezopotámiától a Földközi-tenger vidékéig a diplomácia és a kereskedelem nyelve lett. Kiszorította a bennszülött nyelveket; mindazonáltal jól meg lehetett különböztetni a nyugati (palesztínai-keresztény, targum, szamaritánus, palesztinai talmud) és keleti (szír, babilóni talmud) területek szerint. Egy szíriai faluban (Malula) Damaszkusz mellett még ma is beszélik.

B. A régi *héber* nyelv volt az írott vallási nyelv, és, úgy tűnik, a zsidók továbbra is megértik: az imákat általában héberül mondták, és a qumráni szövegek nagy részét is ezen a nyelven írták. Igy Mt 27,46 héberül idézi a 22. zsoltárnak azt a versét, amelyet Jézus a kereszten imádkozott (vö. Mk 15,34). Hogy azonban megkönnyítsék az Ószövetség liturgikus olvasmányainak megértését, aram parafrázist alkalmaztak (*targum*); ezek közül kettő, a száműzetésből való visszatérés korából (Kr. e. VI. sz.) hivatalos lett.

C. A római megszállás miatt igen valószínű, hogy — legalábbis Jeruzsálemben — a zsidók tudtak egy kicsit *görög*ül és talán *latin*ul (vö. Jézus keresztjének felirata: Jn 19,20). A nagykereskedelem a görögöt használta, és a templomi zarándoklatok is sok olyan zsidót hoztak a diaszpórából Palesztínába, akik szintén görögül beszéltek. Érthető, hogy a Jézus által arámul hirdetett üzenetet mindjárt az apostoli igehirdetés kezdetétől az evangéliumi hagyomány görög nyelvén fejezték ki, ha figyelembe vesszük, hogy az Egyház születésétől kezdve hellénisták is voltak a keresztény közösségekben. A diaszpórából származó hivők azonnal áttették görögre Jézus szavait és a Jézusról szóló elbeszéléseket. Az arám és a héber sémi nyelvek, más logikának engedelmeskednek, mint az indoeurópai nyelvek, nevezetesen egy szimbolikus jellegű gondolatnak. A gondolatokat nem elvont fogalmi formákkal, hanem a konkrét kifejezések töménysége által fejezték ki. A Szeptuaginta (az Ószövetség Kr. e. 250 és 150 között készült görög változata) áttételében vagy az evangéliumokban a sémi szavak súlya nem mindig világos. (...)

Xavier Léon-Dufour, *Dictionnaire du Nouveau Testament, 23-28.47-48.*

II. A FÖLD

1. Izrael földje

Az I. században « Izrael földjét » (Mt 2,20) hivatalosan *Júdeá*nak nevezték (Lk 4,44; Csel 10,37); a 138-as zsidó felkelés után viszont helytelenül « Szíria-Palesztína », majd « Palesztína » lett a neve. Jóllehet határait nehéz megszabni, több területet foglalt magában: a szó szoros értelmében vett Júdeát (amely magában foglalta Idumeát is), Szamariát, Galileát és Pereát (vagy a « Jordánon túli területet »). E földet dél-keleten Arábia pusztasága, délen pedig a Sínai pusztasága, nyugaton a Földközi tenger, északon Libanon, észak-keleten Dekapolisz, Itúrea és Trachonitisz határolta. Kb. 250 km hosszú, 40-140 km széles négyszögletű területet alkotott; kb. 25.000 km^2, mint Bretagne vagy Szicilia vagy Belgium.

2. Talaj

A *talaj*t különböző köves képződmények alkotják Transzjordánia homokkövétől a partvidék vörös homokjáig, vagy a Tibérias területét (Jn 6,23) jellemző bazaltig. Egészében a mészkő az uralkodó. Átbocsátó képességének tudható be egyrészt a folyók vízhiánya nyáron, másrészt a számos forrás, főképp Galileában. A szikla a föld felszínén van, ezért sok a kő és kevés a megművelhető föld. Az ország földjének belseje igen szegény. Vas hiányában néhány érc- és bazaltréteget termelnek ki. Sót bőségesen nyújt a Holt-tenger, vagy másképp a « Só-tenger » vize (Ter 14,3; MTörv 3,17).

3. Domborzat

A *domborzat* négy hosszú, egymással párhuzamos zónára osztja a területet:

A. A Földközi tenger partján húzódó síkság (Séféla, Száron); itt található Cézarea és Joppe városa.

B. Hegyes övezet a Libanon folytatásaként, ahol három hegycsoport váltakozik eltérő magasságokkal. Északon Galilea dombjai Názáret körül (500 m). Középen, az Ezdrelon síkság után magasodik Szamariában a Garizim (868 m) és az Ebál (938 m). Délen, Júdeában Jeruzsálem magaslatai (790 m), az Olajfák hegye (814 m) és a Hebron (1027 m). Ez az utóbbi hegycsoport igazolja a « felmenni Jeruzsálembe » kifejezést; innen meredeken vezet le az út a Holt-tenger felé.

C. Egy a tenger színtje alatt húzódó árok, a föld legmélyebb medencéje, amelyet a Jordán vonala jelez. A folyócska az Anti-Libanonban ered 45 m magasságban, meredeken lejt a Genezáret-tó felé (Tiberiás tava) 210 méterre a tenger színtje alá, és miután áthalad a Gór síkságon, ahol oázisok vannak, számtalan ágban kígyózik a sivatagos partú Holt-tengerig (- 392 m).

4. Éghajlat

A. A különböző vidékeknek, ahol keveredik a tenger, a hegy és a sivatag hatása, a *szubtrópikus* jellegű éghajlat ellentétei felelnek meg. Csapadékviszonya szerint többé-kevésbé minden vidék különbözik egymástól. Egészében azonban, kivéve a Jordán medencéjét, az ország éghajlata mérsékelt; két *évszak* jellemzi: áprilistől októberig teljesen száraz nyár, novembertől márciusig tél, amikor akár hatvan napon keresztül is zuhog az eső.

B. Az *eső*, bármily félelmetes is hevessége miatt (minél ritkább, annál viharosabb), meghatározza a talaj termékenységét; vonatkozik ez különösen a ritka októberi vagy a késői áprilisi esőre (Jak 5,7). Az esőzés a nyugati *szelek*től függ (vö. Lk 12,54). Legkedvezőbb helyzetben a partvidék van, aztán a központi hegygerinc olyan csapadékmennyiséggel, amely — pl. Jeruzsálemben — megközelíti Párizsét (575 mm). A keleti, szélvédett lejtő viszont gyorsan elvezet Júdea pusztaságának és a Jordán síkságának szárazságához. Ugyanezek a nyugati szelek nyáron bőséges éjszakai harmatot hoznak, amely élteti a növényzetet. Ezzel ellentétben a dél-keleti szél (*hamsin,* sirokkó) kiszikkasztja a levegőt (vö. Lk 12,55). Az uralkodó szelekhez járulnak még a helyi szellők, amelyek olykor heves forgószeleket hoznak magukkal, a Tiberiás-tó medencéjében pedig valóságos viharokat idéznek elő (vö. Mt 8,24).

C. Az évszakok megkülönböztetésében a *hőmérséklet* kisebb szerepet játszik, mint az esők. Télen enyhe (8° — 12°) és — kivéve a Jordán medencéjét (50°-ig) — nyáron is elviselhető (21° — 29°). A napi hőmérsékletingadozás viszont igen erős, dél és éjfél között elérheti a 20 fokot is, vagy még többet. Az éjszakák hűvösek, még a nyár küszöbén is (vö. Mk 14,67).

5. Növényzet

Jézus korában más volt a *növényzet*, mint ma. Az erdőket azóta szinte teljesen eltüntették az emberi kezek vagy a kecskék fogai; a századok folyamán növényeket hoztak be: fügefát Barbáriából (Mexikóból), eukaliptuszt (Ausztráliából), napraforgót és paradicsomot (Amerikából). Egyébként a növényzet egészében olyan szubtrópikus volt, mint ma: gesztenye, terebint, platán, szentjánoskenyérfa, ciprus, boróka. A növényzet a Jordán völgyében trópikussá válik (pálma), a déli pusztaságban azonban már csak szívós cserjékre korlátozódik. Márciusban szinte mindenütt virágzik a tulipán, a kardvirág és a gyorsan hervadó kökörcsin (vö. Mt 6,8). A gyümölcsfák közül különösen három ismeretes, és ezek annyira jellemzőek a vidékre, hogy olykor Izraelt jelképezik: olajfa, fügefa, szőlő. A gabonafélék között a búza és az árpa elterjedt; ezek alkotják az élelmezés alapját. Meg kell még említeni a konyhakertészet terményeit: bab, lencse, hagyma, póréhagyma, padlizsán, paprika és salátafélék.

6. Állatvilág

A vad *állatvilág* bősége jellemezte az országot. A sivatagban ragadozók (köztük minden bizonnyal az oroszlán) az afrikai földrész közelségére emlékeztetnek. A sáskák támadásain és a kígyók marásain túl a parasztok félnek még a rókáktól, a pásztorok pedig a farkasoktól. Vidéken hemzsegtek a legyek, a férgek és rovarok. Sokféle a madár. A halak, amelyek szembeötlően hasonlítanak az Egyiptomban ismertekhez, a Jordán és a Tiberiás-tó gazdagságát alkotják. A szarvasmarhák, bikák és tyúkok bőven előfordulnak; a juhok és kecskék jelentős nyájakat alkotnak; ezeket még nem kíséri semmiféle kutya. Ebben az időben a kutya még félig farkas volt, vad és ragadozó. Ritka a teve, ezzel szemben a szamár, amely erősebb, mint a mi vidékeinken, nyerges állatként (személyszállításra) szolgál különösen a hegyekben, vagy pedig vágójószágként; lovakat csak a rómaiak használtak.

XLD, *i. m.* 28-32.

III. A FÖLDKÖZI-TENGER VILÁGA

1. Gazdasági helyzet

A. A Földközi-tenger vidéke a *Pax Romana* korszakában a múlthoz képest jelentős gazdasági felvirágzást mutat, még ha ez csak a kiváltságos csoportokat érinti is. Ezt tanúsítják a közművek, a színházak, az új szentélyek, a számos újjáépített város, bizonyos híres iparágak. A háborúk megszűnte és az egyesített pénzrendszer magyarázzák ezt a haladást, de a döntő tényező: az egész birodalmat behálózó közútrendszer. Ez az úthálózat, amelyet megtisztítottak az útonállóktól, kedvezett a Földközi-tenger vidékén már úgy is hagyományos kereskedelmi kapcsolatoknak és mindenfajta « nemzetközi » cserének.

B. A fő utakat a *tengeri utak* alkotják. Kedvező idő esetén átlag 4-6 csomó sebességgel haladtak előre. Ezek az utak elsősorban gabonaszállításra (ez táplálja Rómát), de ugyanakkor illatszerek, fémek és rabszolgák szállítására szolgálnak. A szállítás kevesebbe kerül, mint szárazföldi úton. Csak a luxuscikkek szállítására használják a belső utakat. Róma és Alexandria között a tengeri összeköttetések igen kedvezőek és rendszeresek. Sok alexandriai hajó köt ki Rodoszon (Csel 21,1), vagy « Ázsia », a mai Törökország dél-keleti részén. A másik nagy tengeri út Rómából indul, hogy eljusson a Fekete-tengerig vagy Ázsiáig. Ezen az úton Korintus fontos átrakadóhely szerepét tölti be. Néró császár megkezdte, de nem tudta befejezni a Korintusi szoros átvágását, hogy így megkönnyítse a forgalmat. A többi nagy tengelyt (Róma—Kartágó, Róma—Dél-Gallia, Róma—Spanyolország) nem említi az Újszövetség.

C. A *szárazföldi utak*, amelyeken az apostolok járnak, országot országgal kötnek össze; minthogy a fő kikötőkben végződnek, összekapcsolják belül a városokat a tengeri utakkal. Így a Petrából Cézáreába vezető út áthalad Jeruzsálemen, az az út pedig, amely a Tigris és az Eufrátesz völgyeiből Antiochiába visz, átszeli Damaszkuszt. Kisázsiában már létezett egy úthálózat; ezt használják a rómaiak, szilárd kőburkolattal megjavítják és továbbfejlesztik vonalát. Antiochiából Rómába pl. viszonylag könnyű az utazás: Tarzuszon és Efezuson keresztül a tengeren az ember elérte Makedóniát, aztán áthaladt a Balkánon egészen az illiriai Dyrrachiumig, amely szemben van Brindisivel; onnan át lehetett hajózni Itáliába. Az útépítés és karbantartás gondja a tartományok kormányzóit terheli; az utakat a légionáriusok és a kényszermunkára ítéltek építik, és az adók által a lakosok fizetik. Az úti hosszúságot mérföldekben (= 1.500 m) számolják, amelyeket egy főváros határánál írnak ki: Rómán kívül ilyen főváros a galliai Lyon, az ázsiai Efezus, az afrikai Kartágó. Lóháton utaztak (napi 30-50 mérföld) vagy gyalog rótták az utat (napi 25 mérföld).

2. Társadalmi helyzet

A társadalmi létra két szélső határa, a régi nemesség és a rabszolgák megőrzik hagyományos helyzetüket, de a közbeeső rétegek, a születésüktől szabadok vagy a felszabadultak, átalakulnak; attól fogva mély változás hatja át a társadalom egész szerkezetét. A köztársasági Rómára jellemző arisztokratikus rendszer lassanként demokratikus rendszerré alakul át az által, hogy a különböző társadalmi kategóriákba tartozó polgárok előtt megnyílik az út a hivatalok felé.

A. *Új nemesség* jön létre, azoké a magas hivatalnokoké, akiket a császár nevez ki; ez sokkal nyitottabb, mint a régi nemesség (pl. Gallio, Achája prokonzula, Seneca fivére: Csel 18,12-17), a szabad emberek magasabb csoportja viszont a *lovagok* osztályát alkotja. Ez az osztály, amelyet bizonyos vagyon birtoklása határoz meg, az ügyintézéshez és az igazgatáshoz szokott hozzá. A császár a lovagok közül toboroz tisztségviselőket a császári tartományok számára. Sikerük egyéni jellegű, mivel ez az osztály még nem örvend erkölcsi tekintélynek. A lovagok, mint pl. Pilátus, kapzsibbak és érzékenyebbek az ügyintézésükről mondott bírálatokra.

B. A többi *szabad ember,* a *plebs* helyzetét jövedelmi forrása határozza meg: földművesek, kézművesek, kereskedők, ügyvédek, szónokok, nevelők, orvosok. Ha tartományból származnak, római polgárok lehetnek egy jókora összeg lefizetése után: akkor aztán beléphetnek a hadseregbe, vagy a közigazgatás kisebb hivatalaiba.

C. Ehhez egy új osztály keveredik: a *felszabadított* rabszolgáké (Csel 6,9; 1Kor 7,22). Időszámításunk elején elég gyakori a felszabadítás. Bizonyos felszabadítások, emberséges szempontoktól vezetve, gazdasági vagy közigazgatási szakértelmet ismernek el. A felszabadultak a politika területén fontos helyekhez jutnak; mivel meg akarnak szabadulni a szolgaság minden nyomától, az épülő világ számára hasznos dinamikus osztályt alkotnak. Számuk Rómában a szabad emberek egy harmadának felel meg.

D. A társadalmi létra legalján álló *rabszolga* (Lk 1,38; 2,29; Csel 2,18) az antik világ számára csak dolog (*res*), « eszköz » (Arisztotelész). Alá van vetve ura kénye-kedvének, semmiféle polgári joggal nem rendelkezik, még a házasság jogával sem; vallási joga sincs, ki van zárva a város istentiszteletéből. Rómában két szabad emberre egy rabszolga esik; ez azt jelenti, hogy — bizonyos becslések szerint — Kr. e. 5-ben 560.000 polgárra 280.000 rabszolga jutott. Alexandriában, ahol a lakosság megközelítette az egy milliót, mindössze 300.000 ember volt szabad.

3. Kulturális helyzet

Róma, meghódítva a Földközi-tenger körül fekvő országokat, kulturális szempontból, legalábbis a felszínen, már egyesített világot talál, bármilyenek legyenek is az etnikai és társadalmi csoportok közötti válaszfalak és feszültségek. Ez a kulturális egyesítés a hellénizállódásnak köszönhető, amelyet hódításai során Nagy Sándor (336-323) és az utána következő dinasztiák fejeztek be.

A görög partvidéken körülbelül mindenütt megtalálható kereskedelmi gyarmatokhoz több mint hetven újonnan alapított város csatlakozott; a régi városok pedig fokozatosan hellénizálódtak. A legtávolabb eső vidékeket kivéve a görög lesz a közös nyelv (*koiné*), Rómában pedig a művelt emberek nyelve. A nevelést egyre jobban az athéni rendszer ihleti. Görögország erkölcse és a filozófiai áramlatok (mint az epikureizmus, a cinizmus, a sztoicizmus, vö. Csel 17,18) a népességek keveredése által terjednek (kereskedelem, hadsereg, vándorfilozófusok és művészek). A görög kultúra így sokfajta keleti civilizációba oltódott; az ezekből a találkozásokból és az általuk kiváltott kölcsönhatásokból származó kultúrát és civilizációt hellénizmusnak nevezzük (Csel 6,1; 9,29; 11,20). Ez összetett kultúra és bizonyára alacsonyabb színvonalú, mint az antik Görögországé (ha az ilyen értékelés egyáltalán lehetséges), de meglepő nyitottság és kulturális ozmózis jellemzi; ezt legjobban a kor vallási helyzete szemlélteti.

4. Vallási helyzet

A. *Róma* vagy a császár *kultusza* eredetét az uralkodó keleti fogalmában kell keresnünk. Ez a kultusz nem számolta fel a létező vallásokat és nem is versengett velük: mint afajta államvallás a politikai egységnek és a Róma iránti hűségnek volt kifejezése. Hasonló természetű lévén még a hellén városokban már előzőleg meglévő polgári kultuszokhoz is hozzátársult. Voltaképp minden város egy istenség körül csoportosult: valamelyik istenséget választotta jelképének és olykor múltja dicsőségének ez volt az egyetlen nyoma. Így Athéné Athénben, Artemisz Efezusban (Csel 19,24-35), Apolló Cirénében (Mt 27,32; Csel 6,9; 11,20; 13,1; 27,17). A polgári testületek nem gyűltek össze anélkül, hogy előzőleg ne mutattak volna be áldozatot istennek; a város ünnepei kultikus szertartásokat is magukban foglaltak. A papok (Csel 14,13) kizárólag rituális szerepükben ugyanolyan címen voltak tisztségviselők, mint az állam más tisztviselői. A városok leghatalmasabb istenei idegen zarándokokat is vonzottak magukhoz, és szentélyeik körül számos iparág virult. Más kultuszoknak ősi hagyományuk miatt volt szélesebb hatósugaruk; így pl. Apollónak Delphiben: a híres jóshelyen gyakran kértek tanácsot veszélyes utazás, házasság, pénzügyek vagy politikai ügyek esetében stb., vagy az Olimpiai Zeusz kultusza az öt évenként megrendezett játékok miatt, amikor az egész Görögország tudatosította egységét.



31. Khirbet Qumrán barlangjai Júda sivatagjában

A Holt-tenger északnyugati partján. 1947 és 1958 között itt találtak számos bibliai és zsidó kéziratot. Valószínűleg az esszénusok közössége rejtette el őket Kr.e. 68-ban a római megszállás hírére.



32. Mászáda-erőd

A Holt-tenger nyugati partján. Eredetileg Makkabeus Jonatás építtette, később Nagy Heródes kibővíttette: katonai építményeket létesített és egy luxuslakást építtetett. A megközelíthetetlen erőd felszíne kb. 8 hektár; a felső terraszon látható Heródes rezidenciája. Kr.u. 73-ban számos zelóta (zsidó ellenálló) erre az erődre menekült, és utolsó leheletéig küzdött a rómaiak ellen.



33. Mászáda erődítményének egy másik képe (Ld. III. Rész, Függelék, 4.)

Az elől látható félkör alakú terrasz után következett Heródes magánlakosztálya kilenc szobával. Mögötte a fürdők épülettömbjének maradványai; körülötte raktárhelyiségek, hátul jobbra pedig a pompás királyi palota romjai láthatók.



34. Jeruzsálem éjjel

Jézus kínszenvedése éjjel kezdődött: a rossz, a sötétség hatalmát kellett leküzdenie (Lk 22,53).

Benne élet volt,
És az élet volt az emberek világossága.
A világosság a sötétségben világít,
De a sötétség nem fogta föl.

Jn 1,4-5

B. A keresztény időszámítás kezdetén a görög és hellénizált országokba egészen Rómáig beszűrődtek a *keleti vallások* is, a Szenátus szigorú intézkedései ellenére. Isteneik nem a város védelmezői; a kultusz és az azzal járó gyakorlati szertartások az egyén számára biztosítják az istenség segítségét, nevezetesen betegség esetében. Az ehhez a típushoz tartozó legfőbb vallások Egyiptomban születtek (Izisz, Ozirisz, Hórusz), továbbá Szíriában (Atargatisz, Adonisz) és Frigiában (Kübelé). E kultuszokat a természeti témák jellemzik, mint például az élet újratámadása a növényzetben és a termékenység. Nem követelnek sem erkölcsi, sem hitbeli reformot; a szertartások, amelyek olykor orgia-jellegűek és mindig érzékelhetők (zene, zajok, pompás szertartások, eksztatikus jelenségek), maguk művelik azt, amit a hivő vár tőlük. Az egyszerű hivőktől megkülönböztették a beavatottakat. Ezek titkos, ún. misztérium-szertartásokon (1Kor 12,2) vettek részt, amelyek az isteneknek tulajdonított viszontagságokat jelenítették meg. E szertartások isteni tapasztalatban részesítve a beavatottat, földi javakat (helyi kultuszok) vagy néha halálon túli boldogságot (misztériumok) biztosítottak neki.

C. *Filozófiai misztériumok* is léteztek, amelyek szertartásai tanítást, a bölcsesség keresését jelenítették meg, hogy az életben ne kelljen túl sokat szenvedni, és az ember elnyerje a halhatatlanságot. Ez megfelel a világ és az emberi sors bizonyos szemléletének. A lélek egy felsőbb égből származik, de beszennyezte az anyaggal való elkeveredése; ha megtisztul, visszatér eredeti elemébe. Egyesek szerint a misztérium-kultuszok kisázsiai utazásai alkalmával befolyásolták Pál teológiáját; a történészek ma már elvetik ezt a vélekedést azok miatt a nagy belső különbségek miatt, amelyek megkülönböztetik a keleti misztériumokat a keresztény hittől. Egy amulett vagy pogány beavatás automatikus módon oltalmazza a hivőt, egyszer s mindenkorra érvényes, nincs semmi kapcsolata az erkölcsi élettel. A hivő elsősorban saját boldogságát vagy saját halhatatlanságát keresi, de hiányzik az isten iránti szeretet vagy az istennek a hivő iránti szeretete.

D. Az istenek tevékenysége, amint az esetleges üdvösség is, kozmikus, asztrál jellegű. Ezért a társadalom minden osztályában nagy helyet foglal el az *asztrológia*: a csillagok (Csel 7,42k) határozzák meg az egyéni életet, az ember ki van szolgáltatva a vak végzetnek; az egyetlen mentség ellenük a kedvező napok kiválasztása. Hisznek a démonokban is, akik valamiféle közvetítők az istenek és az emberek között, vagy függetlenek, a legtöbbször rosszakaratúak (vö. Ef 6,10). Innen vannak még a mágikus gyakorlatok (Csel, 8,9.11; 13,6.8; 19,19; 18,23), amelyek főképp babilóni és egyiptomi eredetűek (vö. Csel 19,19).

E. A hellénista világban szinte mindenütt jelenlevő *zsidók*at gyökeres módon megkülönböztette érintetlen hitük és a Törvény szigorú megtartása. Egyébként saját kiváltságokat élveznek: törvényszékeik vannak, vének tanácsai, zsinagógáik, engedély a körülmetélésre, felmentés a császár kultusza alól, amelyet néha felajánlással helyettesítettek, sőt még az is megtörtént,

hogy maga Augusztusz ajánlott fel áldozatot Jahvénak. A Szövetség Istene egyetlen Úr marad; minden más isten hamis, mivel nem létezik.

A görög-római világ e rendkívüli és hajthatatlan zsidókkal kapcsolatban kétféle magatartást tanúsít: ez egyrészt félelem vagy megvetés, másrészt pedig vonzódás. Negatív szempontból még nem lehet a szószerinti antiszemitizmusról beszélni, mivel e korszakban még nem ismerik a faji problémát. A vallási szinkretizmus e környezetében ugyancsak nem lehet beszélni a zsidó hittel mint olyannal szemben mutatott vallási türelmetlenségről. De ugyanakkor egyrészt a zsidók igen nagy száma (Alexandriában a város öt negyedéből kettőt ők foglalnak el), másrészt az az érthetetlen kizárólagosság, amellyel távol tartják magukat minden nem zsidóval való keveredéstől és amellyel elutasítanak minden, még polgári jellegű kultuszt is, bizalmatlanságot és olykor gyűlöletet ébreszt. A történetíró Tacitusz (55-120) valóságos karikatúrát fest történetükről és szabálytartásukról. 50-ben Rómában kiűzési rendelet sújtja őket (vö. Csel 18,2); így őket is eléri a Szenátusnak a görög szónokok és filozófusok iránti bizalmatlansága, akiket több alkalommal kiűztek (Kr.e. 173-ban, 161-ben és 155-ben). Pozitív szempontból viszont, anélkül, hogy a zsidók bármiféle missziós tevékenységet fejtettek volna ki, sok pogány vonzódik a zsinagógához és követi annak imáit. A zsidók ezeket « istenfélőknek » nevezik (Csel 10,2; 11,18; 13,16.26; 16,14; 17,4.17; 18,7). Közülük egyesek prozeliták (Mt 23,15; Csel 2,11; 6,5; 13,43), vagyis a teljes zsidó szabálytartással a zsidó nép tagjai lesznek és ezzel teljesen elszakadnak eredeti csoportjuktól. A zsinagógai ájtatosság valóban azt ajánlotta fel, amit sem a polgári, sem a keleti vallások, sem a különböző filozófiák nem tudtak megadni: az egyetlen Isten felfedezését, aki hatalmasabb, mint a végzet, a világ teremtője és a történelem ura, világosság az erkölcsi élet számára, bölcsesség, amely egybeesik a vallási lendülettel, és főképp olyan Isten, aki meghallgatja a szegényeket, helyreállítja az igazságosságot és irgalmat, és végül ő a végleges üdvösség reménye.

XLD, *i. m.* 39-44.

IV. VALLÁSI IRÁNYZATOK IZRAELBEN

A palesztínai judaizmus Jézus korában nem alkotott monolitikus és egyöntetű vallást. A zsidó nép a Jahvéba vetett hiten belül számos lelki irányzatra oszlott, szinte igazi vallási pártokra. Nem minden hivő tartozott e csoportok egyikéhez vagy másikához; de e csoportok meghatározó befolyást gyakoroltak Izrael vallási és társadalmi-politikai életére.

A különböző « áramlatok » közül a zsidó közösség csak egyet ítélt szakadárnak és vetett el: a *szamaritánusok* csoportját. Ezek a Pentateuchuson kívül nem ismertek el más szent könyvet. A jeruzsálemi Templomban nem ismerték el Isten igazi lakóhelyét, ezért áldozataikat a szamariai Garizim hegyén mutatták be. A *herodiánusok* nem alkottak vallási pártot, csak egy Heródes királyt pártoló politikai csoportot. Az írástudók sem mások, mint a Törvény szolgálatának alkalmazottai. A *hivatalos judaizmus* két fő pártot ismer: a szadduceusokat és a farizeusokat. A *perem-judaizmus* két fontosabb szektája: az esszénusok és a zelóták.

1. Szadduceusok

A *szadduceusok* Palesztínában a megalkuvók pártják képviselik, a fennálló rend hívei (I. Hirkánusz idejében alakultak meg, 135 és 104 között); szívesen együttműködnek a megszálló rómaiakkal, mivel ezek lehetővé teszik, hogy egy eléggé konzervatív vallást gyakoroljanak. A szadduceusok arisztokratikus, általában a papi kasztból származó pártja elég nagy megvetést mutat a nép iránt. Befolyásuk elsősorban a kultuszban és a liturgiában érvényesül; de egyáltalán nem hat a jeruzsálemi Templomon túl. A farizeusokkal ellentétben szemükben egyedül az írott Törvény (Pentateuchus, próféták) a normatív a vallás számára; szó szerint és mintegy jogi értelemben olvassák, a megjutalmazás tanának büntető és időszerű szempontját emelve ki. Josephus és az Újszövetség (Mt 22,23; Csel 23,8) azt mondják, hogy nem várták a Messiás eljövetelét és elutasították az újkeletű hiedelmeket: a feltámadást, az angyalok létét...

Viszont politikai szempontból nem féltek attól, hogy közeledjenek a hellénizmushoz, kétségtelenül abból a meggondolásból, hogy hitelesen hűségesek legyenek a szövetséghez, ti. a zsidó gondolat egyetemes szétsugárzását tartva szem előtt; de ez bizonyos politikai gonddá fajult, amely arra irányult, hogy akár a Törvény iránti szigorú hűség kárára is, de megmentsék a nemzetet. Magatartásuk mélységesen különbözik a farizeusokétól, de egyetértenek velük a Jézus-ellenességben. Ők vállalták, valószínűleg, Jézus letartóztatásának felelősségét (Mk 14,53).

2. Farizeusok

A többségi pártot a *farizeusok* (kb. 6000) alkotják. Ők a Makkabeusok háborúját követő (Kr.e. 125) « jámborainak » örökösei. E jámborok az Ezdrás által helyeállított Törvény elkeseredett védelmezői voltak, amikor — különösen Antiochusz Epiphanész (175-164) — Palesztínára rá akarták kényszeríteni a hellén kultúrát. E világiaknak, miután mintegy 150 évig nacionalista tevékenységet folytattak, elsősorban arra volt gondjuk, hogy az Úr Törvényének engedelmeskedjenek. Igen magas vallási eszménytől lelkesítve rendkívüli szigorúsággal akarják gyakorolni a Törvény valamennyi előírását, szükségük van arra, hogy annak a szóbeli hagyománynak segítségével, amelynek normatív értéket tulajdonítanak, ezeket (az előírásokat) részletezzék és megsokszorozzák. A Törvény tudósai és az írástudók közül kerülnek ki, akik segítik a hivőket, hogy mindennapi életükben alkalmazzák a Törvényt. A farizeusok, egész Palesztínában szétszóródva, főképp a zsinagógákban erős hatást gyakorolnak a népre, amely viszont tiszteli és szereti őket. Valamennyi párt közül egyedül ők élik túl a 70-es katasztrófát.

Jézus korában a judaizmus fő képviselőinek tekinthetők; a mózesi hagyománynak hiteles örökösei, amint ezt vértanúságra is kész hűségük mutatja. A szadduceusoktól és zelótáktól eltérően magatartásuk kizárólag vallási. Az igazságosságért aggódva arra törekszenek, hogy a legtökéletesebben gyakorolják a Törvényt, és ezért a Vének hagyományához folyamodnak; és az évszázadokon keresztül hűségesen megőrzött hagyomány magára Mózesre megy vissza. Josephus szerint hisznek a halottak feltámadásában és az utolsó ítéletben, amint az angyalokban és szellemekben is. Se nem fatalisták, se nem tág lelkiismeretűek; úgy vélik, hogy az ember meg tudja valósítani Isten akaratát. Végül osztoznak a zsidó nép közös messiási reményében, és a Messiás eljövetelétől várják az ország felszabadítását, a gonoszok büntetését és valamennyi szétszórt zsidó visszatérését a szent Földre. A győzelemnek erre a napjára várakozva arra törekszenek, hogy az egész világról minél több tanítványt szerezzenek a zsidó hitnek.

Jézus szigorúan bírálta a farizeusok túlzásait, amint ezt egy próféta tette volna, vagy amint ezt Keresztelő János tette. A törvény hajszálpontos értelmezése, a lélek helyett a betűhöz való ragaszkodásuk sokszor arra vezette őket, hogy félreismerjék Isten végtelen jóságát és megvető módon elzárkózzanak azoktól a kisemberektől, akik a vallást nem a farizeusok módjára gyakorolták. Jézus bizonyára elfogadta a farizeizmus mély irányvonalát, de megbélyegezte azt a szőrszálhasogató nyakasságot, amely — a többé vagy kevésbé helytálló hagyomány nevében — végül is kiüresítette a megtartandó Törvényt. Az evangéliumi hagyomány ezt a « farizeizmust » rendszerként emlegeti, hogy megmutassa annak állandó tendenciáját mindenfajta vallási életben. Egyébként voltak olyan farizeusok, akik rokonszenveztek Jézussal földi életében (Lk 13,31). akik megvédték az első hivőket (Csel 5,34), vagy pedig elfogadták a keresztény hitet, mint Pál (Csel 15,5; Fil 3,5).

A farizeusok, látva Jézusnak a népre gyakorolt befolyását, kétségtelenül féltékenyek voltak, és makacsul lázadoztak a próféta erőteljes támadásai miatt is. De ellenállásuk mély oka nem ebben van. Meglepődve kell megállapítanunk, hogy — úgy látszik — közvetlenül nem vettek részt Jézus letartóztatásában és kínszenvedésében. De elfogadhatatlannak tartották azt az elbizakodottságot, amelyet Jézus akkor mutatott, amikor szombaton gyógyított és egészen úgy bocsátotta meg a bűnöket, mint Jahve. János világosan beszél erről, a « zsidók » ellenállásáról szólva: « A zsidók erre már életére törtek, mivel nemcsak megszegte a szombatot, hanem Istent is Atyjának mondta, és ezzel egyenlővé tette magát Istennel » (Jn 5,18). Isten-fogalmuk nevében kellett elvetniük Jézust.

3. Esszénusok

Az *esszénusok* nem alkottak hivatalos pártot, mint az előző kettő. Josephus szerint igazi szerzetesek, akik az ország sivatagos területeire visszahúzódva éltek. Valószínűleg azonosítani lehet őket azokkal a szerzetesekkel, akik a Holt-tengernél, Ain Fechkában, a mai Qumránban laktak. Jóllehet az Újszövetség soha nem említi őket, rekonstruálhatjuk életmódjukat és gondolatukat; a szinoptikusok például Keresztelő János szolgálatát Második Izajás fényében magyarázzák, akit gyakran olvastak Qumránban. Természetesen a különbségeket nem lehet elhanyagolni. Az esszénusok a « tiszták » « kis maradékának » tartották magukat, közös életet folytattak a pusztában, egész nap dolgoztak, imádkoztak, esténként az Irásokról elmélkedtek. Gyakorolták a javak megosztását, a közös étkezést, a tisztaságot, a nemi megtartóztatást. Bár többségük laikus volt, mégis a kolostorban a papoknak jutott túlnyomó szerep. Ugyanazokat a szertartásokat végezték, mint a hivatalos zsidóság, de nem őrizték meg ugyanazt a naptárt. Ellenségesnek mutatkoztak a kultusszal, a jeruzsálemi Templom papságával szemben: mindezt tisztátalannak tartották. A farizeusoktól eltérően érzékenyek voltak a kinyilatkoztatás apokaliptikus szempontja iránt, és ebbe az iráni dualizmus (jó/rossz) elemeit is beépítették.

4. Zelóták

A *zelóták* osztoztak a farizeusok nézeteiben, de hitükhöz társult a harcos nacionalizmus. A vallást és a politikát összekeverő fanatizmusuk terrorista tettekben fejeződött ki, amelyek nemcsak a római megszállók, hanem az ítéletük szerint túlságosan langyos társaik ellen is irányultak. Krisztus után 66-ban a zelóták felkelése váltotta ki a rómaiak elnyomó magatartását és Jeruzsálem pusztulását. Az adatok alapján mint párt biztosan csak 44 után léteztek; egyesek ugyan a galileaiakkal azonosítják őket, akik Quiriniusz népszámlálásakor (Kr.u. 6 körül) a galileai Judás vezetésével fellázadtak (Csel 5,37); de

a « bérgyilkosoknak » ezek a csapatai valószínűleg nem szerveződtek párttá 44 előtt. Jézusnak — néhány erőteljes fordulatot (Mt 10,34) leszámítva — semmi dolga a zelóták magatartásával (vö. Mt 26,52k).

5. Az ország népe

Az *ország népe* ('am hâ-ârèç) Ezdrás és Nehemiás korában azokat a zsidókat jelölte, akik a száműzetés idején az országban maradtak és a Törvény iránt közömbössé váltak. Az I. században ezt a megvető kifejezést azokra a tudatlanokra alkalmazták, akik nem voltak túl jámborok, hanyagok voltak az erkölcsben, különösen is az előírások és a törvényes tisztaság tekintetében (Jn 7,49). Ezzel ellentétben valószínűleg léteztek *testvérületek* (habbérîm), amelyek aprólékos gonddal megtartották a tisztálkodás törvényeit, és néha testvéri összejöveteleket rendeztek.

XLD, *i. m.* 71-74.

V. IZRAEL HITE

1. A Szövetség

Izrael létének eredeténél egy esemény bizonyosságát találjuk, amit *szövetségnek* neveznek. Isten kiválasztotta Izrael, hogy neki nyilatkoztassa ki magát és ezt a népet kiváltságos tanújává tegye az egész földkerekség nemzeteinek színe előtt. Ennek kezdeményezése egyedül Istentől jön, aki eleve elrendel (Róm 11,2), de az elkötelezettség kölcsönös: ha Izrael engedelmeskedik Isten akaratának, Isten áldását adja neki. Isten azt mondja, ami neki tetszik, először a Mózes tábláira írt és a pap-leviták által továbbadott Törvényben, aztán a próféták és bölcsek szava által, majd a papok és írástudók értelmezése által, végül véglegesen Fia által, hála a szívünkbe kiárasztott Szentléleknek. A szövetség, jóllehet a századok során többször megszegték, a Jahve és népe közötti közösség tervéről beszél. A két kifejezés egyenértékű: « Izrael, Jahve népe » és « Jahve, Izrael Istene ».

2. Isten

Ebben a viszonyban Istent az ég és föld teremtőjének, a környező politeizmussal szemben egyetlen Istennek ismerték el. Íme a hivő ezt hirdeti mindennap: « Halld Izrael! Az Úr, a mi Istenünk az egyetlen Úr! » (MTörv 6,4 = Mk 12,29). A bálványok semmik. Egyedül Isten élő és beszél népéhez.

A judaizmus nem fejezte ki hitét rendszeresen egy « teológiában » (Istenről szóló beszéd); antropomorf módon beszélt Istenről, a maga érzelmeit és látásmódját kölcsönözve neki; így dadogott Isten kimondhatatlan közelségéről. De nyelvezetével mégsem csalódott, és megőrizte az isteni transzcendenciát már azzal is, hogy nem csinált semmiféle faragott képett Istenről, vagy azzal, hogy elutasította Jahve nevének kiejtését. A Jahvénak adott sok név által az emberrel és a világegyetemmel való isteni kapcsolatok egyikét vagy másikát törekedett kifejezni: Úr, Ég, Lakás, Magasságbeli, Dicsőség, Örökkévaló. Jézus előszeretettel Atyát mond, mivel ez szól legjobban az Isten lényegét alkotó irgalomról és megtöri azt a nemzeti kizárólagosságot, amelybe a késői judaizmus be akarta zárni Istent.

3. A nép

Izrael a szövetség viszonya révén, amelyet Isten vele kötött, néppé lesz. Összetartozásának nincs más alapelve, csak maga Isten. Ebben áll nagysága és egyben ez paradoxona is: anélkül, hogy megszűnne egy nemzet lenni a többi között, Isten valamennyi között választott néppé tette, és ennek szövetségét ki kell terjeszteni minden emberre. Jézus szembe találja magát

azzal a nacionalista irányzattal, amely nem fogadja el Isten népe nemzeti korszakának ideiglenes és jelképes jellegét. Izrael és a Nemzetek kapcsolatában alakul Isten népe sorsa. A népet azonban továbbra is kiválasztottságának és küldetésének tudata jellemzi. Jézus Egyháza a maga részéről azt állítja, hogy ő az igazi Izrael, amely csak Isten által él tovább, aki kiválasztotta és küldte, de felfedezte, hogy Jézushoz kapcsolódik és nyitott minden ember felé. Jézus nem törölte el a Törvényt és a prófétákat, hanem áldozatával megpecsételve minden ember szövetségét Istennel, az Atyával, beteljesítette azokat.

XLD, *i. m.* 69-70.

VI. KULTIKUS ÉLET

Izrael hite nem tűri meg a vallási és a profán élet szétválasztását, mivel az egész nép elkülönített és Istennek szentelt. Az egész zsidó életet áthatják a Törvény előírásai. Elég, ha egy példát idézünk: a Szövetséget jelképező körülmetélés jelenti a Jahvéhez és ugyanakkor az Izraelhez való tartozást. Ez szertartás és egyben családi hagyomány, amelyet a családapa gyakorolt, éspedig nem szentélyben.

A körülmetélt nép mindamellett különleges helyet biztosít a kultikus életnek. A nép, hogy Istennel közösségre lépjen és megmutassa a Szövetség iránti hűségét, szentnek nyílvánít bizonyos helyeket (templom, zsinagóga), bizonyos személyeket (papok, leviták), bizonyos tárgyakat (oltár, frigyszekrény), bizonyos időket (szombat, ünnepek), bizonyos cselekményeket (áldozatok, zarándoklatok, körülmetélés, imák), bizonyos előírásokat (böjt, tilalmak...). A «konszekrációknak » ez a megsokszorozása azt a kockázatot rejti, hogy eltakarja azok célját és mágiába süllyed.

1. Kultikus helyek

A. *A Templom és személyzete*

a. Akárcsak a többi vallás, Izrael is *szent épületet* emel, ahol Isten jelenvalóvá lesz az embereknek, hogy elfogadja kultuszukat és részesítse őket életében. Izrael a kezdetektől tudatában volt Isten emberek közötti « lakása », kétértelműségének. Két hagyomány találkozik egymással: az egyik magasztalja a Templom, Isten emberek közötti lakóhelye nagyságát, a másik arra emlékeztet, hogy Isten nem lakhat emberi épületben. Az Újszövetségben szereplő Templom nem az, amit Salamon épített. Ezt Krisztus előtt 587-ben (2Kir 25) lerombolták. A száműzetésből való visszatérés után (520-516) újjáépített « második templomot » Antiochusz Epiphánész megszentségtelenítette 167-ben. Nagy Heródes Krisztus előtt 20-ban megkezdi annak a Templomnak újjáépítését, amelyet Jézus ismert. « Heródes nagyszerű Temploma » csodálatot keltett (Mk 13,1). A munkákat csak 64-ben fejezték be. Hat évvel később (70. aug. 6) lerombolták. Miközben az áldozati szertartásoktól megfosztott zsidók sírnak a romok fölött és a zsinagógákban folytatják imajukat, a Templomot előzőleg ugyancsak látogató keresztények a maguk épületeiben gyűlnek össze.

b. A Templom *személyzeté*nek száma elérte a 20.000 férfit. A már három évszázaddal előbb megállapított papi hierarchia három osztályt foglal magában: a Főpapot, a papokat és a levitákat. Az ő feladatuk, hogy biztosítsák a kultikus és szertartásos szolgálatot, de egyben más feladatokat is, mint pl. a Templom rendőrsége és a pénzügyek.

B. *A zsinagógák*

A zsinagógák valószínűleg a babilóni száműzetés idején (587-538) jelentek meg, de mindenképpen Ezdrás idején (Kr. e. 400). A Templomtól, vagyis az áldozatok helyettesíthetetlen helyétől megfosztott száműzöttek összegyűlnek, hogy imádkozzanak és a Törvény által hallgassák Isten szavát, aki szól hozzájuk. A Templom egyetlen volt, a zsinagógák viszont szaporodnak, még magában Jeruzsálemben is (Csel 6,9): Jézus korában már megtalálható volt minden palesztinai faluban és a diaszpórában is. Rómában tizenhárom volt belőle. Két tényező játszhatott közre: egyrészt imahelyet kellett biztosítani anélkül, hogy ellentmondásba kerülnének azzal a törvénnyel, amely az áldozati kultusznak *egyetlen* helyet írt elő, másrészt tanítani kellett a népet. A judaizmus jelentős vonása, hogy a zsinagógákat nem kimondottan csak vallási ténykedésekre tartották fenn: amint a Főtanácsnak a Templomban volt a székhelye, ugyanígy a zsinagógában a helyi tanács jön össze. Itt tartják az eljárásokat és itt hajtják végre a büntetéseket. (Mt 10,17; 23,34). A keresztény templomok nem a Templom utódai (ez Krisztus Testében és a Szentlélekben teljesedett be), hanem a zsinagógáké.

2. Kultikus cselekmények

A. *Az áldozatok*

Ezek a templomi külső (látható) kultusz lényegét alkotják: örök áldozat (tömjén reggel és este, napi egészen elégő áldozat), szombaton és ünnepnapokon kiegészítő áldozatok, végül mindaz, amit a Törvény kívánt meg a zsidóktól különböző alkalmakkor (elsőszülött felajánlása, szülés utáni tisztulás, leprából való felgyógyulás...) és amit önként ajánlottak fel. Bár ezek az áldozati szertartások bizonyos hasonlóságot mutatnak a pogány áldozatokkal, mégis — ismerve az istenfogalmat, amit feltételeznek — gyökeres különbséget látunk. Jahvénak, mindenek teremtőjének, nincs szüksége semmire; szuverén Úr, nem lehet megvesztegetni; ő maga fogadja vissza Szövetségébe azt, aki a kiengesztelés által elismeri tartozását vagy bűnét és közösségre akar vele lépni.

B. *Az ima*

Az ima fejezi ki az Istennel való állandó kapcsolatot; az ima Izrael istentiszteletének szerves részét alkotja. A közösségi és a magánima ritmikus visszatérése — évenként, havonta, hetente és naponta — határozza meg a zsidó létet. Az Isten által népének sugallt zsoltárok állandó elemei az imának: ezek a bizalommal telt zsoltárok az ima minden távlatát nyilvánvalóvá teszik; mind az ujjongásban, mind a megpróbáltatásban a Szövetség Istenétől való függést fejezik ki.

a. *A mindennapi ima.* Reggel, még minden tevékenység előtt, aztán este minden felnőttnek (kivéve a nőket és a rabszolgákat) imádkoznia kellett.

Ekkor az izraelita férfi kendőt borít a fejére, imaszíjat illeszt a homlokára és bal kezére. Jeruzsálem, a Templom felé fordul. Hangosan két imát recitáltak: egy áldás-imát és *Izrael Sémáját*: « Halld, Izrael! Jahve, a mi Istenünk az egyetlen Jahve! Szeresd Jahvét, Istenedet szíved, lelked mélyéből, minden erőddel! Ezeket a parancsokat, amelyeket ma szabok neked, őrizd meg szívedben és vésd gyermekeidnek is az eszébe, beszélj róluk, amikor otthon tartózkodsz és amikor úton vagy, amikor lefekszel és amikor fölkelsz, Igen, jelként kösd őket a kezdre, legyenek ék a homlokodon. Írd fel őket házad ajtófélfájára és kapujára! (MTörv 6,4-9; vö. 11,18-21; Szám 15,37-41). Ezután következett az a hosszú ima, aminek ma *Semoné Esré* a neve: a « tizennyolc (áldás) », amely közül az első hármat és az utolsó hármat Jézus és az Apostolok is mondták.

b. A *heti szombat*. A hétnek a pénteki naplementével kezdődő hetedik napját egészen az Úrnak szentelték. Szigorúan abbahagytak minden munkát, hogy imádkozzanak és pihenjenek Isten teremtés utáni megpihenése emlékére, legalábbis a Kiv 20,8-11 által átadott hagyomány szerint. Pénteken, a készület napján (*Parasceve*) kitakarították a házat, elvégezték a szükséges bevásárlásokat, hogy a szombati hidegen elfogyasztott ételt megfelelő gonddal készítsék elő. A szombat az öröm napja volt a család számára, szép ruhájukat kellett felvenniük. Meghatározott időben a hivők összejöttek a zsinagógában, hogy imádkozzanak és meghallgassák az olvasmányt, valamint az Írások magyarázatát.

3. Évi liturgikus ciklus

A. Minden hónap elején megünnepelték az *új hold* szertartását; a szeptemberi a vallási év kezdetét jelölte, amelynek során nagy ünnepek váltakoztak. Az ünnepek a judaizmus lényeges elemét alkotják, elősegítik a hitet és a nép egységét.

B. A *négy* legfőbb *ünnep*: húsvét, pünkösd, sátoros ünnep és a Kiengesztelés napja. Az első három eredetét a földművelésben kell keresnünk (első zsenge, aratás, szüret); Jézus idejében az a céljuk, hogy emlékeztessenek Izrael élete alapvető eseményeire: kivonulás Egyiptomból, a Törvény ajándéka a Sinai hegyen, pusztai vándorlás. Az ünnepek zarándoklatot is jelentenek, minthogy minden zsidónak Jeruzsálemben kell ünnepelnie. Valóban, hatalmas tömeg gyűlik össze kitörő örömben, különösen húsvétkor, az « Ünnepen ». A negyedik, kimondottan vallási ünnep a bűnöktől való megtisztulást és az Istennel való kiengesztelődést célozza.

C. A másodrangú ünnepek a nemzeti büszkeséget és jámborságot erősítik. Így a *templomszentelés* és a *Purim* (« sorsok ») annak emlékére, hogy a zsidók Eszter által megszabadultak (Eszter 9); ennek örömünepén amolyan karnevált tartanak.

D. Az említett ünnepek jelentése és szertartása olyan háttér, amely lehetővé teszi, hogy hogy jobban megértsük az Újszövetség számos szövegének horderejét.

XLD, *i. m.* 83-87.

VII. ERKÖLCSI ÉLET

1. Isten Törvénye

A Tóra szabja meg azt, hogy milyen magatartást kell tanúsítaniok azoknak, akik Istennel szövetségre akarnak lépni: minden az isteni ítélet alá esik... Isten a Törvényben parancsolatokat ad; a jámbor zsidó ezek megtartásával fejezi ki a Szövetséghez való hűségét és Isten iránti szeretetét.

A. A *tisztaság* törvényei meghatározzák, mi a tiszta és a tisztátalan az élet különböző területein: háború, szexualitás, halál, bizonyos betegségek, táplálékok és állatok. Ezek a törvények léteztek már a Tóra létrejötte előtt is, de a Törvénykönyv kifejezetten vallási előírásokká alakította a szokásokat... A tisztasági törvényekben idővel túlzások mutatkoztak; ezek a zsidó túlhajtások megnehezítették a pogányok csatlakozását a zsidó monoteizmushoz. Ezért Péter küzd e legalizmus ellen (Csel 10,9-11,18). Már Jézus is, a próféták nyomán tűrhetetlennek ítél bizonyos túlzott, külsőséges » tisztálkodási szokásokat (Mt 15,1-20).

B. A *felebarát* lényeges helyet foglal el a Tórában, de csak a testvért, a honfitársat jelöli, nem foglalja magában sem az idegent, sem a szamaritánust... Jézus szétfeszíti e korlátokat: minden ember felebarátom, aki a nehézségben hozzám fordul... A felebaráti szeretet bizonyos kötelezettségeket írt elő; ilyen « jócselekedetek »: éhezőket táplálni, gyakorolni a vendégszeretetet, felkarolni az özvegyeket és árvákat, felruházni a nincsteleneket, látogatni a betegeket vagy bebörtönzötteket, eltemetni a holtakat. Jézus mindezt érvényesnek tartja, de megadja e jócselekedetek végső jelentését: « Amit egynek a legkisebbek közül tettetek, nekem tettétek » (Mt 25,40). Abszolút értéket tulajdonít nekik, amikor kijelenti, hogy a második parancsolat éppoly fontos, mint az első (Mt 22,39-40). Nem szeretheti Istent az, aki nem szereti testvérét (vö. 1Jn 3,10-14).

2. A Törvény gyakorlása

A. A szövetség keretében az erkölcsi magatartás feltétele az ember szabadsága és Isten ítélete. Az ember szabad, választhat a Tóra vagy az Evangélium által kinyilatkoztatott jó vagy rossz között. De az emberben a rossz kísértése miatt harc folyik... Pál szerint (Róm 7,7kk) a Szentlélek (kegyelem) fénye és ereje segíti az embert, hogy Istennek tetsző cselekedeteket vigyen végbe, mivel a Lélek szívünkbe árasztja az isteni szeretetet.

Isten megjutalmazza vagy bünteti az embert erkölcsi magartartása szerint. Minden tiltó vagy kötelező parancshoz jutalom, ill. áldás vagy átok kapcsolódik (MTörv 28). Úgy tűnik, Jézus is osztja ezt a hitet (Mt 16,27), de a jutalmat Isten egyedülálló ajándékában, saját személyében jelöli meg (Mt 6,4.6.18): az Atya az égben megfizeti a « jótetteket ». Az ószövetségi zsidók hite szerint viszont az osztó igazságosság alapján történő istenti jutalmazás vagy

büntetés már itt a földön bekövetkezik (vö. Jób és Jn 9,2), mégha egyes zsidók az igazak szenvedését és halálát kikutathatatlan titoknak tartják is. A hivő zsidó mindenesetre meg van győződve arról, hogy a szövetséghez hűséges Isten egykor igazságos ítéletet tart.

B. *Bűn, kiengesztelés és megtérés.* Izraelnek érzékeny bűntudata van: tudja, hogy a törvény megszegésével magát Istent veti el, megszegi a a szövetséget; bűnét csak áldozattal engesztelheti ki.

A nem szándékos törvényszegés, amely törvényes tisztátalanságot idéz elő, ideiglenesen eltávolítja az embereket a kultusztól. Az evangélium e területen (a tisztasági törvényeknél) inkább az embernek a bűn miatti személyes felelősségét igyekszik felébreszteni.

Ha az ember szándékosan megszegte a Törvényt, úgy nyerheti el Isten bocsánatát, ha különböző rituális eszközök (imák és áldozatok) révén, a testi « fenyítések » (betegség és halál, Óz 11,4) vagy bűnbánat és megtérés által visszatér Istenhez, tehát őszintén bevallja bűnét Istennek, erősen megfogadja, hogy nem követi el újból és jóváteszi a felebarátnak okozott kárt. Keresztelő János és Jézus maga is ezt követelték; de Jézus az egész erkölcsi törvényt az Isten és a felebarát szeretetében foglalta össze.

XLD, *i. m.* 87-90.

B. FÜGGELÉK

1. JÉZUS SZÜLETÉSE

Jézus Nagy Heródes királysága alatt született. Ezt Máté (2,1) és Lukács (1,5) is tanúsítja. Heródes pedig a keresztény időszámítás *előtt* 4-ben halt meg. Dionüziusz Exiguusz szerzetes a VI. században a keresztény időszámítás kezdetét, tévesen értelmezve Lk 3,1-et, a Róma megalapítása utáni 754. évre tette.

Lukács szerint (2,1-2) Jézus annak a népszámlálásnak idején született, amelyet Augusztusz rendelt el és Quiriniusz, szíriai kormányzó hajtott végre. Augusztusz Krisztus előtt 27-től Krisztus után 14-ig volt császár. A birodalom általános népszámlálását — « az egész földkerekségét », mondja Lukács — az adók szétosztása miatt kellett megtartani. Lukács ebben a Gondviselés eszközét látja, aki ezzel élt, hogy elvezesse Máriát és Józsefet Betlehembe, hogy ott szülessék meg Jézus. Tudjuk, hogy Galliában volt egy népszámlálás időszámításunk előtt 12-ben. Az is elő volt irányozva, hogy Egyiptomot minden tizennégy évben számba veszik. A sorozatot valószínűleg Jézus Krisztus előtt 10-ben vagy 9-ben kezdték meg. Tacitusz beszámol arról (*Annales* 1,1), hogy Augusztusz halála után megtaláltak egy *Breviarium Imperii*-t, amelyet Augusztusz saját kezével írt. Ebben nemcsak a szabályos és segédcsapatokat alkotó katonák száma, valamint a hajóhadak adatai szerepelnek, hanem statisztikák is, amelyek a vazallus királyságok bevételeire, a közvetett és közvetlen adókra, valamint a folyó kiadásokra vonatkoztak. Ezek az információk egy előző, általános népszámlálást feltételeznek, ami pedig nem mehetett végbe a birodalomban mindenütt ugyanabban az időben. Kérdés, hogy ilyesfajta intézkedésre sor kerülhetett-e egy olyan népességgel kapcsolatban, amely Nagy Heródes hatáskörébe tartozott. De Heródes nem tehetett mást, mint hogy meghajolt a császár kívánságai előtt; másrészt kapcsolatukban bizonyos elhidegülés következett be, mióta Heródes, engedély nélkül harcot kezdett a nabateusokkal (Kr. e. 9-8). Azt gondolhatjuk, hogy Lukács hiteles dokumentumokra hivatkozik, amikor erről a népszámlálásról beszél.

De szövegében van egy nehézség, amely már hosszú ideje foglalkoztatja a történészeket, és amely még nincs egészen megoldva. Egyedül Josephus Flavius tekintélyére támaszkodva (*A zsidók története* XVII. 13,5; XVIII.1,1; *A zsidó háború* VII.8,1) általában megengedik, hogy Palesztinában Jézus Krisztus után 6 és 7-ben volt egy népszámlálás, abban az időben, amikor Publiusz Szulpiciusz Quiriniusz volt Szíria helytartója; ez a népszámlálás a zelóták ellenállásába ütközött, akiknek vezetője a galileai Judás volt. Volt ez előtt is egy népszámlálás? Ez a kérdés feleletre vár.

A Tivoliban és a Piszidai Antiochiában talált feliratok alapján feltételezték, hogy Quiriniusz Krisztus előtt 4-től 1-ig volt Szíria legátusa, és hogy 10 és

8 között Palesztinában népszámlálást vezetett. Tertulliánusz viszont (*Adversus Marcionem*, 4,19) a népszámlálást, amelyről Lukács beszél, Szentiusz Szaturninusznak tulajdonítja, aki 8-tól 6-ig volt Szíria legátusa. Lehetséges, hogy ez az utóbbi fejezte be a Quiriniusz által megkezdett közigazgatási műveletet. Amit ezekből az adatokból le tudunk vezetni, az a következő: Jézus időszámításunk előtt 8 és 4 között született. Általában a 7-et és a 6-ot tartják a legvalószínűbbnek.

Wilfrid Harrington, *Nouvelle Introduction à la Bible,* 611-612.

2. JÉZUS HALÁLA

A négy evangélium egybehangzón azt mondja, hogy Jézus a *készület* (*parasceve*) napján, vagyis a szombatra való előészület napján halt meg, tehát pénteken (Mk 15,42; Mt 27,62; Lk 23,54; Jn 19,31); de ami a dátumot, azaz a hónap napját illeti, abban a szinoptikusok és János nem egyeznek meg.

A szinoptikusok szerint Jézus a pászkát Niszán hó 15-én, vagyis a mi számítási módunk szerint 14-én este fogyasztotta el; a zsidóknál ugyanis a 24 órás nap a naplementével kezdődött; és 15-én délután halt meg.

János szerint Jézus abban az órában halt meg, amikor a Templomban feláldozták a húsvéti lakomára szánt bárányokat, vagyis Niszán 14-én délután.

Ha jobban a részletekbe megyünk, észrevesszük, hogy a szinoptikusok szerint az utolsó vacsora, amelyet Jézus tanítványaival elköltött, húsvéti étkezés (pászkalakoma) volt. Ő mindent elkészített erre az étkezésre « az első kovásztalan napon » (Mk 14,12; vö. 14,14). Helyet foglalva az asztalnál, így szól tanítványaihoz: « Vágyva vágytam arra, hogy elfogyasszam veletek ezt a húsvéti vacsorát, mielőtt szenvedek » (Lk 22,15).

János viszont a Kínszenvedés elbeszélését ezzel kezdi: « Közel volt már húsvét ünnepe » (13,1); és amikor a Pilátus előtti kihallgatás jelenetéről számol be, megjegyzi, hogy a zsidók nem akartak belépni a helytartóságra, « nehogy tisztátalanokká legyenek, és megehessék a húsvéti bárányt » (18,28). Jézust « húsvét készületi napján » (19,14) ítélték halálra, és ugyanazon a napon feszítették keresztre (19,31.42). A János által megjelölt dátumot megerősíti 1Kor 5,7: Jézus azon a napon *halt meg,* amelyen feláldozták a húsvéti bárányt, vagyis Niszán 14-én.

Visszatérve a szinoptikusokhoz megállapíthatjuk, hogy az a nap, amelyen Jézus meghalt, nem szombat, a kötelező pihenő napja volt. A letartóztatásban résztvevő őrök fegyvert viselnek (Mk 14,47); Cirenei Simon a mezőről jön, ahol, úgy tűnik, dolgozott (Mk 15, 21p). Az üzletek nyitva vannak: Arimateiai József halotti leplet tudott vásárolni (Mk 15,46), a nők pedig illatszereket (Lk 23,56). Mindez a tevékenység nem történhetett húsvét ünnepi napján, Niszán 15-én. Lehetséges, hogy az utolsó vacsora húsvéti jellege, ahogyan azt a szinoptikus hagyomány kiemeli, felfordította az időrendi perspektívát, és hogy Jánosnak kellett helyreállítania a történések rendjét. Vele együtt mi is megengedjük, hogy Jézus Niszán 14-én halt meg, a szinoptikusokkal pedig azt, hogy az utolsó vacsora húsvéti étkezés volt, de ezt huszonnégy órával előrevételezték ahhoz a rendes időhöz viszonyítva, amikor annak történnie kellett volna.

Ez utóbbi ténnyel kapcsolatban különböző magyarázatokat javasoltak (Annie Jaubert). Úgy tűnik, a legkézenfekvőbb az, hogy Jézus saját tekintélyével cselekszik így. « Jézus, mivel másnap csak saját személyében a Kereszten tudta megünnepelni a húsvétot (vö. Jn 19,56; 1Kor 5,7), új szertartást rendelt annak az étkezésnek során, amely viszont a régi Húsvét vonásaival jellemezhető. » (*Bible de Jérusalem,* 1325).

Jézust akkor feszítettek keresztre, amikor Poncius Pilátus volt a helytartó, tehát 26 és 36 között. Ha — János szerint — a kivégzés pénteken, Niszán 14-én történt, három olyan év között választhatunk, amelyekben Niszán 14. péntekre esett: 27, 30 és 33. Minthogy a nyilvános működés 28-ban kezdődött és több mint két, de kevesebb, mint három évig tartott, e dátumok közül az elsőt és a harmadikat ki kell iktatnunk. Végeredményként tehát azt mondhatjuk, hogy Jézus Niszán 14-én, pénteken halt meg, vagyis 30. április 7-én.

Íme összefoglalásul, ennyit tudunk Jézus életének időrendiségéről:

Időszámításunk előtt 6 vagy 7: születés.

Időszámításunk után 28-ban, húsvét előtt: a nyilvános működés megkezdése.

30. április 7: keresztrefeszítés.

Április 9: feltámadás (és mennybemenetel).

W. Harrington, *i. m.* 613-615.

3. A ZSIDÓ HÁBORÚ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

II. Agrippa megpróbálta, hogy visszatartsa a zsidókat attól a lépéstől, amely után nincs visszaút; de minden hiába volt. A szélsőségesek pártja kerekedett felül, amelynek vezetője Jeruzsálemben egy bizonyos Eleázár volt, és a lázadás nyíltan kitört. A várost megszállva tartó római csapatok megadták magukat; valamennyit lemészárolták. 66 októberében Cesztiusz Gallusz sziriai legátus meg akarta ostromolni Jeruzsálemet. Látva azonban, hogy csapatai nem elegendők, visszavonult; Bet-Horon hegyszorosban végzetes vereséget szenvedett. Ez a győzelem még jobban feltüzelte a zsidók lelkesedését, sajnos azonban az idegenek közös gyűlölete nem volt elég ahhoz, hogy legyőzzék belső megosztottságukat; végül is ez okozta a nemzet öngyilkosságát.

Jeruzsálem védelmét Hanan főpapra és egy bizonyos Joseph ben Gorionra bízták. Eleázár vezetésével a zelótákat Idúmeába küldték. Úgy tűnik, csak el akarták távolítani őket, semmi többet. Galilea kormányzója a jövendő történész, Josephus Flavius lett. Itt összeütközésbe került Giskalai Jánossal és a zelóták csapatával.

Néró tábornokai közül a legtapasztaltabbat, Veszpáziánuszt küldte, hogy elfojtsa a lázadást. 63-ban Ptolemaioszban szállt partra három légió élén. Ezek a segédcsapatokkal együtt, kb. hatvanezer embert tettek ki. Galileát egy év alatt meghódították. Giskalai János és követői Jeruzsálembe menekültek, és így még növelték a szélsőségesek számát. Egy ezt követő összecsapás során az arisztokrácia számos tagját kivégezték vagy meggyilkolták. Igy Giskalai János lett a város ura.

Veszpáziánusz jobbnak tartotta, hogy a zsidók egymást mészárolják és Pereába vonult (68). Már éppen ott tartott, hogy meghódítja Judeát, amikor megtudta Néró halálát (68. jún. 9.). Ekkor felfüggesztette a hadműveleteket. Ez a váratlan haladék katasztrófális volt a zsidók számára. 69 tavaszán Simon Bar-Giora vezetésével a zelóták egy új csapata jutott be Jeruzsálembe. Simon azonnal vitába keveredett Giskalai Jánossal.

Egy harmadik párt alakult Simon fia, Eleázár vezetésével. A polgárháborút erős kézzel végül is Giskalai János állította meg.

Időközben, 69 júliusában a keleti római légiók Veszpáziánuszt kiáltották ki császárrá. A megválasztott Alexandriában szállt hajóra és a következő év elején érkezett meg Rómába. A palesztínai csapatok élén fiát, Tituszt hagyta.

70 márciusában Titusz Jeruzsálem felé indult négy légióval. A Szent Városban a polgárháborúhoz járuló éhség segítette a rómaiakat. Március 25-én sikerült rést nyitniuk a harmadik falon, amelyet I. Agrippa kezdett el építeni és nagy sietséggel fejezett be. De a város jól tartotta magát; Titusz ezért kivárta, hogy az éhség végezze el munkáját. Július 24-én elesett az Antoniusz erőd; augusztus 9-én elfoglalták a Templomot és a lángok martalékává tették. De az ellenállást még nem győzték le egészen. Az egész város csak szeptember végén esett a rómaiak kezébe; a két vezető, Giskalai János és Simon Bar-

Giora fogságba estek. A háború még nem fejeződött be. Még meg kellett hódítani Herodion és Macheron erődítményeit. Valamennyi közül a legerősebb, a Holt-tenger mellett fekvő Maszáda, csak 73 áprilisában esett el.

Palesztína ekkor Júdea néven önálló császári tartomány lett, amelyet legátus kormányzott. Jeruzsálemet a 10. légió tartotta megszállva. Azok a zsidók, akik életben maradtak, lassanként lelki vezetőik, az írástudók és farizeusok körül csoportosultak. Jamniában rabbiiskola létesült. Itt gyűjtötték azokat a Tórára alapozott szóbeli hagyományokat, amelyeket végül is összeállítva Mishna néven ismerünk. Jeruzsálem romokban hevert; a Templom eltűnt. De a judaizmus mindezt túlélte és alig fél évszázaddal később a zsidók még egy utolsó és eredménytelen felkelést kezdtek.

130-ban Hadriánusz császár (117-138) megparancsolta, hogy építsék újjá Jeruzsálemet. A város az Aelia Capitolina nevet kapta; a Templomot Jupiter Capitolinus egy templomának kellett helyettesítenie. Ez a döntés, valamint az a dekrétum, amely megtiltotta a körülmetélést, újabb felkelést váltott ki. Vezére Simon Bar Kokéba lett (« a csillag fia » vö. Szám 24,17), akinek igazi neve Koséba volt. A híres rabbi, Aqiba támogatását élvezte, aki a Messiást üdvözölte benne. Jeruzsálem romjait egy ideig a felkelők tartották kezükben. Tudjuk, hogy egy ideig Wadi Murabba barlangjaiban rejtőztek és Juda pusztaságában. 1950-ban Wadi Murabbában megtalálták Bar Kokéba két levelét, 1960-ban pedig tizenöt másikat egy délebbre fekvő barlangban a Holt-tenger mellett. A harc részleteit nem ismerjük eléggé. Három évig elhúzódott, jóllehet a felkelés leverésére a rómaiak Juliusz Szeverusz parancsnoksága alatt négy légiót küldtek, amelyeket e célból hívtak át Nagy-Britanniából. A veszteségek mindkét fél részéről igen súlyosak voltak; az életben maradt zsidókat rabszolgáknak adták el.

Az egyszerű római kolónia színtjére süllyedt Jeruzsálemet ezentúl Colonia Aelia Capitolina néven nevezték. A zsidóknak tilos volt a belépés, arra a helyre pedig, ahol Jahve Temploma emelkedett, egy Jupiternek szentelt templomot építettek. Jézus szavai (Lk 21,24), mai formájukban, amelyeket a 70-es év eseményei ihlethettek, még jobban alkalmazhatók a második felkelés eseményeire: « Lesznek, akik kardélen hullnak el, másokat rabságba hurcolnak a pogány népek közé. Jeruzsálemet pedig a pogányok fogják tiporni, amíg be nem teljesedik az ő idejük. » De a remény jele sem hiányzik; ezt Szent Pál fogja megadni (Róm 11,25-26).

W. Harrington, *i. m.* 590-592.

4. MÁSZÁDA

Mászáda, amely arám nyelven erősség-erődítményt jelent, a Júdeai sivatag szélén, a Holt-tenger dél-keleti partján egy 1300 láb magas magányos sziklán épült. 1963-ig talán ez volt a régi Izrael legközismertebb még fel nem tárt helye. A klasszikus régészek tudták, hogy Nagy Heródes itt építette fel híres erődítményét, palotáit és raktárait. Izrael fiatalsága pedig nemzeti zarándokhelyként ismerte, ahol annak a 960 zsidó zelótának tragikus és hősies halálára emlékeznek, akik Kr.u. 93-ban inkább saját kezükkel vetettek véget életüknek, mintsem hogy — fizikailag és lelkileg — a rómaiak rabszolgái legyenek.

1963-ban Yigael Yadin, az egyik legismertebb izraeli archeológus vezetésével régész-expedició kezdődött annak felderítésére, mit adhat hozzá a régészeti feltárás Mászáda történetének mitoszához. Az ásatások legnagyobb részt Josephus, az első századi történetíró korának Mászádájára összpontosultak. A fokozatosan feltárt luxuspaloták díszes mozaikjai és az egyszerű lakóhelyek megmutatták azt az éles ellentétet, amely a Kr. e. 30-ban Heródes életének és a Kr.u. 66-ban a zelóták életének Mászádája között volt.

Mászáda Heródes korától a bizánci korszakig valóságos történeti katalógusa a művészetnek és építészetnek.

Mászáda legfőbb erődítményét az idúmeai Nagy Heródes építtette, akit a rómaiak neveztek ki Júdea királyának. Kegyetlensége miatt nem szerették őt zsidó alattvalói. Attól félt, hogy a tömeg megbuktatja, és a régi Makkabeus királyokat helyezi vissza a trónra. Josephus szerint Heródes Kleopátra támadásától is tartott; Egyiptom e hatalmas királynője nem hagyott fel azzal a szándékával, hogy maga kormányozza Júdeát. Antóniusz segítségével valóban nagy veszélyt jelentett. Mászádát Heródes menedékhelynek szánta maga és családja számára. Magaslati fekvése miatt kiválóan alkalmas volt arra, hogy egy kisebb védőcsapattal felvegye a küzdelmet nagyobb számú támadó ellen. Mászáda 1900 × 650 láb terjedelmű térségét védőfal vette körül, méghozzá olyan kettős fal, amelyen belül hely jutott raktároknak, barakoknak, fegyverraktáraknak. A téli esőt a sziklába vésett ciszternák gyűjtötték össze.

Heródes csodálatos luxuspalotát is építtetett magának, amely kinyúlt az északi szakadék fölé. Ezt a palotát raktárak, fürdők, sőt úszómedence egészítette ki. Itt tékozló bőséggel szórakoztathatta vendégeit; Mászáda ugyanakkor a királyi család téli szállása is volt.

Heródes Kr.e. 4-ben bekövetkezett halála után Palesztínát elfoglalták a rómaiak; egy római egység szállta meg Mászádát is. A zsidók szabadságuk és függetlenségük visszaszerzéséért elszórt felkeléseket szerveztek. A háború nyíltan Kr.u. 66-ban tört ki és négy éven át elkeseredett kegyetlenséggel folyt. A háború elején a zsidó zelóták egy csoportja lerombolta a római garnizont és elfoglalta Mászádát. A rómaik egyik légiót a másik után hozták Palesztínába, hogy elfojtsák a felkelést. Végül, elkeseredett harc után Kr.u. 70-ben Titusz elfoglalta Jeruzsálemet, kirabolta a várost, lerombolta a Templo-

mot, és a zsidó lakosokat tömegesen kiűzte az országból. Csak egyetlen erődítmény állt ellen 73-ig: Mászáda.

Az a néhány zsidó hazafi, aki túlélte Jeruzsálem pusztulását és megmenekült a rómaik elől, Mászádába menekült, hogy az ottaniakkal folytassa a szabadságharcot. Ez az alig ezer zelóta, kihasználva Mászáda megközelíthetetlen magaslatát, több mint két éven keresztül meg-megtámadta a rómaiakat. A római parancsnok, Flaviusz Szilva, elhatározta, hogy bármi áron lerombolja az ellenállásnak ezt az utolsó fészkét. Ötezer katonával és a vizet meg élelmet szállító kilencezer rabszolgával és fogollyal megszállta Mászáda lejtőit. Legalább kilenc római tábornak még ma is világosan látható a helye a sziklákon. Szilva emberei Mászáda nyugati lejtőjén vert földből és kőből emelkedőt építettek. Ezen az emelkedőn pedig egy ostromtornyot húztak fel. A torony tetejéről, miközben a védőket tűz alatt tartották, kőhajító ostromgéppel (katapulta) « bombázták » az erődítmény falát. Végül 73-ban sikerült rést ütniük a zelóták erődítményének tetején. Mivel biztosak voltak a közeli győzelemben, visszavonultak táboraikba, hogy a következő napon általános támadást indítsanak. Josephus itt elmondja, hogy a zsidó védők vezetője, Eleázár Ben Ya'ir lelkesítő beszédet intézett zsidó társaihoz. « A hajnal véget vet ellenállásunknak — mondta nekik. De még szabadok vagyunk, hogy szeretteinkkel együtt a tisztességes halált válasszuk. Hagyjuk itt ezt a világot, mielőtt ellenségeink rabságba vetnének minket, szabad emberekként, feleségünk és gyermekeink társaságában. De mielőtt meghalunk — parancsolta Ben Ya'ir —, borítsuk lángba az egész erődítményt. Keserű csapás lesz a rómaiaknak, hogy hatáskörükön túl csak minket találnak és semmi zsákmányolnivalót. Egy valamit kíméljünk csak meg: az élemiszerraktárakat. Ez fog tanúskodni arról, hogy nem az éhség miatt pusztultunk el, hanem azért, mert inkább a halált választottuk, mint a rabszolgaságot. » Josephus beszámol arról, hogy minden férfi megölte feleségét és gyermekeit, aztán lefeküdtek melléjük, hogy őket pedig egy sorshúzással választott társuk ölje meg. Amikor ez a tíz megölte a többit, ismét sorsot húztak: egynek kellett végeznie kilenc társával, utána öngyilkosságot elkövetnie. Másnap reggel, amikor rómaiak megindították az általános támadást, csak füstölgő romokat és csendet találtak. Csak két nő és néhány gyermek került elő egy rejtekhelyről; ők mondták el, hogyan halt meg a 960 zsidó. (...)

A zsidó védők halála után ismét egy római csapat telepedett meg egy időre az erődítményben. Mászáda utolsó lakói bizánci szerzetesek voltak az V. és a VI. században. Kis cellákban és barlangokban éltek, csak egy kápolnát építettek maguknak mozaik padlózattal. Feltehetőleg a perzsák vagy a mohamedánok támadása miatt kellett távozniuk a VII. század elején. Attól az időtől kezdve Mászáda lakatlan.

Keith N. Schoville, *Biblical Archaeology in focus,* 429-432.

5. ÜDVÖSSÉGÜNK TÖRTÉNETÉBŐL

73	Az idúmeai Heródes, Antipater és Kürosz fia születése
67-63	II. Arisztobulosz király, testvérháború II. Hirkánusz főpappal Hirkánusz lemond a királyságról és a főpapságról
63	Augusztusz születése Pompeiusz elfoglalja Jeruzsálemet Pompeiusz belép a Szentek Szentjébe, de a Templomot nem fosztja ki; a királyság megszüntetése, az egyszerű főpapi tiszt visszaállítása
47	Cézár II. Hirkánuszt megerősíti főpapi tisztében; az idúmeai Antipater Júdea etnarchája lesz, fiai pedig, Fázael és Heródes Jeruzsálem és Galilea helytartói
44	Cézár meggyilkolása
43	Heródes apjának, Antipaternek megmérgezése
41	Heródes először Antoniusz, majd Oktáviánusz oldalára áll; Antoniusz Heródest tetrarchának nevezi ki, ezzel Hirkánusz főpap elveszít minden politikai hatalmat
40-37	Antigonusz király és főpap; harc Heródessel; Heródes Rómába menekül és eléri, hogy a szenátus neki adja Júdea királyi méltóságát Heródes megostromolja Jeruzsálemet Antigonuszt, az utolsó Hasmoneus királyt kivégzik
37-4	Nagy Heródes
37	Heródes feleségül veszi a Hasmoneusok királyi családjából származó Mariamnét; a Főtanács megtisztítása
36	Arisztobulosz főpap, Mariamne egyik fivére meggyilkolása
31	Oktáviánusz Actiumnál legyőzi Antoniuszt; Heródes idejében csatlakozik Oktáviánuszhoz; a 80 éves Hasmoneus II. Hirkánusz meggyilkolása Heródes kiirtja a Hasmoneus-ház utolsó tagjait, a főpapokat nem hagyja életthosszig hivatalukban, saját kegyenceivel tölti be
29	Mariamne kivégzése
27	Oktáviánusz felveszi az « Augusztusz » címet
23	Heródes palotájának építése; Heródes feleségül veszi a második Mariamnét; Archelausz, a szamariai Malthake fiának születése
22	Az első Mariamne két fiát, Alexandert és Arisztobuloszt nevelésre Rómába küldik
20/19	Megkezdik a Templom építését, ami Kr.u. 64-ben fejeződik be
11 körül	Publiusz Szulpiciusz Quiriniusz, Szíria legátusa

10	Jeruzsálemben Heródes felszenteli a Templomot
9-8	Hadjárat a nabateusok ellen; Heródes kegyvesztett lesz Augusztusznál
8	Népszámlálás (*Monumentum Ancryanum*)
	Népszámlálás Egyiptomban és Szíriában
	Lukács « első összeírása »
8-6	C. Szentiusz Szaturninusz, Szíria legátusa
7 körül	JÉZUS SZÜLETÉSE BETLEHEMBEN
7	Heródes alattvalóinak hűségesküt kell tenniük Augusztusz császárnak
	Alexander és Arisztobulosz, Mariamne két fia kivégzése
	A bölcsek híradása, menekülés Egyiptomba
6-4	P. Qu. Varusz, Szíria legátusa
4	Joazár főpap
	Heródes legidősebb fiának, Antipaternek kivégzése
	Április eleje: Nagy Heródes halála
	Ünnepélyes temetés a Herodionban
	Heródes fiainak utazása Rómába
	Varusz kifosztja Heródes palotáját Szephoriszban és Názáret környékét
	A királyi birodalom felosztása
	Archelausz (Kr.e.4-Kr.u.6) Júdea és Szamaria etnarchája
	Antipasz (Kr.e.4-Kr.u.39) Galilea és Perea tetrarchája
	Fülöp (Kr.e.4-Kr.u.34) Batanea, Trachonitisz, Auranitisz és Gaulanitisz tetrarchája
	A Szentcsalád visszatérése Egyiptomból
1	Quiriniusz elkíséri Távol-Keletre a császár unokáját, Gaiusz Cézárt
Krisztus után 4	Gaiusz Cézár halála
4-5	L. V. Szaturninusz, Szíria legátusa
6	Archelausz etnarcha trónfosztása és száműzése a galliai Vienne-be
	Quiriniusz « második összeírása »
	Koponiusz, Júdea első római helytartója
	A rómaiak Annást (6-15) nevezik ki főpapnak
9-12	Markusz Ambiviusz, Júdea második helytartója

12-15	Anniusz Rufusz, Júdea harmadik helytartója
	C. Kretikusz Szilvanusz, Szíria legátusa
14	Augusztus halála aug. 19-én; Tiberiusz császár (szül. Kr.e.42)
15	Annás főpap letétele
15-16	Izmael, Phiabi fia a főpap
15-26	Simon, Kamithosz fia a főpap
17-19	Kalpurniusz Piso, Szíria legátusa
18	Archelausz halála
	Joseph Kajafás lesz a főpap
19-21	Szentiusz Szaturninusz, Szíria legátusa
23	Szeianuszt kinevezik helytartósági prefektusnak
26	Poncius Pilátus, Júdea ötödik helytartója
27	Ősz: Keresztelő János fellépése
	Heródes Antipasz Rómában, házasság Heródiással
28	Első húsvét, Jézus Jeruzsálemben
29	A Keresztelő kivégzése
30	ápr. 7. JÉZUS HALÁLA
31	Szeianusz bukása
33/34	Fülöp negyedesfejedelem halála
34 körül	Szent István vértanúsága
	Saul megtérése
36/37	Pilátust leváltják
37	Kajafás leváltása (húsvétkor)
	márc. 16. Tiberiusz halála
	Pál elhagyja Damaszkuszt, első látogatása Jeruzsálemben Kéfásnál és az Úr testvérénél, Jakabnál
37-41	Kaligula császár
	Kaligula I. Heródes Agrippának a királyi címmel együtt odaadja Fülöp és Liszániász tetrarchiáját
39	Heródes Antipasz negyedesfejedelem letétele és száműzése; I. Heródes Agrippa elnyeri Heródes Antipasz tetrarchiáját
41-54	Klaudiusz császár
	A zsidókat kiűzik Rómából
41-44	I. Heródes Agrippa uralkodik Nagy Heródes egész birodalmában
	Az idősebb Jakab kivégzése
	Péter letartóztatása

43 körül	Pál és Barnabás Antiochiában
	Péter és János Szamariában
	Kornéliusz megkeresztelkedése Cézareában
45-48	Pál első missziós útja Barnabással: Antiochia, Ciprus, piszidiai Antiochia, Lüsztra és Antiochia
48 körül	Éhinség Júdeában
48/49	Apostoli zsinat Jeruzsálemben
50 körül	A szóban átadott evangélium leírása: arám Máté-evangélium
50-52	Pál második missziós útja Szilásszal: Lüsztra (Timoteus), Frigia, Galácia, Filippi, Tesszaloniké, Athén és Korintus (50 telétől 52 nyaráig)
50/51	1 és 2 *Tessz*
51/52	Pál Achája prokonzula, Gallio előtt
52	Visszaút Kenkreán, Efezuson, Cézareán és Jeruzsálemen át Antiochiába
53-58	Pál harmadik missziós útja Lukáccsal, Timoteussal és Titusszal
	54-57: megállás Efezusban: *Fil,* 1*Kor, Gal*
	57 vége: utazás Makedóniában és Illiriában; 2*Kor*
	57/58: tevékenység Korintusban, *Róm*
	Visszaút Troászon, Miletoszon, Tiruszon és Cézareán keresztül Jeruzsálembe
58	Pált a Templomban letartóztatják
58-60	Fogság Cézareában, kihallgatás Antoniusz Felix helytartó előtt
60-62	Porciusz Fesztusz, Júdea helytartója
	Pált Fesztusz elé vezetik, II. Agrippa és nővére, Berenike előtt beszédet mond, a császárhoz fellebbez
60/61	Fogolyként utazik Róma felé, hajótörés, telelés Málta szigetén
61-63	Első római fogság, *Kol, Ef, Filem*
62	Jakabnak, az Úr testvérének megkövezése
	Kleofás fia, Simeon veszi át a jeruzsálemi közösség vezetését
63	Pál kiszabadulása; utazása Spanyolországba (?)
64	Tűzvész Rómában, Néró keresztényüldözése; 1*Pét*
	Péter vértanúhalála Rómában (67?)
65 körül	*Márk evangéliuma*
64-66	Pál utolsó missziós tevékenysége Keleten és Kréta szigetén Gessziusz Flórusz, Júdea helytartója
66/67	Pál második római fogsága

67	*Zsid, 2Tim*
	Pál lefejezése
	A görög *Máté-evangélium,* a *Lukács-evangélium* és az *Apostolok Cselekedetei*: 70(?) vagy 80(?) előtt
66/67	A zsidók első felkeléseinek kezdete
	A keresztények Pellába mennek
67	Veszpáziánusz meghódítja Galileát és Szamariát
68	Perea meghódítása, a qumráni esszénusok szétzavarása
	jún. 28: Néró öngyilkossága
69	Veszpáziánuszt kiáltják ki császárrá, Titusz átveszi a palesztínai főparancsnokságot
70	Jeruzsálem ostroma
	aug. 29: a Templom felgyújtása
71	Veszpáziánusz és Titusz diadalmenete Rómába
	Simon ben Giora kivégzése
71-72	Luciliusz Basszusz, Júdea legátusa
	A zsidókeresztények visszatérnek Pellából
	Johanan Ben Sakkai rabbi megalapítja a jabnei iskolát
72	Herodion és Macherusz elfoglalása
73	Flaviusz Szilva elfoglalja Másszádát
	Oniász templomát becsukják Leontopoliszban
79-81	Titusz császár
81-96	Domiciánusz császár
	A Davididák üldözése
95 körül	Jánost Patmosz szigetére száműzik; *Jel, János-evangélium,* 1*Jn*
96-98	Nerva császár
98-117	Traiánusz császár
	János halála Efezusban
107	Simeon, Jeruzsálem második püspöke halála
110 körül	Ignác, Antiochia püspöke hét levele; vértanúhalála Rómában
112	Traiánusz felforgatónak nyilvánítja a kereszténységet
115 körül	A zsidók felkelése egész Keleten
117-138	Hadriánusz császár
130	Hadriánusz Jeruzsálemben; megparancsolja, hogy a Templom helyén Jupiter szentélyt emeljenek

132-135	Második zsidó felkelés Bar Kochba vezetésével
134	Jeruzsálem elfoglalása, a zsidók kiűzése
135	Aelia Capitolina Colonia megalapítása

Gerhard Kroll, *Auf den Spuren Jesu,* 593-594.

6. TÁBLÁZATOK

A MAKKABEUSOK CSALÁDJA

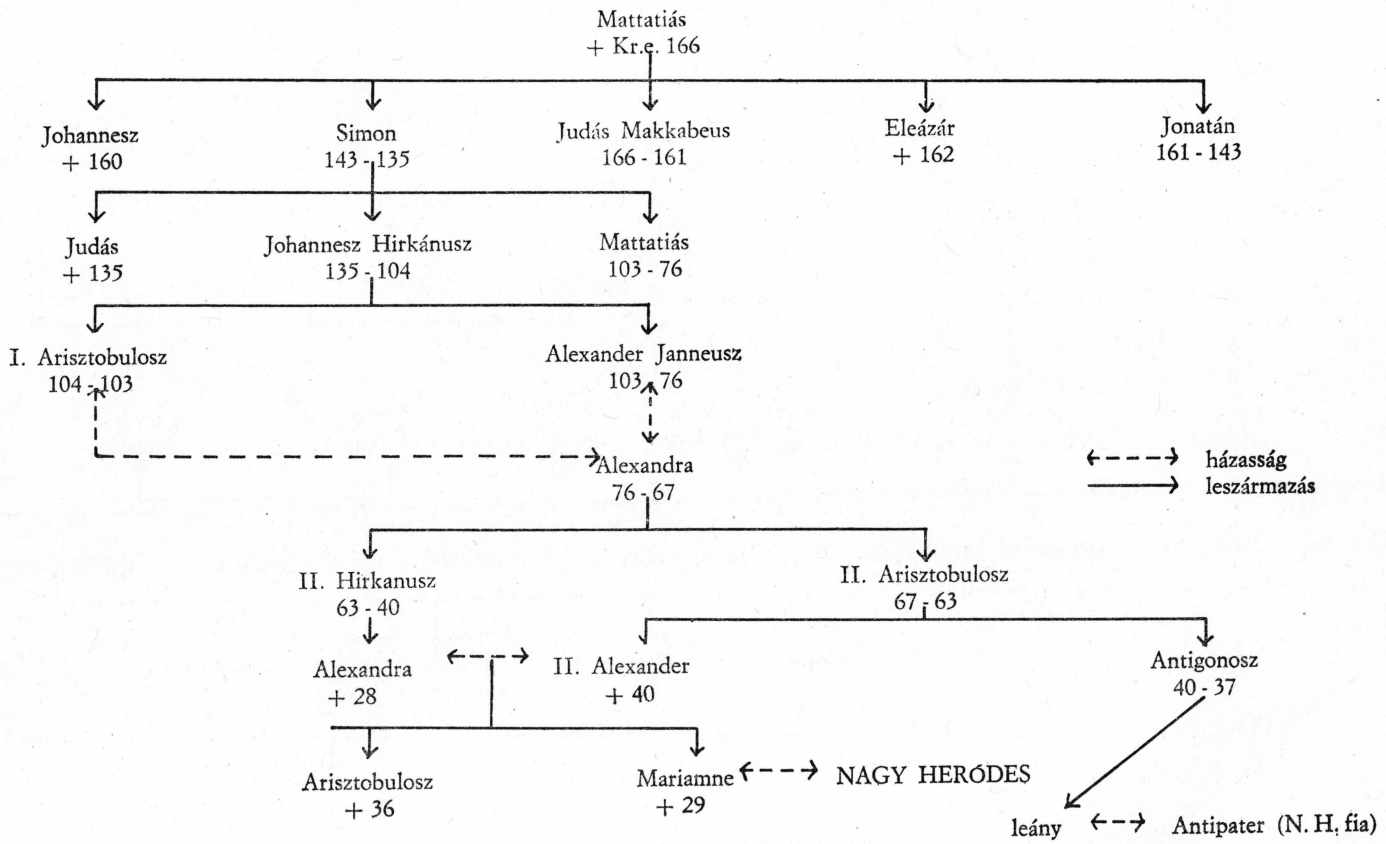

NAGY HERÓDES CSALÁDJA

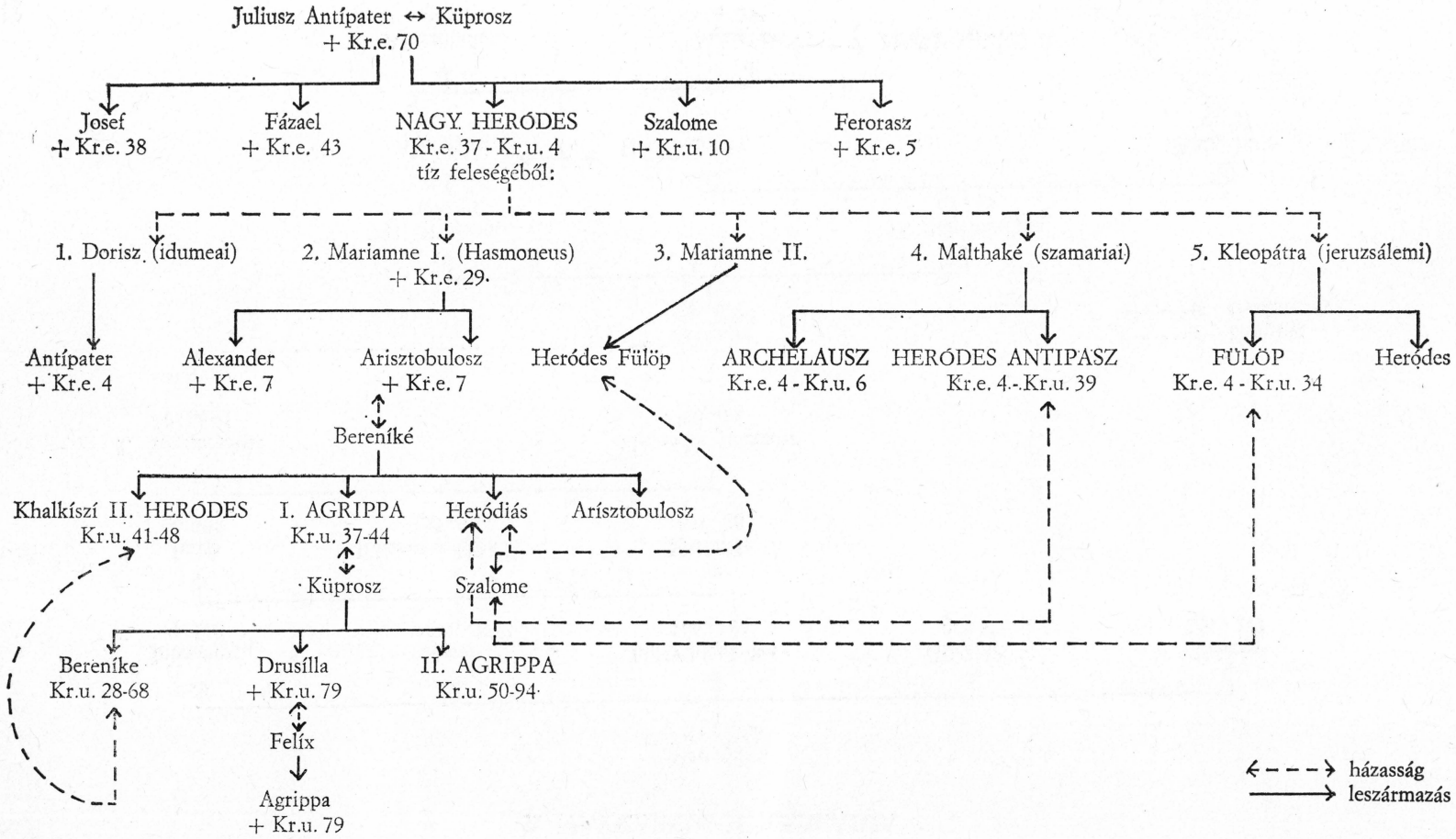

A JERUZSÁLEMI TEMPLOM JÉZUS KORÁBAN

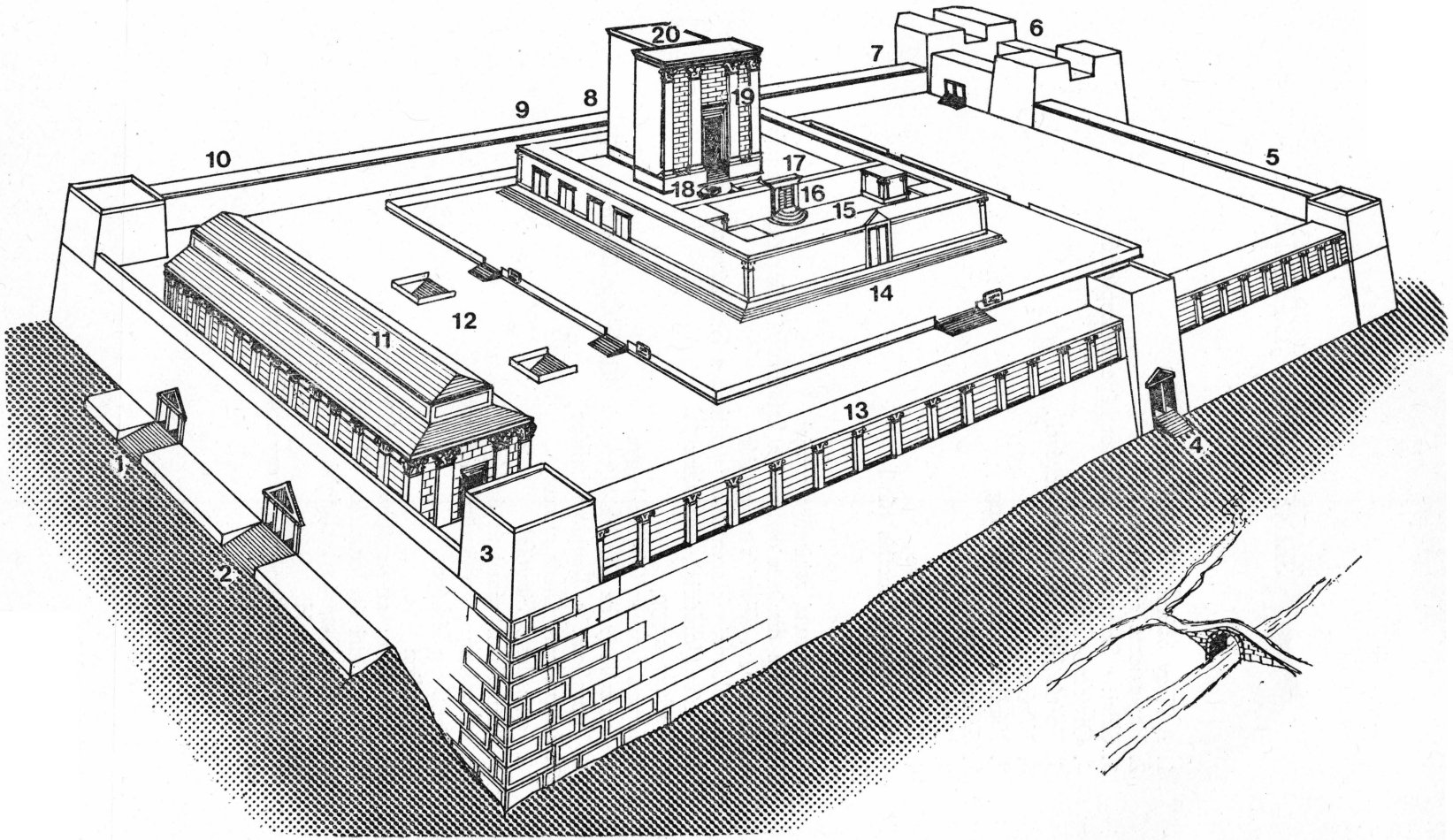

1 - 2: két déli kapu — 3: a Templom legmagasabb pontja — 4: a keleti kapu — 5: az északi kapu — 6. Antoniusz - erőd — 7 - 10: négy nyugati kapu — 11: királyi oszlopcsarnok (Heródes oszlopcsarnoka) — 12: pogányok udvara — 13: Salamon oszlopcsarnoka — 14: Szép kapu — 15: nők udvara — 16: Nikánor kapu — 17: férfiak udvara — 18. papok udvara — 19: szentély — 20: a Szentek Szentje.

SZÍNES KÉPEK JEGYZÉKE

1. A Nagy Szfinx (El Giza, Egyiptom)
2. Naplemente a Níluson
3. Sínai: a Szent Katalin- kolostor képe helikopterről
4. Cézárea, a kikötő
5. Felírás Poncius Pilátus nevével
6. Názáret
7. Názáret, a szent barlang
8. Gilboa hegység
9. Tábor hegy
10. A Jordán vízesése
11. A Jordán a Tiberiás tónál
12. Galilea
13. Galilea
14. A kafarnaumi zsinagóga romjai
15. Pálmával diszített oszlopfő a kafarnaumi zsinagóga romjaiból
16. Tabgha, a Tiberiás tó partján
17. A Boldogságok szentélye, háttérben a Genezáret-tó
18. Geráza (Jordánia), Antóniusz út
19. Garizim hegye
20. Jeruzsálem: az Olajfák hegye
21. Jeruzsálem: az Olajfák hegyének déli lejtője (helikopterről)
22. Jeruzsálem: a Templom látképe
23. Jeruzsálem: Omár mecset
24. Jeruzsálem: Siratófal
25. Jeruzsálem: római út és lépcső
26. Jeruzsálem: a silói fürdőmedence
27. Betlehem látképe
28. Herodion
29. Jeruzsálem: az Antóniusz-vár kövezete
30. Régi római út Jeruzsálemből Jerikóba
31. Khirbet Qumrán barlangjai
32. Mászáda erőd
33. Mászáda erődítményének egy másik képe
34. Jeruzsálem éjjel

IRODALOM

Baldi, Donato, *Guida di Terra Santa,* Custodia di Terra Santa, Gerusalemme, 1973.

Baseman, Bob, *The Holy Land,* Palphot Ltd. Holy Land.

Bibliai Atlasz kortörténeti bevezetéssel, Református Sajtóosztály, Budapest.

Bright, John, *Izráel története,* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1977. Ford. Domján János.

Compagnoni, Pia, *Terra Santa,* Franciscan Printing Press, Jerusalem.

Daniel-Rops, *Jésus en son temps,* I. II. Desclée de Brouwer, 1971.

Dehan, Emmanuel, *Megiddo Armageddon,* Tel Aviv, Israel, 1979.

Feuillet, André, Ókori történészek Jézusról, *Mérleg,* 1981. 1.

Flavius, Josephus, *A zsidó háború,* Gondolat, Budapest, 1963. Ford. Révay József.

Flavius, Josephus, *A zsidók története,* Gondolat, Budapest, 1966. Ford. Révay József.

Galbiati, Enrico, *Il vangelo unificato,* Milano, 1978.

Gauthier, Paul, *Jésus de Nazareth le charpentier,* Seuil, 1969.

Gyürki László, *Üdvözítőnk szülőföldjén,* Ecclesia, Budapest. 1976.

Harrington, Wilfrid, *Nouvelle introduction à la Bible,* Seuil, 1970.

Hasse, Martin, *Pélerinage patristique en Terre Sainte,* Desclée de Brouwer, 1980.

Kiss István, *Jeruzsálemi utazás,* Róma, Anonymus, 1958.

Kovács Károly, *Hellénizmus, Róma, Zsidóság,* Utitárs Köln-Bécs, 1969.

Kroll, Gerhard, *Auf den Spuren Jesu,* Katholische Bibelwerk, Stuttgart, 1979.

Lacourt, J., *Au risque de croire* II. Ce Nazaréen nommé Jésus, Droguet et Ardant, Limoges, 1979.

Léon-Dufour, Xavier, *Dictionnaire du Nouveau Testament,* Seuil, 1975.

Lombardi, Luigi, *La Terre Sainte,* Ed. Plurigraf, Narni-Terni, 1976.

Medebielle S.C.P., Pierre, *Le Diocèse patriarcal latin de Jérusalem,* Jerusalem, 1963.

Pax E., Wolfang, *Sur les chemins de Jésus,* Tel Aviv - Paris, 1975.

Pax E., Wolfgang, *Dans les pas de St. Paul,* Tel Aviv, 1977.

Pearlman, Moshe, *Dans les pas de Moïse*, Tel Aviv, 1973.

Pearlman, Moshe, *Dans les pas des prophètes*, Tel Aviv, 1975.

Petuchowski, J. Jakob, A keresztény-zsidó párbeszéd távlatai, *Mérleg,* 1979. 2.

Schoville, N. Keith, *Biblical Archaeology in focus,* Baker Book House, Michigan, 1978.

Strabon, *Geógraphika,* Gondolat, Budapest, 1977. Ford. Dr. Földy József.

Szörényi Andor, *A Biblia világa,* Ecclesia, Budapest, 1966.

Tóth Kálmán, *A régészet és a Biblia,* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1978.

Yigael Yadin, Harcos heródiánusok Qumránból, *Mérleg*, 1980. 3.

TARTALOM

Ajánlás 5

Előszó 7

I. RÉSZ

Bibliai tájakon

(Szentföldi útinapló)

I. Róma 11
Tel Aviv . 11
Cézárea 13
Kármel 14
Kána 16
Tibériás 17

II. Názáret 18
Megiddó 23
Tábor 26

III. Genezáret-tó 31
Mintakibuc 32
Jordán 34
Geráza 34
Magdala 35
Kafarnaum . 35
Tabgha . . . 37
Boldogságok hegye 38

IV. Szamaria . . . 39
Júdeai sivatag 42
Bevonulás Jeruzsálembe . . 42
Olajfák hegye . . 43
Getszemáni . . . 43
Agónia bazilika . . 43

Mária sírja . . 44
Kedron völgye . . 45
Gallicantu . . 45
Siloé 45
Cenákulum 47
Dormitio apátság . . . 47

V. Jozafát völgye . 49
Betánia . 49
Betfágé . . 51
Pater noster . . 52
Mennybemenetel . 52
Dominus flevit 53
Via dolorosa 53
Szent Sír . . 54
Beltritti pátriárka 60
Betlehem este 60

VI. Mar Ilyas 63
Ráchel sírja . . 63
Salamon medencéi 64
Effeta Intézet 65
Heródion . 66
Pásztorok mezeje 68
Betlehem . 69
Jeruzsálem:
Templom-tér . 74
Lithosztrotosz . . 81
Beteszda fürdő . . 85
Új város . 86

VII. Júdeai pusztaság . . 88
Jerikó . 90
Qumrán . . 92
Holt-tenger 96
Jeruzsálem ortodox negyede . . . 97

VIII. Jeruzsálem . 99
Ain Karim . 100
Emmausz . 102
Tel Aviv . 103
Róma . 103

II. RÉSZ

Jézus Krisztus misztériumai

(Szövegválogatás)

1. Ch. Péguy: « Boldogok, akik látták Őt ezen a földön... » . . 107
2. P. Teilhard de Chardin: A világot az egyetemes Krisztus járja át élettel 108
3. Jeruzsálemi Szent Szofroniusz: Isten testvérünk lett (Jn 1,1-3.14) 109
4. Alexandriai Szent Cirill: Megistenítő láng (Kiv 3,1-6) . . . 110
5. Clairvaux-i Szent Bernát: Az adott és befogadott szó (Lk 1,26-35) 112
6. Konstantinápolyi Proclus: Két idő határán (Lk 1,35-45) . 114
7. Guerric d'Igny: Látni az igét (Lk 2,8-17) 115
8. Szent Ágoston: A pogányok tanúságtétele (Mt 2,1-12) . . 116
9. Pázmány Péter: Betlehemi bölcsőimádság . 117
10. Karl Rahner. A legvalószínűtlenebb valóság . . 118
11. Szíriai Szent Efrém: A tűz a vízben (Mt 3,13-17) . 119
12. Charles de Foucauld: Levél egy trappistának 121
13. Clairvaux-i Szent Bernát: Jegyessé vált bűnösök (Jn 2,1-20) . 122
14. Stella-i Izsák: Az út, az igazság és az élet (Mt 5,3-12) . . 123
15. Jacques Loew: Anawim, Isten szegényei . 125
16. Szienai Szent Katalin: A lelki szegénységről 128
17. VI. Pál: A Boldogságok hegye 130
18. Pál Diakónus: A szív bénultsága (Mt 9,1-8) . 131
19. Szent Ágoston: Üdvös zavar (Jn 5,1-11; 16-18) . . 132
20. Origenész: Alávetettség és engedelmesség (Mt 8,23-27) . . 133
21. Szent Ambrus: Kecskebak és feláldozott Bárány (Ter 37,14-27) 134
22. Aquinói Szent Tamás: Víz és szomjúság (Jn 4,10-15) . . . 136
23. Szíriai Szent Efrém: Gazdagságot egy kincsért (Lk 19,1-10) . 138
24. Antiochiai Szevérusz: Rövid üdvtörténet (Lk 10,30-35) . . . 139

25. Kalábriai (Kerameus) Theofánész: Krisztus dicsőséges és szenvedő Arca (Mt 17,1-8) 141
26. Kartágói Szent Ciprián: Az egységre alapított Egyház (Jn 21,15) 142
27. Clairvaux-i Szent Bernát: A szív készenléte (Lk 10,38-42) . . 143
28. Krétai Szent András: Lázár új élete (Jn 11,38-44) . . . 144
29. Origenész: Jézus sírt... (Lk 19,41-44) 146
30. Alexandriai Szent Cirill: « Dicsőség, békesség! » (Mt 21,6-11) 147
31. Prohászka Ottokár: Krisztus tette és az Egyház hite . . . 149
32. Didaché: Eucharisztikus hálaadás 151
33. Nagy Szent Leó: A felfoghatatlan odaadása (Jn 18,3-9) . . . 152
34. Aquinói Szent Tamás: A kereszt útja (Jn 19,16-18) . . 153
35. Lisieux-i Szent Teréz: Jézus Arca 154
36. Szent Epiphaniosz: A helyreállított kép (Mt 27,27-30) . . 155
37. Pazzi Szent Magdolna: Jézus a kereszten 156
38. Szent Ambrus: Az új Ádám (Mt 27,31-35) . . . 157
39. Nagy Szent Gertrúd: A Megfeszített előtt 158
40. Szent Ambrus: Különös halál (Mt 26,36-46) . . . 159
41. Szent Viktor-i Hugó: Beteljesedett (Jn 19,28-30) . . . 160
42. Szent Epiphaniosz: Halotti siratót az egyetlen Élő felett (Mt 27, 57-60) 162
43. Pázmány Péter: Stabat Mater 164
44. Tiszteletreméltó Szent Béda: Árulkodó üresség (Mt 28,1-6) . 166
45. Paul Aymard: Húsvét hajnala (Jn 20,11-18) . . . 167
46. François Mauriac: Emmausz 170
47. Photikei Diadochosz: Isten megtestesülése és az ember megistenülése (Csel 1,9-11) 171
48. Szevillai Szent Izidor: Lángoló egység (Csel 2,1-4) 173
49. Damaszkuszi Szent János: Mária mennybevétele (Jel 12,13-14) 174
50. Stella-i Izsák: Mária és az Egyház 175
51. Tiszteletreméltó Szent Béda: A végleges Templom (1Kir 6,7, 11-13) 176
52. Nisszai Szent Gergely: A bennünk élő Szentháromság (Jn 17, 21-24) 177
53. François Mauriac: A Barát 178

III. RÉSZ

A názáreti Jézus életének tér-idő koordinátái

A. Történelmi, földrajzi és szellemi helyzet . 181

Xavier Léon Dufour: *Dictionnaire du Noveau Testament*

I. Történelmi helyzet . . . 181
1. Jézus előtt 181
2. A názáreti Jézus . . . 182
3. Az első közösség . . . 183
4. Pál 185
5. Elterjedés . . . 185
6. Nyelvek . . . 186

II. A föld 187
1. Izrael földje . . . 187
2. Talaj 187
3. Domborzat . . . 187
4. Éghajlat 188
5. Növényzet . . . 188
6. Állatvilág . . . 189

III. A Földközi-tenger világa . . 190
1. Gazdasági helyzet . . . 190
2. Társadalmi helyzet . . 191
3. Kulturális helyzet . . . 192
4. Vallási helyzet . . . 192

IV. Vallási irányzatok Izraelben . . 195
1. Szadduceusok . . 195
2. Farizeusok . . 196
3. Esszénusok . . 197
4. Zelóták 197
5. Az ország népe . . . 198

V. Izrael hite . . . 199
1. A Szövetség . . 199
2. Isten 199
3. A nép 199

VI. Kultikus élet 201
1. Kultikus helyek 201
2. Kultikus cselekmények . . . 202
3. Évi liturgikus ciklus . . . 203

VII. Erkölcsi élet 205
1. Isten Törvénye 205
2. A Törvény gyakorlása . . . 205

B. Függelék

1. Jézus születése (W. Harrington, *Nouvelle introduction à la Bible*) 207
2. Jézus halála (*Nouvelle introduction à la Bible*) 209
3. A zsidó háború és következményei (*Nouvelle introduction à la Bible* 211
4. Mászáda 213
5. Üdvösségünk történetéből (G. Kroll, *Auf den Spuren Jesu*) . 215
6. Táblázatok
   A Makkabeusok családja . . 223
   Nagy Heródes családja 224
   A jeruzsálemi Templom Jézus korában . . . 225

Színes képek jegyzéke . 226

Irodalom . . 227

